

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

Dr. LUKINICH IMRE

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

*1928. évi folyam * I—IV. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1928.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Huszti József: Magyar királyok horoszkopjai egy vatikáni kódexben. (Egy képmelléklettel.)	I
Dr. Isoz Kálmán: A Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményeinek kialakulása	11
Dr. Pukánszky Kádár Jolán dr.: Az Országos Széchényi-Könyvtár színészettörténeti forrásanyaga. (Négy képmelléklettel.)	28
Dr. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Ötödik közlemény.)	41
Dr. Laziczius Gyula: Báthory István lengyel történetírója	67
Adattár. VÉGH GYULA: Adalék a Hungaricá-hoz	73
— Dr. HOLUB JÓZSEF: A Budai Krónika említése 1488-ból	74
— Dr. HOLUB JÓZSEF: Nyomdászattörténeti adalék a XVI. sz. derekáról	75
— Dr. HARSÁNYI ISTVÁN: A legrégibb, helyi jelzettel ellátott hazai könyvtári katalógusok. (XVII—XVIII. század.)	77
— ERNYEY JÓZSEF: Adalék a XVI. századi hazai könyvkereskedelemhez	85
— ERNYEY JÓZSEF: Verbőczy Tripartituma német fordításának történetéhez	87
Magyar Könyvesház. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. és II. kötetéhez. (Dr. PUKÁNSZKY KÁDÁR JOLÁN DR.-tól és Dr. HARSÁNYI ISTVÁN-tól.)	88
Tárca. Dr. BARTONIEK EMMA: Benczúr Gyuláné	91
— Dr. LUKINICH IMRE: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának 1927. évi állapotáról	93
Szakirodalom. A MAGYAR TUDOMÁNYPOLITIKA ALAPVETÉSE. (Ism. Dr. KOZOCSA SÁNDOR.) — LECHNER JENŐ: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. (Ism. Dr. KOZOCSA SÁNDOR.) — MAGYAR KÖNYVÉSZET. 1900—1910. (Ism. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — MAGYAR KORMÁNYZATI BIBLIOGRAPHIA. TÁRSADALOMTUDOMÁNYI BIBLIOGRAPHIA. (Ism. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — WESTFÄLISCH-NIEDERRHEINISCHES INSTITUT FÜR ZEITUNGSFORSCHUNG. WESTFÄLISCHE HEIMATBLÄTTER. NEWE ZEYTTUNGEN AUSS DEM LANDT WESTPHALEN. (Ism. Dr. KELÉNYI B. OTTÓ.) — HERMANIN, FEDERICO: La vita nelle vecchie stampe italiane. (Ism. Dr. WOLF RÓZSI.) — A FŐVÁROSI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR ÉRTESÍTŐJE. (Ism. Dr. ISOZ K.) — AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. (Ism. Dr. I. K.) — UNGARISCHE JAHRBÜCHER. (Ism. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — DIVALD KORNÉL: Magyarország művészeti emlékei. (Ism. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — KATALOG WYSTAWY REKOPISÓW I DRUKÓW POLSKO-WĘGIERSKICH XV I XVI WIEKU. (Ism. Dr. LUKINICH IMRE.) — AZ ORSZÁGOS MAGYAR SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÉVKÖNYVEI. (Ism. Sz.—Ó.) — ARGENTINAI MAGYAROK KÖNYVTÁRÁNAK CÍMJEGYZÉKE, BRAZILIAI MAGYAROK KÖNYVTÁRÁNAK CÍMJEGYZÉKE. (Ism. Sz.) — GRAFIKAI KÖNYVTÁR. (Ism. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — SZENTIVÁNYI RÓBERT: Az ABC keletkezése. (Ism. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — ROSNYAI DÁVID: Horologium Turcicum. (Ism. Dr. H. G.) — BOLDOG MARGIT LEGENDÁJA. (Ism. Dr. HALÁSZ GÁBOR.) — A TECHNIKA VILÁGA. (Ism. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — LÁZÁR BÉLA: Zichy Mihály élete és művészete. (Ism. Dr. K. S.) — A szerkesztőséghez beküldött könyvek	108
Folyóiratok szemléje. (Ism. Dr. I. K. és Dr. NYIREŐ ISTVÁN.)	134
Vegyes közlemények. Harsányi István. (Dr. Zs. F.) — A kölni nemzetközi sajtókiállítás. (Dr. NYIREŐ ISTVÁN.) — Zalán Menyhért. (Dr. JAKUBOVICH EMIL.) — Székely Simon. — A Gutenberg-Társaságról	151
Változások a magyarországi nyomdáknl 1927 nov. 1-től 1928 okt. 31-ig	159

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum
össnyomtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
 - II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest,
1904. — II. kötet I. füzet. Budapest, 1923.
Ára 14 pengő.
 - III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
 - IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen
nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyv-
tárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
 - V. Kereszty István: Hírlapok és folyóiratok
1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
 - VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti
Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924.
I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
 - VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyv-
tár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
 - VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchényi
István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
 - IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann
Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest,
1923. Ára 5 pengő.
 - X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi
Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum
Országos Széchényi Könyvtárának közlönye.
Új folyam I—XXXV. kötet. A négyfüzetes év-
folyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő,
az egyfüzeteseké 4 pengő.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXV. volume I—IV-e
livraisons. Janv.—Déc. 1928.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Dr. Joseph Huszti: Horoscopes des rois de Hongrie dans un manuscrit de la Bibl. Vatic.	1*
Dr. Coloman Isoz: Le développement des collections de musique du Musée National...	1*
Dr. Jolán Pukánszky-Kádár: Theatergeschichtl. Quellenmaterial in der Széchényi-Landesbibliothek des Ung. Nationalmuseums...	2*
Dr. Albert Gárdonyi: Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest. V—VII.	3*
Dr. Jules Laziczius: Un historien polonais d'Étienne Báthory	5*
Documents inédits. J. de VÉGH: Contribution aux Hungarica. — DR. J. HOLUB: Erwähnung der Ofner-Chronik. — DR. J. HOLUB: Beitrag zur Gesch. d. heimischen Buchdruckerei. — DR. ÉTIENNE HARSÁNYI: Les plus anciens catalogues. — J. ERNYEY: Beitrag zur Gesch. des Buchhandels. — J. ERNYEY: Zur Gesch. der deutschen Übersetzung des Tripartitums. — Bibliothèque hongroise. (DR. É. HARSÁNYI et DR. J. PUKÁNSZKY-KÁDÁR.)	5*
Indicateur officiel. DR. E. BARTONIEK: Frau Julius v. Benczúr. — DR. É. LUKINICH: La Bibl. Széchényi du Musée Nat. Hongr. en 1927	7*
Littérature. Grundlegung der ung. Wissenschaftspolitik. (DR. A. KOZOCSA.) — LECHNER, E.: Das Gebäude des Ung. Nat.-Museums. (DR. A. KOZOCSA.) — Ung. Bibliographie. (DR. ST. NYIREŐ.) — Ung. Regierungs-Bibliographie. Soziologische Bibliographie. (DR. ST. NYIREŐ.) Westfälisch-Niederrheinisches Institut für Zeitungsforschung. Westfäl. Heimatblätter. Neue Zeyttungen. (DR. B. O. KELÉNYI.) — HERMANIN, F.: La vita nelle vecchie stampe italiane. (DR. R. WOLF.) — Bulletin de la Bibl. Municipale. (DR. C. ISOZ.) — Bibliographie des Questions Actuelles. (DR. C. I.) — Ung. Jahrbücher. (DR. ST. NYIREŐ.) — DIVALD, K.: Die Kunstdenkmäler Ungarns. (DR. ST. NYIREŐ.) — Catalogue de l'exposition de manuscrits et imprimés polonais et hongrois. (DR. E. LUKINICH.) — Annales du Musée Hongr. des Beaux-Arts. (Sz-6.) — Catalogue de la Bibliothèque des Hongrois d'Argentine et du Brésil. (Sz.) — Bibliothek für graph. Künste. (DR. ST. NYIREŐ.) — SZENTIVÁNYI, R.: Die Entwicklung des Alphabetes. (DR. ST. NYIREŐ.) — ROSNYAI, D.: Horologium Turcicum. (DR. G. H.) — La Légende de Marguerite la Béate. (DR. G. HALÁSZ.) — Die Welt der Technik. (DR. ST. NYIREŐ.) — LAZÁR, B.: Leben u. Kunst von Michael Zichy. (DR. A. K.)	7*
Revue des Revues. (Par DR. C. I. et DR. É. NYIREŐ.)	14*
Notices. Étienne Harsányi. (F. Zs.) — Intern. Presse-Ausstellung in Köln. (DR. ST. NYIREŐ.) — Melchior Zalán. (E. JAKUBOVICH.) — Simon Székely. — Von der Gutenberg-Gesellschaft	14*
Changements dans l'état imprimeries hongroises du 1 nov. 1927 au 31 oct. 1928	15*

Siège de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.

Harmadpeld .

~~26.195~~

404 1.759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

ÚJ FOLYAM. ★ XXXV. KÖTET.

1900

1900

.

.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

Dr. LUKINICH IMRE

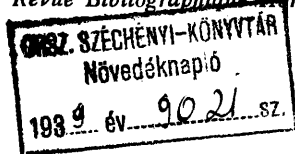
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

ÚJ FOLYAM. * XXXV. KÖTET.

1928. ÉVFOLYAM.

(A Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise c. mellékklappal.)

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1928.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T. BUDAPEST.
Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
DR. GÁRDONYI ALBERT: Régi pesti könyvkereskedők. (Ötödik közlemény)	41
DR. HUSZTI JÓZSEF: Magyar királyok horoszkopjai egy vatikáni kódexben. (Egy képmelléklettel)	1
DR. ISOZ KÁLMÁN: A Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményeinek kialakulása	11
DR. LAZICZIUS GYULA: Báthory István lengyel történetírója	67
DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.: Az Országos Széchényi-Könyvtár színesztörténeti forrásanyaga. (Négy képmelléklettel)	28

2. ADATTÁR.

ERNYEY JÓZSEF: Adalék a XVI. századi hazai könyvkereskedelemhez	85
ERNYEY JÓZSEF: Verbőczy Tripartituma német fordításának történetéhez	87
DR. HARSÁNYI ISTVÁN: A legrégibb, helyi jelzettel is ellátott hazai könyv- tári katalógusok. (XVII—XVIII. század)	77
DR. HOLUB JÓZSEF: A Budai Krónika említése 1488-ból	74
DR. HOLUB JÓZSEF: Nyomdászattörténeti adalék a XVI. század derekáról	75
VÉGH GYULA: Adalék a Hungaricá-hoz	73

3. TÁRCA.

DR. BARTONIEK EMMA: Benczúr Gyuláné	91
DR. LUKINICH IMRE: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának 1927. évi állapotáról	93

4. SZAKIRODALOM.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉRTESÍTŐJE. 1927. Új f. 7. k. 1—4. sz. Ism. DR. ISOZ K.	119
AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. 41—44. sz. Ism. DR. I. K.	120
A MAGYAR TUDOMÁNPOLITIKA ALAPVETÉSE. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	108
ARGENTINAI MAGYAROK KÖNYVTÁRÁNAK CÍMJEGYZÉKE. Ism. SZ.	126
A TECHNIKA VILÁGA. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	130
AZ ORSZÁGOS MAGYAR SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÉVKÖNYVE. IV. Ism. SZ-Ő.	125
BOLDOG MARGIT LEGENDÁJA. Ism. DR. HALÁSZ GÁBOR	130
BRAZILIAI MAGYAROK KÖNYVTÁRÁNAK CÍMJEGYZÉKE. Ism. SZ.	126
DIVALD KORNÉL: Magyarország művészeti emlékei. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	121
GRAFIKAI KÖNYVTÁR. V—IX. k. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	128
HERMANIN, FEDERICO: La vita nelle vecchie stampe italiane. Ism. DR. WOLF	
RÓZSI	117

	Lap
KATALOG WYSTAWY RĘKOPISÓW I DRUKÓW POLSKO-WĘGERSKICH XV I XVI WIEKU. Ism. DR. LUKINICH IMRE	122
LÁZÁR BÉLA: Zichy Mihály élete és művészete. Ism. DR. K. S.	131
LECHNER JENŐ: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR	109
MAGYAR KORMÁNYZATI BIBLIOGRAPHIA. II. évf. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	111
MAGYAR KÖNYVÉSZET, 1900--1910. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	110
NEWE ZEYTTUNGEN AUSS DEM LANDT WESTPHALEN. Ism. DR. KELÉNYI B. OTTÓ	113
ROSNYAI DÁVID: Horologium Turcicum. Ism. DR. H. G.	130
SZENTIVÁNYI RÓBERT: Az ABC keletkezése. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	129
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI BIBLIOGRAPHIA. II. évf. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	111
UNGARISCHE JAHRBÜCHER. 1926. Heft 4. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	121
WESTFÄLISCHE HEIMATBLÄTTER. Ism. DR. KELÉNYI B. OTTÓ	113
WESTFÄLISCH-NIEDERRHEINISCHES INSTITUT FÜR ZEITUNGSFORSCHUNG. Ism. DR. KELÉNYI B. OTTÓ	112
A szerkesztőséghez beküldött könyvek	132

5. FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

ARCHIV FÜR BUCHGEWERBE. Jhg. LXIV. 1927. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	143
BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHÉCAIRE. Új f. VII. 1928. jan.—okt. Ism. DR. I. K.	144
GRAFIKAI SZEMLE. XXV. évf. 1928. 1—2. sz. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	150
KÖNYVBARÁTOK LAFJA. 1927—28. 1—3. sz. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	147
LA BIBLIOFILIA. XXX. évf. 1928. 1—8. sz. Ism. DR. I. K.	146
LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. XXIII. évf. 1926—27. júl.—dec. Ism. DR. I. K.	146
MAGYAR GRAFIKA. VIII. évf. 1927. 5—12. sz. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	149
REVUE DES ÉTUDES HONGROISES ET FINNO-OUNGRIENNES. V. évf. 1927. 1—4. sz. Ism. DR. I. K.	145
ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE. XIX. Jhg. 1927. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	140
ZENTRALBLATT FÜR BIBLIOTHEKSWESSEN. 1926. 3—12. sz. 1927. 1—12. sz. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN	134

6. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Harsányi István (Zs. F.)	151
A kölni nemzetközi sajtókiállítás (DR. NYIREŐ ISTVÁN)	151
Zalán Menyhért (DR. JAKUBOVICH EMIL)	154
Székely Simon	157
A Gutenberg-Társaságról	157

* * *

VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1927 november 1-től 1928 október 31-ig	159
---	-----

MAGYAR KIRÁLYOK HOROSZKOPJAI EGY VATIKÁNI KÓDEXBEN.

KRISZTINA svéd királynőnek a vatikáni kéziratárba bekebelezett könyvtára a feltűnően sok asztrológiai kódex között nem egy magyar vonatkozásut is tartalmaz. A hányt-vetett sorsú királynő, amint azt kézirat-könyvtárának összetétele is elárulja, az okkult tudományok közül az alchimia mellett főleg az asztrológia iránt érdeklődött. Egyik kódexében — az 1208. sz. latin kéziratban — négy magyar királynak, HUNYADI MÁTYÁSNAK, II. LAJOSNAK, I. FERDINÁNDNAK és I. MIKSÁNAK eddig ismeretlen horoszkopjait találtam.

A kis, tizenhatodretű, XVI. sz.-i kézirat három különböző részből áll. Az első 32 levél EUKLIDES-kivonat: *Brevis summa omnium quae Euclides . . . docet*. Ezt a részt, a könyv első része tulajdonosának bejegyzése szerint, bizonyos Michaël STIFEL másolta: *Haec scripsit mihi manu propria dominus Michaël Stifel, Arithmeticus Excellentissimus cum esset pastor . . . in Borussia, prope Regium Montem. Anno MDLI in canicularibus*. A második rész (f. 33 — f. 43.) egészen más írással, ismeretlen másolótól egy általános szabályokat megállapító asztrológia-elméleti munka: *Regulae quaedam Astrologiae necessariae in iudiciis et electionibus*. A harmadik rész — a mi szempontunkból a legfontosabb — horoszkopok gyűjteménye: *Nativitates aliquot illustrium principum ac doctorum virorum*. Ezek között van f. 46^r MÁTYÁS horoszkopja, f. 50^v I. FERDINÁNDÉ, f. 50^r I. MIKSÁÉ, f. 52^v II. LAJOSÉ.

A négy horoszkop nem érdektelen dokumentuma a magyar művelődéstörténet egy eddig alig bolygatott fejezetének. Egyike lenne a leghálásabb feladatoknak a magyarországi asztrológiai törekvések történetének a tudomány mai színvonalán álló feldolgozása. Anyag bőségesen van. Aki egyszer átnézte pl. a bécsi és müncheni nemzeti könyvtárak, a krakkói egyetemi könyvtár kéziratkataló-

gusait — egyéb gyűjteményeket nem is említve — az bámulva állapíthatta meg, micsoda gazdag magyar művelődéstörténeti anyag hever nagyobb részt kiaknázatlanul ezekben az asztrológiai kéziratokban. Különösen érdekesek lennének ezek a kutatások a humanizmussal kapcsolatban. Közismert, hogy a középkorban a vallásos aggályok miatt erősen háttérbe szorított asztrológia a renaissance korszakában egyéb, az ókorra visszamenő tanulmányokkal együtt, új életre ébredt s a magyar renaissance asztrológiai tanító-mesterei között is ott találjuk az ókoriak közül MANILIUST és FIRMICUS MATERNUST.

.. négy horoszkoppal kapcsolatban természetszerűleg az a kérdés érdekel bennünket első sorban, kicsoda, hol és mikor készítette ezt a gyűjteményt, amelyhez hasonló különben a XV. és XVI. sz. rendkívül élénk asztrológiai érdeklődése következtében, kéziratban és nyomtatásban több is forgott közkézen. Ma a kiemelkedő férfiakról tanulmányok, életrajzok jelennek meg; akkor ezeket részben horoszkopgyűjtemények pótolták. A geometriai figurákba beírt, ma általában értelmetlen jelek és számok az akkori beavatott érdeklődőnek, midőn az asztrológiai műveltség a képzetek körében általánosnak volt mondható, izgató, sorsfordulatokkal teljes emberi életpályák misztikus grafikóját jelentették.

A kódex harmadik része szerzőjének vagy másolójának nevét s az időpontot két helyen találjuk bejegyezve; f. 45^r, a munka elején: *M. Othmarus Anno 1545 die 15 decembr.* és f. 107^v, a munka végén: *M. Othmarus finiebat Anno 1545, 19 decembr. ἀγαθῇ τυχῇ.* Ez utóbbi feljegyzés mellé egy későbbi kéz másszínű tintával odaírta OTHMARUS mester származási helyét: *Stetinus.* Még egy adalékomban van a másolóra vagy a szerzőre vonatkozólag, a f. 42^v egy horoszkop-jegyzete: *Thema coeli ad horam projectionis meae cum M. Paulo in Saxonia(m).* Hogy OTHMARUSnak Szászországban pártfogói voltak, azt sejteti még f. 56^v a JÁNOS FRIGYES szász herceg horoszkopjához csatolt megjegyzés, melyhez hasonlót másutt nem találunk: *laudabilis ac omni virtute praestantissimus.* Ez a munka egészéből kirívó, dicsérő bejegyzés vagy *captatio benevolentiae* a jövőre nézve, vagy hála a multért.

A felsorolt adatok arra a következtetésre kényszerítenek, hogy M(agister) OTHMARUS, akiről különben egyelőre semmi többet nem sikerült megtudnom, nem másolója, hanem szerzője, jobban mondvá gyorskezü kompilátora a gyűjteménynek. Arra ugyanis nagyon bajos lenne gondolni, hogy egy más szerző vagy kompilátor éppen egy jelentéktelen, ma már alig megállapítható kilétű, valószínűleg alacsonyorsú férfiú utazásának horoszkopját is felvette volna a királyok, császárok, pápák, püspökök, örgrófok és jeles, nagyhírű tudósok születési horoszkopjai közé. Ezt csak maga a könyv össze-szerkesztője tehette. Viszont egy munka, melyet dec. 15-én kezdene el írni s már dec. 19-én befejezne s amely bár nagyon kevés szöveget, de mégis száznál több horoszkop-ábrát tartalmaz (f. 43—f. 107.), nem lehet más, mint a legjobb esetben több helyről összeszedett s valószínűleg e célból már jó eleve kiszemelt anyagnak gyors kompilációja. Az asztrológiai számítások eléggé bonyolult volta kizárja, hogy a horoszkopokat a felül mondott OTHMARUS mester önmaga önállóan készítette volna el ilyen rövid idő alatt.

Ezzel azt a kérdést, hogy a kódexeket kicsoda, mikor és milyen módszerrel róttá össze, a rendelkezésünkre álló gyér adatok alapján körülbelül elintéztük. Nehezebb ennél a horoszkopok forrásainak megállapítása. Némi útbaigazítást azonban erre vonatkozólag is kapunk. A f. 60^v találjuk bejegyezve FÜLÖP hassiai örgróf nagybik fiának horoszkopjánál: *Gauricus insignis mathematicus hanc genesim... declaravit et praedixit... aliquem futurum Alcibiadem.* LUTHER Mártonról két horoszkopot találunk a kéziratban. A másodikhoz (f. 82) a kompilátor odajegyezte: *Eiusdem alia per Philonem explorata.* A f. 89^r található: *Aedificatio civitatis Venetiarum 421.* Ez alatt a következő bejegyzés áll: *D(omi)nus Brixiensis fecit.* A f. 93^r a kompilátor lemásolja GAURICUS egy levelét MELANCHTON-hoz: *Lucas Gauricus Philip. Melanchtoni S.* A kódex végén három horoszkop vonatkozik MELANCHTON családjára és nem kevesebb, mint tizennégy — különböző évekből — magára MELANCHTONRA. A MELANCHTON-horoszkopok végére a kompilátor odajegyezte: *secundum Firmicum Gauricus;* majd ismét: *Haec Gauricus de geni Philippi Melanchtonis.* Tehát magának a kompilátornak különben

gyér forrásutalásai önként kínálják azt a következtetést, hogy a gyűjteménybe felvett horoszkopok *tekintélyes részét* eredetileg a XVI. sz. első felének legjelentékenyebb olasz asztrológusa, Lucas GAURICUS szerkesztette. Ezzel természetesen nem akarom kizárni egyéb források felhasználásának lehetőségét, hiszen ilyenekre a kompilátor is néhány alkalommal utal.

Lucas GAURICUS életével és munkásságával ez alkalommal bővebben nem foglalkozhatom. Az érdeklődőket utalhatom E. PÈRCOPO vázlatos, de alapos utánjárással készült dolgozatára: *Pomponio Gaurico umanista napoletano. Con appendice contenente notizie biografiche e bibliografiche di Luca Gaurico, con inno greco di Pomponio, documenti inediti ecc.* (Atti della R. Accademia di Archeologia Lettere e Belle Arti. Napoli XVI—XVII.) Ez alkalommal L. GAURICUS rendkívül nagyszámú munkái közül csak azzal az eggyel kívánok foglalkozni, mely megvilágíthatja a szóbanforgó kódex horoszkop-gyűjteményének keletkezését s esetleg feleletet adhat arra a kérdésre is, honnan kerültek, legalább részben, a magyar királyok horoszkopjai OTHMARUS mester kompilációjába? E nevezetes munka címe: *Lucae Gaurici Geophonensis Episcopi Civit. Tractatus astrologicus in quo agitur de praeteritis multorum hominum accidentibus per proprias eorum genituras ad unguem examinatis. Quorum exemplis consimilibus unusquisque de medio genethliacus vaticinari poterit de futuris... Venitiis... MDLII.*¹

Elég egy futólagos pillantást vetnünk a szóbanforgó kéziratnak és GAURICUS művének anyagberendezésére és a nagyszámú közös horoszkopra, hogy a kettő között az összefüggést azonnal megállapíthassuk. GAURICUS könyve öt részre oszlik: *Tractatus primus*. Ciuitatum et quorundam oppidorum schemata et apotelesmata. *Tractatus secundus*. Summorum pontificum, cardinalium, praelatorum schemata. *Tractatus tertius*. Imperatorum, regum, prin-

¹ Kétségtelenül leghíresebb műve L. GAURICUSnak. PÈRCOPO írja róla (i. m. XVII. 2. 34—35. lk.): «Quest'opera... è la più famosa fra le opere del GAURICO, quella che più interessa la storia letteraria (se ne giovarono di fatto il MAZZUCHELLI, il FANTUZZI, il TIRABOSCHI ecc.) per il gran numero di notizie biografiche, che offre sugli uomini celebri nella storia, nelle arti e nelle lettere di secolo decimosesto.»

cipum schemmata et apotelesmata. *Tractatus quartus*. Schemmatismi figurationesque coelestes illustrium virorum, philosophorum, oratorum, poetarum, musicorum pictorumque decreta. *Tractatus quintus*. De biothanatis, hoc est violenta morte peremptis.

A kézirat anyagelrendezése külsőleg jelzett fejezetekkel ugyan nincs tagolva, azonban a horoszkop-anyag magától szétesik hat következő csoportra: 1. Császárok és királyok. 2. Pápák. 3. Nagyobbara németországi hercegek, örgrófok, grófok, püspökök. 4. Nagyhirű tudósok. Közéjük keveredett több helyi német kiválóság, akik ugyancsak rosszul festenek pl. egy Angelus Politianus mellett. 5. Városok és épületek. 6. Melanchton-család.

Az eltérés a sorrenden kívül csak abban van, hogy a Kódex írója GAURICUS ötödik fejezetének horoszkopcsoportját, mely az erőszakos halállal elpusztultakat tárgyalja, a MELANCHTON-család horoszkopjaival helyettesítette be s hogy GAURICUS harmadik fejezetét két külön csoportra (az elsőre és harmadikra) bontotta fel, az utóbbiba sorolván a püspököket is, akik GAURICUSnál a második fejezetbe lettek beosztva.

Még szemléltetőbben mutatják a szóbanforgó kézirat és a *Tractatus Astrologicus* összefüggését a közös horoszkopok. Mindkettőben megtalálhatók pl. a következők: MIKSA császár, VIII. HENRIK angol király, I. FERENC francia király, V. KÁROLY császár s ennek fia, FÜLÖP, I. FERDINÁND s ennek fia, MIKSA, ZSIGMOND lengyel király, II. PÁL, III. PÁL, VII. KELEMEN pápák, Venezia alapítása,¹ Bologna újraépítése, Firenze alapítása, MELANCHTON, Ioannes REGIOMONTANUS, HERMOLAUS BARBARUS, ANGELUS POLITIANUS, ERASMUS, PETRUS BEMBUS, DÜRER és LUTHER Márton horoszkopjai. Az természetes, hogy OTHMARUS gyűjteményében inkább németek, GAURICUSnál pedig elsősorban olaszok szerepelnek. A közös horoszkopok nagy száma azonban még így is feltűnő.

S ha most felvetjük a kérdést: melyik vette át az anyagot a másiktól? — minden habozás nélkül azt válaszolhatjuk, hogy való-

¹ Ez a horoszkop nagy kellemetlenséget szerzett GAURICUSnak, mert a köztársaság a benne foglalt, állítólag hamis adatok miatt sértve érezte magát s az asztrológust területéről kitiltotta. (PÈRCOPO i. m. 36. l.)

színűleg a jelentéktelen német kompilátor kölcsönzött a korszak leghíresebb asztrológusától, akit Jovius úgy emleget, mint «*astrologiae peritissimum felicique eventu futura praedicientem...*» Ezt a függést különben, mint láttuk, OTHMARUS maga több helyen elismeri. Egy látszólagos nehézség azonban van: GAURICIUS *Tractatus Astrologicus*-a először 1552-ben jelent meg nyomtatásban, míg a jelen kézirat már kb. 7 évvel előbb, 1545 végén készen volt. OTHMARUS tehát a *nyomtatott* példányt nem használhatta. Ez a körülmény azonban ebben a korban, mikor a könyvnyomtatás mellett még megmaradt a könyvek kéziratos elterjedése is, valóban csak látszólagos nehézség. GAURICUS munkái ugyanis, mint azt a rákmaradt kódexek nagy száma bizonyítja, kéziratban is el voltak terjedve, különösen Németországban¹ s így OTHMARUSnak alkalma lehetett még a *Tractatus Astrologicus*-nak nyomtatásban való megjelenése előtt ma már meghatározhatatlan összetételű, de később a nyomdatermékénél feltétlenül felhasznált, GAURICUSTól származó horoszkop-gyűjteményeket kéziratának összeállításánál kompilációjába részben besorozni. Ezekből, mint láttuk, szép számú horoszkopot zsákmányolt. S amit GAURICUS kézírataiban nem talált és a maga közönsége számára érdekesnek tartott, azt valószínűleg egyéb hasonló gyűjteményekből vette át. A német helyi vonatkozású horoszkopok jórésze pl. aligha volt megtalálható GAURICUS munkáiban.

GAURICUS hatására mutat esetleg a horoszkop-típusok azonos formája is. Ez azonban lehet véletlen találkozás is, mert ez a horoszkop-forma abban a korban általánosnak mondható. Viszont feltűnő, hogy a közös horoszkopok csillagászati számadatai nem mindenben egyeznek. Ennek az lehet az oka, hogy GAURICUS, mielőtt művét a nagyobb felelőséggel járó nagyobb nyilvánossággal közölte volna, addig csak kéziratban elterjedt horoszkopjait megrostálta, kiegészítette s újból átdolgozta. Így a nyomtatásban megjelent horoszkopok eltérhetnek az OTHMARUS által valószínűleg felhasznált előző kéziratos redakciótól.

Azt kellene még eldöntenünk, honnan vette át OTHMARUS a

¹ PÈRCOPO i. m. 48. l.

kéziratában szereplő magyar királyok horoszkopjait? Mint a közös horoszkopok felsorolásánál láttuk, I. FERDINÁND és I. MIKSA horoszkopjai GAURICUS nyomtatott művében is megvannak, tehát ezeket OTHMARUS minden valószínűséggel egy előző GAURICUS kéziratból vette át. I. FERDINÁNDnál egyébként semmi kétség nem lehet, mert horoszkopja alá OTHMARUS odajegyezte: *Hanc Gauricus veram affirmat et huc accedit Sebastiani Adolphi sententia*. I. FERDINÁNDdal GAURICUS minden jel szerint szorosabb összeköttetésben is állt, amint ezt a Cod. Vindob. Lat. 7433 bizonyítja. Ez a kézirat GAURICUS műve: *Prognostica de Ferdinandi I. imperatoris fatis a. 1532—35*.¹ Szinte kétségtelen ezek után, hogy ugyancsak GAURICUSTól, a leghíresebb egykorú asztrológustól, akit szinte I. FERDINÁND házi asztrológusának vehetünk, kölcsönözte OTHMARUS I. MIKSÁNAK, FERDINÁND fiának horoszkopját is.

Nem ennyire tisztázott MÁTYÁS és II. LAJOS horoszkopjainak eredete. Ezek GAURICUS nyomtatott művében nem szerepelnek. Ez magában véve még nem lenne döntő jelentőségű, mert köztudomású, hogy GAURICUS egyáltalán nem vette fel minden addig készített horoszkopját gyűjteményébe. PERCOPO mondja (i. m. 38. l.) «*Il Tractatus Astrologicus non contiene tutti gli oroscopi e pronostici composti e pubblicati dal GAURICO: ne compose tanti!*» Fel lehetne végeredményben tenni, hogy OTHMARUS olyan GAURICUS-kéziratokat használt, amikben ez a két horoszkop is benne volt. Ennél azonban sokkal valószínűbb, hogy ezeket a német kompilátor más gyűjteményből vette át s legfeljebb csak átformálta őket a GAURICUS-horoszkopok tipikus formái szerint, hogy művének külső egységét megőrizze. A II. LAJOS-horoszkop különben e szempontból nem árul el semmit:² annál beszédesebbek MÁTYÁS horoszkopjának jegyzetei.

MÁTYÁS születési horoszkopjának jegyzetei — amint ez a mel-

¹ Érdekes 1532-re azoknak a napoknak összeállítása, mikor a fegyveres konfliktustól Ferdinándnak tartózkodnia kell. (f. 18^v. *Dies in rebus arduis absolvendis infausti, quibus foret a conflictu bellico abstinendum...*)

² Érdekessége, hogy az eddig általánosságban elfogadott júl. 1-vel szemben jún. 30-ikát jelöli meg a király születési napjául. Ennek oka azonban lehet a napkezdetnek a köznapí gyakorlatban elfogadott szokástól eltérő megállapítása is.

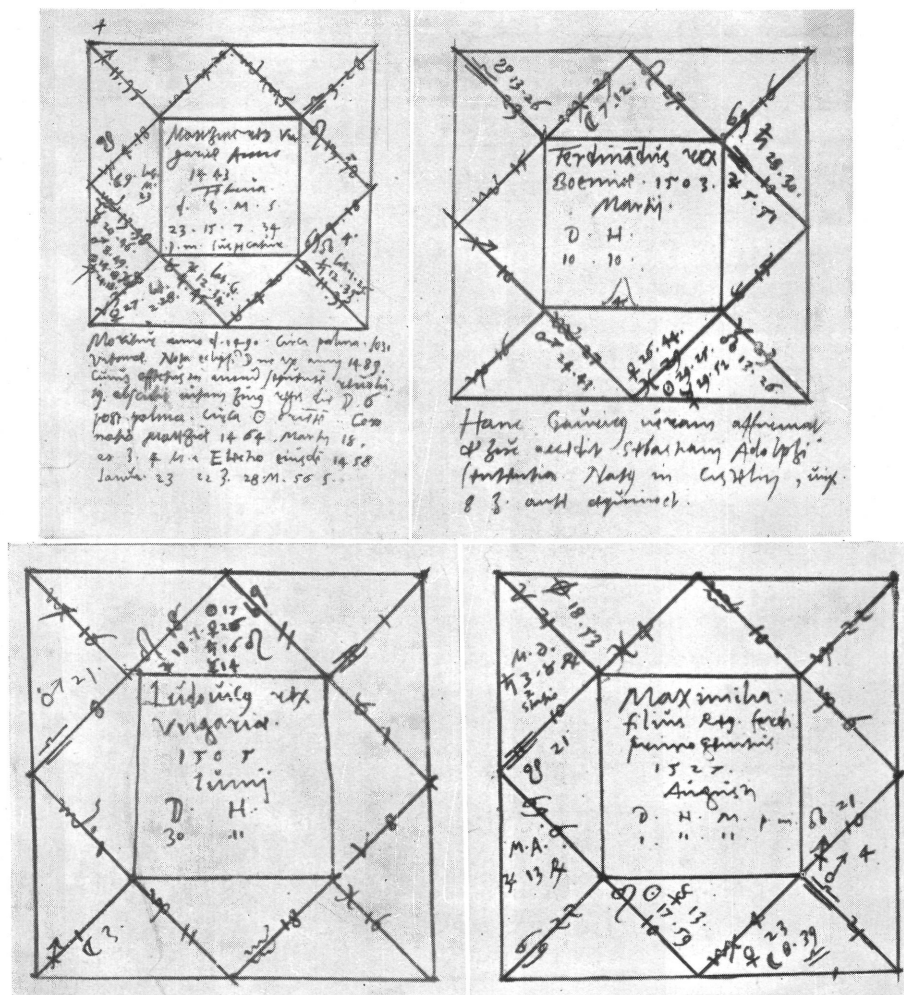
lékelt reprodukción is megfigyelhető — megemlékeznek a király haláláról, koronázásáról, királlyá választásáról olyan adatok kíséretében, amikről első pillantásra nyilvánvaló, hogy előzőleg speciális asztrológiai célt szolgáltak. MÁTYÁS halálát pl. a jegyzet egy előző, 1489-iki holdfogyatkozással hozza összefüggésbe, melynek végzetes hatása azonban csak a következő évben oltotta ki a király életét.¹ A koronázás időpontjának fel van tüntetve éve, hónapja, napja, órája, perce, a királlyá választásnak pedig még a másodperce is. Ilyen kínosan pontos adatokra csak horoszkop-számítások eszközlése céljából lehetett szükség. *Kétségtelen tehát, hogy az Othmarus-kompilációban ránk maradt Mátyás-horoszkopnak közvetett vagy közvetlen forrása egy Mátyásról készített horoszkop-sorozat volt. Ebből a születési horoszkopot Othmarus, vagy talán már egyik ismeretlen előzője újra lemásolta, a többi mellőzött horoszkop érdekesebb adatait pedig jegyzetbe tömörítette.*

A jegyzetek adatai történeti szempontból sem érdektelenek. Megtudjuk pl. belőlük, hogy MÁTYÁST 1458 január 23-án 22 ó. 28 p. 56 mp. választották királlyá.² Ez az adat részleteiben is valószínűleg könnyen összhangba hozható lesz egyéb, a királlyá választás körülményeiről ránk maradt értesítésekkel. Több gondot okozhat történetíróinknak a koronázás időpontja: 1464 márc. 18, 20 ó. 4 p. Az év és hónap összevág az eddig ismert adatokkal, azonban FRAKNÓI szerint a koronázás márc. 29-én, zöldcsütörtökön ment végbe.³ Külön felhívom a figyelmet a 20 ó. 4 p.-re, mint a koronázás állítólagos időpontjára. A késői óra — amennyiben hitelesnek bizonyulna — aligha vonatkozhatik magára a koronázási szertartásra, hanem esetleg valami olyan ezzel kapcsolatos alkotámany-

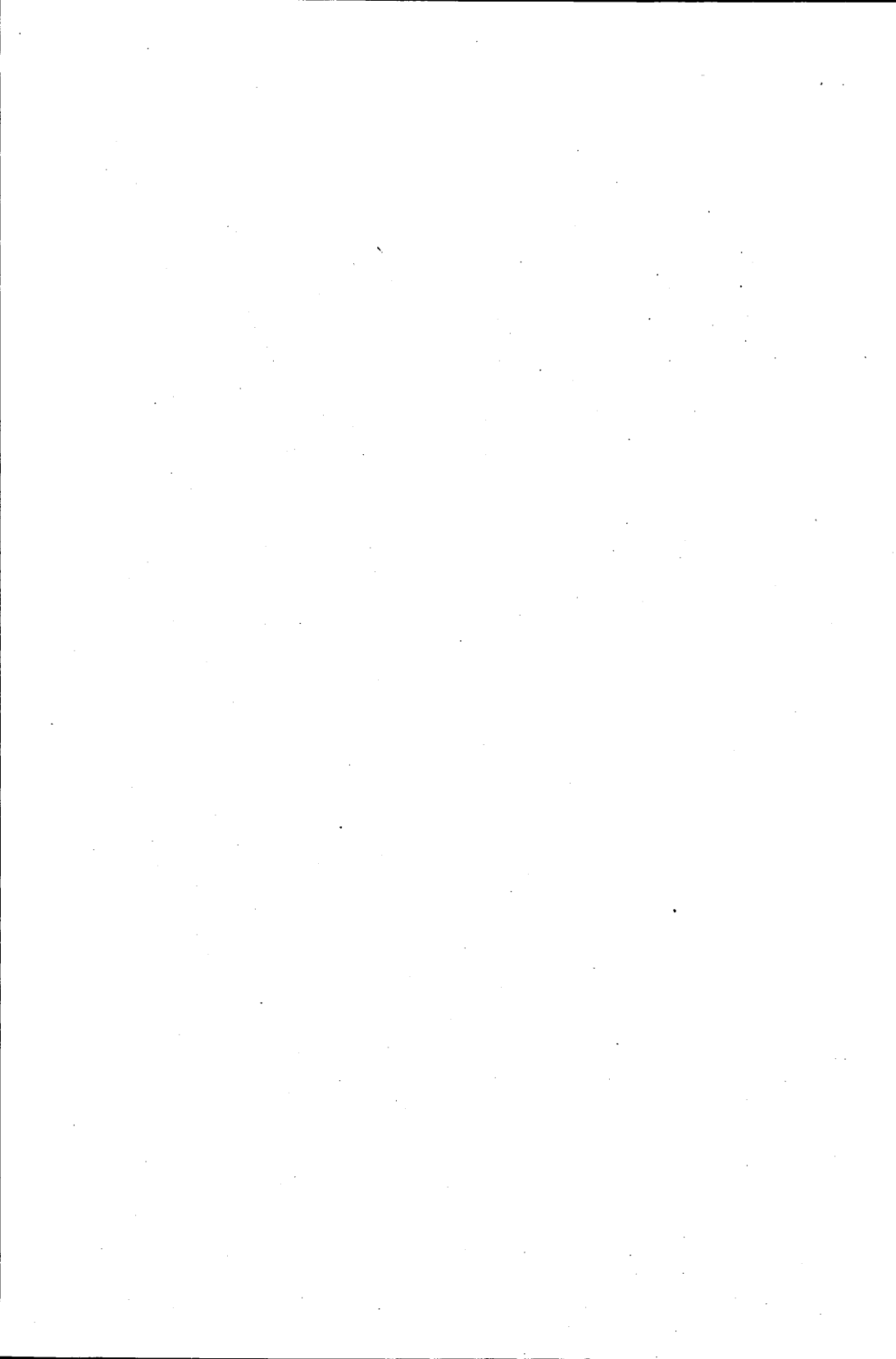
¹ Alighanem ezért, stilszerűség okából teszi a horoszkop jegyzete MÁTYÁS halálát a hold napjára, hétfőre. 1490. ápr. 6-ika azonban kétségtelenül keddre esett.

² A következőkben feltételezem, hogy a horoszkop-szerző az órákat éjféltől számítja. De az sincs kizárva, hogy este 6, vagy reggel 6 óra a kiindulópont. Ezt esetleg akkor tudjuk eldönteni, ha pontosan ismerjük ILKUS Mártonnak egyelőre kiadatlan krakkói MÁTYÁS-horoszkopjait. A modern asztrológiában egyébként a nap ép úgy, mint az asztronómiában, délben kezdődik (V. ö. A. Krause, Die Astrologie, 123 l.)

³ Hunyadi Mátyás király (Történeti Életrajzok) 136. l.

I. Mátyás, II. Lajos, I. Ferdinánd és I. Miksa magyar királyok horoszkopjai a vatikáni kéziratár 1208. sz. latin kódexében.

jogi aktusra, melyet a horoszkop-állító asztrológus az egész cselekménysorozatban a legfontosabbnak érzett. Arra is lehet azonban gondolnunk, hogy MÁTYÁS, mint aggodalmaskodó hívő-asztrológus, előre kiszámíttatta csillagásaival azt az időpontot, mely a csillagok szerint a koronázásra a legkedvezőbb lehetett s az esti órák ellenére ekkor tétette fejére a nehezen visszaszerzett koronát. Hasonló eseteket gyakran találunk az asztrológia történetében.¹

Nem akarok elébe vágni az esetleg ezen adatok hitelességére vonatkozó illetékes történeti vizsgálatok eredményeinek, azt azonban meg kell említenem, hogy a jóhiszemű asztrológia, ami a számításainak alapjául vett események időpontját illeti, általában a lehető leghitelesebb adatokat igyekezett kikutatni a multa vonatkozólag s megrögzíteni az egykorú eseményeknél. Nem lenne tehát helyes a horoszkopokon esetleg előforduló dátumok hitelességét általában az asztrológia tudománytalan voltára való utalással gyengíteni. Az asztrológia nem ilyesmiben volt tudománytalan és megbízhatatlan. Kronológiai tévedések azonban természetesen így is előfordulhatnak. A jelen esetben, tekintve MÁTYÁSNAK az asztrológia iránti rendkívül élénk érdeklődését s ennek következtében a vele kapcsolatban készült horoszkopok valószínű nagy számát és elterjedtségét, bizonyosra vehetjük, hogy az OTHMARUS horoszkopján előforduló adatok legalább közvetve, sőt, mivel csak kb. félszázadnyi időközről van szó, talán közvetlenül a feltételezett horoszkopokon megjelölt eseményekkel egykorú asztrológiai hagyományra mennek vissza, amiből viszont következik, hogy ezek a dátumok mindenképen megérdemlik a legkomolyabb vizsgálatot.

Szándékosan hagytam e fejtegetések végére a horoszkopnak MÁTYÁS születése időpontjára vonatkozó adatát. Alkalmasnak tartom ugyanis a mondottak után ezt az adatot arra, hogy egy már eddig is behatóan vitatott problémát döntésre megérleljen. Ezért külön foglalkoznom kell vele. FRAKNÓI (i. m. 73—74. lk.) a MÁTYÁS

¹ A nehézségeket az sem oszlatná el, ha az órákat déltől fogva számítanók, mert akkor reggel 8 ó. 4 p., tehát túlságosan korai időpont lenne az eredmény. Még legjobban elképzelhető az eset, ha d. u. 6 órából, mint kezdőpontból, indulunk ki.

születése időpontjára vonatkozó nagyon eltérő adatokat gondosan mérlegeli s bár HELIAS LAMPRIDUS CERVINUS, HELTAI Gáspár, RANSANUS s részben BONFINI adatai szerint MÁTYÁS 1443-ban született, FRAKNÓI egyéb megfontolásokból kiindulva, elsősorban THOMAS¹ velencei követ és Enea Silvio PICCOLOMINI jelentései alapján elfogadhatóbbnak tartja az 1440. évet. Horoszkopunk belső négyszögében MÁTYÁS születési időpontja 1443 febr. 23, 15 ó., 7 p., 34 mp. A másodperchez a horoszkop hozzáfűzi, hogy ez csak feltevés: *s(ec.) m(in.) suspicatur*. Tekintve az asztrológiai célra használt dátumok lehető pontosságát s a horoszkopnak MÁTYÁS-kori asztrológikus tradíciókkal való kétségtelen összefüggését, a jelzett születési időpontot feltétlenül hitelesnek tarthatjuk. Vagy, kissé óvatosabban, azt mondhatjuk, hogy maga MÁTYÁS — *qui est rex et astrologus*, mint GALEOTTO írta róla — kétségtelenül ezt az időpontot tartotta a maga születése idejének. Döntő súllyal esik ezek után a mérlegbe a raguzai humanitásnak, LAMPRIDUS CERVINUSnak teljesen egyező adata:¹ szerinte is MÁTYÁS 1443 febr. 23-án született. Ugyancsak ezt az évszámot találjuk a krakkói MÁTYÁS-horoszkopon, mely kétségtelenül ILKUS Mártontól, MÁTYÁS udvari csillagásztól és kedvelt hívétől származik.²

(Szeged.)

HUSZTI JÓZSEF.

¹ Lehet, hogy ez az adat is asztrológiai hagyományra megy vissza. GAZULO János, a Mátyás által Magyarországra hívott híres csillagász, ki JANUS PANNONIUS-szal is összeköttetésben állt, tudvalevőleg raguzai polgár volt.

² V. Ö. SZÁDECZKY Lajos, Lengyelföldi levéltárakról. Századok 1881. 416. l.

A NEMZETI MÚZEUM ZENEI GYŰJTEMÉNYEINEK KIALAKULÁSA.

A zenével, mint tudományággal való behatóbb foglalkozás Európaszerte újabb keletű s így az öncélú zenei gyűjteményeket sem létesítették régen. Sajátos viszonyainknál fogva mi csak bizonyos hol rövidebb, s főleg, hol hosszabb késéssel követjük az európai áramlatot.

Amikor a Múzeum Könyvtára hosszabb hanyattatás után a Nemzeti Múzeum mai épületében végleges otthonra talált, MÁTRAY Gábor volt az épen kinevezett könyvtárőr s ő állította fel ideiglenesen a könyvtárat. Hogy ebben az időben még sehogysem gondoltak egy önálló zenei gyűjtemény létjogosultságára, legjobban igazolja az, hogy annak dacára, hogy a Múzeum vezetőségében zenebarátok, sőt zenebúvár is volt, külön zenei csoportra ki sem gondolt. KUBINYI Ágoston igazgatónak ötlött elsőnek eszébe, hogy a múzeumi díszteremben hangversenyeket kell adni, MÁTRAY Gábor a Nemzeti Zenedévé kifejlődő Hangászegyesületi Énekiskola igazgatója volt és sok minden egyében kívül zenetörténeti munkákat írt. CZANYUGA József titoknak szintén érdeklődött a zene iránt. Több operaszövegkönyvet írt. Miután a zene tudományos művelése s külön zenei gyűjtemények felállítása még nem volt európai áramlat, fentemlített körülmények dacára, MÁTRAYÉK sem léptek a kezdeményezés terére.

MÁTRAY könyvtárigazgatósága idejében vette át a Nemzeti Múzeum az ú. n. müncheni könyvtári szakrendszert s ő állította fel 1865 és 1870 között ennek megfelelően a könyvtár. anyagát.

Az említett rendszerben a «Musica theoretica et practica» csoportba tartozó művek besorolására a következő szabály volt mérvadó:

«A művek, különösen az elméletiek kis száma miatt, ezen két alosztály összevonatott. A felállítás a három ívrét szerint történt, a szerzők vagy a rendszó betűrendjében. Megjegyzendő, hogy az oly

műveknél, hol mind a zeneszerző, mind a szövegíró ki van téve, mindig a zeneszerző neve adja a rendszót. Ide sorolandók tehát:

1. A zene irodalmának története.
2. A zene elmélete.
3. Zene tankönyvek; hangmű szerzéstan, s annak egyes részei, mint generalbass.
4. Zenészeti szókönyvek, zeneművek, zeneszerzők és virtuozokra vonatkozólag.
5. Szókönyvek a zenében előforduló elnevezések, műszavak, hangszerek stb. felől.
6. Zeneművek lajstromai és zenészeti intézetek évkönyvei.
7. Mindennemű zenemű, nyomtatva, vésve, írva, könyomban stb.

Jegyzet. Irott vagy véssett egyházi énekek, graduálok, chorálék «Lit. (= Liturgia)-hoz».

A Musica szak-repertoriumának első lapján olvassuk ezt az előírást s ha e lajstrom első elkészítőjének jellegzetes írásával bevezetett tételeket végignézzük, el kell ismernünk, hogy joggal írta azt, hogy «a művek... kis száma miatt» foglalta egybe a két (theoretica et practica) alszakot. Viszont a régiek dicséretére szolgáljon, hogy egynéhány régi, ritkaságszámba menő, illetve értékes munkát már besoroztak a Mus. szakba, mint pld.:

COCLEUS, Johannes: *Tetrachordum musices*, Norinbergii 1520.

FABER, Henricus: *Compendiolum musicae*. Augustini 1591.

(LISTENIUS, Nicolaus): *Musica Nicolai Listenii denuo recognita* ... Norinbergii 1553.

Nem hagyták ki:

ROUSSEAU, J. J.: *Dictionnaire de musique*-jének első amsterdami kiadását (1768), valamint

ROUSSEAU, J. J.: *Traité sur la musique*-jének első (Genève, 1781) kiadását sem.

A kezdet e szerény gyűjteményét részint a nyomdák még az 1848. évi XVIII. t.-c. alapján kötelespéldányokkal, részint a kiadók, vagy a szerzők ajándékaikkal, néha hivatalos vásárlásokkal gyarapították.

A Musica szak fejlesztésével külön szakember híján nem foglal-

kozott a könyvtár, hisz szűkös javadalma mindig béklyóként nehezedett reá. Csak akkor fordult figyelem e csoportra, amikor a Múzeum alapításának 100-ik évfordulóján KERESZTY István: *Könyvtárunk zenei gyűjteménye* címen a Magyar Könyvszemlében (1902. 417—25 1.) ismertette a zenei gyűjtemény állagát. KERESZTY régi zenei szakember volt, de hivatalból a Hirlaptárban teljesített szolgálatot. Tárgyszeretete folytán ismertette zenei gyűjteményünk állagát s e cikkében, anélkül, hogy apró részletekbe bocsátkoznék, nagy vonásokban vázolja gyűjteményünket s kifejti, hogy a magyar zene-történet írója ebben kapja meg munkájához a legterjedelmesebb anyagot. Nem hallgatja azonban el, hogy «vannak gyűjteményünknek pótolni való hiányai» is és «nagyon is érezzük, hogy alapvető munkák... és a kevésbé fontosaknak, de a művészet fejlődésének folytonosságát feltüntető középszerűségeknek óriási tömege nincsenek meg a Múzeum könyvtárában». Ez volt zenei gyűjteményünk első nyilvános szóvátétele.

A zenei könyvtár és zenei gyűjtemény iránti érdeklődés — talán a zeneművészet népszerűsítésének gondolatával tudatalatti párhuzamban — zenészek, zenebarátok között mindinkább terjedt. Ezért nem volt meglepetésszerű, amikor a Zenelap 1905. április 15-iki (8-ik) számában MEISZNER Imre egy Országos Zeneműtár létesítésének eszméjét vetette fel. Gondolatmenete ez volt: a hazai zeneirodalom megismerését lehetővé kell tenni. Legalkalmasabb e kérdés megoldására a Magyar Zeneszerzők Társasága. Ha ennek tagjai műveiknek egy-egy példányát, a kiadók kiadványaik, a szaklapok szerkesztői lapjuk, a zeneiskolák igazgatói Értesítőik egy-egy példányát beküldik: jelentős anyag gyűl egybe. A sajtó szólítsa fel a közönséget a tulajdonában lévő s e gyűjtéskörbe vágó anyagának felajánlására. «Ilyen módon oly szép anyag gyűlne össze, melyből egy zenei katalógusnak a megszerkesztése már semmi nehézséggel nem járna». «Ezt az összegyűjtött anyagot a régi országházban, a központi városháza, vagy az iparszarnok helyiségeiben lehetne felállítani». «A könyvtárt természetesen rendezni és gondozni kellene. Erre nézve ideiglenes megoldás az volna, hogy a Zeneszerzők Társaságának fiatalabb tagjai vállalkoznának e tisztségek viselésére.» Természetesen: minden ajándék és

minden felszerelési tárgy ingyenbe kerül. Ugyilátszott, hogy sokan fognak e kérdéshez hozzászólni, de az írás nem muzsikus embernek való mesterség, azért a Zenelapban csak ketten foglalkoztak MEISZNER javaslatával. (1905. ápr. 25-iki 9-ik szám.) JASCHIK Álmos volt az első, ki a Zeneműtár gondolatával kapcsolatban írt, de ő a zene népszerűsítése, esztétikája s ilyenek felett elmélkedik. A második «*Az Országos Zeneműtár eszméjéhez*» című, névjelzés nélküli cikket KERESZTY István írta, aki múzeumi tisztviselői mivolta folytán nevét kénytelen volt elhallgatni, annyival inkább, mert cikkében egy a Múzeumon kívüli Zeneműtár létesítésének gondolatát támogatta. KERESZTY mindenekelőtt megjegyezte, hogy a Zeneszerzők Társasága már próbálkozott ily gyűjtéssel, de jelentéktelen eredménnyel, ami csak azért nem restelendő, mert a Bécsben székelő Nemzetközi Zeneszerzők Egylete sem járt jobban. Ezekután igen helyesen reámutatott arra, hogy az «1848. évi XVIII. törvénycikk (és annak megjavítása: az 1897. évi XLI. t.-c.) értelmében az országban nyomtatott minden zeneműből egy-egy példányt be kell küldeni» a Nemzeti Múzeumba. Ez s az újabb anyag már eddig is igen értékes. Alighanem a zenei gyűjtemény fejlesztését célzó szóbeli előterjesztéseinek és indítványainak eredménytelensége indította annak az ötletnek leírására, hogy a múzeumi Musica szak hangjegyanyaga «valóban méltó alapja lesz egy nagyszabású, igazán Országos Zeneműtárnak» s utóbb «Egyesek talán nem gondolnák, hogy a Múzeum megfosztani engedné magát kincseinek, dicsőségének egy részétől; de részünkről nem tartjuk kizártnak, hogy a nevénél fogva egyszerűen könyvgyűjteményül szolgálni akaró könyvtár a neki idegen, a zenei gyűjteményt szívesen átengedje egy külön e célt szolgáló, szintén országos jellegű gyűjteménynek.» Örzési helyül a Nemzeti Zenedét javasolja.

Még meg kell említeni, hogy MEISZNER Imre fentismertetett javaslatát 1905. május 28-ikán a Magyar Zeneszerzők Társaságának közgyűlésén felolvasta s indítványozta, hogy mondja ki a Társaság:

1. hogy az Országos Zeneműtár felállítását szükségesnek tartja;
2. küldjön ki egy szűkebb bizottságot, mely az előadásban megjelölt útmutatások figyelembevételével, az előmunkálatokat meg-

kezdje. A közgyűlés az indítványt egyhangúlag elfogadta s a bizottságot kiküldötte. Több nem történt s a javaslatról a Zenelap hasábjain többé szó nem volt.

A kérdés oly fontosnak tűnt fel előttem, hogy — miután Németország és Ausztria több zenei gyűjteményét még 1903-ban tanulmányoztam volt, az ügghöz a Zeneközlöny 1905. október 17-iki (24-iki) számában hozzá szóljak. Miután ma, 23 évvel a cikk megírása után, lényegében ugyanazon az állásponton vagyok, kénytelen vagyok ez írással foglalkozni.

MEISZNER — lelkesedésszülte, jószándékú — tervét nem helyeselhettem elvi és gyakorlati okokból. Elvből ellenzek minden olyan tervet, mely a Múzeum megkárosításának, megcsonkításának lehetőségét rejtí magában. Gyakorlati okokból elleneznem kellett a tervet, mert abban minden ajándékozáásra, ingyen munkára volt alapítva s helyiségül mások által elfoglalt épületek voltak kiszemelve.

A zenei gyűjtemények kérdésében vallott álláspontom ez volt:

«Zenei gyűjtemény alatt értem az írott és nyomtatott hangjegyeknek, valamint a zenét s a vele rokon dolgokat tárgyaló könyveknek, kéziratoknak, folyóiratoknak s apróbb nyomtatványoknak (műsor, operai színlap stb.) rendszeresen felállított tömegét. Ennek kiegészítő részét képezheti még a zenészek, zeneszerzők, zeneírók, hangszerkészítők stb. arcképeinek csoportja. A hangszerek és az ereklyék már múzeumi tárgyak s hivatásuk önnálló múzeumot vagy egy nagy múzeumnak külön csoportját képezni.

Rendeltetésük szerint különböztessünk meg muzeális, népszerűsítő és iskolai gyűjteményeket.

A muzeális gyűjtemény, mint már elnevezése is elárulja, olyan, mely a főszűlyt a kéziratban fennmaradt anyagnak és a magyar vonatkozású nyomtatványoknak (hangjegyek és könyvek) beszerzésére fordítaná. A jobb elnevezés híján népszerűsítőnek mondott gyűjtemény azt a célt szolgálná, hogy a zenei kérdések iránt érdeklődőknek kellő tájékoztatást nyujthasson, míg végre az iskolai gyűjtemények az executív-zenészek képzésére létesítendők.

Abból, amit a zenei gyűjtemények általános jellemzésénél elmondtam, önként alakul ki a csoportok hovátartozása.

Feltétlenül muzeális (történelmi) jellegű a *központi zenei gyűjtemény*. Központi voltánál fogva azonban könyvanyagában amaz elvnek kell érvényesülnie, hogy abban minden tudományos mű meglegyen, mely a zenének akár esztétikai, akár elméleti vagy bármely más ágának eredményes művelésére szükséges.

E gyűjtemények helye a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára.

Indokaim:

1. Nevezett könyvtárnak már van egy oly tekintélyes és becses ilynemű anyaga, mely a vázolt gyűjteménynek legmegbízhatóbb alapját képezheti. (Ismeretetését l. a Magy. Könyvszemle 1902. évf. 417—25. l.)

2. Az 1897. évi XLI. t.-c. folytán minden könyvnyomdász minden nála nyomtatott könyv és zenemű köteles példányát beszállítja a könyvtárba. (Hogy a most nyomtatásban megjelenő zeneműveknek csak kisebbik része értékes, az a gyarapodás fontosságát — épen történelmi szempontból — nem csorbítja.)

3. S ezt talán elsősorban kellett volna említenem, a múzeumi könyvtárnak már csak neve is oly erkölcsi tényező, mely minden szerzőt vagy kézirat- stb. tulajdonost megnyugtat a felől, hogy az ajándéku adott, vagy letétbe helyezett anyag méltó helyen s fennmaradása a lehető legnagyobb mértékben biztosítva van.»

Természetesen élénken tiltakoztam az ellen a feltevés ellen, hogy a könyvtár gyűjtési körének egy részét kiadja, mert hiszen a múzeumi könyvtár rendeltetését a legilletékesebb fórum a következőképen foglalta össze: «a nemzeti szellem termékeit lehető teljes sorozatban összegyűjteni, megszerezni mindent, ami Magyarországra tartalmilag vagy alakilag, közvetlenül vagy közvetve vonatkozik, de e mellett az általános tudományosság haladását figyelemmel kísérni.» (L. A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene 4. l.)

A népszerűsítő zenei gyűjteményeken a vidéki könyvtárakra vonatkozó szakkönyvek kis, de céltudatosan válogatott sorozatát értettem, míg az iskolai gyűjtemények jellegét rendeltetése szabja meg. «Tartalmazza a drága, nehezen hozzáférhető vezérkönyveket, kivonatokat, hogy ezeket a növendékeknek rendelkezésére bocsát-

hassa, tartalmazza továbbá a zenekari gyakorlatokhoz szükséges zeneműveket, megfelelő szólamaikkal együtt, valamint gazdag kamarazenei anyagot is. Könyvek a gyűjteménynek kiegészítését képezik, az exekutív-zene tanítási szükségleteinek megfelelően.

Az ilyenmű gyűjtemények leggazdagabbjának az Orsz. M. Kir. Zeneakadémián kell lennie. Minél jobb, fejlettebb egy tanintézet, annál jobb könyvtárának kell lennie.»

Noha látszólag egyik javaslat vagy vélemény sem érdekelte hivatalból a Múzeum Könyvtárát, mégis dr. FEJÉRPATAKY László egyetemi tanár, könyvtárunk akkori vezetője oly intézkedést tett, melynek súlyát és értékét csak jóval később láttuk meg. 1904-ben ugyanis vétel útján megszerezte ERKEL Ferenc zeneirodalmi hagyatékát és levelezését. Ezzel a rendkívül érdekes és becses sorozattal kéziratárunk egy eladdig ismeretlen anyag tulajdonosa lett s FEJÉRPATAKY Lászlónak, mint a könyvtár fejének rendelkezése folytán «az ERKEL-féle gyűjtemény rendezése alkalmából „Musica” címen egy új kéziratári szakcsoport létesítettett». (Jelentés a könyvtár állapotáról az 1905. év II. negyedében. Magyar Könyvszemle. 1905. 260 l.) A kéziratári Musica-szak felállítása nagy munkával járt, mert ez magával hozta az egész kéziratári anyag megrostálását s a zenei, illetve zenei vonatkozású darabok kiemelését. FEJÉRPATAKY bécsi aukción LISZT-kéziratokat vásárolt, egyéb ajándékok és vételek is gyarapították a gyűjteményt. Végleges feldolgozásában anyaga két részre osztatott, ú. m. a zenei kéziratokra: Manuscripta musica (hangjegy és kevés teoretikus írásra) és zenei levelekre: Epistolae musicae-re. Ennek repertoriuma és cédulalajstroma 1910. végére készült el. (Magyar Könyvszemle 1911. 64. lap.) E munkát dr. VÉRTESY Jenő ör végezte el minden elismerésre méltóan.

Míg a kéziratárban ily szépen fejlődött a zenei csoport, a könyvtár nyomtatványi osztályában a Musica-szak változatlan szérségben maradt meg s úgyszólván csupán a köteles példányokkal gyarapodott. KERESZTY István, ki a Hirlaptárban teljesített szolgálatot s a zenei ügyeket, mint kritikus és író szolgálta, 1908-ban a Magyar Könyvszemlében (319–41 l.) *A zene irodalma a könyvtárban* című tanulmányt közölt, melyben úgy a könyvek, mint a hangjegyek

kezelésére javaslatot tett, illetőleg bibliografiai rendszerét ismertette s azt általános elfogadásra ajánlotta. Javaslatában úgy a könyvek, mint a hangjegyek könyvtári feldolgozására külön-külön rendszert állított fel. A könyveket 10 csoportra osztotta, anélkül hogy decimális rendszert akart volna létesíteni. Megemlítendő még az az eredeti gondolata, mely szerint jobbnak híján a tizedik, a «bibliografiai csoportba való és elkészítendő végre mindama zenei érdekű tárgyak jegyzéke (utaló lapja), amelyek maguk nem foglalnak helyet a zenei könyvtárban. Ilyenek:

a) hangszerek a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárából, valamint néprajzi tárából (a magángyűjtők is igen előrelátóan cselekednének, ha gyűjteményüknek részletes leírókatalógusát a zenei könyvtárban őriztetnék az utókor számára);

b) fonogram-felvételek; ilyeneket azonban még előbb be kell szerezni. Hogy ez mennyire fontos és sürgős, azt aligha kell bizonyítgatnom; nem megbecsülhetetlen vívmány-e, hogy egy BLAHÁNÉ énekét, HUBAY vagy VECSEY hegedülését, DOHNÁNYI, JUHÁSZ Aladár, MÉRŐ Jolán vagy SZENDY zongorajátékát a maguk teljes művészi magaslatán átéreztetethetjük a jövő századok nemzedékeivel? Mit nem adnánk érte, ha BEETHOVEN vagy LISZT előadóművészi nagyságát ilyen módon közvetítve élvezhetnők!...

c) magyar és külföldi művészek festett, rajzolt vagy faragott képei, illusztrációi; tudniillik a zenei tárgyuak;

d) jeles zenészek kéziratai (akár betű, akár kótairásúak);

e) tankönyvek;

f) mise- és egyéb egyházi énekeskönyvek».

Tulajdonképpen e cédulatömeg egy részét (a—c) egy 11. csoport különféle alosztályaiba, a többi részint a tíz csoport egyikébe (e, f), részint a már akkor munkában levő kéziratárba (d) oszthatta volna be.

A hangjegyanyagot KERESZTY a törzslajstromon (növedék napló) kívül háromszoros cédulakatalógussal akarta áttekinthetővé tenni. E háromszoros lajstrom 1. betűrendes, két alcsoportban, 2. műfaj szerinti három alcsoportban 26 oszloppal, 3. hangzóanyaga szerint 3 alcsoportban 29 szakra bontottan, ezeken belül betűsorban állana

a kutató szolgálatára. Rendszerének kötelezővé tételét igen nyomatékosan s periculum in mora befejezésű felkiáltással javasolta. Célja helyett azonban annak ellenkezőjét érte el, mert a Magyar Könyvszemle szerkesztője, KOLLÁNYI Ferenc igazgatóőr, a nyomtatványi osztály vezetője, hosszú lapalji szerkesztői jegyzetben (I. h. 341. l.) kifejtette hivatalos álláspontját, mely röviden ez:

Ha KERESZTY egy külön felállítandó zenei könyvtárra nézve ajánlja rendszerét, elfogadná. «Ő azonban nem ezt akarja, hanem hogy a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának zenei szaka egészítettessék ki ily nagy zenei könyvtárrá, külön helyiségben, 'jókorra pénzösszeg' felhasználásával, hivatott szakember vezetése alatt, még pedig haladéktalanul, sürgősen, nehogy — ugymond — ezentúl is okunk legyen a könyvtárban a pirulásra, ha a hozzánk forduló zeneszerzőknek nem tudjuk előadni a szakmájukba vágó jelentős külföldi munkákat. Ezzel pedig nem érthetünk egyet.» Nem látja indokoltnak, hogy miért fejlesszessék egy szak jobban a többi rovására, hiány minden szakban van anyagi eszközeink elégtelensége miatt. De KERESZTY megfeledezett arról, hogy a múzeumi könyvtár feladata: «összegyűjteni és féltékeny gondnal megőrizni mindazt, ami magyart vagy magyar vonatkozásút az irodalom létrehozott. Ennek megvalósítása bizonyára hasonlíthatatlanul fontosabb, mint a zeneszerzők a könyvtár feladatán kívül eső kívánságainak teljesítése». Stb. A javaslat sorsa ezzel meg volt pecsételve.

Ünnepélyes évfordulók azonban alkalmat nyújtottak arra, hogy a zenei gyűjteményre irányuljon a figyelem. A Múzeum ismeretterjesztő előadásai során 1910-ben ERKEL Ferencről, 1911-ben LISZT Ferencről tartatott előadás. Ez utóbbival kapcsolatban a Múzeum kupolatermében és két oldaltermében egy, több hónapig nyitva tartott, jubiláris «Liszt Ferenc emlékkiállítás» rendeztetett, melynek lajstroma magyarul és németül megjelent s felénk fordította a külföld figyelmét. 1912-ben RUZITSKA Györgyről szóló előadás alkalmával e szerző kéziratai s más emléktárgyai voltak a kupolateremben kiállítva. Erről a hallgatóság egylevelű nyomtatvány formájában kapott katalógust kezébe. Végül 1913-ban a zenei kéziratok

egy sora vetített képekben nyert bemutatást. A kitört háború ezt a munkát megakasztotta.

Semmiféle világgés és vérözön nem tudta azonban a zenei osztály gondolatával való foglalkozást elcsitítani. DR. HARASZTI Emil nemzeti zenedei tanár a Nemzeti Múzeum útján memorandumot intézett az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, amelyben külföldi példákra való hivatkozással, 1916. szeptember 10-ikén kelt eme beadványában hangsúlyozza, hogy «legfőbb ideje tehát felállítanunk egy Országos Magyar Zenei Könyvtárt és Gyűjteményt, mely magában foglalná zenei és zenével kapcsolatos emlékeinket». «Ennek az új kulturális intézménynek megszervezése, a nemzet egyik legfőbb művészi és tudományos érdeke.» Míg azelőtt e téren csak részletkérdésekkel foglalkoztak, úgy «ezuttal teljes egészet alkotó zenei intézményről van szó, mely a Nemzeti Múzeum keretében nyerne elhelyezést, mint annak egyik osztálya». «A Nemzeti Múzeum zenei sectioja így négy osztályból állana: I. Könyvtár. II. Kézirattár. III. Hangszergyűjtemény. IV. Erekljeosztály».

A Könyvtár két csoportra oszlik; zenetudományira és zene-műtárra. Előbbi: *a)* történelmi, *b)* systematikus csoportra s ezen belül alosztályokra tagozódik; utóbbi: *a)* vocalis, *b)* instrumentalis zenei művekre s ezeken belül műfajok szerint csoportosíttatnék.

A kézirattár anyagát alkotná a Múzeum kézirattárának zenei része. A Zeneakadémia, a Nemzeti Zenede, a Nemzeti Színház és az Operaház, valamint magánosok idesorolható anyaga megszerzendő.

Ami a hangszergyűjteményt illeti, «alapvető anyagát szolgáltatná a régiségtár és a néprajzi múzeum hangszerei, phonogramjai, valamint a vidékről összegyűjtött magyar hangszer-történeti érdekességek».

Végül az erekljeosztály a zenészekre vonatkozó emléktárgyakat foglalná magában.

«A rendezés és kezelés munkáját elvégezhetné két oly tisztviselő, akinek elméleti zenei képzettsége mellett van gyakorlati jártassága is, főképp bibliográfiában, partitúraolvasásban, zongorajátékban és hangszermechanikában. Szükség volna még gyakornokra és lehetően zenéhez értő szolgára is.»

A Múzeum konkrét javaslattétel előtt a minisztérium elvi hozzájárulását kérte. A háború izgalmai közepette egy év tellett el, míg az előterjesztésre az 1917. október 23-iki (104.852/III—1917 sz.) miniszteri rendelet konkrét javaslatot arra az időre kívánt, amikor a Székesfőváros dr. HARASZTI-nak az egyeztetendő szabadságot már engedélyezte. A tanács 1917. november 20-ikán a kért szabadságot megadta, a Múzeum igazgatója pedig felszólította HARASZTI egyet. magántanárt, hogy a könyvtár anyagának tanulmányozása alapján tegyen részletes javaslatot. A Székesfőváros 1918. július 9-iki tanácsülésében e szabadságot újabb egy évvel hosszabbította meg. A tanulmányozás és tájékozódás újabb javaslatot eredményezett, melyet 1918. október 10-ikén nyújtott be HARASZTI. Lényegében az 1916. évi javaslattal egybevágó (csak a felsorolási sorrend más), de már a konkrét javaslat a személyiekben arra is kiterjed, hogy az új osztályba helyeztessék át BARTÓK Béla és dr. LAJTHA László, kik akkor a Néprajzi Osztályban teljesítettek szolgálatot.

Úgy a népköztársaság, mint az u. n. tanácsköztársaság idején egy nagy zenei könyvtár és gyűjtemény felállítására mindenféle eszme merült fel és többrendbeli szocializálás történt ez irányban az akkori vezetők részéről, melyekre, miután szerencsésen szertefoszlottak, nem érdemes kitérni. Dr. HARASZTI Emil 1919-ben a Nemzeti Zenede élére kerülvén, a Múzeummal való kapcsolata megszűnt.

A Musica szak azonban most már annyi tanulmányozás s megindított kettéosztási munka után nem maradhatott megbolygatott állapotában, rendbe kellett hozni. Fűtetlen termekben, kegyetlen hideg télben KERESZTY István foglalkozott a hangjegynyagnak összeválogatásával, csoportosításával, majd LAVOTTA Rezső, a kolozsvári Konzervatórium menekült igazgatója került melléje, ki utóbb teljesen átvette tőle e munkakört. E munka arra irányult, hogy a Musica szak könyv- és hangjegynyaga teljesen különválasztassék. Az új felállásban a raktárrendszer alkalmazását azért nem lehetett életbe léptetni, mert a könyvtár többi szaka ugró számozású és az akkori vezetőség a teljes egyöntetűséghez ragaszkodott. Ezzel szemben a Mus. theor. szakon belül öt alosztály létesült. Ez al-

osztályok megállapításánál az volt az irányadó elv: alkalmazkodni a meglévő anyaghoz oly módon, hogy valamelyik alosztály nagyobb mérvű gyarapodása esetében ez könnyen legyen bi- vagy trifurkálható, ami a kartotékban minden különösebb rázkódtatás nélkül könnyen keresztülvihető. A Musica practicanál azonban a folyószám szerinti felállítás keresztül vitetett. Minden műről törzscédula és kartotéklap készült. Előbbi a betűrendes törzslajstromba, utóbbi a szakokszerinti kartotékba kerül. (A szakok részletezését ld. LAVOTTA Rezső: *Az Országos Széchényi Könyvtár zenei anyagának új beosztása*, Magyar Könyvszemle, 1922. 59—63 lap.) Ez az új felállítás, melynek munkáját LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó a legnagyobb elismerésre méltó módon végezte el, egy határozott lépés az önállósulás felé.

Dr. Isöz Kálmán múzeumi főtitkár, főkönyvtárnokká minősítettén át 1924-ben, a Nemzeti Múzeum főigazgatója által a Zenei Osztály felállításának előmunkálataival bízott meg. E rendelkezés alapján tehát egybefűzte a könyvtár zenei anyagát. Mint a szakrendszer megállapításánál a meglévő anyaghoz való igazodás és a további fejlődés zavartalan lehetőségének biztosítása volt az irányadó elv, úgy a Zenei Osztály anyagának összeállításánál is a lehetőségek figyelembe vétele és nem a délibábos elgondolások voltak a mérvadók. A Könyvtár Zenei Osztálya tehát ezidőszert a következő anyagból tevődött össze, ú. m.: *a)* nyomtatott könyvek, *b)* nyomtatott (sokszorosított) hangjegyek, *c)* írott hangjegyek (autografok és kézírásos másolatok), *d)* írott zenei munkák, *e)* zenei levelek, *f)* analekták, *g)* ikonográfiai anyag. Az e csoportok bármelyikébe való gyarapodást egy közös növedéknaplóba vezetjük be. Miként a Könyvtár egyes osztályainak, nevezetesen a Nyomtatványi Osztálynak, a Hirlaptárnak, Kézirattárnak és Levéltárnak, ép úgy a Zenei Osztálynak is van külön növedéknaplója, ami a Zenei Osztály különállását dokumentálja. Miután a kötelespéldányok a növedéknaplóban mint a nyomtatványi osztályból való áttétek vezetnek be, e két naplózás folytán a statisztikai kimutatásban duplán szerepelnek, s így a növekedés képét akaratlanul hibássá teszik. Ennek elkerülésére szükséges lesz a köteles példányokat közvetle-

nül a Zenei Osztálynak átutalni. A gyarapodás a növedéknaplóba való bevezetés után a fenti csoportosítás alapján a repertoriumokba vezettetik be. Minden nyomtatott műről törzslap és kartotékcédula készül, azonkívül bejelentőlap a Bibliografiai Központ részére. A kéziratos munkákról stb. törzslapot és utalólapot írunk.

Miután a Zenei Osztálynak ezidőszereint külön javadalma nincs, növekedése legelsősorban ajándékoknak köszönhető. Noha e gyűjteménycsoport szépen gyarapodott (különösen értékes az autografok növekedése) s zenebarátok részéről pénzbeli ajándékokban is részesült, mégis a Zenei Osztály csak akkor töltheti be hivatását, ha céltudatosan és rendszeresen fejleszthetjük. Ezt a munkát azonban ajándékokra felépíteni nem lehet. A Zenei Osztály sorsa ma ugyan igen mostoha, mert második tisztviselőjét LAVOTTA Rezső zene-művészeti előadót, az általános tisztviselőhiány folytán más munkakörre kellett leköttni, altiszt sem áll rendelkezésre, úgy hogy az osztály vezetője a lebélyegzéstől a címkézésig mindent maga kénytelen végezni. Noha a jelenlegi helyzet felette kedvezőtlen, számítanunk lehet a közoktatásügyi kormány megértő jóakarására, amely a Nemzeti Múzeumnak kiutalandó megfelelő anyagi eszközökkel módott fog nyújtani az egészséges fejlődésre.

Az eddig előadottakból, nem kevésbé az érdekeltek által a Múzeumban szóbelileg kifejtett kívánalmakból világossá lett, hogy a zenei gyűjtemény létesítése immár közóhajt elégit ki. A keresztülvitelre vonatkozó nézetek a következő három formulában nyernek kifejezést, ú. m.:

1. állítassék fel egy Országos Zenei Múzeum és Könyvtár,
2. állítassék fel a Nemzeti Múzeumban egy különálló s az intézet minden zenei anyagát magában foglaló zenei osztály s végül
3. fejlesztessenek ki a Nemzeti Múzeum egyes osztályaiban (Könyvtár, Történelmi Osztály, Néprajztár) már meglévő zenei gyűjtemények a maguk helyén s készíttessék az egész anyagról a zenetudomány mai állásának megfelelő központi kartotéklajstrom.

Ami egy különálló Országos Zenei Múzeum és Könyvtár felállítását illeti, ez úgy erkölcsi, mint anyagi szempontokból lehe-

tetlen. Lehetetlen egyrészt azért, mert a Nemzeti Múzeum egyes táraiban lévő, felette számottevő anyagot az intézetből kiemelni teljesen lehetetlen, másrészt, mert egy új múzeum és könyvtár létesítése rendkívül nagy anyagi áldozatot igényel, amit legkevésbé szabad akkor kívánni, amikor meglévő intézmények a javadalom több mint mostoha megállapítása miatt, nem tudnak életteljes munkásságot kifejteni, hanem csak tengődnek! E délibábos terv elvetendő, mert e szegény országnak sehogy sincs szüksége párhuzamosan működő, egymásnak konkurrenciát csináló gyűjteményekre, vagy részlet-múzeumocskákra, annnyival kevésbé, mert ezt az országot élelmes kalmárok e tekintetben is már régen végigprédálták.

A Nemzeti Múzeumban létesítendő Zenei Osztály látszólag egyszerű rendelettel fel volna állítható, de ez igazi haszonnal vagy eredménnyel nem járna, mert az egyes múzeumi osztályok gyűjteményeiket szervesen építvén fel, nem lehet azoknak egyes részeit, az egésznek világos kára, megcsonkítása nélkül kitépni. (Igazolásként csak egy egészen egyszerű példát hozok fel: a Néprajzintáznak sok egyéb gyűjteményén kívül van egy igen szép maláji gyűjteménye, amelyben egy párját ritkító hangszercsoport foglal helyet. Világos tehát, hogy ezt a malájokat képviselő gyűjteményt nem szabad a hangszerektől megfosztani, mert az különben hamis képet ad nemcsak a népről, hanem a gyűjtőről is, aki figyelmét — látszólag — nem terjesztette ki a nép kultúrájának egész körére.) Ebből — a felfogásom szerint egyedül helyes szemszögből nézve a kérdést — ezt a második tervet is el kell ejteni.

A harmadik javaslat abból az elvből indul ki, hogy minden gyűjteményt ott kell kiépíteni, ahol a természetes fejlődés menete, a multba nyúló gyökerek ezt lehetővé, sőt parancsoló szükségessé teszik.

A zenei gyűjtemények tervszerű kifejlesztésére művelődésünk történelmi tárháza: a Nemzeti Múzeum az elhivatott intézmény.

A zenei vonatkozású írott, nyomtatott és ábrázolt anyag könyvtárunk Zenei Osztályában már egyesítve van. Ami a könyvtár Zenei Osztályának tervszerű kiépítését illeti, ebben a Múzeum ren-

deltetése és a tudomány mindenkori állapota adja meg a zsinórmértéket. A Nemzeti Múzeum rendeltetése — miként erről jelen fejtegetések során már ismételten volt szó — a magyar és magyar vonatkozású művek lehető teljességben való megszerzése, azonkívül a tudománynak színvonalon álló művelhetésére vonatkozó segéd-eszközök biztosítása. A mi esetünkben tehát a magyar vonatkozásokon kívül bibliográfiáknak, standard-work-oknak, nélkülözhetetlen munkáknak és folyóiratoknak beszerzését jelenti, anélkül azonban, hogy könyvészeti ritkaságok, vagy hasonló, az amatőrök szenvedélyét szolgáló gyűjteményekre kitérnénk.

Hangszerek a Múzeum Történelmi Osztályában vannak. Itt úgy régi szerzeményből, mint a DELHAES-féle hagyatékból r.ndkívül értékes hangszereket találunk. Ehhez járulnak még a SZALAY Imre múzeumi igazgató által, saját rendelkezésére állott javadalomból vásárolt hazai hangszerek, újabb beszerzések s a SCHUNDA József fuvóhangszerekből álló igen értékes ajándéka. Miután a művelődéstörténet emlékeinek sorához a városi műveltség jellegzetes eszköze, a hangszer hozzátartozik, úgy ezeket a művelődéstörténeti gyűjteményben nemcsak meg kell hagyni, hanem gyarapítani és szakszerűen feldolgozni is kell. A hangszerek ismeretéhez külön speciális tanulmányokra van szükség, annyival inkább, mert nemcsak a meghatározások pontossága, hanem a javítások ellenőrzése is szakember feladata, ki a hangszerkészítő technikai tudását és tájékozatlan jóakarátát kellő korlátok közé szorítja. A tudományos feldolgozást: jó leírólajstrom megírását is csupán kellő hangszertörténeti szakképzettséggel és tapasztalatokkal bíró zenész végezheti. Ugyanez áll a hangszergyűjteményt kiegészítő hangszerikonográfia összegyűjtésére és illetőleg feldolgozására is.

Hasonló a helyzet a népi hangszerek és a primitív népek hangszerszámainak gyűjtésénél. A Múzeum Néprajzítárának igen szép gyűjteménye van ilyenmő zeneszerszámokból s ezenfelül nagyfontosságú és eléggé meg nem becsülhető népzenei fonograf-felvételekből. E gyűjteménytől a Néprajzítár sem fosztható meg egy más intézmény javára, ellenkezőleg ez is helyén fejlesztendő megfelelő szakemberek segítségével és az egész anyag szintén specialista

vagy speciálisták által lajstromozandó és a fonogramgyűjtemény — amennyiben még teljes egészében ez keresztül vihető nem volt — lekótázandó.

Ez a terv nemcsak biztosítja a Nemzeti Múzeum minden osztálya gyűjteményeinek épségét, hanem annak zenei részében való gyarapodását s tudományos feldolgozását is szorgalmazza. Szükséges azonban, hogy mind eme gyűjtemények anyaga a kutatók részére hozzáférhető is legyen. E célt legjobban szolgálja egy központi kartotéklajstrom, melyben a múzeumi gyűjteményekben lévő minden zenei tárgy, minden nyomtatvány, kézirat stb. cédulája megvan, hogy a kutató ne legyen kénytelen öt-hat helyen bekopogtatni, hanem egy helyen nyerhessen felvilágosítást arról, hogy azt amit keres, hol, mily jelzet alatt találja meg. Pl. aki a lant iránt érdeklődik e címszó alatt megtalálja a hangszerről és irodalmáról szóló munkák, e hangszerre írt művek címét, továbbá hogy melyik készítőől hol talál példányt, mily képes ábrázolásaink vannak erről a hangszerről s így tovább. Természetesen e cédulák azt is tartalmazzák, hogy az említett hangjegy, kép stb. hol, mily jelzet alatt található meg. A Múzeum különféle zenei gyűjteményeinek állagáról egybeállított eme *Központi Zenei Kartotékának* a Könyvtár Zenei Osztályában van helye. A dolog természetéből önként folyik, hogy ezt a Központi Zenei Kartotékát intézményesen kell életbe hívni, megállapítván szabályrendeletileg a cédulák külalakjára, elkészítésére, beszolgáltatási határidejére vonatkozó intézkedéseket és felállítási rendszerét.

Ha ez a kartotéka létesül, célszerűnek tartom, hogy ennek kiépítésében tegyünk még egy lépést előre s javaslom, hogy vonjuk be e kartotékába a Múzeumon kívül álló, önként csatlakozó intézetek (pl. Zeneművészeti Főiskola, Nemzeti Zenede) anyagának céduláit, amihez hozzáfűzzük a Bibliografiai Központ Címjegyzékeinek felhasználásával egy sor könyvtár (pl. a Fővárosi Könyvtár igen gazdag) zenei anyagának jegyzékét is.

A Múzeum Központi Zenei Kartotékája e kibővüléssel lényegében egy zenetudományi központi lajstrommá, aféle Musicologiai Központtá lenne, amit azonban nem feltétlen szükséges címben is

jelezni, mert végeredményben nem a cím vagy a név, hanem a tartalom a fontos.

A múzeumi Központi Zenei Kartotéka tehát egy hatalmas cédulatömeget jelent, melynek megszerzése, egybeállítása, megfelelő címszó rendszerének kiformálása, szóval az egésznek megszervezése: időt, munkaerőt és pénzt igényel s csak akkor szabad hozzáfognunk, — pedig hozzá kell fognunk — ha biztosak vagyunk abban, hogy a kezdés után nem kell fedezet híján, vagy valamely hatóság jóakaratának hiányában, a magyarság ellenségeinek kárörvendezése közben, szégyenszemre munkánkat abbahagynunk.

ISOZ KÁLMÁN.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR SZÍNÉSZETTÖRTÉNETI FORRÁSANYAGA.

Az irodalomtörténetíró kezébe veheti régelmult idők irodalmi alkotásait; maga alkothat róluk fogalmat s az egykorú bírálatokról függetlenül újra értékelheti; minden irodalmi mű számos ilyen átértékelésen ment keresztül. Ugyanilyen közvetlen szemlélet tárgya minden képzőművészeti tárgy is. Csak a színészettörténet kutatója nem szabadulhat az egykorú bíráló véleményétől; állandóan közé és tárgya közé tolakszik. A színi alkotás egyetlen bírója saját kora; a színésznek nem adatott meg az utókorhoz fellebbeznie. A régi színészek játéka nem értékelődik át korról-korra; a következő nemzedék továbbadja engedelmesen, amit az előbbi a mindenható kortársaktól átvett. Régi játékok mikéntjéről leírásokból tudunk s csak azt tudjuk, amit az egykori szemlélő meglátott. S amit nem látott meg? Elveszett mindörökre.

Örök emberi természet, hogy a magunk szemével akarunk látni. A tudomány objektív igazságokat keres. S a színészettörténet igazságot kereső útja az egykorú vélemények megkerülésével közvetlenebb források után kutat. Az egykorú szemlélőt semmikép se rekesztheti ki. De az egykorú szemléletben keresi az objektumot úgy, hogy a közvetítő személyét lehetőleg kirekeszti. Kétszeres fontosságú lesz minden, ami öntudatlanul került bele a kortárs tanúságtételébe. A színészettörténetben a legfontosabbak a források s a forrásoknál még fontosabb a forráskritika.

A színészettörténeti források becsességét az határozza meg, hogy mennyire helyettesítik a közvetlen szemléletet. Legbecsesebbek ennél fogva a képzőművészeti ábrázolások: egykorú dráma-illusztrációk, színészképek, figurinák. Csak azután jönnek az írott források, a színlapok, sűgőkönyvek, memoárok, szövegek és színpadi utasításaik. A drámák csak annyiban jelentenek színészet-

történeti forrást, amennyiben egy bizonyos színpadkép vonható ki belőlük.

Az Országos Széchényi Könyvtár mint Hungaricum-könyvtár a leggazdagabb lelőhelye mindannak, ami a magyar szellemre vonatkozik. Leggazdagabb kincsháza egyúttal mindennek, ami a nemzeti színészet, a nemzeti szellem egyik legértékesebb megnyilatkozása: annak multjára vonatkozik. Szétszórva bár, de mégis itt vannak azok a kövek, amelyekből a letűnt magyar színészet emléképilete megépíthető. Ezekből akarok egy sorozatot bemutatni.

I.

EISENBERG Péter: *Ein zwiefacher poetischer Act und Geistliches Spiel: Von den dreyen Gaben Der Weysen aus Morgenlande*. Bártfa, 1652.¹

Már a Régi Magyar Könyvtárban, amely a magyar szellem 1711. előtti irodalmi megnyilatkozásainak gyűjteménye, találkoznak ilyen színpadtörténeti tanulságtétellel. EISENBERG Péter eperjesi tanító kis tanítványaival igazi barokk ízlés szerint dramatizált vizsgát játszat el; tipikusan barokk jelenség, hogy a színpadi elem több benne, mint a dráma; a barokk a színpad virágkora, amelyben a színpad önmagáért van s amely színi elemekkel hatja át az élet összes vonatkozásait, drámainak alig nevezhető ez a kis szellemi termék. De a benne levő tizenkét metszet becses színészettörténeti forrássá teszi.²

A drámaillusztrációkat színpadtörténeti szempontból először Max HERRMANN, a berlini egyetemen a színészettörténet professzora értékesítette *Forschungen zur deutschen Theatergeschichte des Mittelalters und der Renaissance* c. munkájában; itt Hans SACHS színpadát

¹ Teljes címe: Ein Zwiefacher Poetischer Act; und Geistliches Spiel: Von den dreyen Gaben Der Weysen aus Morgenlande. Der Erste; zum schul-digen Opfer | und Ehren-preysz | dem lieben Jesulein: Der Andere; Zum Geschenck | und Newen-Jahres Wuntsch; den dreyen Ständen der Königlichen Frey-Stadt Epperies | In Ober-Vngern. Dasselbst gehalten | und vorgestellt | Von Acht kleinen Jungfräwlein | (und zween Knaben!) Im Jahre Christi: 1651. Gedruckt zu Bartfeld | Bey Jacob Klösz Anno, 1652. 8° 40 sztl. lev. + 12 metszet. V. ö. Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár II. 765. sz.

² A Nemzeti Múzeum Könyvtárának példányából a 8. sz. metszet hiányzik.

oly pontosan rekonstruálta, hogy leírása nyomán el lehetne készíteni a Meistersingerbühne modelljét. Az ő útmutatása nyomán megindul a német drámaillusztráció anyagának színpadtörténeti szempontból való átvizsgálása Bruno VOELCKER CHODOWIECKI Hamlet-metszeteiből rekonstruálta DOEBBELIN Hamlet-előadásait olyan pontosan, hogy könyve alapján meg lehetne rendezni a Hamletet úgy, ahogy a XVIII. sz. berlini közönsége élvezte.¹

Nem CHODOWIECKI metszetei hevernek előttünk; az EISENBERG-féle «poétikus aktust» illusztráló metszetekről képzőművészeti szempontból hivatottabbak megállapították már, hogy igen közepesek.²

Sajnos, nem is valami magyar Hamlet-előadásra vetnek fényt, csak egy idegenből idevetődött eperjesi tanító próbálkozására. De a mi szempontunkból mégis páratlanul becsesek. Az egyetlen ábrázolást képviselik számunkra, ami a magyarországi iskoladráma színpadáról ránkmaradt. Most már a metszetek alapján két kérdésre kívánunk megfelelni: milyen volt EISENBERG színjátékának előadása és mennyiben jellemző a XVII. század magyarországi iskolai színpadára?

EISENBERG Péter személyéről csak annyit tudunk, amennyit ő maga mond el könyvének Eperjes város rendeihez intézett ajánlásában, amelynek aláírása Petrus EISENBERG, Hallensis-Saxo. Hogy mikép került Eperjesre s hogy meddig működött itt, mint tanító, arról semmi adatunk sincsen. Darabjának kiadásával s különösen részletes színi utasításaival az volt a célja, hogy használható vezérkönyvet adjon hasonló játékok rendezésére. Maga kétszer adatta elő: 1651 január 12-én és 25-én; a gyors megismétlés arra vall, hogy nagy érdeklődés és siker koronázta igyekezetét. Eperjesen termékeny talajra találhatott ez az iskolai színjáték, hisz a szomszédos Bártfa a XVI. században STÖCKEL Lénárd működésének színhelye, akinek nevéhez fűződik a felsőmagyarországi iskolai színjáték felvirágoztatása s akinek Zsuzsanna-drámája valóságos népi játékká lett. STÖCKEL

¹ Dr. Bruno VOELCKER: Die Hamlet-Darstellungen Daniel Chodowieckis und ihr Quellenwert für die deutsche Theatergeschichte des 18. Jahrhunderts. Leipzig, 1916. Theatergeschichtliche Forschungen 23.

² CZAKÓ Elemér: A magyar könyvillusztrációról szóló tanulmányában. (Az Iparművészet Könyve szerk. RÁTH GYÖRGY.)

biztatására már a XVI. században tartottak Eperjesen is iskolai színelőadásokat, amelyekről azonban csak szórványos adatok maradtak fenn. Ép ezért nyílt kérdés marad, hogy mennyiben plántált át EISENBERG a maga színjátékával új, idegen hatásokat s mennyiben folytatója a régi eperjesi hagyományoknak. A protestáns iskolai színelőadások szokásos puritán stílusától mindenesetre erős eltávolodást mutat balettszerűségével, látványosságával, díszes kiállításával; mindezek erősen közelítik a barokk iskolai színjáték s annak legjellegzetesebb képviselője, a jezsuita színpad felé. A főstúlyt nem a szövegre, nem a szóra, hanem az előadásra helyezi; primitív irodalmi érzékkel nagy rendezői készség és gond párosul, ami arra vall, hogy fejlett színházi kultúrából nőtt ki.

A színpad.

A színelőadás helye zárt szoba volt. Hogy ez milyen épületben foglalt helyet, vajjon a városház valamelyik terme vagy iskolaszoba volt-e, arról nem szól a szerző. De mint látni fogjuk, ez a színpad sok eltérést mutat a hagyományos iskolai színpadtól és más színpad-típusok hatását mutatja. A színpad maga egy öt rőf hosszú és hat rőf széles pódium volt s egy közönséges padnál egy rőffel volt magasabb. A nézők, mint az első ábra mutatja, körülülték, jobbról a férfiak, balról a nők foglalva helyet. A mellékelt metszeten, amely az összes metszetek közt a legérdekesebb, az első sorban ülők közül többet hátrafordulva ábrázol az ismeretlen metsző, valószínűleg azért, hogy a nagytekintetű eperjesi tanács több tagjának arcképét megörökítse. Ezekben az arcokban van is valami jellegzetes, szemben a többi képek teljesen egyforma bábu-arcaival; de azokon csak a szín-padi csoportozatokat kellett rögzíteni.

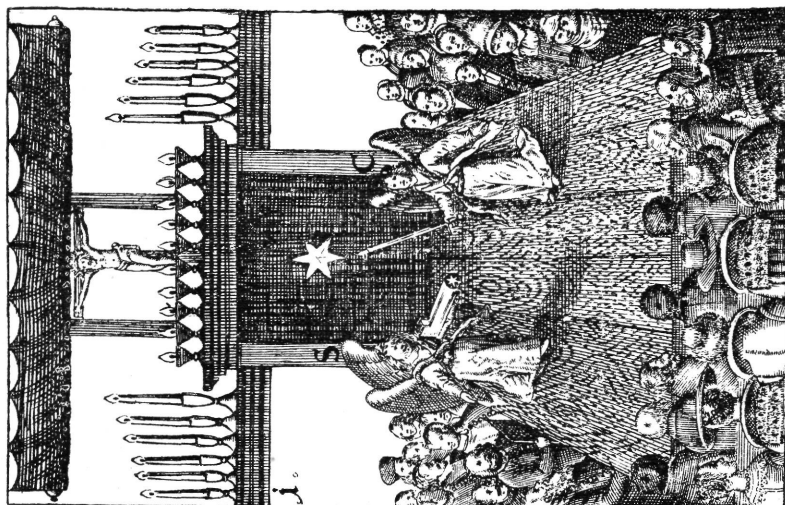
A színpadnak két függőnye volt; az első, zöld függöny, amelyet a terem tetejéről eresztettek le zsinórszerkezettel («mit seinen Zügen, Rincken und Rollen geheben») s amely leérve egészen a pódiumot fedő szőnyegekig csaknem egészen körülvette azt s elfedte a nézők szeme elől («niemand hinein sehen oder erkennen kan, was man darinnen machet»). Hátral a pódium végén elhelyezett ajtót egy külön, kétfelé nyíló kisebb zöld függöny zárja el, amely mögé

jelenésük végeztével a szereplők elvonulnak. Ez a berendezés a holland komédiások színpadtípusára emlékeztet, akiknek színjátszásával még több rokonvonást is mutat az ismertetendő előadás.

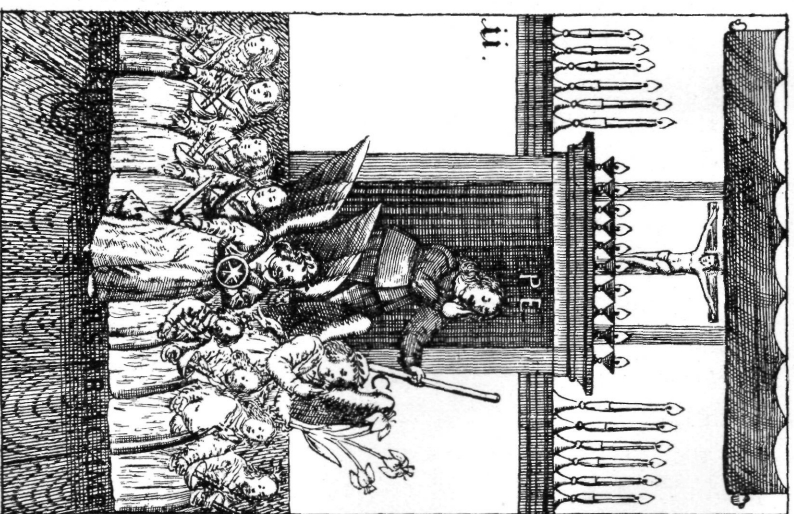
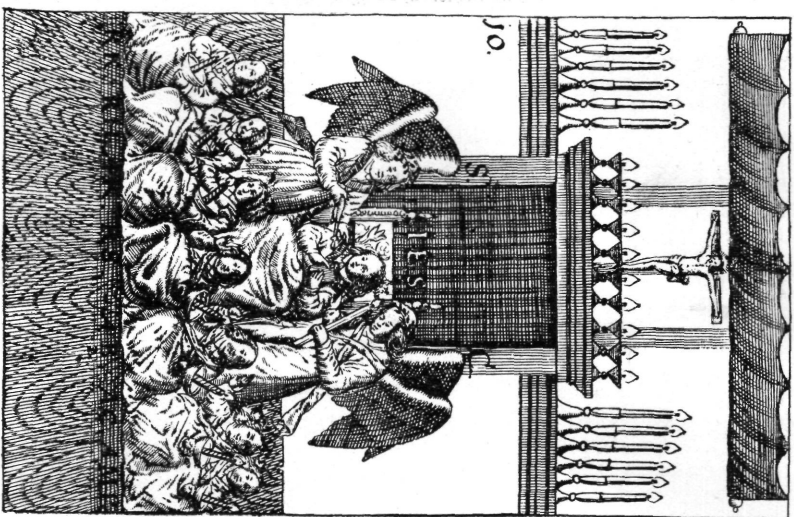
Nagyon érdekes a terem világítása. Már maga az a körülmény, hogy mesterséges világításnál játszottak, egészen szokatlan jelenség; a 17. században az iskolai játékok, sőt hivatásos színészek játéka is túlnyomóan napvilágnál folyt. Münchenben a jezsuiták színpadán még 1638-ban napvilágnál folyik az előadás s az alkony váratlan beálltakor fáklyafénynél folytatják a játékot. FURTTENBACH, a Telari-színpad feltalálója, még két nagy, egymással szembenfekvő ablakot alkalmaz színpadán, hogy a napvilág keresztülhatoljon a kulisszákon,¹ bár ő alkotja meg a mai színpadi világítás ősalakját is. Salzburgban a bencések színpadán 1644-ig folytak az előadások napvilágnál.² EISENBERGnek nem is lett volna szüksége mesterséges világításra, hisz az általános szokáson kívül itt a szereplők zsege kora (3—6 év) is megokolttá teszi azt, hogy az előadás délelőtt vagy a kora délutáni órákban tartassék. S ügylátszik, így is volt, mert a termet mesterségesen kellett besötétíteni: «Nachdem alle Fenster des gantzen Zimmers mit Tepichten verhenget und verschlagen». Nála tehát öncél a világítás, a látványosság fokozása csupán, a tartalmi hatásokkal szemben. Ez az akkori viszonyokhoz képest pazar világítás is erős eltávolodást jelez a protestáns iskoladráma puritánságától. A nézőteret a színpad előtt egy tizenkétágú cillár és két karosgyertyatartó világítja meg. A színpad világítását a háttérteret alkotó ajtó keretén elhelyezett tizenkét — négy piros, négy zöld és két sárga — lámpa és az ajtótól jobbra és balra felállított hat-hat gyertya látja el: «damit bey jedweder Action ein volles Liecht von beyden Seiten auffs Theatrum fallen | und die Personen | so das Spiel präsentiren | sampt ihrer Action | Gang und Gebärden | recht kentlich seyn; Die Zuseher aber | gleichsam aus dem dunckelen | ins Liechte | desto schärffer alles sehen und erkennen mögen». — Ezeket a színes lámpákat először FURTTENBACH alkalmazta Ulmban

¹ W. FLEMMING: Geschichte des Jesuitentheaters in den Landen deutscher Zunge. Berlin. 1923. Schriften der Gesellschaft für Theatergeschichte.

² KUTSCHER: Das Salzburger Barocktheater 1924.

Eisenberg Péter: *Ein zwiefacher poetischer Act*... etc. Bártfa, 1652. c. művének 1. és 3. számú metszet-illusztrációja.

Eisenberg Péter : *Ein zwiefacher poetischer Act ... etc. Barta*, 1652. c. művének 10. és 11. számú metszet-illusztrációja.

1628-ban s tőle vették át és általánosították későbbi játékaikban a jezsuiták.

A kosztümök.

A színpad részletes és gondos leírásához a kosztümöknek aprólékos gonddal való részletezése járul. Ez is öncél, épúgy, mint a színpad s ugyancsak a drámai cselekmény hiányosságait van hivatva pótolni. A színpadi kosztüm tipikusan barokk; a barokk színpadi ruházat a kor divatjának egy stilizált változata, megtoldva a jelképes járulékokkal.¹ A szereplők ruházata pompázatos és drága fényes bizonyosságul a város gazdagságának, amely a töröktől védett helyzetben ép a béke áldásait élvezte.

A szereplők közül az egyedüli két fiúgyermek adja az angyalok szerepét: az egyik a cherub, a másik a szeráf. Mindakettő szárnyat visel; hajuk kisütve és fejük babérkoszorúval ékes; hosszú, fehér ingbe vannak öltözve; a szeráf ruháját vörös, a cherubét kék szalag ékesíti. A szeráf ragyogó csillagot tart kezében s egy másik csillagot visel szárnyai közt; a cherub kivont kardot tart, amelyet a béke jelképeül csakhamar hármás liliomággal cserél fel. A nyolc kis leányszereplő is kisütött, nyitott hajjal jelenik meg («in aufgelöseten herab-hangenden geflammeten und gekräuselten haren»). Kezeikben különböző szimbolikus tárgyakat tartanak; a királynő jobbában aranyozott kormánypalcát tart, baljában aranyos égő viaszfáklyát; az ima aranyát bemutató leányka felszerelése «Sie trägt in der lincken Hand einen schönen hochvergüldeten ausgetriebenen Pocal-Deckel mit einer Trauben darinnen ein weisses übergüldtes und zwiefach zusammengewundenen brennendes Wachs-Liecht stehet; In der rechten musz sie haben einen güldenen Schawpfennig mit dem Namen Jesu.» Minden leány ruháját másszínű szalagok ékesítik s az egyes színeknek megvan a maguk szimbolikus jelentősége. Valamennyien koronát viselnek, amelyek egyikéről megjegyzi, hogy aranyozott bőrből van; a koronákat is szimbolikus ábrázolások ékesítik és minden egyes koronát gondosan megszab és leír a hatéves KLEIN Rebeka koronája: «Ihre Krone ist oben auszge-

¹ V. Ö. GREGOR: Wiener Szenische Kunst. II. Das Kostüm.

schnitten von dreyen Eicheln oder Eckern und dreyen geraden Stern-spitzen darzwischen inwendig mit einem güldenem Hütlein von Rauschgold an die helffte der Spitzen bedeckt und umbher mit Rosen, Triangeln und anderen Figuren; Perlen, Edelsteinen und Schmuck etct prächtig gezieret.»

Mindenesetre itt is óriási eltávolodást mutat a protestáns iskolai átékok egyszerűségétől, s a barokk színpadi izlésnek lesz hordozója.

Rendezés.

Az egész kis nyomtatvány igazi jelentőségét a rendezői utasításoknak az a nagy tömege adja meg, ami a játék holt szövegét előadássá eleveníti. Ezek az utasítások a szereplők csoportjait oly pontosan megszabják, hogy ezzel az egész játék valami balettszerű jelleget kap s mindenképen közelebb áll az allegorikus baletthez, mint a vallásos drámához.

Minden egyes jelenet utasításai két részre oszlanak, melyek közül az első a «Verdönung und Ab-bildung», a második az «Action und zugehörung» címet viseli. Az első rész annak az előképnek a leírása, amely az elmondandó szöveget magyarázza. A szimbolikus előképnek (scena muta) ez a szokása a németalföldi drámából származik, ahol «vertooning»-nak nevezték; hogy kis játékoknak épen ezzel a holland drámával volt bizonyos kapcsolata, azt a «Verdönung» elnevezés is mutatja, amely nyilvánvalóan a «vertooning» megnémetesítése. Innen kerül át a jezsuiták játékaiba is, de csak a XVII. század második felében:¹ ennek a példáját látjuk az oberammergaui passziójáték ótestamentomi előképeiben. EISENBERG kis iskolai játékaival mindenesetre az elsők közt van, akik a barokk drámának ezt a kedvelt eljárását a színpadi hatáskeltés eszközei között alkalmazzák. Az előképcsoportok változatos elrendezése EISENBERG rendezői gondoskodásának főtárgya, mint ezt ezeknek részletes leírása is mutatja. Így mindjárt a Prologus Specialist megelőző előkép (Verdönung und Ab-Bildung): Nachdem nun die Engel ab | und die Music angangen, wird der grosse Vorhang

¹ L. Willi FLEMMING i. m. 188. l.

wieder herab aufs Theatrun gelassen | und alle Persones | (nemlich | die Acht Jungfräwlein | in Einer Reyge und die zween Engel) hinder sie; | gestellet. Der Seraph hat jetzt einen andern und grössern Liecht-Stern | in der lincken Hand; an dessen sechs Spitzen | die drey Weysen ausz Morgenlande | mit jhren Dienern; in der Mitte aber die Historia | der Geburth CHRISTI | und der heyligen Drey Könige | schön abgemahlet ist: und weyset mit der rechten Hand auf denselben. Der Cherub aber trägt einen dreyfachen weisz-Lilien-Zweig in der lincken; und zeigt mit der rechten auch auf den Stern. Sie weisen beyde | gleichsam mit verwunderung | in diesz grosse Geheimnisz. Deszgleichen zeigen auch alle acht Jungfräwlein mit der rechten Hand auf den Stern; mit den Leibern und Angesichtern ringsherumb gegen den Zusehern gantz unverwendt gerichtet... Ihre Königin aber | J. E. S. (Johanna Elisabeth SCHOLTZIN) mit Scepter und Fackel ist deszhalben voraus gestellet; weil sie nach dieser Repräsentation und Verdönung den Special-Eingang macht. Vnd also stehen alle Personen (wie gesagt) unverwendet | als Bilder | ein jede in jhrem sonderbaren Ornat und Stellung | mit Fingern auf den Stern und also den Inhalt des gantzen Orts anzeigende; eine kleine weile.»

Az élőképen kívül a rendelkezésre álló kevés szereplővel is beilleszti játékába a barokk (főkép jezsuita) drámának egy másik hatástkeltő eszközét, a processziót. A szereplő leánykák a fentebb leírt előkép után szigorúan meghatározott sorrendben, a szeráf és cherub vezetésével párosan néhányszor énekelve körülvonulnak a színpadon s mielőtt elvonulnak, háromszor meghajolnak a nézők felé: Als erstlich gegen den Herren Predigern | Herrn Richter | und Rath | 2c. Darnach vor dem (sic) Frawenzimmer | zur linken. Endlich gegen den Manns-Personen | zur Rechten. — De minden egyes magánszereplőt is hasonlóképen körülvezet a cherub s a szeráf, akik a karvezető és balettmester közt alkotnak valami átmeneti jelenetet; s minden jelenet ugyanezekkel a meghajlásokkal zárul.

Hogy mennyire a játék, az előadás a fontos a szöveggel szemben, azt legjobban a színi utasítások mutatják, amelyek csak egyetlenegy esetben vonatkoznak a beszédre; az első rész harmadik jele-

netében Anna KARATININ «spricht mit *betrübter Stim̄* und kläglichlichen Gebehrden». Különben az összes utasítások kizárólag mozdulatokra vonatkoznak, amelyek hivatva vannak arra, hogy egymagukban az egész lelkiállapot hordozói legyenek: «gehet darauf mit freudigen Gebährden auf und nieder | und spricht» — «Gehet darnach | mit scharfsinnigen Gedancken auff und nieder | und spricht | mit verwunderung und tiefsinnigen Gebehrden;» — «gehet auf und nieder | die Zuseher anschawende | und spricht | mit andächtigen lieblichen Gebehrden | also»: — «mit fröhlichen Gebehrden» — «mit demüthigen Gebehrden» — «mit wehmütigen Gebehrden» s a legkisebb, a három és egynegyed éves Rebecca SCHNEIDERIN «Gehet hernach hüpfende auf und nieder | und spricht mit holdseligen und lächlenden Gebehrden».

A barokk dráma hatástkeltő eszközei közül a zene sem maradhat el; az egyes jeleneteket énekszámok választják el zenekari kísérettel; mint fentebb említettük, a zenészeknek külön emelvényük volt. Ezek a zeneszámok, különböző egyházi énekek protestáns zeneszerzők műveiből. Összesen tizenkét ilyen többszólamú zenekíséretes énekszám volt. Hogy a kísérő zene külön érdeklődésre számíthatott, azt mutatja a következő jegyzet: «Die Musikalischen Concerten findet man bey Herrn Georgio PLOTSCHIO Teutschen Organisten bey der Pfarrkirchen zu Epperies.» Ezenkívül a szereplők a karban is énekelnek, a két angyal is ad elő egy duettet olyképen, hogy az egyik egy tercel magasabban énekel.

A szereplők.

EISENBERG színjátéka egyedülálló nemcsak a magyarországi iskoladráma történetében, hanem a német irodalomban is abban, hogy nem középiskolai tanulók, hanem kicsiny leánygyermekek számára íródott.¹ A férfi szerzetesiskolák mintájára a női zárdák is bevezették nálunk is az iskolai játékokat, így a pozsonyi Notre-Dame-zárdában, ahol azonban az életbe kilépő, felserdült leányok a szereplők. Ugyanabban az esztendőben, amelyben EISENBERG játéka Eperjesen színre kerül, Sárospatakon COMENIUS előadott egy a JANUÁBÓL szerkesztett

¹ L. GOEDEKE: Grundriß. III. 2. Aufl. 220. l.

darabot kis diákjaival; de az itt szereplő gyermekek nem is kis diákok, hanem egész apróságok; a legidősebb a cherubot és szeráfot személtető két fiúgyermek: a nyolcéves Casparus Henrici von FRANKENSTEIN és Samuel STRASCOVIUS. A nyolc leányszereplő között ott találjuk a bíró leányát, a hatéves KLEIN Rebekát is; a többi hét leányka: a hatéves SHOLTZ Erzsébet Johanna, aki a «királynő», a nem egészen hatéves HENRICHS Rozina és KARATIN Anna, a hatéves PEUTHNER Mária Anna, az öt éves CRAMER Anna és BRESNENSKY Anna és végül a háromesztendős SCHNEIDER Rebeka. A cél itt nem a nyelvgyakorlás, mint az iskolai játékok legnagyobb részénél, hisz az előadás a gyermekek anyanyelvén folyt; sokkal inkább a jó fellépés a kecses mozdulatok elsajátítása, amire a város legjobb családjaiból származó leányoknak szükségük volt. Az előadáson meg is jelentek a város notabilitásai, a városi tanács. Az előadások végén a lelkészek («Die Herren Prediger») a közönséghez prédikációt tartottak a gyermeknevelésről és levonták a játék tanulságát («damit es ihnen auch zu fruchtbarlicher Erbauung dienen möge»), köszönetet mondtak a bírónak és a tanácsnak megjelenésükért, EISENBERG Péternek, aki, mint ezt az utolsó ábra mutatja, meg is jelent kezében a rendezői pálcával; végül a gyermekek között ajándékokat osztottak ki a városbíró és a tanács adományából («etzliche Präsent aus Freygebigkeit des Edlen, Ehrenvesten Nahmhafften und Wohlweisen Herrn Johannis KLEINEN damahligen Richters [für seine Person] wie auch absonderlich eines gantzen Ehrsamen Rathes der Königlichen Freystadt Epperies), mire a gyermekek meghajtván magukat, visszavonultak («gehen darauff mit Freuden in guter Ordnung ab in die Scena).

A szöveg.

Bár esztétikai szempontból nagyon szerény hely illeti meg EISENBERG iskolai játékát a német irodalom történetében, tipikus képviselője korának. A mereven keresztülvitt szimbolizmus, a hármasságnak szabályos alkalmazása a felépítésben, az egésznek barokk jellege, alkalmoszerű színezete, pietisztikus szelleme a 17. század közepének jellegzetes alkotásává teszik. Ennek a tartalomnak teljesen stílszerű hordozója a protestáns puritánságtól teljesen eltávolodott

barokk színpad, amelyet fentebb ismertettünk. Költői formában a *Sprachgesellschaften* iskoláján ment keresztül a szerző, ezeknek keresettsége, de egyben formaművészete érvényesül darabjában a változatos versformák alkalmazásában. Különösen Johann KLAJNAK, a *Pegnitzschäferlein* ugyancsak szászországi származású vezérének hatása érzik, aki elsőnek alkalmazta a protestáns vallásos színjátékban a zenét és a váltakozó lírai versformákat.

A darab a szeráf prólógusával kezdődik, aki elmondja, hogy Isten küldte és nyolc leánykát fog most a kis Jézushoz vezetni, akik ajándékaikat a napkeleti bölcsek módjára nyújtják át a kis Jézuskának. Lesznek csúfolkodók, akik gúnyt üznek a gyermeki játékból; ezek gondolják meg, hogy Jézus hogy szerette és mindenkinek mintául állította a gyermekeket. A «Prologus specialis»-ban azután megkapjuk a játék foglatját: három kisleány a betlehemi Jézusnak nyújtja át a napkeleti bölcsek hármasságának ajándékát: a hit aranyát, az ima tömjénét és a bűnbánat myrrháját; majd másik három a város három rendjének adja át ugyanezt a hármasság ajándékot újévi ajándékkul, nekik szóló speciális értelmezéssel. Az első leányka elmeséli a három királyok fáradságos útját és felhívja a hallgatókat, hogy vigyék hitük aranyát a kisdied Jézushoz, egy iparűző- és kereskedőváros polgárainak gondolatköréből véve a megokolást: hogy ez még csak pénzbe sem kerül s az út sincs messze, csak szívesen kell rajta menni. A második, a város rendeihez intézett részben az arany a világi rendet illeti, amelynek ez az igaz hitet, az isteni törvényt és a kedves békét jelenti; a tömjén «Der süsse Weyhrauch des Gebets, In einem gülden Råuchfasse des Hertzens Mit der glühenden Kohlen des Geistes; In Beständigkeit des Glaubens: anzuzünden» — az egyházi rendé, a harmadik ajándék, a myrrha pedig a város egész házanépeé: «Ein dreyfaches Labsahl und Trostgeschenck; Wider die unvermeydliche dreyfache Myrrhe Des äussern Creutzes; Der inneren Seelen-Noth; Vnd des letzten bittern Todes...» Ezek a város lakóihoz intézett intelmek híven tükrözik a XVII. századi eperjesi polgárság lelki légkörét. Ma már furcsa elképzelnünk, hogy egy hatéves leányka tartson intő beszédet a bírákhoz, hogy igazságosak legyenek, ítéletükben ne nézzenek se tekintélyre, se

ajándékra s pénzt ne fogadjanak el. Azokban a zavaros és bizonytalan időkben, amikor egyre fenyegetett a török veszedelem és a belháború, az uralkodó érzés a béke utáni vágy:

Ihr wisset, dass der liebe Fried
Nächst Gottes väterliche Güth
Vnd Gnade ist das höchste Guth
Das Land und Leuth erhalten thut.

Ezért a békéért könyörögnek a kis Jézushoz a gyermek-szereplők.

Az allegorikus cselekvényt epilógus fejezi be, amelyet a legkisebb, a hároméves SCHNEIDER Rebeka mond el; ez a darab egyetlen helye, amelybe a szerzőnek valóban sikerült valami gyermeteg bájt belevinnie:

Jesulein hertziges Brüderlein mein
Dich allein lobet mein Züngelein klein:
Weil du hast wollen mein Helffer jetzt seyn.

— — — — —
Vns deine Schwesterlein hastu geführt
Auf grüner Awen du himlischer Hirt:
Dir derowegen auch Ehre gebührt.

De ezzel a játéknak még nincs vége; most következik az *Examen*; SCHOLTZ Erzsébet Johanna kikérdezi kis pajtásait azokból a bölcs mondásokból, amelyeket tanítójuk, EISENBERG Péter Sirák fia könyvéből számukra összefoglalt és Bártfán ki is adott.¹

Könyvét előszava szerint elsősorban tanítványainak, az előkelő eperjesi polgárleányoknak szánta: «dass sie sich täglich darinnen üben, ihn recht lernen und heylig behalten mögen: Damit sie als gehorsame und heylige Kinder wachsen wie die Rosen an den

¹ Drey Hundert fünff und sechzig Auszerlesene, guldene Lebens-Regeln Ausz dem Büchlein Syrachs, Durch funffzig Capittel, Fragweise zusammen getragen. Darinnen die Lehre der Weyszeit, und guter Sitten, für Junge und Alte (wesz Standes und Würde dieselben seyn) gegen sich selbst und andere Leute und also die rechte geistliche Hauszucht, begriffen und verfasst: auffs kürztzeste und leichteste fürgetragen wird. Sampt einem Anhage, Christliches Fragstück für die Jugend: Vom Leben, Leyden und Sterben Jesu Christi. Gedruckt zu Bartfeld bey Jacob Klösz, Anno 1652. — SZABÓ Károly: Régi Magyar Könyvtár II. 766. sz.

Bächlein gepflantzet und süßen Geruch von sich geben wie Weyhrauch...» A kérdések és feleletek megválogatása a kisleányokra való tekintettel történt s azért szerepelnek nagy számmal az afféle kérdések, mint: Milyen élete van annak, akinek erényes felesége van? vagy: Mije urának a házias asszony? Mi az erényes asszony? Mi az iszákos asszony? Minő hasznot hajt a jámbor, kedves, szép asszony? avagy: «Was ist das köstlichste und liebste auff Erden? Es ist nicht liebers auf Erden denn ein züchtig Weib: Vnd ist nichts köstlichers, denn ein keusches Weib. Wie die Sonne, wenn sie aufgangen ist in dem hohen Himmel des Herrn eine Zierde ist; also ist ein tugendsam Weib eine Zierde in ihrem Hause.»

Ez a szöveg természetesen nem sok alkalmat szolgáltatott kifejező drámai játékra. Ezért kellett kívülről vinni bele a színi elemeket. De épen az, hogy kívülről belevitték, mutatja, hogy talaja volt Eperjesen a színházi kultúrának, megértő közönsége s ez a talaj és a megértés valószínűleg régi hagyományokból táplálkozott.

A játék, mint láttuk, különböző színi elemeket fon egygés tipikusan barokk alkotás; protestáns mű, erősen pietisztikus színezetű, de allegóriáival, előképeivel, felvonulásaival, balettszerűségével a jezsuita dráma felé közeledik. Hogy a színpad- és játéktípust EISENBERG készen hozta-e magával, vagy itt alakult-e ki; hogy a jezsuita játékok hatásáról beszélhetünk-e, vagy inkább közös forrásokról, hogy ha valóban a jezsuita előadások hatása nyomozható ki, vajjon hol történt ez az egymásrahatás, mindez a terület teljes felkutathatlansága folytán felelet nélkül marad. Annyi bizonyos, hogy ilyen közeledés a katolikus szerzetesi játékok s a protestáns iskolai színpad között leginkább Magyarországon tehető fel, ahol sohasem voltak olyan nagyok a vallási ellentétek és sohasem voltak vallás szerint annyira mereven elkülönült területek, mint Németországban.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

RÉGI PESTI KÖNYVKERESKEDŐK.

(Ötödik közlemény.)

V.

Kilián testvérek.

(1789—1853.)

A KILIÁN-féle könyvkereskedés megalapítója STACHEL József bécsi könyvkereskedő volt, aki látva Pest rohamosan emelkedő jólétét, ide akarta áttenni üzleti tevékenységét. 1789 április 12-én adta be folyamodványát a pestvárosi tanácshoz, melyben rámutatott a tanulóifjúság számának az egyetem áthelyezésével történt szaporodására, ami a könyvkereskedések számának szaporítását szükségessé teszi; rámutatott továbbá arra, hogy a könyvkereskedés szabad foglalkozás, nincs a többi kereskedésekhez hasonlóan korlátok alá vetve. A pestvárosi tanács rövidesen végzett a folyamodvánnyal, mert már 1789 április 18-án úgy határozott, hogy nem adja meg a kért engedélyt, mert már is sok a könyvkereskedő s a bécsi KURZBÖCK is emiatt adta fel könyvkereskedői jogát.

STACHEL nem nyugodott meg a határozatban s 1789 májusában a város akkori felettes hatóságához, a vármegyéhez fordult kérelmével, melyben a KURZBÖCK esetét azzal magyarázta, hogy keleti könyvekkel akart kereskedni s azok számára Pesten nem talált piacot. Ezt a kérvényt a vármegye jelentéstétel céljából leküldötte a városi tanácshoz, amire a városi tanács 1789 május 23-án előadta, hogy a városban 4 könyvkereskedőn kívül 3 könyvnyomtató és 6 könyvkötő működik, akik a legfelsőbb elhatározás értelmében könyvekkel szabadon kereskednek. Minthogy pedig a tulajdonképeni könyvkereskedők száma is túl nagy, a kérés elutasítását ajánlotta azon indokolással, hogy STACHEL bécsi könyvkereskedéséből is megélhet s pesti megtelepedésével veszélyeztetné az itteni könyvkereskedők boldogulását. A vármegye ilyen értelmű javaslatot terjesztett

a helytartótanács elé, amely azonban 1789 május 23-án mégis megadta a kért engedélyt azon indokolással, hogy a könyvkereskedések számának az emelkedése a közönség hasznára van, mert a könyvek számának emelkedésével azok ára csökken s ez előmozdítja a felvilágosodás terjedését.

Alig érkezett le a helytartótanácsi engedély, már is megmozdultak a pesti könyvkereskedők. Megtudták ugyanis, hogy STACHEL KILIÁN Ádám pesti könyvkereskedőségét kívánja társul venni maga mellé s ezt minden áron meg akarták akadályozni. 1789 június 27-én ugyanis a helytartótanács-hoz beadványt intéztek, melyben előadták megélhetésük nehézségeit, t. i. hogy 3–400 kiadóval kénytelenek összeköttetést tartani, a szállíási és vámköltségeket viselni s mindamellett a kiadó által megszabott áraknál többet nem kérhetnek. Előadták továbbá, hogy STACHEL József tulajdonképpen egy elbocsátott könyvkereskedőségéd, KILIÁN Ádám számára óhajtja a könyvkereskedői jogot megszerezni, akit már is társul vett maga mellé s akinek rossz magaviselete a városban közismert. Azt kéri tehát a helytartótanács-tól, hogy STACHEL kérvényének eldöntése előtt tisztáztassák az ügyet, vagy legalább tartsák vissza addig a határozatot, míg KILIÁN elleni vádjaitak igazolni tudják.

A pestvárosi tanács felszólítására a vádat emelő pesti könyvkereskedők augusztus 11-i beadványukban azt hozták fel KILIÁN Ádám ellen, hogy 1784 február 8-án egy álarcosbálon levélhordókosztümben a családok közötti békés egyetértést megbontó leveleket osztogatott s a következő éjjel több ház falára gúnyiratokat függesztett ki; azonfelül házasságtörést követett el s KÖPFF könyvkereskedő özvegyét megkárosította. Állításaik igazolásául hivatkoztak özvegy KÖPFFnére s NAHM pékmesterre, kiknek kihallgatását kérték. KÖPFF özvegye 1789 augusztus 11-én igazolta, hogy a már említett bálon KILIÁN Ádám leveleket osztogatott s őt és férjét értelmi szerzőkül tüntette fel; 1789 február 11-én éjjel pedig a házak falára gúnyiratot függesztett ki, amely KÖPFFnét kompromittálta. Kijelentette végül, hogy goromba és bárdolatlan ember, aki a WEIGAND és KÖPFF-cég különválása alkalmával őt és árváit érzékenyen megkárosította. NAHM József pékmester 1784 február 16-án feljelentette

a rendőrségen KILIÁN Ádámot, hogy feleségével házasságtörésen érte s ez közbotrányra adott alkalmat, minek következtében a városból való kiutasítását kérte. A városi tanács 1789 augusztus 18-án a felsorolt tényeket közölte a vármegyével,¹ a helytartótanács azonban 1789 szeptember 25-én úgy döntött, hogy a vádakat nem látja igazolva s különben is olyan dolgokról van szó, amelyeknek semmi közük sincs a könyvkereskedői joghoz.

Amíg az előadottak hivatalos úton folytak, addig STACHEL József 1789 augusztus 1-én körlevélben hirdette a pesti üzlet megalapítását s KILIÁN Ádámnak az üzletbe társul történt befogadását. Ugyanezen körlevélből megismerjük a STACHEL és KILIÁN közötti összeköttetés indokait is. KILIÁN Ádám ugyanis születési helyén, Würzburgban szolgált a bécsi STACHEL József atyjánál, akinek Würzburgban volt könyvkereskedése, közvetlenül a pesti üzlet megalapítása előtt pedig STACHEL József szolgálatában állott. A STACHEL József alapította pesti üzlet tehát kezdettől fogva STACHEL és KILIÁN elnevezés alatt szerepelt, amint a hivatalos iratokban is így fordul elő.²

Hogy STACHEL József valósággal a KILIÁN Ádám számára szerezte meg a könyvkereskedői jogot, annak nyilvánuló bizonyítéka az, hogy már 1794-ben ráruházta az üzletet. KILIÁN Ádám ugyanakkor öccsét, Györgyöt vette maga mellé társul s innen kezdve az üzlet KILIÁN-testvérek elnevezés alatt fordul elő, amint azt SCHRAUD Ferencnek a cég kiadásában 1794-ben megjelent *Primae lineae studii medici* című művéből láthatjuk. A KILIÁN-testvérek kevés számú kiadványai sorában a legértékesebb GYÖNGYÖSI János magyar verseinek kiadása, mely 1802 és 1803-ban látott napvilágot 2 kötetben.

A KILIÁN-testvérek életét és működését egész terjedelmében feldolgozta SENNOVITZ Rudolf³ s ez érdemes dolgozat felment az alól, hogy e feladat megoldására vállalkozunk. Kiadói tevékenységükből azonban ki kell emelnünk azokat a könyvjegyzékeket, melyeket a német Mess-Catalogok mintájára 1798-tól kezdve ki-

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. m. 3157.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. m. 4960.

³ Magyar könyvkereskedők évkönyve X. (1900.) évf. V—XLIV. II.

adtak, mert azokat a magyarországi bibliographiai irodalom első szárnypróbálgatásainak kell tekintenünk. Szerény kis füzetkék voltak ezek, amint ez időben a magyarországi könyvtermelés is szerény volt, de hatásuk könyvkereskedelmi és irodalmi téren mégis nagy volt. A szerkesztést SCHEDIUS Lajos pesti egyetemi tanár végezte, ki az adatok beszolgáltatására a Pester Zeitung melléklapjaként megjelent Literarischer Anzeigerben hívta fel a kiadókat és könyvnyomtatókat, amely felhívásnak azonban a könyvjegyzék 1798. évi első évfolyamának előszava szerint csupán kevesen tettek eleget. (Unter allen Buchdruckern in Ungarn und Siebenbürgen, davon doch weit über dreissig sind, haben wir kaum von vieren oder fünfen ihre neue Artikel erhalten können.) Ugyanazon előszóban azt is szépen megindokolja a szerkesztő, hogy miért nem lehetett Magyarországon eddig ilyen könyvjegyzéket kiadni. A magyarországi szerzők t. i. műveiket vagy a maguk, vagy valamely mecénás költségén nyomatták ki, a könyvkereskedőknek és könyvnyomtatóknak nem voltak saját kiadványaik, s az előbb jelzett módon megjelent könyvek gyakran nem is kerültek könyvárusi forgalomba, a könyvkereskedők nem vehettek róluk tudomást. Most változott a helyzet s a viszonyok megfelelőeknek látszanak ilyen könyvjegyzékek kiadására, amelyek a könyvkereskedés élénkítésére és a tudományos munkálkodás előmozdítására jó szolgálatot tehetnek.

Az első ilyen könyvjegyzék *Allgemeines Verzeichniss der inländischen Bücher* cím alatt az 1798. évi József-napi vásáron jelent meg s 18 oldalon összesen 19 magyar, 2 magyar-latin, 12 latin, 3 tót, 8 szerb nyelvű könyvet, 1 színművet és 6 térképet sorolt fel, melyek 1797 novemberétől kezdve láttak napvilágot.

Ezeket a német nyelvű ismertetéseket LANDERER János Mihály 1798. évi «Vásári-Könyvtár» cím alatt megjelent s saját kiadványait tartalmazó könyvjegyzékének előszavában kifogásolta s a magyar nyelv érvényrejuttatását sürgette e téren is. Ezzel szemben az *Allgemeines Verzeichniss der inländischen Bücher* 1799. évi füzetének előszavában SCHEDIUS Lajos azzal védi az álláspontját, hogy nem csupán az összes magyarországi könyvkereskedők született németek, hanem

még a könyvkötők nagyobb része is, akik másodosztályú könyvkereskedőknek tekintendők. A külföldi könyvkereskedők közül a németekkel állunk leginkább összeköttetésben, tehát a könyvjegyzéket is ezek igényeinek megfelelően kellett összeállítani. Hozzá a könyvcímek úgysis eredeti nyelven vannak közölve s a magyarországi tudósok mindegyike tud annyit németül, hogy a beiktatott német magyarázó szöveget megértse; irodalmi termelésünk iránt érdeklődő külföldi tudósoktól pedig nem lehet kívánni, hogy magyarul tudjanak.

Eredetileg évenként kétszer, a József- és Lipótnapi vásárok alkalmából kellett volna megjeleníteni a könyvjegyzéknek, de sem az irodalmi termelés nem volt elegendő, sem a könyvnyomtatók nem törekedtek új könyveiket a szerkesztővel közölni. Ennek eredménye lőn, hogy az Allgemeines Verzeichniss második füzeté csak az 1799. évi Józsefnapi vásáron jelent meg s 26 oldalon összesen 46 magyar, 27 német, 39 latin, 1 latin-tót, 10 tót, 1 szerb s 1 román nyelvű könyvön kívül 1 színművet sorolt fel. A harmadik *Allgemeines Verzeichniss* az 1800. évi Józsefnapi vásár alkalmával jelent meg s 45 magyar, 15 német, 51 latin, 3 tót s 1 szerb nyelvű munkán kívül 5 térképet s 1 színművet sorolt fel. Ezenfelül 538 magyarországi íróról sorolt fel személyi adatokat, kik közül 75 Pesten működött. Az Allgemeines Verzeichniss utolsó füzeté az 1802. évi Józsefnapi vásár alkalmával jelent meg s 2 esztendő irodalmi termékeiről számolt be. Ebben 59 magyar, 33 német, 10 latin, 1 latin-szerb, 1 tót, 9 szerb, 2 görög s 1 román könyv van felsorolva, keservesen panaszkodik azonban a könyvnyomtatók indolenciája miatt s lelkiismeretesebb közlésre szólítja fel őket. Ez azonban nem járhatott eredménnyel, mert 1802-n túl ez az értékes kiadvány nem jelent meg többé. Ez volt a magyar bibliografia kezdete, mely SÁNDOR Istvánt s munkára buzdította.

Ilymódon a würzburgi származású KILIÁN-testvérek, kik közül Ádám 1796 október 29-én, György pedig 1800 április 20-án szereztek Pesten polgárjogot, nem csupán egy erőteljes könyvkereskedésnek vetették meg az alapját, hanem a magyarországi könyvkereskedelemnek európai színvonalra emelése körül is nagy érdemeket szereztek.

KILIÁN Ádám 1806 április 13-án kelt végrendeletében könyvkereskedői jogát öccsére, KILIÁN Györgyre ruházta át azon indoklással, hogy az üzletet közösen szerezték meg.¹ Ennek alapján az Egyetem-téren állott üzlet KILIÁN Ádámnak 1809-ben bekövetkezett halála után KILIÁN Györgyre szállott át s ennek 1829-ben bekövetkezett haláláig KILIÁN György neve alatt állott fenn. KILIÁN György 65 esztendőskorában halt meg s a külföldi irodalom terjesztésével nagy érdemeket szerzett.² Halála után özvegye vette át a könyvkereskedést s hosszú ideig az özvegy neve alatt állott fenn.

Amint özvegy KILIÁN Györgyné 1840 június 1-én kelt körleveléből megtudjuk, már 1839 május 1-én társul vette maga mellé a vejét, WEBER Frigyes, ki addig a prágai KRONBERGER és WEBER-cég beltagja volt s innen kezdve az üzlet mindvégig id. KILIÁN György és WEBER név alatt állott fenn. A KILIÁN és WEBER-céget az 1848/49. évi események következtében súlyos anyagi veszteségek érték, amelyeket nem tudott többé kiheverni. Hozzájárult még, hogy az üzletnek 42 év óta oszlopa, FRITZ Konrád Mihály 1850 április 16-án meghalt. FRITZ Konrádnak a céghez való viszonyára fényes világosságot vet 1847 június 27-én kelt végrendelete,³ melyben általános örökösévé özv. KILIÁN Györgyné legifjabb leányát, Jozefát tette meg. Ugyanazon végrendeletben elengedte a céggel szemben 1829 és 1839 között támadt követeléseit s érintetlenül hagyta az 1845 június 24-én a cégnek kölcsönadott 1000 forintot. Úgylátszik, hogy FRITZ Konrád volt az üzlet lelke s halála után nem tudott sokáig fenmaradni, mert 1853-ban csödbe jutott s utóbb megszűnt. Legutolsó helye a Dorottya-utcában volt,⁴ itt érte a végzetes csapás, amely a megszűnésre vezetett.

A Kilián-cég kiágazásának tekinthetjük ifj. KILIÁN György könyvkereskedését, melynek megnyitására 1832 január 23-án kapott a pestvárosi tanácstól engedélyt.⁵ KILIÁN az üzletet nem sokáig

¹ Pestvárosi levéltár. Pest a. m. 1646.

² Hazai és külf. tudósítások 1819 ápr. 6-án.

³ Pestvárosi levéltár. Test. a. n. 5107.

⁴ HAEUFLER: Budapest, historisch-topografische Skizzen 133 l.

⁵ Tan. jegyzőkönyv.

vitte egyedül, 1837 november 1-én társul vette maga mellé ASTER Lajost s innen kezdve KILIÁN és társa elnevezés alatt állott fenn az üzlet. ASTER Lajos 1842 augusztus 1-én kilépett ugyan a cégből, a fenti elnevezés azonban tovább is fenmaradt. A BACH-korszak elején KILIÁN üzlete az egyetemi könyvkereskedés címet kapta meg s erre 1853 május 1-én cégét KILIÁN György egyetemi könyvkereskedés-ére változtatta. 1863 január 1-től fia FRIGYES is tagja lett a cégnek s 1869 augusztus 1-én egészen ő vette át az üzlet vezetését, amely kezdettől fogva a váci-utcai BARTFRIEDER-házban állott fenn.

KILIÁN György könyvkiadói tevékenységet is fejtett ki s üzlete megalapításától, 1832-től 1874-ig bekövetkezett haláláig SENNOVITZ Adolf adatai szerint összesen 248 művet adott ki, amelyek legnagyobb része (205) magyar volt. Kétségtelen tehát, hogy KILIÁN György a magyar irodalom terjesztése körül számottevő munkásságot fejtett ki. KILIÁN adta ki 1847-ben a BAJZA József szerkesztésében megjelent «Ellenőr» című politikai zsebkönyvet, amelybe PETŐFI Sándor is írt. Ugyancsak KILIÁN indította meg 1833-ban BAJZA József szerkesztésében a Kritikai Lapokat, amely ezidőben a magyar irodalom új irányt jelző vezérfolyóirata volt. KILIÁN adta ki 1835-ben, majd 1842-ben BAJZA József verseit, KISFALUDY Károly munkáinak 6 kötetes negyedik kiadását (1843—44), KAZINCZY Ferenc leveleit (1845), VÖRÖSMARTY Mihály újabb munkáit 4 kötetben (1840), minden munkáit 10 kötetben (1845—47) és CSÁSZÁR Ferenc beszélyeit 2 kötetben (1846), amelyek irodalmunk legszebb emlékei közé tartoznak. Különösen azonban az iskolakönyvek kiadása terén voltak nagy sikerei, mert SENNOVITZ szerint 47 különböző iskolakönyv jelent meg kiadásában s ezek közül CURTIUS görög nyelvtana, SCHULZ latin nyelvtana, OTTO francia nyelvtana, SOMHEGYI világtörténete és NENDTWICH vegytana maradandóbb értékűek voltak.

Amilyen szerencsés volt azonban KILIÁN tankönyv-kiadásával, olyan rosszul járt magyar klasszikusaival, mert ez utóbbiakat egyáltalán nem vásárolta a közönség s a kiadó kénytelen volt azokat utóbb leszállított áron forgalomba hozni, hogy költségei legalább részben megtérüljenek. TOLDY Ferenc az Új magyar múzeum I.

(1850—51) évfolyamában fájdalommal állapította meg, hogy a magyar klasszikusok «szellemi művei potom áron kínálatnak» s igyekezett a magyar irodalom barátait a kiadványok felkarolására bírni. E felszólalásnak nem sok eredménye lehetett, mert KILIÁN kénytelen volt ismételten olcsó kiadású kiadásokat rendezni belőlük. E szomorú eredmények ellenére is meg kell állapítanunk, hogy KILIÁN György működése a KILIÁNOK történetében olyan fénypontot jelent, melyből az egész magyar könyvkereskedelemre világosság és melegség árad ki, mert meglátta a magyar klasszikusokban rejlő értékeket s áldozatkész szeretettel munkálkodott azok terjesztésén. Klasszikus példája annak a könyvkiadónak, ki nem az olvasóközönség ízlése után igazodik, hogy minél jobb üzleti eredményeket érjen el, hanem igazi értékeket igyekszik piacra hozni, hogy az olvasóközönségnek módot adjon a szellemi felemelkedésre.

VI.

Id. és ifj. Leyrer József.

(1799–1850.)

A szerencsétlen véget ért STROHMAYER Ignác könyvelője, MEISZNER Ferenc, ki régebben wolfenbütteli könyvkereskedő volt, először Budán nyitott könyvkereskedést, 1795 július 17-én azonban már Pestre kívánt áttelepedni. Kérését a következőkkel támogatta: Pest városa nagymértékben fellendült, lakossága megsaporodott, ipara és kereskedelme felvirágzott s kétségkívül tovább is fejlődni fog. Nem okoz kárt a meglevő könyvkereskedéseknek, mert Budán máris van üzlete s a könyvkereskedés szempontjából a két város egynek tekinthető. Kizárólag régi könyvek eladásával óhajt foglalkozni s e kereskedelmi ág Pesten még nincs képviselve, holott a műveltebb közönségnek erre nagy szüksége van. Üzletét a Lipótvárosban óhajtja elhelyezni s így nem kél versenyre a régi könyvkereskedőkkel, sőt a Lipótváros fejlődésére is befolyást gyakorol. Jelenleg a zsidók és házalók foglalkoznak régi könyvek árusításával, ami alkalmat ad a tiltott könyvek forgalomba hozatalára, míg a nyilvános üzlet könyvállománya mindenkor könnyen ellenőrizhető.

Ezzel szemben azonban a pesti könyvkereskedők 1795 augusztus 28-án a következőket hozták fel: MEISZNER Ferenc csupán a WEINGAND budai üzletének a berendezését vette meg, könyvei nincsenek. A pesti könyvkereskedők is árusítanak régi könyveket, nem szükséges e célból külön üzletet alapítani. A pesti könyvkereskedők száma máris sok s félő, hogy nem tudják biztosítani a fennmaradásukat. STROHMAYER Ignác halálával megüresedett egy könyvkereskedői jog s ennek mielőbbi értékesítése a pestvárosi tanács kötelessége, mert a hitelezők csupán ezúton juthatnak pénzükhöz. A PAUER-féle könyvkereskedés is eladó s egyiket vagy másikat megvásárolhatja a folya-
modó. A Lipótváros lakossága még nem elég számos egy külön

könyvkereskedés eltartására s a helybeli könyvkereskedések bármelyike megkapható készpénzfizetés ellenében, ami a szomorú gazdasági helyzetet nyilvánvalóvá teszi.

Ezekkel szemben MEISZNER Ferenc a következőkre mutatott rá: 1794 október 31-én kelt szerződése szerint WEINGANDTól nem csupán az üzleti berendezést, hanem a könyvkereskedői jogot is megvásárolta. Nem vette ugyan meg WEINGAND 3—400 frt értékű könyvállományát, van azonban 5—6000 frt értékű könyvanyaga s módjában áll ezt 18—20.000 frt értékűre kiegészíteni. A pesti könyvkereskedők antiquariatusa nagyon fogyatékos, mert egy jó antiquariusnak olyan könyveket kell tartalmazni, melyek a rendes könyvkereskedésekből hiányzanak s ezeket bolti áron alul kell adni. Ezzel szemben a pesti könyvkereskedők 40—50 darabot bekötetnek régibb kiadványaikból s ezeket bolti áron árusítják a könyvkötői díjat is hozzászámítva. Vagy bizományba vesznek 20—30 régibb könyvet s ezeket bolti áron árusítják. Az igazi antiquarius ritka könyvekkel kereskedik s ezeket bolti áron alul adja; de az ilyen kereskedés csupán fejlődő városban virágozhatik, ahol nagy a forgalom. Olyan könyveket tud az olvasóközönség rendelkezésére bocsátani, amelyek más pesti könyvkereskedésben nem találhatók meg s nem is tudják hozzá hasonló olcsó árakon adni. A STROHMAYER- és PAUER-féle könyvkereskedések megvásárlására nem vállalkozhatik, mert könyvállományuk nem felel meg az ő céljainak, miután ő kizárólag antiquariatust óhajt nyitni. A legtöbb könyvkereskedés csupán 10 év óta áll fenn s megnyitásukat annak idején a régibb könyvkereskedők épen úgy ellenezték, mint most az övét ellenzik. Végül ha az ellene felhozott érvek valósággal megállanának, akkor eddig az összes könyvkereskedéseknek tönkre kellett volna menni.

Mínthogy a pestvárosi tanács ez érvek ellenére is megtagadta kérése teljesítését, 1795 december 24-én a helytartótanácsához fordult s előadta, hogy a könyvkereskedések száma nem elegendő Pestvárosra számára, mert összesen 5 üzlet (WEINGAND, LINDAUER, PAUER, STROHMAYER és KILIÁN) van a városban s a STROHMAYER üzlete két esztendő óta zárva van. A pesti könyvkereskedés hanyatlásának oka nem az üzletek nagy számában, hanem a könyvkeres-

kedőkben van. Pesten t. i. állandóan nagy a vásárlóközönség, különösen a főtörvényszéki ülések tartama alatt és az országos vásárokon, amikor is sok vidéki tartózkodik Pesten. Végül arra mutat rá, hogy az utóbbi évek alatt több kereskedő költözött át Budáról Pestre s ez mindig a helytartótanács engedélyével történt.

A véleményadásra felkért pestvárosi tanács 1796 február 13-án ellenezte ugyan az átköltözési engedély megadását s azt kívánta, hogy vásárolja meg a STROHMAYER csődtömegét vagy vegye át a LINDAUER, illetőleg a PAUER áruba bocsátott üzletét; a helytartótanács azonban 1796 április 5-én úgy döntött, hogy az üzletáthelyezést megengedi s megtiltja a pestvárosi tanácsnak, hogy MEISZNERt a felsorolt üzletek valamelyikének az átvételére kényszerítse.¹

Amint az obisfeldei községi elöljáróság (Hessen-Homburg) 1798 július 1-i átiratából, illetőleg a pestvárosi tanács 1798 július 21-iki válaszából megtudjuk, MEISZNER 1796 augusztus 10-én feleségül vette VALTZ Annát, az elhunyt STROHMAYER házvezetőnőjét, aki a STROHMAYER-hagyatékából a kassai üzletet kapta; 1797 augusztus 21-én azonban már meghalt s minthogy üzletét sok adósság terhelte, az özvegy kérésére a pestvárosi tanács vette át az üzleti ügyek rendezését.²

Mindenekelőtt az üzleti leltárt vették fel, amiből kiderült, hogy a könyvállomány értéke 3546 frt s ezzel szemben a tartozások összege 1439 frtot tett ki. A legnagyobb hitelező BLUMAUER Alajos bécsi könyvkereskedő volt, aki rengeteg régi könyvet adott át bizományba MEISSNERnek. A mellékelt kimutatások szerint BLUMAUER Alajostól vette meg MEISZNER 1796 május 1-én a budai könyvkereskedői jogot s ezért is adósa maradt 375 frttal. Bizományi könyveket kapott az első évben 404 frt, majd 249 frt s végül 302 frt értékben. E bizományi könyvek között a legfigyelemreméltóbb az utolsó szállítmány, mely csupa magyar vonatkozású régi könyvet tartalmazott. Kiemelendőknek tartjuk ezek közül a következő 1711 előtti könyveket:

Acta et decreta synodi. Posonii, 1629.

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. m. 6206.

² Pestvárosi levéltár. Miss. a. m. 4170.

Beschreibung des Criminalprocesses des Grafen von Nádasdy. Wien, 1671.

BOETHIUS: *Ruhmbelorberter und triumphleuchtender Kriegshelm.* Nürnberg, 1686.

BONTEMPI: *Historia della rebellione d'Ungheria.* Dresden, 1672.
Chronica von Wien. Frankfurt, 1692.

COMAZZI: *Coronazione del re.* Vienna, 1697.

DEBRÖDI: *Refutatio.* Cassovia, 1690.

Exemplar reconciliatoris cum Hungaris. Patakini, 1653.

FEIGII: *Wunderbarer Adlersschwung.* Wien, 1694.

FERRARI: *De rebus Hungaricae provinciae.* Vindobonae, 1637.

FRANCISCI: *Der lang gereizte endlich aber etc.* Nürnberg, 1684.

HERBERSTEIN: *Moscoviter wunderbare Geschichte.* Basel 1567.

Index seu compendium operis. Tyrnaviae, 1694.

Indicia Ungaricae sanctitatis. Tyrnaviae, 1692.

KITONICH: *Directio.* Tyrnaviae, 1700.

KRANTZII: *Wandalia.* Hannoviae, 1619.

Lebens-Diarium des Kaiser Leopold I. Wien, 1702.

LESSIUS: *Tanatskozas, mellyet kellyen.* Pozsony, 1640.

LÖWENKLAU: *Chronika türkischer Nation.* Frankfurt 1590.

MUSART: *Neue Wahlfahrten.* Wien, 1665.

OTROKOSI: *Theologia prophetica.* Tyrnaviae, 1705.

PALATH: *Aquila Austriaca.* Venetii, 1649.

PANNONIUS: *Kriegs- und Friedensbegebenheiten.* Nürnberg, 1658.

PAZMANY: *Imádságos könyv.* 1650.

PARSCHITII: *Tabella Hungariae ducum.* Wittembergae, 1702.

Posphori Austriaci. Viennae, 1690.

Relatio captivi redempti. Wien, 1689.

SZENTIVANY: *Dissertationes septem.* Tyrnaviae, 1689.

SZENTIVANY: *Dissertatio paralipomenonica.* Tyrnaviae, 1699.

SZENTIVANY: *Curiosiora.* Tyrnaviae, 1697.

TRIPS: *Heroes Christiani in Ungaria.* Agrippae, 1688.

Fünfzehnjähriger Türkenkrieg. Hamburg, 1699.

VERNULAEI: *Virtutum augustissimae.* Lowanii, 1690.

WEINGARI: *Fürstenspiegel*. Prag, 1673.

WERBÖTZII: *Opus tripartitum*. 1628.

BLUMAUER KREIL Antal nyug. egyetemi tanár útján vissza-követelte a bizományba adott könyveket, amelyekből 1797 október 10-én 407 frt értékűt vissza is kapott, még mindig maradt azonban 807 frt követelése, amire nézve fenntartotta igényét. Bizományi könyveket kapott MEISZNER KREIL Alajos nyug. egyetemi tanártól is, amiből a nevezett 1797 október 10-én 103 frt értékűt visszakapott. Végül HORÁNYI Eleknek is voltak bizományi könyvei MEISZNERNél, amelyek közül 1798 október 21-én visszakapott 50 példányt *«De sacra corona Hungariae»* (1790), 328 példányt *«Eleutherii Pannonii mirabilia fata»* (1791) és 326 példányt *«Nova memoria Hungarorum»* (1792) című műveiből. Ily módon a nagyobb hitelezők BLUMAUER kivételével kielégítést nyertek s a könyvkereskedés megfelelő értékesítése után az összes ügyeket sikerült volna rendezni. Ez azonban nem történt meg, mert 1798 folyamán hasztalan kísérleteztek az eladással, eredményt elérni nem tudtak. Mindössze RIBAY ígért a könyvkereskedésért 450 frtot, LANDE-
RER Mihály pedig a könyvkereskedői jogért 150 frtot, ami kevés volt az adósságok rendezésére. Közben azonban a boltbér állandóan nőtt s a háztulajdonos BABICS János sürgette a fizetést. Miután BLUMAUER egyáltalán nem sürgette tovább követelése kifizetését, 1799 szeptember 4-én eladták a könyvkereskedést LEYRER József bécsi könyvkereskedőnek, aki összesen 481 frtot fizetett érte. Ebből 305 frtot kapott a háztulajdonos s a többi a MEISZNER betegápolási s temetési költségeinek fedezésére fordították. Volt MEISZNERnek egy 12 éves törvénytelen fia is Németországban, kinek anyja lépéseket tett, hogy a hagyatékából kapjon valamit, ez azonban az előadottak szerint nem sikerült.

LEYRER József a kishídutcai JUNG-házban nyitotta meg üzletét s 1801 június 4-én a Pester Zeitungban már hirdette azt.

Alig indult meg a LEYRER József üzlete, máris válságba jutott egyrészt azért, mert az új tulajdonosnak nem volt megfelelő tőkéje, másrészt hiányzottak a szükséges üzleti összeköttetései s költséges vállalkozásokat indított meg. Ennek eredménye volt, hogy az 1806

július 1-i tárgyalási jegyzőkönyv szerint 22.000 forintba becsült vagyónál szemben 64.000 forint tartozása volt,¹ ami könnyelmű gazdálkodásra vall. E rövid idő alatt keletkezett nagy adósságok indokolatlannak látszottak a hatóság előtt s nyilatkozattételre szólították fel Leyrert, aki vagyoni romlását következőleg adta elő: 1790-től kezdve LUDWIG bécsi könyvkötő, majd könyvkereskedő alkalmazottja volt s szorgalmával rövid idő alatt sikerült gazdája üzletét olyan mértékben felvirágoztatni, hogy az összes bécsi könyvkereskedők ellenségeivé lettek. A bécsi könyvkereskedők rosszindulata Pestre is követte, mert nem küldtek neki könyveket s így lehetetlenné tették, hogy üzlete számára vásárló közönséget biztosítson. Már bécsi vállalkozásai is azért nem sikerültek, mert bécsi kartársai összeküldtek ellene. 1795-ben ugyanis a HOFMEISTER-féle könyvkereskedés adminisztrátorával GRUNDDAL társult, de GRUND nem teljesítette szerződés szerű kötelezettségeit s a kiadói üzletet átvéve kénytelen volt tőle különválni. Ekkor PALINGERIUS álnév alatt önálló üzletet alapított, de LUDWIG, HOFMEISTER és GRUND cselszövései oda juttatták, hogy három év múltán ezt az üzletet is kénytelen volt bezárni. Így jutott arra az elhatározásra, hogy Pestre költözik, ahová már hosszabb idő óta eljár a vásárokra. 1800-ban MÜLLER pesti lakatosmestertől kölcsönvett 484 forinton megvásárolta a MEISZNER könyvkereskedői jogát s bécsi boltjából megmentett könyvekkel új üzletet alapított, aminél pesti rokonai támogatására számított. Közben egyik bécsi barátjával társulva latin klasszikusokat adott ki, de tőke hiányában nem tudta üzletét megfelelő könyvekkel ellátni, a bécsi kereskedők pedig nem hiteleztek neki. Hogy a bajon segítsen, részben külföldi munkák utánnyomásával foglalkozott, részben pedig kéziratosokat vett át bizományba. Az utánnyomással azonban megjárta, mert p. o. a *Medicinische Bibliothek* című munkát TRATTNERNÁL hitelre kinyomatta, de olyan rossz munkát kapott, hogy nem tudott számára kelendőséget biztosítani. Ekkor kezdett kölcsönöket felvenni. Először OFFENHEIMERTŐL kapott hat hónapra 1000 forintot, de a határidő lejártakor nem tudott fizetni s kénytelen volt uzsorakamat elle-

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. a. m. 7461.

nében halasztást kieszközölni. Az 1801. évi nemesi felkelés s a pozsonyi országgyűlés következtében adósai nem fizettek s kénytelen volt újból uzsorásokhoz fordulni. Közben újabb orvosi munkákat nyomtatott ki, amiért a pesti TRATTNERnek, a bécsi SCHMIDnek, a váci GOTTLIEBnak s a pesti PATCKónak, valamint a budai egyetemi nyomdának mintegy 25.000 frtot fizetett ki.

Mintegy két év előtt szerencsétlen vállalkozásba fogott, nagy mennyiségű könyvet szállított fel Bécsbe GRUNDnak, amit nem lehetett értékesíteni s kénytelen volt becsértéken alul elvesztegetni, hogy a visszaszállítás költségeitől megszabaduljon. 1805-ben a zsidó WOLFINGER közvetítésével RICHTER, JERIKOLO, STEINHAUSER, STICHMAYER, JANITSÁR s Metz kereskedőktől kendőket, borokat s fűszereket vett át váltókra magas árakon, amelyeket úgyszólván áron alul volt kénytelen értékesíteni. S mikor váltóit kifizetni nem tudta, a zsidó LEVY útján HERCZEG Károllyal került összeköttetésbe. HERCZEGTől váltóra 4000 frtéért dohányt vett át azon reményben, hogy 3000 frtot fog kapni az áruért s 1000 frt veszteség ellenében pénzhez jut. A dohányért azonban csupán 1000 frtot kapott s néhány hónappal utóbb LEVY 2 drb 3—3000 frtos váltóra 1500—1500 frtot szerzett neki ugyanazon HERCZEG Károlytól. Ezek a váltók rövidesen esedékessé váltak s minthogy fizetni nem tudott, uzsorakamattal volt kénytelen haladékat szerezni s a HERCZEG-féle adósság, ami valóság szerint csak 4000 frt volt, 12.000 frtra emelkedett.

LEVY azután újabb 2880 frtos BERGAUERNénak szóló váltó kiállítására bírta, amiért csak 700 frtot kapott. Két hét múlva LEVY közvetítésére 5920 frtos váltót állított ki BERGAUERNÉ részére, amiért ez ékszereket és 600 frtot adott át LEVYnek, de ő maga csupán 1000 frtot kapott LEVYtől.

Az uzsoraügyletektől megundorodva, 1805 július 26-án a bécsi Kunst- und Industrie-Comptoirral lépett szerződésre s elvállalta annak bizományi képviselőtét. Számításaiban azonban ez alkalommal is csalódott, mert nem kapta meg a szerződésileg kikötött árumennyiséget s beruházások útján újabb terhet vett magára. Ekkor tárta fel a helyzetét BORÁROS János városbírónak s kísérletet tett a békés megoldásra, hitelezői azonban, különösen BERGAUERNÉ és

HERGZEG Károly megakadályozták benne s 1806 április 1-én az üzletet zár alá helyezték.

Az eljárással megbízott tanácsnok összehívatta LEYRER nagyobb hitelezőit, BRAUN Ágoston orvost (1500 frt), STÁHLY Reginát (2500 frt), BERGAUER Évát (8800 frt), HERCZEG Károlyt (12.000 frt) és GALLY Jakabnét (7388 frt) s minthogy LEYRER nyíltan bevallotta fizetéseképtelenségét, egyelőre úgy határoztak, hogy az ügyvitel ellenőrzésére HERCZEG Károlyt küldik ki. Egyben LEYRER kérésére ahhoz is hozzájárultak, hogy a leltározás tartama alatt ellátási költségek címén LEYRERnek napi 5 frtot utalványoznak ki.

A leltározási eljárás gyorsan folyt s MAKK Antal tanácsnok már 1806 április 25-én jelenthette, hogy a leltározással elkészült s a vagyontömeg értékét 22.775 frtban, az adósságok összegét pedig 64.110 frtban állapította meg. Ez utóbbi megállapítás nyilvánvalóvá tette, hogy az üzlet megbukott.

A csődeljárás kapcsán felvett üzleti leltár a kiadott munkákkal (Verlags-Bücher) kezdődött, de itt vannak felsorolva a bizományi könyvek is s így kiadványainak megállapítása nagyon nehéz. Ide van sorozva p. o. LENHOSSÉK *«Menschliche Leidenschaften»* (1806) című könyve, amelyről a csődiratokból tudjuk, hogy csupán bizományban volt nála. Az utánnnyomás útján előállított orvosi kiadványok közé sorolhatjuk a *«Vierundzwanzig untrügliche Recepte»* (London, 1806) című munkát, amelyről a csődiratokból tudjuk, hogy PATZKÓ-nál nyomatta ki 1000 példányban. Hasonló utánnnyomások még a következők: MARKUS Herz: *«Über die Brutalimpfung»* (Pest, 1802), AIKIN: *«Erfahrungen über die Kuhpocken»* (Pest, 1802) és BELL: *«Lehrbegriff der Wundarzney-Kunst»* (Pest, 1803). Legnagyobb vállalkozása azonban GEBHARDI *«Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Reiche»* című négykötetes művének utánnnyomása volt, mely eredetileg Lipcsében jelent meg WEIDMANN-nál 1778 és 1782 között. LEYRER a szoros értelemben vett magyarországi részről 1802-ben, az erdélyi és galíciai részről 1803-ban s végül a horvát és dalmát részről 1804-ben készített utánnnyomatokat s mindegyik jelentős példányszámmal volt képviselve az üzleti leltárban. Hasonló utánnnyomások lehettek a következő munkák: ROBERTSON

«*Die Geschichte von Amerika*», ARCHENHOLE «*Gustav Wasa König von Schweden*», melyek a leltár szerint Pesten jelentek meg.

LEYRER saját kiadmányai voltak «*Die Stadt Pesth und ihre Gegend*» (1803), «*Das lebenswürdige Mädchen aus Pesth*» (1804), «*Die Margarethen Insel*» (1805) s végül a leltár legelső tételeit képező «*Bibliothek für die elegante Welt*», mely Pesten jelent meg 1804-ben. Mindezekből megállapíthatjuk, hogy LEYRER rövid könyvkereskedői pályafutása alatt sokat költött kiadványokra s ha megfelelő tőkéje lett volna, nem érheti oly gyorsan a végzetes csapás, mely üzletét korai sorvadásra ítélte.

A kiadványok után következett a szoros értelemben vett könyvkereskedői anyag (sortiment) felsorolása, mely túlnyomóan német és francia munkákból állott, de magyar könyvek is voltak benne. Ilyen magyar könyvek voltak: «*Adeline avagy az erdői veszedelmes történetek*» (1802), Miklós sógor (1802), *A természetnek fia Lafontaine után* (1801), Gróf Bellafont avagy az afrikai leányka (1799), *Jetta a szép tündérasszony* (1798), *A világnak három részében bujdosó* (1798), *Az emberi józan elmének gyakorlásai* (1803), mindegyik a kassai Landerer-nyomda terméke. Ezenfelül: *Keresztény katolikus betegeknek vigasztalója* (1795), Endrődy János költeményes munkája (1801), *Néma orvos* (1805), *Görög és római mythológia* (1805), *Báró de Maux történetei* (1805), *Néma mester* (1802), *Hermolaus egyházi beszédei* (1791) s mások, melyek a magyar irodalom iránti érdeklődéséről tanuskodnak.

A leltárban kimutatott üzleti követelések körülbelül 2500 frtot tettek ki s ezek egy része is behajthatatlannak van jelezve. Nagyobb összegekkel szerepelnek az adósok között: ANNICH Pesten (98 frt), SAMMER Bécsben (333 frt), KOHUT Temesváron (172 frt), WILD Lembergben (139 frt), POLTT Prágában (91 frt), HOHENLEITNER Bécsben (123 frt), VÉGH Vereben (147 frt) és SAXENHOFFER Pozsegán (122 frt); amiből megállapítható, hogy LEYRER a követeléseit be tudta hajtani. Annál nagyobbak voltak a saját tartozásai s üzleti adósságai közül a következőket emeljük ki: EULER Bécsben (592 frt), KORN Boroszlóban (600 frt), BREITKOPF Lipcsében (1364 frt), KROTZ Bécsben (941 frt), REIN Lipcsében (1000 frt), UEBEL Stutt-

gartban (516 frt), GRÖTZINGER Reutlingenben (528 frt); amiből megállapítható, hogy nem csupán uzsorakölcsönökkel, hanem üzleti tartozásokkal is meg volt terhelve.

LEYRER üzletét a gyors pusztulástól anyósa, GALLY Jakabné mentette meg, aki mindaddig meg tudta akadályozni az árverés végrehajtását, míg LEYRER a hitelezőivel ki nem egyezett vagy haladékot nem kapott a fizetésre. Miután a hitelezők nagyobb részével ily módon megállapodásra jutott, 1807 március 21-én kérte a zárlat feloldását, amit a tanács 1807 április 18-án el is rendelt. Innen kezdve azonban nem tudott boldogulni többé, mert törlesztendő adósságai óriási teherként neheztek rá s üzlete mindvégig nagyon szerény maradt, amiből csupán szűkösen tudott megélni.

A LEYRER elleni csődeljárás egyetlen pozitív eredménye volt, hogy üzletének egyik ága, a zenemű és műkereskedés, kivált belőle és önállósult. Amint a csődeljárásból tudjuk, a bécsi Kunst- und Industrie-Comptoir, amely zeneművek, metszetek, térképek és festőművészeti kellékek árusításával foglalkozott, 1805 július 21-én LEYRERREL bizományi szerződést kötött. E szerződés szerint LEYRER 15.000 frt értékű bizományi árút kapott tőlük, melynek elszállításáról maga tartozott gondoskodni s az eladott árúkról havonként el kellett számolnia. A metszetek és térképek bolti árából 30, a zeneművek bolti árából pedig 40 százalék engedményt kapott, a többi bizományi áru eladási árát szabadon állapíthatta meg. A bizományi üzlet állandó ellenőrzésére a Kunst- und Industrie-Comptoir RABUS Zsigmond nevű alkalmazottját rendelte ki, kinek fizetéséről LEYRER tartozott gondoskodni.

Amint a LEYRER üzlete bírói zár alá került, a bécsi Kunst- und Industrie-Comptoir azonnal kiválasztotta belőle a bizományi anyagot s a leltározás eredménye szerint a könyvek, metszetek és térképek értékét 7984 frtban, a zeneművek értékét pedig 3286 frtban állapították meg. Ebből azután önálló üzletet alapítottak Pesten, amire a tanács 1806 április 9-én már engedélyt adott. Ez volt az első pesti önálló műkereskedés.

Amint LEYRER a csődeljárás bonyodalmából kiszabadult, rögtön új segélyforrás után látott, hogy üzlete fennmaradását biztosítsa.

Már 1809 szeptember 26-án kölcsönkönyvtárnyitási jogot kért, de kérését elvi okokból elutasították. 1811-ben megújította kérését, de akkor INSTITUTE Károly előzte meg. 1812-ben Budán próbált kölcsönkönyvtárt nyitni, de IVANICS Zsigmond előzte meg. 1813-ban végre INSTITUTE Károllyal társult, hogy közösen nyissanak kölcsönkönyvtárt, de ez a kísérlet sem járt eredménnyel, mert tervüket nem tudták megvalósítani. Végre mikor 1815-ben INSTITUTE csődbe jutott, LEYRER újból kísérletet tett a jog megszerzésére s ez a kísérlet végre eredménnyel járt. Ekkorra azonban LEYRER már nagyon rossz anyagi viszonyok között élt, mert a biztosítékul követelt 400 frtot csupán hosszas sürgetés után tudta megfizetni, a váci siketnémak intézetének fizetendő évi 150 frttal pedig éveken át adós maradt. Szegénységére hivatkozva végre annyit sikerült kieszközölni, hogy az évi díjat 150 frtról 75 frtra szállították le s ezt 1818-ig kifizette. 1819-től kezdve ezt a díjat sem tudta fizetni, a kincstár pert indított ellene s 621 frtra, felszaporodott adósságai fejében a 400 frt biztosítékot is lefoglalták.¹

Az 1838. évi árvíz azután végleg tönkretette, mert nemcsak könyvkészlete és bútorzata pusztult el, hanem maga is súlyos betegségbe esett, amitől nem tudott többé szabadulni. 1840-ben aztán arra szánta rá magát, hogy üzletét hasonló nevű fiának adja át.

Ifj. LEYRER József 1810-ben született s 1827-ben végezte el a gimnáziumot. A bölcelet tanulását betegsége miatt kénytelen volt abbahagyni s atyja üzletében négy év alatt megtanulta a könyvkereskedést. 1831-től 1834-ig ROTTENBILLER Péternél állott szolgálatban s így más kereskedelmi ágra tért volna át, ha atyja betegsége meg nem változtatja szándékát. 1841 augusztus 19-én a helytartótanács engedélyt adott számára, hogy atyja kishídutcai üzletét és kölcsönkönyvtárát átvehesse, de a 400 frt biztosítékot nem tudta lefizetni s így csupán a könyvkereskedést tartotta fenn, amelyből alig lehetett megélni.²

1851-ben aztán társul vette maga mellé LAMPEL Róbertet, aki nem tudván Pesten könyvkereskedői jogot szerezni,³ ily módon

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. m. 9778.

² Pestvárosi levéltár. Int. a. m. 9778.

³ HARASZTI Károly: A magyar könyvkiadás és könyvkereskedelem múltjából. (1913.) 31. skk.

kisérelte meg boldogulását. A társasági szerződést a váltótörvény-szék 1851 január 16-án iktatta be s 1851 február 25-én a pesti tanács is tudomásul vette. Innen kezdve «LANTOSY József és LAMPEL» volt a cég neve, mert ifj. LEYRER József 1846 augusztus 25-én LANTOSY-ra változtatta a nevét.¹

1852-ben azután LANTOSY József a könyvkereskedői jogot és a könyvkészletet eladta LAMPEL Róbertnek s miután a pesti könyvkereskedők (EGGENBERGER és fia, EMICH Gusztáv, EDELMANN Károly, HARTLEBEN Konrád, GEIBEL Hermann, MÜLLER Gyula és KILIÁN György) nem emeltek kifogást az átruházás ellen, 1852 december 16-án a helytartóság is hozzájárult s az üzlet a LAMPEL Róbert tulajdonába ment át.²

LAMPEL Róbert aztán a virágzás magas fokára emelte ezt a sokat hányatott üzletet, amely a század végén egyike lett a főváros legkeresettebb könyvkereskedéseinek. A LAMPEL-cég még ma is fennáll, ámbár új tulajdonos kezében s hirdeti LAMPEL Róbert szakértelmét és erélyét.³

¹ Pestvárosi levéltár. 1850/52. évi iratok. 4394. sz.

² Pestvárosi levéltár. 1850/52. évi iratok. 2379.

³ Életrajzát megírta SENNOVITZ Rudolf a Magyar Könyvkereskedők Évkönyve II. (1892) évfolyamában.

VII.

Hartleben Konrád Adolf.

(1803—1863.)

Nagyjelentőségű esemény volt a pesti könyvkereskedelem történetében HARTLEBEN Konrád Adolf megtelepedése, mert nem csupán képzett könyvkereskedő, hanem nagyműveltségű ember is volt, aki messze nyugatról, Mainzból került először Bécsbe s onnan hozzánk. HARTLEBEN már 1801 október 18-án kérvényt adott be a pestvárosi tanácshoz, melyben könyvkereskedői jogért folyamodott. Kérvényében előadta, hogy az országos vásárok alatt alkalmá nyílt megismerni Pest óriási kereskedelmi jelentőségét s megállapította, hogy Pesten nincs elég könyvkereskedő s hiányzanak a jó külföldi könyvek. A pestvárosi tanács, a fennálló gyakorlathoz híven, a könyvkereskedőktől kért véleményt, akik természetesen az engedély megadása ellen nyilatkoztak. 1801 december 14-én kelt beadványukat négyen írták alá, t. i. WEINGAND és társa, a KILIÁNTÉSTVÉREK, KISS István és LEYRER József, ezek voltak 1801-ben Pestváros könyvkereskedői. A beadvány abból indult ki, hogy HARTLEBEN nem ismerheti a pesti könyvkereskedői viszonyokat, mert mindössze kétszer fordult meg Pesten. Külföldi könyvekkel annyira el vannak látva, hogy kizárólag ezek eladásából tartják fenn magukat (grösstenteils von dem Handel ausländischer Bücher leben), a belföldi könyveket a könyvnyomtatóknál és könyvkötőknél is meg lehet kapni s ezek száma Pesten 10. A pesti könyvkereskedelem súlyos helyzetét azzal is bizonyítják, hogy egymásután csődbe kerülnek s rámutatnak STROHMAYER, PAUER, LINDAUER és MEISZNER eseteire. A megmaradt könyvkereskedők is csupán úgy tudják a szükségéseket megkeresni, hogy állandóan beutazzák az országot s ezenfelül vásárokra is járnak. HARTLEBENT azzal vádolják meg, hogy soha nem tanulta a könyvkereskedést, hanem mint kivándorolt mainzi diák Bécsben néhány regényt kinyomatott, amit aztán egyik

műkereskedés útján áruba bocsátott. Azzal vádolják továbbá, hogy nincs is elegendő tőkéje, mert a LINDAUER üzletét nem tudta megvásárolni s a vevőtől 50 frt utiköltséget volt kénytelen kölcsönkérni. Végül rámutatnak arra is, hogy a STROHMAYER könyvkereskedői joga még nincs értékesítve, tehát egy ötödik könyvkereskedés felállításával is számot kell vetni.

E beadványra HARTLEBEN 1802 január 15-én terjedelmes ellenirattal válaszolt, melyben a felhozott ellenvetéseket sorra megcáfolta. Mindenekelőtt megállapítja, hogy Pest az ország első kereskedővárosa, ahol rengeteg idegen megfordul, az ipar és kereskedelem erősen fejlődik, tehát a könyvkereskedések számát korlátozni teljesen indokolatlan. Előadja, hogy atyja mainzi tanár és udvari tanácsos, ő maga eredetileg katonának készült s mint kadét 1795-ben 19 esztendőskorában szülei kívánságára hagyta el a katonai szolgálatot, ahol feljebbvalói teljes megalégedését sikerült kiérdemelnie. Miután bátyja a salzburgi érsek hívására tanári állást vállalt, ő maga is Bécsbe költözött, ahol egyetemi tanulmányokkal foglalkozott s 1797-ben az egyetemi brigádban zászlósi tiszteletet viselt. 1797-től kezdve 4 éven át DOLL bécsi könyvkereskedőnél tanulta a könyvkereskedést s 1799 és 1801 között számos munkát adott ki Bécsben, melyekből a pesti könyvkereskedők is vásároltak. A LINDAUER-üzletet meg akarta vásárolni, ez ügyben kétszer is Pesten járt, de a pesti könyvkereskedők mesterkedése megghiúsította szándékát, a könyvvanyag nem könyvkereskedő kezébe jutott, aki kárpótlásul 50 frtot ajánlott fel neki. Minthogy 3 esztendőn belül kiadványokra 10.000 frtot tudott fordítani, nem áll meg a pesti könyvkereskedők azon ellenvetése sem, hogy az üzletalapításhoz nincs megfelelő tőkéje. S végül a mostani pesti könyvkereskedők egyike sem vette pénzért a könyvkereskedői jogot, hanem felsőbb engedéllyel nyitotta meg boltját.

HARTLEBENnek nem sikerült meggyőznie a pestvárosi tanácsot kérése jogosságáról, az engedélyt nem adták meg neki. Erre Budán megvette az IVANICS Zsigmond¹ könyvkereskedői jogát s 1802

¹ Ofner und Pester Zeitung, 1802 május 27-i szám.

december 18-án a nádorhoz fordult azon kéréssel, hogy engedje meg neki üzletének Pestre való áthelyezését. Kérésének támogatására elősorolta, hogy külföldi munkáknak magyarra fordításáva máris jelentős anyagi áldozatot hozott, de Buda nem alkalmas hely arra, hogy a munkákat megfelelően értékesíteni tudja. Kérése támogatására azt is felhozta, hogy antiquariátust szeretne alapítani, amelyben különösen a régibb történettudományi irodalmat árusítaná s ilyen antiquariátus alapítására egyedül Pest a megfelelő hely, ahol egyetem is van. Hivatkozik Bécs város példájára, ahol 10 antiquariátus áll fenn s ezzel szemben Pesten egyetlenegy sincs. Antiquariátus vezetésére különösen azért tartja magát alkalmasnak, mert franciául és olaszul is beszél.

A helytartótanács 1803 február 15-én a pestvárosi tanács ellenzése dacára is megadta HARTLEBENnek a jogot, hogy Pesten könyvkereskedést alapíthasson s határozatát azzal indokolta, hogy a lakosság számának emelkedése Pesten szorosan összefügg a kereskedelem fejlődésével s azért egy újabb könyvkereskedő megtelepedése csak előnyös lehet a lakosságra.¹ Így jutott a 27 esztendőös HARTLEBEN Konrád Adolf Pesten könyvkereskedői joghoz s alapította a Váci utcában sokáig fennállott könyvkereskedését.

Minthogy HARTLEBEN már pályája kezdetén könyvkiadással foglalkozott, természetes volt, hogy pesti megtelepedése után is a könyvkiadásra helyezte a súlyt. SENNOWITZ Adolf HARTLEBENről írott töredékes életrajzában² helyesen jellemezte HARTLEBEN könyvkiadói tevékenységét s ebből megállapíthatjuk, hogy kezdetben magyar könyvek kiadásával kísérletezett, mikor azonban e kísérlettel nem érte el a várt eredményt, német könyvek kiadására adta magát s ez irányú tevékenysége utóbb túlsúlyra jutott. Ennek oka a magyar irodalom fejletlenségén kívül abban keresendő, hogy a magyar könyvek olvasóközönsége nem volt nagy s magyar könyvek kiadásával nagy üzleti eredményeket elérni HARTLEBEN pályája kezdetén

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. a. m. 3912.

² Magyar könyvkereskedők évkönyve VI. (1896) évf. V—XXVIII. ll. a Corvina 1882 évf. 23., 26. és 27. számaiban megjelent közlemény felhasználásával.

nem lehetett. Mikor aztán a magyar könyvek kiadása is jövedelmező üzletté lehetett volna, HARTLEBEN már annyira benne volt a német könyvkiadásban, hogy üzleti érdekei teljesen ebben az irányban kötötték le.

1802 és 1831 közötti magyar kiadványai számát SENNOWITZ 41-ben állapítja meg, de kénytelen elismerni, hogy ezek túlnyomórészt üzleti cikkek voltak, a magyar irodalom számára érdemleges gyarapodást alig jelentettek. Ezzel szemben ugyanazon időszak alatt 71 német munkát adott ki, melyek közül 18 földrajzi, 15 történeti és 12 szépirodalmi munka volt. Még szembeötlőbb az eltolódás, ha számbavesszük SENNOWITZ azon megállapítását, hogy 1813-ig egyetlen német munkát nem adott ki, a felsorolt német munkák kiadása tehát 1813 és 1831 közé esett. HARTLEBEN német könyvkiadói tevékenysége különösen 1815 és 1826 között lendült fel, amikor is egyetlen magyar munka sem jelent meg kiadásában.

HARTLEBEN Konrád Adolf könyvkiadói tevékenységéről tökéletes képet nyerünk, ha 1857-ben kiadott könyvkiadói katalógusát vizsgáljuk, amelyben azon munkákat is felsorolta, melyek a katalógus kiadásakor már nem voltak kaphatók.¹ Ez a katalógus összesen 87 oldal terjedelmű s ebből mindössze 14 oldalt foglalnak le a magyar kiadványok, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy HARTLEBEN magyar kiadói tevékenysége aránylag szerény volt.

A magyar kiadványok benső értékére nézve kénytelen vagyok rámutatni arra, hogy bizony voltak közöttük ponyvairodalmi termékek is. Különösen HOLOSOVSKY Imre gyártotta azokat 1808-ban s ezek az elfogyott kiadványok között szerepelnek, tehát nagy kelendőségnek örvendtek. Ily ponyvairodalmi termékek voltak: *«Vitéz Kálnoki Móric vagy a magyar huszár a burgos háborúban»*, *«Lelemények»*, *«Rózsika titkai»*. Voltak azonban értékesebb magyar kiadványai is, mint: BAJZA kétkötetes világtörténete (1847), CSOKONAY Mihály minden munkái (1847), EÖTVÖS *«A falu jegyzője»* (1845) és *«Magyarország 1514-ben»* (1847), GARAY János tollrajzai (1846), JÓKAI MÓR *«Hétköznepok»* (1846), KEMÉNY Zsigmond *«Gyulai Pál»* (1847),

¹ Verlags-Katalog von Conrad Adolf HARTLEBEN, Buchhändler in Pest.

NAGY Ignác beszélyei (1843) és torzképei (1844), PETŐFI Sándor «*A hóhér kötele*» (1846) stb.

Ezekkel szemben a német kiadványok olyan nagy tömeget képviselnek, hogy az összehasonlítást nem is merjük megkísérelni. Itt van mindjárt a 802 számra terjedő *Belletristisches Lesekabinet*, vagy a 323 számot kitevő *Neues belletristisches Lesekabinet*, melynek folytatását képezte 388 számmal Alexander DUMAS' *historisch-romantische Gemälde und Reisebilder*. Kezdetől fogva nagyon szerette a művészi jellegű kiadványokat s első kiadványa is (*Erstes Unternehmen vor dem Eintritt in den Buchhandel*) a 6 műlapot tartalmazó *Malerische Darstellungen aus Österreich* (1801) ilyen tárgyú volt, amelyért FRIGYES VILMOS porosz királytól elismerésben részesült. Azonos természetű kiadványa volt az 1833—1842 között megjelent «*Panorama der Österreichischen Monarchie*», amelyért V. FERDINÁND királytól kapott kitüntetést, a *Pittoreskes Souvenir an die schönsten Ansichten der Donau*, a *Wundermappe der Donau* stb. Különösen szerette az illusztrált könyveket s ilyen kiadványai voltak a *Bildermagazin für allgemeine Weltkunde* (1834—35), JARDINE «*Naturgeschichtliches Kabinet des Tierreiches*» (1836—42), MEDNYÁNSZKY «*Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn*» (1844), *Miniaturgemälde aus der Länder- und Völkerkunde* (1826—1828), *Naturgeschichte der Affen* (1837), *der Colibri's* (1836), *der Säugetiere* (1836), *der wiederkäuenden Tiere* (1836), *der Vögel* (1836), *Pest und Ofen illustriert in 32 Originalzeichnungen von R. ALT* (1845), TREITSCHKE «*Naturhistorischer Bildersaal des Tierreiches*» (1840—42) stb., melyeknek megjelenése eseményszámba ment a német könyvpiacon. Mindezek arról tanuskodnak, hogy HARTLEBENnek nem csupán kitűnő üzleti érzéke, hanem fejlett műízlése is volt. Mélyen fájlalhatjuk tehát, hogy könyvkiadói tevékenységét nem szentelte fokozottabb mértékben a magyar irodalomnak, mert nagyon jó szolgálatokat tehetett volna a nemzeti kultúra ügyének.

Ennek a nagyarányú német könyvkiadói tevékenységnek az eredménye volt, hogy HARTLEBEN 1844-ben könyvkiadói tevékenysége súlypontját Bécsbe tette át s ettől kezdve többnyire Bécsben

tartózkodott. Pesti könyvkereskedésébe V. F. ALTENBURGERT vette társul maga mellé s a könyvkereskedés ettől kezdve HARTLEBEN és ALTENBURGER név alatt szerepelt. 1848-ban ALTENBURGER betegsége miatt kivált az üzletből, amelyet HARTLEBEN hűséges munkatársai: JEREMIÁSSY Vince, RÖHER Ágoston és STARCKE Ármin vezettek tovább.

HARTLEBEN pesti könyvkereskedése 1848 előtt a legélénkebb forgalmú üzletek közé tartozott s amint 1825-ben és 1830-ban kiadott könyvjegyzékeiből¹ láthatjuk, főleg természettudományi és orvosi könyveket tartott raktáron, amelyek kiadásával is szívesen foglalkozott.

HARTLEBEN Konrád Adolf 1863 április 5-én 85 esztendőskorában Bécsben meghalt s leszármazottak hiányában unokaöccsét, HARTLEBEN Adolfot tette meg örökösévé, ki a kiadói üzletet Bécsben folytatta, a magyar kiadványokat pedig RÁTH Mórnak, az EGGENBERGER-cégnek és a FRANKLIN-Társulatnak eladta.² A pesti könyvkereskedést HARTLEBEN Konrád Adolf fentnevezett munkatársai örökölték, akik egy ideig folytatták is az üzletet, 1870-ben azonban a pesti HARTLEBEN-cég teljesen megszűnt.

GÁRDONYI ALBERT.

¹ HARTLEBENS Bücherverzeichniss im Fache der Physik, Naturgeschichte etc. Pest, 1825 (85 l.), Verzeichniss medizinischer Bücher. Pest, 1830 (90 l.).

² 1867-ben még megjelent a HARTLEBEN Adolf kiadó-könyvkereskedésében megjelent magyar könyvek névsora. (Pest, 1867.)

BÁTHORY ISTVÁN LENGYEL TÖRTÉNETIRÓJA.

Közvetlenül azután, hogy KARNKOWSKI leszlai püspök 1576 május 1-én lengyel királlyá koronázza BÁTHORYT, a protestáns lengyel főurak és az új király követeket küldenek a német udvarokba, hogy II. MIKSA lengyel uralma ellen hangulatot teremtsenek a választófejedelmek körében. E követek sorában találjuk Joannes LASITIUST is, akit ZBOROWSKI krakói vojvoda küld JÁNOS GYÖRGY választófejedelemhez. LASITIUS 1576 júniusában mutatja be megbízólevelét a berlini udvarnál és egy hónapra rá már Heidelbergben munkálkodik eredményesen: III. FRIGVEST sikerül megnyernie BÁTHORY lengyel ügyének.

LASITIUS (lengyelül LASICKI) diplomáciai munkásságáról többet nem is tudunk. Küldetése egészen speciális volt és amikor azt bevégezte, visszatért régi életéhez, amelynél nyugtalanabbat és hánytottabbat kevesen éltek ebben az időben. Református teológus volt, de nem lelkészkedett, hanem mint lengyel arisztokrataifjak praecptora járt egyetemről-egyetemre tanítványaival, elsősorban Németországban (Heidelberg, Altdorf, Strassburg, Wittenberg, Leipzig), de megfordult a svájci és olasz egyetemeken is (Basel, Milano, Padua); járt Párisban, Brüsszelben, Prágában és e közben sokszor szerét ejtette, hogy visszatérjen hazájába, ahol főleg Krakó és Varsó voltak állomásai, meg Zasław, ahol utolsó napjait töltötte. Mintha nem is a XVI. században élt volna, hanem a közlekedési technika modern korában, alig tudjuk figyelemmel kísérni nyugtalan útjait. Egyébként is életének csak középső részét ismerjük.¹

Születésének időpontja ugyan ismeretes (1534), de szüleiről, gyerekkoráról, ifjúsága első idejéről semmi adat nem maradt ránk.

¹ L. Theodor WOTSCHKE: Johann Lasitius. Ein Beitrag zur Kirchen- und Gelehrtengeschichte des XVI. Jahrhunderts. Zeitschrift für slavische Philologie II. 77—104 és 442—471-ig. A vonatkozó irodalom ugyanitt.

Zürichben pillantjuk meg először 1555-ben és ettől kezdve végigkísérhetjük kanyargó vándorlásait egészen 1599-ig, de az utolsó években már megint eltűnik szemeink elől és még halálának évét sem tudjuk megállapítani.

LASITIUS a zürichi Carolinum-ban, Bern, Lausanne, Genf teológusainál végezte tanulmányait és mint képzett teológus élénk részt vett a reformációs küzdelmekben. Különösen a lengyelországi reformációs mozgalom érdekelte. Hazájában nagy tekintélynek örvendett vallási téren, hisz CALVINT és BÉZÁT személyesen ismerte THRETIUS-nak jóbarátja volt, STURMnak pedig nagy tisztelője és mindig hű maradt a reformáció svájci tanaihoz a legádázabb hitviták és a mindennapi hithagyások e klasszikus korában.

Vallási témák mellett¹ történeti studiumok is érdekelték, főleg olyanok, amelyek hazája historiájával² vagy pedig a keleteurópai reformációval álltak összefüggésben és főmunkája is épen ez utóbbi témakörből merítette tárgyát a *Historiae de Origine et rebus gestis Fratrum Bohemiscorum*, amely két változatban is megíródott,³ de ismeretlen okokból nem jelent meg, míg COMENIUS a bővebb kézirat egy részét, a nyolcadik könyvet ki nem adta.⁴

LASITIUS történelmi munkái között kettő is akad, amely magyar vonatkozásokat tartalmaz. Az egyik: *De initio regiminis Stephani Regis fortissimi*, amelyben röviden, mindössze négy quartoldalon ismer-

¹ De russorum, moscovitarum et tartarorum religione, sacrificiis, nuptiarum et funerum ritu. Spirae, 1582.

De diis samogitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum item de religione armeniorum.

² De rebus Polonicis particulariter gestis in Valachio et cum Turcis. (1572.)

Historia de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano et caede Turcarum. (1578.)

³ Az első változat címe: De origine et institutis fratrum christianorum, qui sunt in Prussia, Polonia, Boemia et Moravia commentarius. (1568.) A másik változat 1598-ban készült el és a kéziratot 1599 január 12-én küldi el LASITIUS ZIEROTIN Károly bárónak Kralitzba. Mindkét munka kézírata megvan Herrnhutban, Götingenben és Prágában.

⁴ De eccles. Disciplina Fratrum Bohemiscorum cum adm. J. A. Comenii. Amsterdam, 1660. WOTSCHKE ezt a COMENIUS-kiadást 1649-re teszi.

teti BÁTHORY lengyel uralkodásának eseményeit 1576 április 17-től 1580-ig, az orosz háború kitöréséig (initium belli Moscici). A munka csak a szerző halála után jelent meg. GRASSER tanár adta ki Baselben, 1615-ben LASITIUS: *De diis Samogitarum*-ával és egy litván szerző munkájával¹ együtt.

A másik munka sokkal fontosabb, mert nem általános ismeretést ad, hanem egy történelmi eseményt ír le a *szenatanu* közvetlenségével és a helyzetet tökéletesen ismerő historikus *megbizhatóságával*. BÁTHORY danzigi hadjárata ez a történelmi esemény, a munka pedig a *Clades Dantiscanorum*, amely a történetek utáni évben (1578) jelenik meg.²

BÁTHORY lengyel uralmának megszilárdítása külpolitikailag is nehézségekbe ütközött. Alighogy megkezdődött a diplomáciai munka a német udvaroknál, máris kiderült, hogy az elismerés majdnem mindenütt áldozatokat kíván. BÁTHORY természetesen hajlandó volt minden lehetséges áldozatra — erre különben a lengyel belpolitikai helyzet is kényszerítette — de politikailag megszarolni még sem hagyta magát, Danzignak pedig ez volt a szándéka, mert az esetleges elismerés fejében olyan követeléssorozattal lépett elő, amely a lengyel koronától való teljes függetlenítéssel lett volna egyértelmű.

¹ MICHALONIS LITVANI: De moribus Tartarorum Litvanorum et Moschorum. A kötet megvan a Preussische Staatsbibliothekban, Berlin, Ue 9700. sz. alatt.

² Teljes címe: Clades Dantiscanorum, anno Domini MDLXXVII, XVII. Aprilis: A Joanne Lasicio Polono descripta & emendatiús fecundò edita: in qua causa belli a serenissimo Rege Poloniae Stephano contra Gedanenses suscepti, referuntur. Accesit Satyra Joachimi Bielscij in quendam maledicum Dantiscanum. Francofurti, Apud Andream Wechelum A. MDLXXVIII. Ajánlása: Magnifico viro DN. Joanni Zborowski, Castellano Gnesnensi, Duci copiarum Aulico serenissimi Regis Poloniae Stephano, Odolanoꝝieſi, Kieskensi Volpiensiꝝ; praefecto, Senatori integerrimo, salutem & felicitatem. Az ajánlás után kétoldalmi bevezetés, majd pedig az 5—43. oldalon a szöveg következik. A 44. és 45. oldalon egy utóirat «Ad lectorem Germanum» címen, a címbe említett satyra pedig a 45—48. oldalon. A munka megtalálható a berlini Preussisches Staatsbibliothek «Bibl. Dieziana» gyűjteményében Oct. 1361. sz. alatt, továbbá a boroszlói városi könyvtárban.

A könyv német fordításban is elkészült még a megjelenés évében. Johannes Theobaldus BLASIUS fordította le «Der Dantziger Niederlag» (Nürnberg, 1578.) címen.

A danzigiak követelésüket harminc pontban foglalták össze, amelyek közül a fontosabbak azok voltak, hogy «a quibusdam oneribus ab Augusto Rege ipsis impositis liberi essent et portorio ipsimet fruerentur». BÁTHORY természetesen nem fogadja el ezeket a pontokat és hogy megfélemlítse az elbizakodott szabadállamot, szeptember 20-án elfoglalja Grebin várát. A danzigiak sem maradnak tétlen. Sietve megerősítik városukat, csapatokat toboroznak, erődítéseket emelnek, majd pedig «egressi suburbium pagumque ditionis Episcopi Wladislausiensis, Senatoris regni Poloniae igni comburunt: ac paulo post coenobium, iuris eiusdem antistitis, intra sua moenia, ac item aliud extra, quod Oliuense vocatur, antiquis Pomeraniae sepulcris clarum, euerunt: imbelles monachos, alios contrucidant, alios ludibrio habent». Az előcsatározások azonban nem jelentik egyúttal a tárgyalások megszakítását. Nyolc előkelő danzigi polgár megy követésbe BÁTHORYhoz az új követelések pontjaival és október első napjaiban már kész BÁTHORY válasza, amelyben teljes leszerelést követel és hűségesküt. Aki erre nem hajlandó, azt el kell távolítani a városból. «Supplices veniam peterent, confirmationem iurium habituri *ad comitia regni venirent.*» A danzigiak vonakodása miatt BÁTHORY záros határidőt szab feltételei elfogadására. Constantinus FERBERUS és Georgius ROSENBERGIUS viszik az ultimátumot, amely december 1-ig szabad elvonulást ígér. Danzig azonban aggályosnak tartja a leszerelést még akkor is, ha a királyi csapatok el is vonulnak, a nemzetgyűlésen való megjelenést pedig egyenesen visszautasítja, jóllehet IV. KÁZMÉR törvénye ezt világosan előírja. Az ultimátum lejár, a tárgyalások fonalát azonban újból felveszik és január 25-én BÁTHORY újabb nyolcnapos terminust szab az ügy végleges elintézésére. A danzigiak válaszát csak 12 nap múlva hozza meg ROSENBERG, amelyben «nō modo ea quae pacta et responso nostro conclusa fuerant inuersa sunt, verum etiam multa alia adiecta, quae non modo dignitatem nostram, verum etiam iura publica perstringere videbātur. Etenim ducenta milia florenorum, quae nos nō placationis, sem debitorum regno retētorū nomine, ab illis pacti eramus, quae ipsi etiam tempore constituto solūere promiserant, in tempus postea longissimum et incertum transtulerunt. Contributionem accisae

abiecerunt: regalia nostra, quae nobis a ciuitate singulis annis pendi solent, in dubium vocarunt. Commissionem abrogare autoritate solummodo nostra, extra conuentum, voluerūt: cum regno nihil se habere commune».

A békés tárgyalások bő ismertetésével LASITIUS hangsúlyozni akarja, hogy BÁTHORY mindent elkövet a háború elkerülésére. Igyekszik az erkölcsi felelősséget a danzigiakra hárítani, kidomborítja hogy a romlásukat önmaguknak, túlzott követeléseiknek és törvénytellenes álláspontjuknak köszönhették, mert erre a válaszra csak egy gesztusa lehetett BÁTHORYnak: a hadüzenet.

A danzigi csapatok Joannes COLONIENSIS vezetése alatt április 7-én megindulnak a városból, egyúttal pedig egy kisebb hajóhad (két nagyobb és több kisebb hajó) halad a Visztulán fel a királyi hadak felé, amelyek Rokitkinál táboroznak. A danzigiak Langenawnál állapodnak meg, Dersaŭia-tól (Dirsaw) egymérföldnyire. Április 17-én ütközik meg a két csapat Dersaŭia-nál és a félnapig tartó tusában Joannes ZBOROWSKI, a királyi csapatok vezére fölényes győzelmet arat. Joannes COLONIENSIS emberei megfutamodnak, megindul az üldözés és az öldöklés felgöngyölítő munkája, amelyben épügy, mint a döntő támadásban a hajduk (haidones) járnak elő jó példával ZBOROWSKI azonban álljt parancsol, mert a Visztulán érkező danzigiakkal is le akar számolni. Ép ekkor jelenik meg STANISLAUS, «filius Joannis KOSTKAE, præfecti Marieburgiësis» segítőhadával és négy ágyúval. A győzelem most már teljessé válik. Az elesettek száma meghaladja a 4400-at, a foglyok száma 1000, a zsákmány pedig 7 nagyobb és 30 kisebb ágyú, 150 málhás kocsi ezenkívül «armaturae ter mille quingētae» «torméta manuarua multa, quibus iacturae militū cōpēsatae sunt».

ZBOROWSKI vesztesége ezzel szemben feltűnően kevés: 62 halott 130 sebesült és ez az aránytalanság megmutatkozik a csatában résztvett csapatok számának megállapításánál is. LASITIUS a danzigi hadat 12—14.000 főre becsüli, ZBOROWSKI embereinek számát 2027-re teszi. A hat-hétszeres túlerő nyilvánvaló túlzás és ezzel természetesen csak ZBOROWSKI hadi érdemét akarta öregbíteni a szerző. Annál megbízhatóbb azonban LASITIUS feljegyzése a királyi hadról, amelynek

fele lovasság¹ köztük 40 magyar huszár.² A gyalogság magyarokból és lengyelekből kerül ki.³

Ha a latinul író lengyel teológus és történetíró egyéb históriai munkái már el is avultak, a *Clades Dantiscanorum* ma is az egyetlen hiteles forrása a XVI. század eme részletepizódjának.

LAZICZIUS GYULA.

¹ «Hi omnes num 1132, hastas prelōgas, scuta, breues sclopos, et gladios duplices gerebāt. Hussarorū nomen habēt.»

² «Hungari 40: quorū cognomina ignota mihi sunt: nota virtus et fortitudo.»

³ «Pedites vero regij generis Hungarici et Slayonici, stupendae audaciae atq; agilitatis 600: Haiduci patrio sermone vocati: imperatoris 30, Fierlei 100.»

ADATTÁR.

Adalék a Hungaricá-hoz.

Epitaphes des Roys de France, qui ont regné depuis le Roy Pharamond, iusques au Roy Francoys premier de ce nom. Auec les Effigies, protraictes (sic) au uif, ainsi quelles sont tailles en pierre, par ordre en grāt salle du Palais Royal de Paris. Augmentees de mectres en latin, composes par scientificque personne monsieur maistre Barthelemy Chasseneu, docteur en chascun droict & President de Digeon. (Végén:) ... Imprimez nouvellement pour Iehan Mentcle, aliàs de Vaten, libraire demourant à Bourdeaulx. (É. n.)

8°, 91 sztl. lev., az első és két utolsó üres. Az A II° oldalon az egész lapot kitöltő metszet Trója pusztulását ábrázolja. A francia királyok 57 fametszetű arcképével; a metszetek 1-től 58-ig számozottak, de 18 után 20 következik, a 19. sz. kimaradt. Az utolsó arckép I. FERENCÉ.

A könyv újabb kiadása Jean BOUCHET *Les genealogies, epitaphes & effigies de tous les roys de France* című művének (Iacques BOUCHET: Poitiers, 1531.) 4°. APPONYI nem említi; BARBIER — a szerző megnevezése nélkül — 1540 körül datálja, bár az I. FERENC képét kísérő latin versből korábbi, a cambrey-i béket megelőző időpontra lehetne következtetni. Lásd: Short-title Catalogue of Books printed in France .. from 1470 to 1600 now in the British Museum.

Példányom egykorú szép borjúbőrkötésben van, melynek tábláit és hátát stilizált liliomok díszítik.

Az egyébként igénytelen nyomtatvány magyar vonatkozása már az előszóban található, mely beszámolva Trója elestéről, pontosan a világ teremtetésétől számított négyezerhuszadik (vagyis időszámításunk szerint Kr. e. 1179-ik) esztendőre teszi ezt az eseményt és azt a meglepő történeti megállapítást kockáztatja, hogy FRANCUS, HECTOR fia, seregivel együtt Trójából Magyarországra menekült:

«Et se sauuerent AENEAS, FRANCUS et ANTHENOR et leur cōpagnie et armee, dont FRANCUS print terre en hongrie, et de luy est uenu la

noblesse et force des francois, car ledict FRANCUS estoit filz de HECTOR, & HECTOR filz du noble Roy PRIAM».

PHARAMOND király epitáfiuma részletesebben kiterjeszkedik FRANCUS-nak és utódainak Magyarországon való letelepülésére; eszerint a trójai menekültek hétszázhuszonkilenc évig lakták volna Magyarországot:

«Francus apres longues & grans trauerses
Auec Troyens sa demourance prinst
En Pannonie ou longuement se tinst
Qui est es lieux de la basse Scithie
Faisant de europe une assez grant partie.
Ils furent sept cens uingt neuf ans
Puis desirant trouuer lieux plus plaisans
Les fors Troyës (que lors on nōmoit Scithes)
Prindrent les champs»...

A frankok trójai eredetének és pannóniai letelepülésének legendája már a kora középkorban el volt terjedve. Ezzel a kérdéssel bővebben foglalkozik ECKHARDT Sándor *Sicambria* című cikkében (Minerva, IV. évf. 4—10. sz.) és közli az idevágó bibliográfiát is.

BOUCHET mint történetíró kortársai körében nagy tekintélynek örvendett. (L. DIDOT, Nouv. Biogr. Universelle, Paris, 1853.)

Érdekes, hogy az I. MIKSA császár megbízásából 1509-ben készült *Genealogia* ugyancsak PRIAMUSTól és HECTORTól vezeti le a HABSBURG-ház eredetét. Mint 45-ik ős — a második PHARAMOND előtt — «Priamus Ruland Rex Ungariae» szerepel. A megelőző 44 ősnek címerében az oroszán mellett látjuk a hétszer vágott pólyás magyar címet is. (Jahrbuch d. kunsth. Sammlungen d. Allerh. Kaiserhauses VII.)

VÉGH GYULA.

A Budai Krónika említése 1488-ból.

Felhévizen, a mai Császárfürdő vidékén, (in suburbio civitatis Budensis) állt az ágostonosoknak SZENT ISTVÁN első vértanúról nevezett kolostora. (Csánki: Mg. földr. I. 9. l.) SEPTEI Péter, a kúria jegyzője MÁTYÁS korában, majd ULÁSZLÓ alatt is (FÖGEL: II. Ulászló udvartartása. 51. l.), valami okból különös tisztelettel viseltetett iránta s 1481-ben a budai szőlőhegyen három szőlőt adott neki misékre, amelyek közül kettőt a konvent «ad reformationem eiusdem ecclesie» fordított.

Később, 1488-ban «volens huiusmodi suam provisionem augmentare, quinque speciales suos libros, videlicet auream katherenam et secun-

dam sedem S. THOME atque sermones domini BONAVENTURE de tempore et sanctis et unam bibliam ac unam cronicam Hungarorum, omnes impressos, prefate ecclesie nostre ... perpetuo donavit», — írta 1488 november 5-én kelt levelében GERGELY, az esztergomi tartomány vikáriusa és a konvent, amikor megígérték, hogy hetenként két misét mondanak érte.

Az ajándékul adott könyvek közül, amelyek mind nyomtatott munkák voltak, legjobban a Cronica Hungarorum érdekel bennünket. Mivel a TURÓCZI-féle krónika 1488-ban két kiadásban is megjelent már az ajándékozás időpontjáig, nem tudhatjuk biztosan, hogy a Budai vagy a TURÓCZI-féle krónikáról van-e szó. Tekintve azonban azt, hogy az abban az évben megjelent TURÓCZI-féle krónika nagy értéket jelentett, valószínűbbnek vehetjük, hogy a Budai krónika került SEMPTEI adományából a budai ágostonosok könyvtárába.

Az erről szóló oklevél a konventnek igen szép, 1487-ben készült pecsétjével ellátva a hg. FESTETICS-családnak levéltárában őriztetik, Keszthelyen Misc. 609. sz. a.

HOLUB JÓZSEF.

Nyomdászattörténeti adalék a XVI. sz. derekáról.

Az alább közölt adalék XVI. századi nyomdászatunk történetéhez nem ismeretlen a történetirodalomban. Füssy Tamás megemlékszik róla a zalavári apátság történetében (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. VII. k. Bpest, 1902. 370—1. l.), amikor a protestantizmus elterjedéséről ír Zalában, de annyira érdekes, hogy nem lesz felesleges e helyt teljes szövegében közreadni.

Maximilianus Secundus dei gratia Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae etc. rex. etc.

Magnifici fideles, nobis dilecti. Informati fuimus non ita pridem venisse in bona vestra Lynduensia, ibidemque a vobis adhuc foveri quendam *calcographum antitrinitarium*, a waywoda nostro ex Transilvania propter heresim arrianam pulsum, cumque in iisdem vestris bonis *libros hereticos in lingua presertim hungarica typis imprimere publiceque venum exponere*; et quomam cum alias damnatas sectas, tum vero unpiam et abhominandam istam heresim arrianam, sicuti in aliis nostris regnis atque provinciis, ita in isto regno nostro Hungariae doceri prohibitum vetitumque esse volumus, Fidelitati Vestrae firmiter committimus et mandamus sub gravi indignationis nostrae pena, ut prae-

fatum typographum trinitarium amplius sub vobis aut in bonis vestris fovere permittere nullo modo praesumatis, sed statim postquam has acceperitis, istinc ablegare debeatis.

Ad typographiam vero quod attinet, quum in aliis quoque regnis atque provinciis nostris sine speciali nostro privilegio atque indulto nemini liceat quicquam in rebus teologicis typis imprimere atque evulgare, idque in regno isto nostro Hungaria propter diversas sectas pululantesque subinde novas hereses multo minus licitum esse velimus, sub eadem pena vobis committimus, ut et hactenus impressos in bonis vestris libros vendi, distrahere prohibeatis et imposterum diligenter caveatis, ne quid amplius imprimatur, quod prius ad revidendum nobis non fuerit praesentatum, atque nostra approbatione accedente edi vulgovique concessum.

Rem istam vero ita nobis cordi esse, omnino vobis persuadeatis ut siquid in contrarium huius nostri mandati deinceps a vobis actum fuerit, gravi contra vos punitione omni dubio procul simus processuri et propterea secus ne feceritis. Datum Viennae septima die Februarii anno domini millesimo quingentesimo septuagesimo quarto.

Jauriensis.

Relatio magnifici Ladislai Banfy. Litterae exhibitae magnifico domino Ladislao per capitulum et praepositum Petrum Seffar sabatto ante dominicam Invocavit Posonio in generali congregatione personaliter reperto. Responsio.

En a3 ew felsege parancholatyanak wgi mynt ew felsege hywe a3 ew felsege parancholatyanak engedelmes wagyok, wgi mond; de ymar harmadfel ejtendeje hogi Lynduan nem woltam, wgymond. En hytemel nynchen, sem akaratomal sem a3 en yozagomba a3 fele eretneket tartanom nem akarok nem hogi tartanam jozagomban, wgi mond de en magam ke3 wonek a3 zenet rea gywytanom, wgi mond, a3 fele eretnekekre. Magamtwl e3 a3 wala3, de Lyndwa nem magame a3 mynt a3 lenelyt sonal senky felewl nem adok responsumot, inquiralyatok, erchetek mychoda responsumot aad, annak felewte, akynek my interesseye aho3 wagyon a3 a3 aky pyspeksegebe wagyon a3 gongya ygazetoya a3 a3 byntettese.

E3 en tulem a3 wala3.

(Egykorú másolata bekötve a Zalavári apátság orsz. levéltárának C. protocollumába p. 248.)

Miksa tehát 1574 február 7-én Bécsben kelt levelével értesíti

BÁNFFY Lászlót, hogy tudomása van arról, hogy a lendvai uradalomban az ő pártfogása mellett egy Erdélyből kiűzött antitrinitárius nyomdász főként magyar nyelvű eretnek könyveket nyomtat és terjeszt, szigorúan meghagyja neki, hogy ne tartsa tovább birtokán e nyomdászt, hanem azonnal távolítsa el.

Ezt a királyi parancsot a pozsonyi káptalan kézbesítette az országgyűlésen, február 14-én, BÁNFFY Lászlónak, aki azonban azt felelte, hogy ő már harmadfél esztendeje nem volt Lendván s az ő tudtával vagy akaratából nincs is semmiféle eretnek az ő birtokán.

Erre azt jegyzi meg Füssy, hogy kétségtelen azonban, hogy ugyan-ezen BÁNFFY László és felesége kiváló pártfogásukban részesítették a protestánsokat.

HOLUB JÓZSEF.

A legrégibb, helyi jelzettel is ellátott hazai könyvtári katalógusok. (XVII—XVIII. század.)

MÁTÉ Károly a Minerva 1928. (VII.) évfolyamában, *Irodalomtörténetírásunk kialakulása* c. tanulmányának első, *Könyvkatalógusok* felirati szakaszában azt írja, hogy: *«A debreceni református főiskola 1737/38. évi katalógusában találkozunk végül első ízben a könyvek helyi jelzetével.* A katalógus «theca Ordo, liber» felirású utolsó rovata megadja már a szekrény, a polc és a polcon elfoglalt sorszám megjelölését s ezzel eléri a könyvtári katalógus rendeltetésének mai állását: a könyvtárban való könnyű és gyors tájékozódásnak biztosítását. (92. l.)

MÁTÉ Károlynak ez a megállapítása téves, tehát helyreigazításra szorul, mert a sárospataki ref. főiskolai könyvtárnak három olyan helyi jelzettel ellátott katalógusa van, amely a debrecenit 70—75, illetőleg 9—11 évvel megelőzi. Helyi jelzettel, vagyis a könyvet tartalmazó szekrény, polc és polcbeli sorszám megnevezésével ellátott könyvtári katalógusa ugyanis a sárospataki főisk. könyvtárának már a XVII. század hatodik évtizedében volt. Ennek a katalógusnak, sajnos, csak két ívrét hosszúságú levele maradt ránk SZOMBATHI János főisk. tanár és főkönyvtárnok gondoskodásából, aki a kéziratok közt megtalált kétlevélnyi töredéket a RÁKÓCZI-könyvtár kéziratos katalógusával s még néhány más kézírral kötötte össze s a bekötési előtáblára írt tartalomjegyzékben e címmel látta el: *«3. Fragmentum Catalogi antiqui Librorum Bibliothecae Coll. R. S. Pataki».* (Jelzete: Kézirattár: III 3/3.) Magának a töredéknek második levelére, a b) lap szélére pedig ezt ismételtelen is

följegyezte. Ebben a katalógusban a könyvek helyi jelzése: Az ABC egyik betűjével jelölt szekrény nevének, a szekrénybeli polc római számának s a polcbeli könyv arabs sorszámának feltüntetése a könyv rövid címe s a kötetek számának megjelölése után következik. A kiadás helye és ideje nincs jelezve. A katalógustöredék, mely mint alább látni fogjuk, 1660 és 1671 között készült, csak a D. E. és H. szekrényekben elhelyezett könyvek egy részének jegyzékét tartalmazza. Az egyes szekrényekben a könyvek *nagyság* szerint voltak elhelyezve, mert a katalógusban ilyen címekkel találkozunk: «In Theca E. in folio». «In quarto majori». «In minori quarto». «In duodecimo». A töredék szövege, mivel ez az eddig ismert legrégebb, helyi jelzettel is ellátott hazai könyvtári katalógus, méltó a közlésre a maga egészében:

[Címe:] *Fragmentum Catalogi antiqui Librorum Bibliothecae Collegii S. Patak(iensis).*

Notante Joan. SZOMBATHI mpr.

[1 lev. a) lap:] Gemmulæ lingvarum D: V. 24.

Dialogi cum Joachimi Camerarii D: VI. 6.

Speculum vitæ aulicæ Schopperi D: IV. 50.

Sphinx Philosophica: D: III. 25.

Homeri Poëmata duo D: IV. 46.

Actiões duæ Secretarii Pauli Papæ D: VI. 32.

Commenii Janua latinæ lingvæ D: V. 26.

Metaphrasis Poëticae Psalmodiæ D: IV. 37.

Julii Cæsaris Scaligeri de caulis lingvæ latinæ D: VI. 7.

Cypriani Soari Rhetorica D: III. 33.

Ovidii Nafonis Opera D: IV. 6.

In duodecimo.

Comenii Janua Græco Lat: D: V. 28.

Symbola felecta. D: V. 10.

Vergily Poëmata. D: IV. 14.

Angeli Politiani: D: VI. 17.

Epigrammata Joh: Owen cum logica: D: IV. 25.

Auli Gellii Noctes Atticæ. Item Horat: D: V. 6.

Orationes Mureti D: III. 48.

Statius D: IV. 52.

In Theca E. in fol:

Sebastiani Barradii Tom: 2. E. I. 2.

Jo: Frobenius E. I. 1.

- Barradius in 4. Evangel. E. I. 3.
 Franciscus Ribera in lib: 12 Prophe: E: I. 4.
 Mifsale Romanum E. I. 14.
 Biblia sacra: latina: E. I. 19.
 Pazmany. E. II. 20.
 Stigmata Josephi: E. I. 24.
 Kalahuz: E. II. 21.
 Artis Cabbalisticæ E. II. 27.
 DE visibili Monarchia: E. II. 30.
 Concordantia major. E. II. 35.
 Pontificale Romanum. E. I. 15.
 Christophori Froschoveri Tomus 4. E. I. 38.
 Opera Tertuliani. E. I. 40.
 Isteni igassagra vezerlõ Kalauz. E. II. 26.
 Tropor, schematum, idiomatumque Communiarum liber Bartholomæi.
 E. II. 25.
 Tabulæ locorum Communium. E. I. 4.
 Erasmi opus In N. T. E. I. 42.
 Confessio Ducis Christophori Norimberg. Tomus. secundus. E. I. 53.
 Pars Prima Philippi Melanthonis. E. II. 42.
 Confessio Augustana. E. I. 12.
 Dionisý Carthusiani enarrationes in quinque Libros Mosis. E. I. 36.
 Eusebý Historiæ Ecclesiasticæ E. I. 23.
 [1. lev. b) lap:] De Ecclesiasticis Traditionibus libri duo Martini Peresý. E. I. 10.
 Principiorum fidei Doctrinalium demonstratio methodica Thomæ Steph.
 E. I. 44.
 Sectarum et errorum opus Conradi Wimpinæ. E. I. 32.
 Theophylacti Archiepiscopi opus in qvatuor Evangelia. E. I. 37.
 Biblia Hungarica Georgý Kaldi. E. II. 5.
 Corpus Doctrinæ Xtianæ Philippi Melanthonis. E. II. 36.
 Durandus. in Magist. Sent. E. II. 45.
 Evangelia. in Mathæum. Joh. ad. Rom. E. II. 43.
 Operum Melanthonis Pars. 3. E. II. 44.
 Greg. De Valentina. E. II. 41.
 Greg. Valentina Comment. Theologicorum Tomus. 3. E. II. 40.
 Tabula locorum Communium Melanthonis. E. II. 37.
 De Arte Concionandi. Erasmi. E. II. 21.
 D. Valent. E. II. 49.
 Commentarius Conradi Pellicani. E. II.

In quarto majori.

- Absurda absurdorum Calvinistica. E. III. 58.
 Disputatio De Deo per 10 dies Continuos. E. III. 56.
 Chrysostomi operum tomus. 2. E. III. 7.
 Opera Chrysost. E. III. 6.

- Monile gemmeum Divæ Virgini Sacr. A Brodio. E. III.
 Bibliorum opus integro.
 Francisci Toleti opus in Ep. Pauli ad Rom. E. III. 4.
 Theses miscellaneæ. E. III. 40.
 Sylvestrinæ Summæ Pars. 1. E. III. 3.
 Scultetus in Ep. ad Rom. E. III. 43.
 Theologia Moralis Pauli Laymann. E. III. 2.
 Franciscus Labatha. E. II. 22.
 Anti—Bellar. Contractus. E. III. 42.
 Theses Miscellaneæ. E. III. 41.
 Biblia V. T. Franc. Juny. E. II. 4.
 Pauli Laymann theologiæ moralis Tomus 2. E. III. 1.
 Thomæ Villa nova Contio. E. III. 12.
 Sermones De Sanctis. E. III. 9.
 De Xto Vero et Naali Dei Filio Libri duo. E. III. 26.
 De erroribus Novorum Arianorum Lib. 2. E. III. 27.
 Nicolaus Olahus. E. III. 8.
 Martinus Cromerus. E. III. 21.
 De Sancta Cruce. E. III. 2.
 Ecolampadius in Esaiam. E. III. 38.
 Commentarius Theodori Peltani in Apoc. E. III. 22.
 Remonstrantium Hyperaspistes. E. III. 48.
 Andreæ Fricý Modrevý Secretarý Regý Sylvæ qvatuor. E. III. 50.
 Coronæ Luth. et Calv. oppugnatio. E. IV. 7.
 Explicationes Locorum V. et N. T. Georg. Enyedini. E. III. 60.
 Theses Miscellaneæ variorum. E. III. 59.
 Nuncius salutis. E. III. 24.
 Calepinus. E. II.

[2. lev. a) lap:] Epitomes Hiftoriæ Ecclesiasticæ continen(s) centurias decem.
 H. IV. 4.

Consensus Orthodoxus Scripturæ et Veteris Ecclesiæ de Sacramentis
 H. IV. 9.

Vendelini vindicationes H. IV. 45.

Symphonia nova Evangelistarum. H. III. 35.

Polanus in Ezechielem H. III. 38.

Conceptus Befsæi H. III. 40.

Vindiciæ gratiæ Potestatis ac Providentiæ Dei H. III. 36.

I. Pars Stegmanni. H. III. 47.

Disputatio Theologica adversus ubiquita: Joan: Busæi H. IV. 44.

Censura quorundam Scriptorum Autore Robertho coco H. III. 46.

Theodori Bezæ annotationes majores in N. T. H. III. 45.

Apocriphorum librorum censura Joan: Rajnoldo. H. III. 13.

Matthæi Suttleonii de Pontifice Rom: ejusque dominatione H. IV. 46.

In lib V. T. Jacobus Brand: H. III. 16.

- Joan: Volkeli de vera Religione lib. 5. item Joan: V. Crelii liber de Deo et ejus attributis. H. III. 42.
 F: Junii Parallelis et de Trinitate. H. III. 31.
 Fides Ulýfii, et confefsio Zanchii. H. III. 43.
 2. Pars Stegmanni H. III. 43.
 Mejfarti diftinctiones Vigand de Juftificatione.
 Colloq: Bezæ. H. IV. 42.
 Zanchii Mifcell. H. III. 5.
 Saravia de diverfis miniftrorum Evangely gradibus H. IV. 8.
 Caspar Sibelius in Judam. H. IV. 40.
 Ølogica catechetica Alftedii. H. III. 37.
 Joan: Volkerii de vera Religione lib. 5. H. III. 41.
 Zanchius in Hofeam. H. III. 52.
 Davidis Parei opus in Apocal. H. III. 14.
 Bellum Joan: Calvini Panharmonia. H. IV. 2.
 Harmonia præcipuorum Calvinianorum et Photinianorum. H. III. 49.
 Isaaci Cafau-boni de rebus Sacris Exercitationes 16. H. III. 33.

In minori quarto.

- Bezæ Annot. majores in totum N. T. H. III. 44.
 Pareus de amiſſione gratiæ et statu peccati etc. H. IV. 37.
 Pareus de Yuftificatione impii lib. 5. H. IV. 36.
 Pareus de gratia et libero arbitrio contra Bellar: H. IV. 38.
 Analyſis Logicæ. Joan: Piscatoris. H. IV. 26.
 Operum Sonni Tom. 1mus et 3. H. IV. 16.
 Vittakerus de Ecclesia et de Concilijs contra Bellar: Suttlivius de Purga; contra Bel: H. IV. 53.
 Vittakerus de S: sacra contra Bell: item de pecc: originali H. IV. 54.
 Panapion Joan: Busæi Jeſuitæ. H. IV. 50.
 [2. lev. b) lap:] Examen modeſtum Jacobi Arminii per Perkinsium. H. IV. 49.
 Diſputationum Bell: Tom: 1mus. de verbo Dei de Chriſto. H. V. 30.
 Myſterium iniquitatis ſeu Hiſtoria Papatus Philippi Mornai H. IV. 58.
 Zachariæ Urſini exercitationes. H. IV. 60.
 Sylloge Theſ: Polani. H. IV. 17.
 Tractatus Sacramentorum in genete et ſpecie Zeppera H. IV. 18.
 Petri Lombardi magiſtri ſenten: lib: 4. H. V. 64.
 Inſtitutiones Calvinii latino idiomate. H. IV. 25.
 Steph: Szegedi de Trinitate. item Explicatio Symboli Apoſtolici. item Lam: Danæus de Anti Chriſto. H. IV. 21.
 Baldvinus in Haggeum, Zachariam, et Malachiam. H. IV. 22.
 Inſtitutiones Joan: Calvinii. H. IV. 33.
 Analyſis in Matt: et Mar: Piscatoris H. IV. 32.
 Annales Abr. Sculteti H. V. 34.
 Auguſt: de Haraz. H. IV. 20.
 Piſcator in Lucam — Joan: actor. H. IV. 19.

- Institutio Calvini. H. V. 34.
 Confensus Ecclesiæ. Orthodoxus H. V. 46.
 Philippus Mornæ. H. IV. 23.
 De Veritate Religio: christianæ Authore Mornæo H. V. 28.
 Pareus de gratia et Libero Arbitrio lib. 6. H. IV. 39.
 Legum Mosaicarum Forensium explanatio a Zeppero. H. IV. 14.
 Petrus Gregorius H. V. 36.
 Comm: Brichtmanni in Apoc: H. VI. 42.
 De Ecclesia Cygnea Cancio et Concilijs Whitak H. IV. 56.
 Photinianismus Jofu: Stegmanni. H. IV. 12.
 Piscator in Exodum. item Arcularium in Psalmos poenitentiales et graduum, item gnorismata Mercionis per Carmanum collecta H. IV. 29.
 Sadeai cont: Turrianum de Ecclesia. et ordinatione ministrorum H. V. 63.
 Piscator in Genesin Pola: in Hof: H. IV. 25.
 Legum Mosaicarum Forensium explanatio a Zeppero. H. IV. 15.
 Joan: Junius de Deitate Filij et s: Sancti H. IV. 13.
 Disputatio Mentzeri de contro: doctri: christianæ contra Piscatorium, item Viritakerus de concilys. item Sibrandum de concilijs. H. IV. 55.
 Disputationis Bell: Tom: 4tus H. V. 31.
 Matthæi Sutlivii adversus Robertum. H. V. 37.
 Photinianismus H. IV. 11.
 Piscator in Epl: ad Rom: usque ad Thess: H. IV. 27.
 Theses Piscatoris H. IV. 28.
 Objectionum Pezelj pars VIII. H. V. 4.
 Rob: Bellar: de grat. et lib. arbitrio. H. IV. 48.
 Libri Christianitatis Concordiæ Leonhardi Hutteri H. V. 41.
 Sutlivius de Pontif. Rom. cont. Bell: H. V. 39.

E katalógus tanubizonysága szerint az ABC nagybetűivel jelzett *Theca*-k (szekrények) polcain, tehát minden sorban, új sorszámozás kezdődött.

A sárospataki főiskolai könyvtárba került (1658—60) RÁKÓCZI-könyvtárbeli, ma is meglevő könyvek közül pl. a MELANCHTON-kötet hátán e korból a következő helyi jelzet olvasható: E. II. 20; Oecolampadiusén: F. II. 17. A sátoraljaújhelyi piaristarendház házi könyvtárába a sárospataki jezsuiták közvetítésével a XVIII. század végén került 120 könyvünk közül az E. szekrényből valók a következők: E. II. 12., E. II. 14., E. II. 16., E. II. 38., E. IV. 37., E. IV. 58., E. V. 3., E. V. 5.) E. V. 15., E. V. 17., E. V. 30., E. V. 36., E. VI. 8. (DR. VISEGRÁDI János: A kegyesrendiek sátoraljaújhelyi házi könyvtárának ismertetése. Sátoraljaújhely, 1910. 17. l.) Hogy az ABC betűivel jelzett könyvszekrények száma hány volt, azt ma már nem tudjuk teljes bizonyossággal megállapítani. Csak annyit tudunk, hogy a Sátoraljaújhelybe került

könyvek között M. I. 12. jelzetű könyv is van. A szekrények (Theca-k) száma tehát, eddig ismert adataink szerint, legalább 12 volt. (A—M.) Úgy látszik, hogy minden szekrényben 6 polc volt. A D. E. és H. szekrény adatai ezt mutatják. Ha egy polcon átlag 45 kötet volt (a H. szekrény 5. polcán 64., az E. szekrény 4-ik polcán 58. számú könyv is volt!), akkor egy 6 polcos szekrénybe 270 kötet fért be. Ha már most a 270-et megszorozzuk 12-vel, akkor könyvtárállománya a XVII. század hatodik tizedében 5400 kötetből állt.

Erről a helyi jelzéssel is ellátott XVII. századi katalógusról említést tettem már A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa című dolgozatomban (Budapest, 1917. Különnyomat a Magyar Könyvszemle XXI—XXIV. kötetéből) a 23. lapon. Készítettetésének idejét, mivel a Rákóczi-könyvtár 1658—60-ban szállíttatott át a kollegiumi könyvtárba s a kollegium első ízben 1671-ben üzetett el Sárospatakról: 1660 és 1671 közé tettem. DR. VISEGRÁDI János id. művében szintén e korba (1652 és 1671 közé) helyezi a katalógust (16. l.). 1635 után megjelent könyv nem szerepel a katalógus-töredékben.

II.

A második, helyi jelzettel szintén ellátott sárospataki főiskolai könyvtári kéziratos katalógus 1726-ban készült, KIS-PATAKI János senior és PÉTSI Imre könyvtárnok idejében. Teljes címe: «NOMINA AC ORDO LIBRORUM. ut et Aliorum Instrumetorum Quae In Bibliotheca Illustri Collegii Reformatorum SÁROS PATAKIENSIS, Ab Anno 1726. 8. Octobris, inventantur. De quibus Bibliothecarius ratiocinari obligatur. Seniore Humanissimo Domino JOHANNES KIS-PATAKI, Thecario item Humanissimo Domino EMERICO PÉTSI, noviter descripta per M.(ICHAELEM P.(ÁPAI) M.(OLNÁR). Anno et Die praedictis. PATAKINI». Ivrt, hosszában kettéhajtva. 32 lap. PÉTSI (később PÉCZELI) Imre főiskolai könyvtárnok 1717. jan. 26-án subscribált a sárospataki főiskolában, vagyis ekkor lépett a felsőbb tudományok hallgatói közé. 1725-ben a syntaxisták, 1727-ben pedig a logicusok osztályának volt publicus praeceptor. 1728—29—30-ban a rimaszombati ref. iskola rektora, 1731-ben külföldre ment, 1734-től Zsolcán, Lúczon, Emődön és Putnokon volt lelkész. Meghalt 1755-ben. Atyja volt PÉCZELY József komáromi lelkésznek és írónak. SZOMBATHI János PÉTSI (PÉCZELI) Imréről ezeket jegyezte fel: «1726. Bibliothecarius fuit Emericus PÉTSI, postea PÉCZELI dictus. Atque is de Bibliotheca hac bene omnino meri-

tus est, Libros ejusdem anno memorato in Catalogum justum redigendo. Exstat Catalogus ille hodiernum in Bibliotheca nostra. Scriptus autem est characteribus elegantibus manu Michaëlis MOL. PÁPAI. — Quod ad Emericum PÉTSI, seu PÉTZELI: is Albo Civium Togatorum Collegii S. Patak. inscriptus est Aō. 1717. die 26^a Jan...» (SZOMBATHI: Historia brevisbibliothecae... Kézirattár 1336/I. sz.)

KISPATAKI János főiskolai senior 1716 aug. 2-án subscribált a sárospataki főiskolában. 1723-ban a poéták, 1725-ben a logicusok osztályának volt publicus praeceptor. 1726—27-ben főiskolai senior, 1728-ban miskolci tanító, 1730-ban külföldi akadémiaira ment, azután Győrben és Neszmélyen volt lelkész. Meghalt 1753 nov. 19-én.

PÁPAI MOLNÁR Mihály, a katalógus leírója, 1726 május 16-án subscribált a sárospataki főiskolában. 1737-ben győri tanító volt, azután külföldön tanult, majd ismét győri tanító lett. 1748—55-ig tarcali, 1755—1758-ig hotykai, 1758—64-ig cserépfalui, 1764—71-ig diósgyőri lelkész volt s alchimiával is foglalkozott.

Az 1726-ban készített katalógus bizonyossága szerint a könyvesház kötetei 44 thecában voltak elhelyezve. A thecák a magyar és héber ABC betűiről voltak elnevezve. A könyv rövid címe után jelezve van a kötetek száma, de a kiadás helye és ideje nincs említve. Az egyes thecákba a könyvek nagyság (In folio, In quarto, In 8-vo, In duodecino) szerint voltak beosztva. Minden thecában újra kezdődött a sorszámozás. Egy-egy thecában 11, 17, 21, 65, 86 kötet volt. A theca e katalógusban polcot, vagy a szekrények egyes fiókjait jelentette. A könyvtár ekkor 1314 kötetből állott. (V. ö. SZINYEI Gerzson: A sárospataki főiskolai könyvtár története. Sárospatak, 1884. 32—33. l.). A könyvtár állománya e korban azért volt kevesebb, mint a XVII. század második felében, mert a collegiumnak két ízben (1671, 1686) történt elűzetésekor a könyvtár egy része a várbeli jezsuiták birtokába jutott, egy része pedig züllésnek indult s ennek következtében sok könyv elveszett. Érdekes, hogy ESZÉKI István kolozsvári ref. lelkésznek († 1707), a főiskola egykori növendékének könyvhagyománya, melyet 1720-ban szállítottak Sárospatakra, e katalógus bizonyossága szerint külön thecákban (AA. BB. CC. stb.) volt elhelyezve. (*«Catalogus Librorum à Venerabili Viro Domino Stephano Eszéki Illustrissimi Scholae S. Patakinæ Legatorum & Die 3. Sept. 1720. ex Transylvania adductorum.»* (23. l.)

Mivel ez a katalógus kizárólag helyi címtár volt, az évről-évre változó új könyvtárnokoknak nehezen lehetett megtalálni a kölcsönkért

könyveket. Előállott tehát annak a szüksége, hogy a helyi címtár alapján egy *betűrendes* címtár is készíttessék. SZERENCSI István könyvtárnok el is készítette azt 1728-ban. Címe: «*Series Librorum in Bibliotheca Ill: Coll. R. Sáros-Patakiens. contentorum, secundum ordinem alphabeti hocmodo digesta per Steph. Szerentsi p. t. ordinarium Bibliothecarium. Ao. 1728. D. 19. xbris.*». 11 ívrét, hosszában kettéhajtott levél. Vezérszólul legtöbbször a szerző neve, ritkán a könyv címének a tartalmat jelző szava szerepel, a kiadás helyének és idejének jelzése nélkül. SZERENCSI István a katalógus első lapjára a mű címe útján följegyezte a helyi jelzetet, t. i., hogy melyik mű melyik thecában van (ΘΝ. ΘΧ. stb.), de a következő lapokon már e jelzést elhagyta. A katalógus végén a következő följegyzés olvasható: «*Raptim Scripta in Ill. R. Schola S. Patakina per M.(ichaelem) P.(ÁPAI) A. O. R. CIO. IDCC. XXX. D. 4. Calendar: Aprilis.*». E följegyzés szerint tehát e betűsoros katalógust is PÁPAI (MOLNÁR) Mihály írta le. Említi e katalógust SZINYEI Gerzson is (id. m. 33. l.).

Ime ez a három sárospataki főiskolai könyvtári katalógus időrendben megelőzte a debreceni 1737/38-ban készült jegyzéket. A sárospataki könyvtár következő helyi jelzettel ellátott katalógusa időileg már összeesik a debrecenivel. Címe: «*NOMINA ac Ordo Librorum & Instru. Quæ In Bibliotheca Ill: Coll. S. Patak novo ordine disposita. H: D: Johan. Petrabai readsignavit Anno 1783. Stephano Bányai protempore bibliothecario ipsis Kalend. Febr. præsentibus ac inventantibus H: H: D: D: Step: Lebo. Joh. Sz: peteri Geor: Tallyai.*» 2 r. 11 lev. (hosszában kettéhajtván). E katalógus szerint a könyvek a magyar és héber ABC betűiről elnevezett 51 thecában voltak elhelyezve. A theca itt is polcot vagy fiókot jelent. A könyvek címe rövidítve szerepel, a kiadási hely és idő nélkül, de a kötetszám jelezve van. E katalógus készítésekor a könyvekre a főiskola nevét így írták fel: «*Liber ill. scholae Sárospatakiensis. 1738.*» Bélyegző ez időben még nem használatos.

(Sárospatak.)

HARSÁNYI ISTVÁN.

Adalék a XVI. századi hazai könyvkereskedelelemhez.

BÁTHORY Zsigmond Erdély fejedelmének levele, melynél fogva GALENUS János kassai könyvkereskedőnek engedélyt ad arra, hogy a külföldről behozott könyveit, hacsak tiltott vagy gyanús dolgokat nem tartalmaznak, a fejedelem területén mindenütt árulhassa. (1582.)

Sigismundus BATHORY de Somlyo Waiwoda Transsylvaniae, et

Siculorum Comes etc. Universis et singulis, Magnificis, Egregys nobilibus, Comitibus, Vicecomitibus, et Judlium, quorumcunque Comitatum, Capitaneis, Praefectis, Provisoribus, Castellanis arcium, et aliorum quorumlibet locorum officialibus, tricesimatoribus, theloneatoribus pontium, passuum, vadorum viarumque custodibus; nec non prudentibus circumspectis magistris civium. iudicibus, villicis, et juratis civibus, quarumcunque urbium, civitatum, oppidorum, villarum et possessionum, earumque rectoribus cunctis, etiam aliis subditis nostris, quocunque officio et praefectura fungentibus; eorumque vicesgerentibus praesentes visuris salutem et favorem. Cum providus Johannes GALENUS Bibliopola Cassoviensis certam quandam librariam supellectilem in hoc regnum nostrum invexerit, nobisque, ut eam libere divendi distrahique permitteremus supplicaverit; ideo nos propensa in viros literatos benevolentia inducti, praeterea in animo resolventes, plerosque literarum studiosos saepe numero propter codices necessarios, quos hic non invenimus magno sumptu et labore in peregrinas regiones profectionem suscipere; ut igitur in hoc regno, omnes librorum necessariorum copiam habere quaeant, id eidem Johanni GALENO clementer annuentes duximus et concedentes, ut ipse codices et omnem librariam supellectilem, per ipsum in hoc regnum nostrum invectam, *si tamen suspectis et vetilibus codicibus non sit referta*, ubique in ditione nostra libere, pacifice et citra quodlibet impedimentum divendere distrahereque possit et valeat, immo annuimus et concedimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis harum serie commitimus et mandamus firmiter, quatenus acceptis praesentibus, eundem Johannem GALENUM, ubique per terras, tenuta, dominia et officiolatus vestros libere, pacifice et citra quodlibet impedimentum dimittere et per vestros quoque dimitti facere ac eidem libros et codices suos dividentes et distrahentes plenariam et omni modam potestatis facultatem concedere modis omnibus debeatis et teneamini Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Albae Juliae, die 24 Junii, Anno Dmni 1582,

Sigismundus BATHORY de Somlyo m. p.

Eredetije pergamenten, ép pecséttel Korpona város levéltárában a limbusban. A vándor könyvárus, úgy látszik, elvetődött Erdélyből a felvidékre és váratlanul itt halt meg, mert az 1590. évek elején özvegye és örököseivel csak a hagyatékot tárgyalja a város hatósága. BÁTHORY levelét nyilván mint feleslegeset hagyták ott Korponán.

ERNYEY JÓZSEF.

Verbőczy Tripartituma német fordításának történetéhez.

(1599 október 11.)

Körmöcbányai városi levéltár Tomus I., fons 1., fasciculus 6., No. 485. Eredeti, papíron, levélzáró gyűrűpecséttel.

Kivül: Prudentibus ac circumspectis Dominis N. Judicis ceterisque juratis ciuibz ciuitatis Cremniciensis etc. Dominis, ac Patronis suis observandissimis.

Belül: Egregy, Circumspecti ac Prudentes viri, Domini et Patroni mihi plurimum colendi. Seruitiorum meorum paratissimam commendationem.

Postquam priuati exercicij causa opus Tripartitum Juris Hungarici, antea saltem typis Hungaricis et latinis editum, Germanicis uero hac tenus non uisum in Idioma Germanicum transtulissem, constitueram (prout etiam mihi non alium proposueram finem) ista otia inter priuatos parietes reseruare, aut saltem cum aliquot bonis amicis communicare. Qua re divulgata inclytus Senatus Posoniensis, Domini et Patroni mihi aequae observandissimi, nescio quale commodum, seu usum publicum inde sperantes rogauerunt, ut typis demandarem publicis. Quia uero nihil magis in uotis, quam ut Reipublicae inseruire, ad uoluntatem meorum Dominorum accomodare, tandem etiam inuidiae suspicionem euitare possim, meorum Dominorum petitioni annuendum censui et per libellum supplicem a sua Serenitate Domino MATTHIA Archiduce Austriae, Domino nobis clementissimo, in proxima preterita dieta Posonyi hic celebrata obtinui, et considerata diligenti reuisione, et collationem antiquissimi gymnasy Viennensis, accedente etiam consensu Dominorum Consiliarium Regni Hungariae, sua Serenitas in istam publicationem consentiret. Cum autem meis guaranis? non leuibz sumptibus opus iam perfectum et absolutum sit, fretus summa beneuolentia V. E., qua bonos viros, iisdem translatis Juris Hungarici exemplar obseruantia ergo offerrem, et prout in publica libri praefatione factum commendarem. Tandem pro eo, quo animi studio et obseruantia debeo rogarem, et hoc Leidense chartaceum munusculum serena fronte et animo beneuolo accipiant, et illud ipsum, non tam ex sua tenuitate et momento, quam ascribentis animo et affectioni aestiment. Quod reliquum est me studiaque mea animo obseruatissimi offero, eademque patrocinio V. V. E. officiose commendo.

Posonii 11. VIII-bris mensis Anno uerum 15 XCIX E. D. V.
addictissimus servitor

Augustinus WAGNER m. pr.

Közli: ERNYEY JÓZSEF.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
I. ÉS II. KÖTETÉHEZ.

I. kötet.

[535] Kolozsvár, 1694.

Auspicii Laetioris, | Neo conjugii Secundioris, | Exsultantisque
Animi Votorum | FESTIVITAS, | *Dum* | SPECTABILIS ac GENERO-
SUS DOMINUS, D. LADISLAUS TELEKI | *De* SZÉK, | Ad Foe-
cundam Patriae spem in dies assurgens, &c. | SPECTABILEM ac
GENEROSAM VIRGINEM DOMINAM, | D. EVAM VAI De VAIA
SPECTABILIS ac GENEROSI DOMINI, | D. ABRAHAMI VAI De
Eadem, | FILIAM, | *Ad futurum Patriae emolumentum, Parentum Ma-
trisque dolorosae solatium, Familiae decus & ornamentum, | applausu votis-
que cunctorum faventibus, individuam vitae Sociam sibi jungeret: Cujus
solemnia secundis auspiciis die 2. Febr. | Anno MDCXCIV. in VAIA
exsultantur inchoata; mox. novis laetioris animi applausibus in GERNYE-
SZEG con | summata, in debitum grati animi Testimonium, cum apprecia-
tione bonorum utriusque vitae | LAETUS COLIT* Fr. M. AArt. LLit
cultor. Claudiopoli, Ex Officina Nicolai Kis M. Tótfalusi. Anno 1694.
87¹/₂ × 40 (82 × 35) cm.

Szép kiállítású egy lapos nyomtatvány, hasábos szedéssel és keresztdíszítéssel. Latin nyelven, de a következő három magyar verset tartalmazza:

I. Mese.

Születésem előtt engem szem nem látott,
Utat életemre Anyám holta nyitott,
Az Anyám testével éltem tápláltatott,
Míglen magam által életem el-fogyott.

2. Mese.

Olly Királynét látok, imhol jó előmben,
Kinek nagy serege nálam isméretben,
Sereg hajtójával vagyon szövetségben,
Jobb keze felől ült a' második rendben.

E Királynét minden szemével nézheti,
 Völegény Uramis tudom jól isméri,
 Mert ő szép seregét mindenekkel közli,
 Nem lesz nála nélkül senkinekis veszti.

Valaki őt látta annak nints halála,
 Sokaknak penig van örök halálára,
 Ezt kiálta minden mihelt jó világra,
 Állj elő barátom s tedd magyarázatban.

3. Mese.

Egy meredek hegy van egy nagy kösziklában,
 Sok források vannak ennek oldalában,
 Belől penig a víz fődögel magában :
 Mert a' nagy tűz miatt nem lehet nyugvásban.

Mikor erre futhatsz, nints szomorúságod,
 Örömmel telik be minden jajgatásod,
 Vig vagy és magadban érzed bődögságod,
 Jer elő te jobbik, Hallyuk minek mondod.

M. N. Múzeum Könyvtára.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

II. kötet.

[Sárospatak. 1654.]

Javítás Sztripszky, Adal. II. 2563. sz.-hoz. (109) JOHANNIS AMOS COMENII | *Laborum Scholastico-* | rum Patakini obituum co- | ronis, | *Sermone Valedictorio, ad Scholam Patakinam, ejusq' | folertes D. D. Scholarchas & Visitatores, Generosorumq' | & Reverendorum magnam panegyryn, habilo im- | posita, Anno M. DC. LIV. Jun. 2. || — ||* 4-r. 109—127 lap.

Önállóan megjelent, de folytatólagos lapszámozással ellátott sárospataki nyomtatvány ez, külön címlap nélkül. Egyetlen ránk maradt példánya COMENIUS *Primitiae Laborum Scholasticorum*. 1650, 1651 című művének (RMK. II. 773. sz. Részletes leírása SZILÁGYI Sándortól: M. Könyvszemle 1886 : 11—18. l.) sárospataki főiskolai könyvtári példányához van hozzákötve. A SZABÓ Károly által látott nemzeti múzeumi, kolozsvári és eperjesi példányokhoz a fenti című, 109—127. lapszámozással ellátott búcsúbeszéd (*Sermo valedictorius*), mely COMENIUSnak Sárospatakról 1654. jún. 2-ika és 16-ika közt történt eltávozása után nyomtatott ki Sárospatakon, nincs hozzákötve, nyilván azért, mert a *Primitiae Laborum Scholasticorum*, (amely két főrészből áll, két külön ajánlólevéllel, s összesen hat alkalmi beszédet [oratio] tartalmaz), már

1652-ben szétküldetett az egyes tanintézeteknek s így közkézen forgott, míg a *Sermo valedictorius*, melyet COMENIUS 1654 jún. 2-án tartott, csak 1654-ben, tehát az első beszéd sorozat szétküldése után két évvel került ki a sárospataki fejedelmi nyomdából s küldetett szét az egyes tanintézeteknek s jött forgalomba, de elmulasztották az önálló, külön füzetként megjelent búcsúbeszédet a 108 lapból állott s két évvel azelőtt (1652) megjelent COMENIUS-i beszédekhez (1–108 l.) hozzácsatolni a 109. lapszámmal kezdődő késői folytatást.

SZTRIPSZKY e búcsúbeszédet, KVACSALA cikkére hivatkozva, (M. Könyv-szemle. 1889: 224) ismeretlennek jelezte (*Adalékok*, II-r. 433. l. 2563 [III] sz.) s a nyomtatás helyét sem próbálta megjelölni. Azonban nem KVACSALA az első, aki tudott arról, hogy COMENIUS búcsúbeszéde, melyet kéziratban hagyott Sárospatakon 1654 jún. 2-ika után történt távozásakor, 1654-ben megjelent Sárospatakon, mert hiszen DEZSŐ Lajos *Comenius Magyarországon* című munkájában (Sárospatak, 1883) már följegyezte (66. l.), hogy COMENIUS búcsúbeszéde megjelent a *Continuatio Laborum Scholasticorum* című gyűjteményben Sárospatakon, 1654-ben, aztán az amsterdami kiadásban. Ugyanő fordította le magyarra s adta ki a *Nemzeti Nevelés* c. folyóirat 1881-iki évfolyam első füzetében. SZINYEI Gerzson is tudott arról, (KVACSALÁTól függetlenül), hogy COMENIUS búcsúbeszéde Sárospatakon, 1654-ben megjelent nyomtatásban. (Sárosp. Lapok. 1892: 387.)

Sárospataki főiskolai könyvtár.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Sárospatak. 1653.

Comenius (Johannes Amos). *Præcepta Morum*. 8-r.

COMENIUS e művét az erkölcsi nevelés céljaira írta Sárospatakon 1653-ban s ugyanott ki is nyomatta még ugyanazon évben, ami világosan kitűnik a Sárospatakon 1654 jún. 2-án tartott s ugyanott 1654-ben kinyomatott búcsúbeszédéből (*Sermo valedictorius*), melyben a 115. lapon ezt mondja: «Tertiū qvod proponebam⁹, fuit *Morū politura*: in qva qvovusq'; finis progreffi, ostendit Libellus annō superiore (sub titulo *Præcepta Morum*) typis exscriptus...» [= Harmadik, amit tervezünk, az erkölcsök nemesítése volt; hogy ebben mennyire haladtunk, mutatja a múlt évben (tehát 1653-ban) a nyomdából (*Erkölcsi szabályok* cím alatt) kikerült könyvecske.]

Ez első kiadásnak egy példánya sem ismeretes. Későbbi kiadásai: Várad 1658., Lőcse 1696., 1700., Bártfa 1709., (Lőcse), 1677., 1690. (RMK. II. 919., 1834., 2003., 2360., 1404., 1664. sz.).

HARSÁNYI ISTVÁN.

TÁRCA.

BENCZÚR GYULÁNÉ

† 1928 március 13.

Megint eltávozott a régi szép idők, a kései Ferenc-József-i kor társadalmi életének egy nemes, vezető nőalakja. Megint elvesztettük egy reprezentánsát a század eleji s a multszázad végi — ma már, bár mindössze 14 éve lezárult, mégis végtelen messzeségben tündöklő — évek társadalmi mozgalmainak, jóra, szépre, javításra törekvő cselekedeteinek. Távoztával a közelmúlt eszmevilágának egy közvetítőjét, otthona enyésztevel e régi világnak intérieur-muzeumát veszítettük el.

A «névtelen székely hölgy» — világhírű nevét nem szerettte nyomtatásban látni — ritka szellemi képességek és ritka műveltség birtokában, férje, a nagy művész oldalán s koruk irodalmi, művészi és tudományos életének crème-jét egyesítő ismeretségi körében, nem kis részben az egyre izmosodó nőmozgalomnak szemléletében ébredt arra a gondolatra, hogy a magyar nőt művelni, képezni kell, hogy az a székely hölgy magas szempontjaiból felfogott hivatásához — legyen az akár a családban, akár a kenyérkereső pályákon — kellőképp felvértezve foghasson. *Művelni kell a nőt, látókörüket tágitani, ismereteiket gyarapítani.* SZÉCHENYI István sokat idézett «kiművelt emberfő»-jének eszméje ez, az asszonyi főre alkalmazva.

E célja megvalósítására egész életén át törhetetlen, következetes energiával fáradt egy *könyvtár* összegyűjtésén, mely magában foglalja nő-írók irodalmi munkásságát s a nő-kérdés irodalmát. Negyven évi gyűjtőmunkásság eredménye ez a több, mint 3000 író művét 4000-nél több kötetben felölelő könyvtár: a «Magyar Asszony Könyvtára». Kiegészíti ezt magyar nőknek, főképp erdélyieknek s főképp XVIII. századi leveleiről készült több száz másolat, melyet gyűjtjük a «Magyar Levelestár» című kiadvány folytatásának szánt. A nemeslelkű székely hölgy úgy ítélte, hogy e gyönyörű könyv- és levélgyűjtemény legméltóbb helye nemzeti könyvtárunk: az Orsz. Széchényi-könyvtár. Így az ő emlékében könyvtárunk

egyik nagylelkű adományozóját tiszteljük. E tiszteletünket legjobban az ő intencióinak megvalósításában próbáljuk kifejezni. Ezért kell művelődni akaró magyar nőkhez az ő szavaival fordulnunk. Végredeletében és előszóval is kifejezte azt az óhaját, hogy e könyvtár ne záródjon le az ő alapvető munkájával. Kérelmet intézett a magyar asszonyokhoz, hogy amit ő kezdeményezett, azt szeretettel fogadják és folytassák. Aki teheti — és sokan tehetik — s aki előtt szent BENCZÚR Gyula özvegyének emléke, az jöjjön, olvassa az ő könyveit s gyarapítsa a «Magyar Asszony Könyvtárát» újabb adományokkal.

BARTONIEK EMMA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRÁNAK 1927. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL.

Az a jelentős átszervezési és átalakítási munka, amely az évek óta helyszükével küzdő Országos Széchényi-Könyvtár anyagának kényelmesebb és célszerűbb elhelyezése érdekében a levéltári osztálynak az Országos Levéltár épületébe való átköltöztetésével már 1926-ban kezdetét vette, az 1927. évben szisztematikusan tovább folytatódott.

Időrendi sorrendben haladva, ez év tavaszán vette kezdetét a hirlaptári anyag átköltöztetése II. emeleti, ideiglenes helyéről az időközben elkészült s a modern könyvtártechnika követelményeinek megfelelő SCHLICK-VAJDA-féle vasállványzattal berendezett I. emeleti terembe és folyosóra, amely helyiségeket a Történeti- és Régészeti-Osztály engedett át az Országos Széchényi-Könyvtárnak.

A Hirlaptár költözködésével majdnem egyidőben vette kezdetét a Széchényi-teremmel szomszédos, eddig a Zenei- és Háborús-gyűjtemények elhelyezésére szolgáló terem kiürítése, hogy oda az adományozó eredeti kikötése értelmében a TODORESZKU-HORVÁTH-könyvtár helyeztesék el. Ennek a teremnek átalakítási és berendezési költségeit az adományozó SCHÖFFER Aladárné HORVÁTH Aranka úrnő semmi áldozatot nem kímélő bőkezűséggel fedezte és a gyűjtemény átköltöztetésénél és felállításánál fáradságot nem ismervé, személyesen is segédkezett.

Az eddig a tisztviselők dolgozóhelyéül szolgáló úgynevezett nagyterem is kiürítettett, mihelyt a földszinten a tisztviselők új dolgozóhelyiségeiül szolgáló tiz szoba elkészült. E nagy terem is a Hirlaptár új raktárhelyiségének megfelelően, szintén vasállványozással láttatott el s benne az eddigi raktártermekben csak a legnagyobb zsúfoltsággal felállított könyvanyagnak egy jelentős része nyert elhelyezést; ezáltal a raktártermekben kellő férőhely biztosított a könyvanyag közeljövőben várható gyarapodásának.

A nagy teremmel szomszédos kisebb terem, melyben eddig a szűk, rosszul világított kutatóhelyiség volt elhelyezve, szintén gyökeres vál-

tozáson ment át. Ide helyeztettek el könnyen hozzáférhető módon, pulpitusokon és részben a terem oldalfalán felállítva a cédulakatalógusok, valamint itt maradt a könyvkölcsönzést lebonyolító tisztviselő munkahelye is.

Az Olvasóterem is teljesen új képet nyert. Az eddigi alacsony, körülbelül 5000 kötetet magukbafoglaló könyvszekrények helyét új bútorzat foglalja el, amelyen emeletmagasságban galéria fut a terem három oldalán végig. Az új bútorzat beállítása lehetővé tette az eddigi kis kézikönyvtárnak körülbelül 30.000 kötetre való kiegészítését. Ez új kézikönyvtár felállítása úgy történt, hogy a gyakrabban használt művek a földszinten, a sorozatos művek, folyóiratok pedig a galérián vannak elhelyezve. A kézikönyvtárról az olvasók által is hozzáférhető helyen külön, könnyen kezelhető s áttekinthető katalógus áll a kutatóközönség rendelkezésére.

Azzal, hogy az emeleti helyiségek egy részébe, így az olvasóterembe is bevezettük a villanyvilágítást, elértük azt, hogy a könyvtár — régi óhajlásának megfelelően — az esti órákban is a közönség rendelkezésére állhasson, mihelyt megoldódik az inspekciós olvasótermi tisztviselő és altiszt kinevezésének eddig anyagi nehézségek miatt el nem intézett kérdése.

Öröndetes javulás tapasztalható a B-lista következtében leapadt tisztviselői létszám emelése terén is. Ez évben négy önkéntes díjtalan gyakornok osztatott Könyvtárunkhoz: dr. Alapi SALAMON István, dr. HEVESI András, dr. FEJŐS Imre és dr. HALÁSZ Gábor.

Saját kérelmére távozott intézetünk kötelékéből ideiglenesen dr. GREXA Gyula alkönyvtárnok, aki helyett TABORSKY Ottó reálgimnáziumi tanárt rendelték be szolgálattételre.

ERNYEY József I. oszt. múzeumi őr ez év tavaszán Könyvtárunkból az Éremtárba nyert beosztást.

1927. év folyamán nyertek kinevezést a tudományos segédszemélyzet státusában rendszeresített fizetési osztályba dr. GÁSPÁR Margit és dr. BALOGH László I. osztályú könyvtári segédtisztok.

A Könyvtár ezévi gyarapodásából ki kell emelnünk az olasz nemzet által a magyar nemzetnek adományozott két KORVIN-kódexet, valamint megemlítendőnek tartjuk HORVÁTH János, Lipcsébe szakadt magyar könyvkötőmesternek végrendeletileg az Országos Széchényi-Könyvtár részére hagyományozott verseskönyvének és regényének egy gépelt példányát, valamint 134 pengő 65 fillér készpénzét. Egyéb nevezetes szerzeményeink a következők:

Nyomtatványi osztály. 1. Biblia-töredék a vizsolyi kiadás betűivel. 2. Országgyűlési articulusok 1667. (hely és nyomda nélkül). 3. Országgyűlési articulusok 1782. (hely és nyomda nélkül). 4. Országgyűlési articulusok 1685. Kolozsvár. 5. Országgyűlési articulusok 1686. Kolozsvár. 6. *Auspicii laetioris... etc. festivitas... dum. Ladislaus Teleki. Evam Vaji Sociam sibi jungeret.* Klaudiopoli, 1694. (Egyleveles folio.) 7. Jacobus VORAGINE: *Legenda Sanctorum.* Strassburg, 1483.

Kézirtattár. SZEMERE Bertalan 1848/49-es belügyminiszter és miniszterelnök levelezését és kézirateit, valamint REVICZKY Gyula több versének kéziratát és KOMJÁTHY Jenővel folytatott levelezését szereztük meg. Ezenkívül JÓKAI, MIKSZÁTH, EÖTVÖS Károly és TÓTH Béla néhány kéziratát és KOMJÁTHY Jenő irodalmi hagyatékát vásároltuk meg. G. WELLS new-yorki könyvkiadó ajándékaként kaptuk meg KOSSUTH Lajos több levelét George N. SANDE-hez, az 1852/58. évekből. Ezenkívül vásárlás útján jutottunk az Erdélyi Országgyűlési Akták egy 1696/1744. évekre terjedő, egy kötetbe foglalt gyűjteményéhez.

A *levéltári* gyarapodásból kiemelendők: két darab eredeti, ÁRPÁDKORI királyi hártyaoklevél, melyeket a Magyar Nemzeti Múzeum Barátságának Egyesülete vett meg számunkra: 1. V. ISTVÁN király átírja atyja, IV. BÉLA király 1267. évi adománylevelét Nádasd és Dalmad honti várbirtokokról, BOGYISZLÓ és testvérei számára báti birtokukért. 2. 1287. március 27. LÁSZLÓ király ARNOLD-fia TERMÁN kérésére átírja IV. BÉLának 1267. évi adománylevelét, Dras hontmegyei várbirtokról, ARNOLD bánai falunagy számára. Ajándékba kaptuk még SCHWEIDEL József vértanu-honvédtábornok naplójának töredékét, továbbá a budapesti honvédménház irataihoz kiegészítést kaptunk. Vétel útján jutottunk a nagy-szebeni lottóhivatal XVIII. századi irataihoz. A ROSTY-család levéltára egyik kiegészítésével Levéltárunkba került GYÓNI Géza szibériai fogolytáborban írt verseinek egy sajátkezű kéziratkötet, a reá vonatkozó igazoló iratokkal. A letéteményezett családi levéltárakhoz kiegészítéseket kaptunk, és pedig a REVICZKY-, ABAFFY-, báró JESZENÁK-, gróf SZÉCHÉNYI- és a ROSTY-levéltárakhoz. Új örökletések: a BORONKAY-, báró NOPCSA-, SEBETIC-családok levéltárai.

A BORONKAY-levéltár négy ládányi anyagából a következő címeres leveleket sikerült kiválasztani: 1. 1625 március 13. Bécs. II. FERDINÁND címereslevele a már előbb is nemes nagyorosfalusi NAGY János számára, címerkérő folyamodvánnyal; 2. 1638 március 26. Pozsony. III. FERDINÁND címereslevele PERESZLÉNYI János, Pál és Mihály számára; 3. 1651 III. FER-

DINÁND címereslevele RAPIK János számára (csonka); 4. 1681. szeptember 27. I. LIPÓT címereslevele DIDÁK alias PERESZLÉNYI János neje CSEH Judit és fiai: János és Imre számára. Ugyanezen családi levéltárral került őrizetünkbe I. LIPÓTnak 1665 augusztus 5-én kelt magyar indigenatus; diplomája, NACHODTI LIECHTENBURGI Ferdinánd Lipót gróf számára. A báró NOPCSA-család letéteményezett levéltárának főképp XVIII—XIX. századi politikai vonatkozású anyaga nagyértékű.

Zenei osztály. A zenei osztály kéziratgyűjteménye a lefolyt évben is ajándékok útján nagyobb értékű kéziratokkal gyarapodott: nevezetesen a Filharmóniai Társulat: MOSONYI Mihálynak *Gyászhangok* c. műve eredeti vezérkönyvét, LECHNER Ödön: DOPLER Ferencnek PETŐFI, *A szerelem vándorai* c. költeményére írt férfikarának eredeti kéziratát, SZABADOS Béla: *Hiszkegyének és Nyílányának* eredeti vezérkönyveit, FOLLAJTÁR József: GRANZENSTEIN Gabriella 6 szerzeményének kéziratát. VAVRINECZ Gábor: VAVRINECZ Mór 2. szimfóniája és 3. egyházi zeneművének eredeti vezérkönyvét ajándékozta gyűjteményünknek. Régibb vásárlásunk kiegészítéseképpen MOSONYI Mihály *Szextettjének* partitúráját és KÁLDY Gyula *Régi dalok* c. ének- és zongorára írt művének eredeti kéziratát soroztuk autogrammjaink közé.

Nyomtatott anyagunk gazdagítói közül ki kell emelnünk GÓHL Ödönt 47 és DRESCHER Pált 21 darabból álló adományával.

A rendes könyvtári munka menetében — amennyiben a Könyvtár átszervezése idején lehetséges volt — nem volt fennakadás.

A *nyomtatványi osztály* HAVRÁN Dániel osztályigazgató vezetése mellett működött, aki az osztály folyóügyein kívül intézte a vásárlások, ajándékok, vételek naplózását és feldolgozását s hivatalos megbízásból több könyvtárbecslést végzett.

DR. SIKABONYI Antal könyvtárnok végezte az elszakított területek nyomtatványainak gyűjtését, rendezését, feldolgozását, hiányzó művek összeírását, katalógusok átnézését. Résztvett az átszervezési és költözködési munkálatokban. A *Hung. L.* szakanyagát összeírta az olvasótermi kézikönyvtár számára.

DR. PÁNTY Vukoszava könyvtárnok rendezte január—május hónapokban a szöveges háborús plakátokat, június—december havában résztvett a könyvtári átszervezési munkálatokban.

DR. PUKÁNSZKY Béláné, KÁDÁR Jolán dr. könyvtárnok, kezelte a Régi Magyar Könyvtár I—III. részét, az ősnomtatványokat és a TODORESZKU—HORVÁTH-gyűjteményt. A Régi Magyar Könyvtár I—II. részének anyagát

átszámozta, a III. részt kiegészítette; résztvett a TODORESZKU-Könyvtár felállításában.

DR. NYIREŐ István beosztott egyetemi könyvtárőr vezette az Orsz. Széchényi-Könyvtár nyomtatványi osztályának átrendezését és részleges átszámozását. Vezette az Olvasóterem kézikönyvtárának átszervezését, új szakkatalógusának elkészítését és összeállítását, stb. Résztvett a bélyeggyűjtemény megszervezésében.

DR. KOZCSA Sándor önkéntes gyakornok segédkezett a Könyvtár átalakítási munkálataiban, ahol résztvett a könyvanyag olvasótermi részének lediktálásában és segédkezett az új katalóguscímkek rendezésében. Berendezte ezenkívül és részben feldolgozta a megszállt területek könyvanyagát.

LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó vezette a Könyvtárban a könyvkötést s résztvett az anyag feldolgozásában.

DR. ISOZ Kálmán főkönyvtárnok, vezette a zenei osztályt és végzett minden, a zenei gyűjteménnyel kapcsolatos munkát. Résztvett a könyvtár rendezési és egyéb munkáiban.

A *Hírlaptárban* dr. BORZSÁK István könyvtárnok végezte a folyóirat-anyag kiegészítést, a számonként érkező anyag átvételét, a külföldi folyóiratok kezelését. Vezette a II. sz. növedéknaplót és intézte a hírlap-kölcsönzést, az anyag kötés alá készítését s a beérkezett hírlapanyag megcédulázását. Résztvett az áprilistól augusztus végéig tartó költözködésben.

DR. GORIUPP Alisz alkönyvtárnok résztvett áprilistól november közepéig a hírlaptár költöztetési munkálataiban, rendezett ezenkívül 13.555 hírlapszámot, fedőlapozott és cédulázott 839 kötet hírlapot, irt 3193 kartotéklapot és 1084 tételben folyószámozott 8171 kötet hírlapot.

DR. GÁSPÁR Margit könyvtári segédtsízt résztvett a Hírlaptár költöztetési munkálataiban áprilistól november közepéig. November és december hónapban összeállította és felcédulázta az olvasótermi hírlapanyagot. Átvett 7084 drb kötelespéldányt, irt 200 utalólapot és 25 drb reklamációt, cédulázott 2070 kötet hírlapot az új és 280 kötet hírlapot a régi cédulakatalógusba.

DR. ALAPI SALAMON István önkéntes gyakornok résztvett a hírlaptári kötelespéldányanyag felvételében, annak ideiglenes cédulázásában és naplózásában. A hiányokat reklamáta.

Kézirattár. DR. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnok a kézirattár vezetője 1927. október 1-ig. Október 1-én átvette a levéltári osztály vezetését. Intézte a kézirattár, azután a levéltári osztály adminisztrációját és

folyóügyeit. A kéziratárban feldolgozta TAGÁNYI Károly irodalmi hagyatékát, rendezte a Könyvtár oklevél- és nyelvemlékfényképeit. 1927. tavaszán Bécsben volt a cs. és kir. udvari gyűjtemények likvidációs tárgyalásán.

DR. RÉDEY Tivadar könyvtárnok október 1-je óta a kéziratári osztály vezetője. Résztvett az anyag feldolgozásában, intézte a meghatározásokat, vételügyeket, készítette az osztály ügyiratait. Időnként főigazgatói- és igazgatói megbízásból egyes általános könyvtári érdekű ügydarabokat intézett el. Szerkesztette a Könyvtár folyóiratát a Magyar Könyvszemlét, valamint résztvett *Az Orsz. Széchényi-Könyvtár Tudományos Kiadványai* című sorozat szerkesztői munkáiban.

DR. RÉDEY Tivadarné HOFFMANN Mária dr. könyvtárnok, október 1-ig a kéziratár kötelékében dolgozott, itt a kutatók kiszolgálásán és a kölcsönzésen kívül végezte az új szerzemények cédulázását és katalógizálását, az ideiglenes növendeknapló átírását a véglegesbe, igazgatói megbízásból időnként intézte a Könyvtár német levelezését. Október 1-től fogva a kéziratárból kivétetett s a könyvtárigazgató közvetlen felügyelete alá helyezettett, de egyelőre megbízott a kéziratári új anyag további katalógizálásával. Az Irodalmi Levelestár anyagának regesztázását is folytatta.

DR. BARTONIEK Emma alkönyvtárnok rendezte és cédulázta a facsimile-gyűjteményt. Rendezte és cédulázta, kartonfedőlapok között kötetekbe kötözte a KOSSUTH-iratokat, HELFFY- és IRÁNYI-iratokat. Készült az egész anyagnak körülbelül egyharmadát kitevő régi cédulák felhasználásával 8100-nál több cédula. Szeptember óta az I. emeleti kéziratári helyiségben inspekciós szolgálatot teljesít, ott végzi a kutatók kiszolgálását, a használt anyag kivételét és visszaosztását.

DR. HALÁSZ Gábor önkéntes gyakornok feldolgozta a KOMJÁTHY Jenő és herceg ODESCALCHI Arthur hagyatékát. Megkezdte a koronghi LIPPICH-hagyaték feldolgozását és a THALLÓCZY-hagyaték rendezését. Másodmagával összeállította és francia nyelvre fordította az 1925-ös év történeti irodalmának bibliográfiáját a Comité International des Sciences Historiques kiadásában megjelenő *Annuaire International de Bibliographie Historique* számára.

Levélári osztály. DR. SULICA Szilárd főkönyvtárnok vezette az osztályt június 1-ig. Szabadsága lejártával a Néprajzi osztályba helyezettett át szolgálatáttele. Mint az osztály vezetője, intézte a vásárlásokat, résztvett az anyag naplózásában, feldolgozásában és a felek kiszolgálásában.

DR. ZSINKA Ferenc könyvtárnok október 1-ig a levéltári osztályban teljesített szolgálatot, ahol a családi levéltárak rendezését végezte. Júliustól októberig ideiglenesen vezette a levéltári osztályt, októbertől a kéziratárba nyert beosztást, ahol résztvett az osztály folyómunkáiban.

DR. FEKETE NAGY Antal szakdíjnok befejezte az ABAFFY-család levéltára kiegészítő és befejező részének feldolgozását, feldolgozta SZALAY Ágoston gyűjteményét, végezte a váci városi anyag kiegészítő részének feldolgozását. Írta a végleges növedéki naplót, feldolgozta az 1926. évi növedékinapló-tételeket. Rendezte a KOLLER-, MALONYAI- és VAJAY-levéltárakat.

EPERJESY János múzeumi segédtsízt 1927. október 1-ig a levéltári osztályban teljesített szolgálatot, ahol a bélyegzési, revíziós és gépirásos munkákat végezte. Október 1-től az átszervezési munkákban vesz részt.

DR. CZOBOR Alfréd vármegyei főlevéltárnok november 1-ig a Könyvtárban, azután a levéltári osztályban teljesített szolgálatot, végezte a Könyvtárban az Olvasóterem részére a folyóiratok és sorozatos művek rendezését és szakkatalógusok alapján az anyag kiválasztását. Végezte SZÉCHENYI István könyvtárának revízióját, olvasótermi szolgálatot teljesített 1927. év húsvétig. Résztvett az Egyetemi Nyomda kiállításának előkészítésében és likvidálásában. A levéltári osztályban végezte a ROSTY-levéltár kiegészítésének elrendezését és rendezi a BORONKAY-család levéltárát.

TABORSKY Ottó berendelt állami reálgimn. rendes tanár résztvett az olvasótermi rendezési munkákban. November 1-én a levéltári osztályba osztott be. Itt résztvett a váci városi levéltár kiegészítésének rendezésében, megkezdte a báró NOPCSA-család levéltárának rendezését, írta az 1927. évi végleges növedéki naplót, vezette a kölcsönzési naplót és végezte a gépirási munkákat.

A *Kötelesspéldányok* osztályát dr. GOLYÁS Pál főkönyvtárnok, egyetemi c. ny. rk. tanár vezette, törzskönyvezte a beérkező köteles példányokat, összeállította az 1926/27. évi magyarországi bibliográfiát.

DR. GREXA Gyula alkönyvtárnok szeptemberig a kötelespéldányosztályban teljesített szolgálatot, ekkor az Attila-utcai Werbőczy-főgimnáziumhoz osztották be szolgálattételre. A kötelespéldányosztályban végezte a naplózást, a törzslaprevíziót, ellenőrizte a nyomdákat.

ISTVÁNFI Károly könyvtári főtiszt készítette a bibliografiai cédulákat, résztvett a kötelespéldányok átvételében és törzskönyvezésében, végezte a nyomdák ellenőrzését.

SOHÁR Lajos irodasegédtsízt a könyvkölcsönzést intézte az olvasóterem bezárásáig, ezután résztvett a Könyvtár revíziós munkálataiban.

HÓMAN Borbála könyvtártiszt a nyomtatványi osztályban teljesített szolgálatot, végezte a beérkezett könyvanyag cédulázását.

DR. HEVESI András önkéntes gyakornok segédkezett dr. SIKABONYI Antal könyvtárnoknak a megszállt területek könyvanyagának feldolgozásában s résztvett a könyvtári revíziós munkálatokban.

DR. FEJŐS Imre önkéntes gyakornok résztvett a könyvtári revíziós munkálatokban.

DR. PARÁDI Lászlóné könyvtártiszt] és RAKSSÁNYI Anna kezelő az adminisztrációs szolgálatot végezték.

A) *A Könyvtár használata.* a) A könyvtár helyiségében: 1. A nyomtatványi osztályban 4567 kutató használt 5443 művet, 7785 kötetben; 2. a Hírlaptárban 2001 kutató használt 3996 kötetet; 3. a Kézirattárban 286 kutató használt 17 nyelvemléket, 36 középkori kéziratot, 146 újkori kéziratot, 17 fényképet, 565 drb és 6 tok irodalmi levelet, 312 drb irod. analektát, 131 drb és 4 fascikulus Kossuth-iratot; 4. a Levéltárban 257 kutató használt 57.675 iratot és oklevelet.

b) A Könyvtáron kívül: 1. a nyomtatványi osztályból 3158 térítvényen 4877 kötetet; 2. a hírlaptárból 67 térítvényen 145 kötet hírlapot; 3. a kézirattárból 28 térítvényen 8 középkori, 4 újkori kéziratot, 493 irodalmi levelet, 27 drb Kossuth-iratot, 38 irodalmi analektát és 59 drb fényképet; 4. a levéltári osztályból 52 térítvényen 1728 drb és 61 fascikulus iratot kölcsönöztek ki.

B) *Kötésre* a nyomtatványi osztályból 2146 kötet került, ebből 246 drb javítás és 11 drb a Régi Magyar Könyvtárba tartozó mű volt. A hírlaptárban 1603 kötetet köttettek és 849 kötetet borítékoztak.

C) *Gyapodás*: 1. A nyomtatványi osztály a) kötelezpéldány útján 7331 drb könyvvel és 7942 drb aprónyomatvánnyal; b) ajándék útján 1811; c) vétel útján 621; d) áttétel útján 6; e) hivatalos kiadvány útján 1 drbbal, összesen 11.716 darabbal gyapodott.

2. A hírlaptár: a) köteles példány útján 31.590 számmal; b) ajándék útján 310 kötetten és 6 számmal; c) vétel útján 33 évfolyammal és 168 számmal, összesen 31.764 számmal és 333 kötetten gyapodott.

3. A kézirattár: a) ajándék útján 115 drbbal (ebből 7 drb fénykép); b) vétel útján 604; c) áttétel útján 82; d) örökletét útján 4 drb és 2 láda irattal, összesen 805 darab és 2 láda irattal gyapodott.

4. A levéltár: a) ajándék útján 1845; b) vétel útján 962; c) áttétel

útján 384; *d*) hivatalos másolat útján 1; *e*) örökletét útján 246 drb és 15 láda irattal, összesen 3455 drb és 15 láda irattal gyarapodott.

5. A zenei osztály *a*) ajándék útján 21 kézirattal, 97 nyomtatott hangjeggyel, 19 könyvvel, 148 darab képpel; *b*) vétel útján 3 kézirat, 14 nyomtatott hangjeggyel, 10 könyvvel; *c*) áttétel útján 148 nyomtatott hangjeggyel, 26 könyvvel, összesen tehát 24 kézirattal, 259 nyomtatott hangjeggyel, 55 könyvvel és 8 képpel szaporodott.

A Könyvtár tisztviselői a következő irodalmi munkásságot fejtették ki:

DR. LUKINICH IMRE

könyvtárigazgató, egy. ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia levelező tagja.

1. A bethleni gr. Bethlen-család története. (Bp. 1927.)
2. Kossuth Lajos és a Magyar Történelmi Társulat. (Századok, 1927.)
3. A magyarok egyetemjárása külföldön. (Magyary Zoltán: A magyar tudománypolitika alapvetése Bp., 1927. című műben.)

HAVRÁN DÁNIEL

osztályigazgató.

1. The great earthquake of 1923 in Japan. (Magyar Könyvszemle, 336. l.)
2. Sárospataki Kalauz. (U. o., 338. l.)
3. Harsányi István, Gulyás József: Új adatok Károlyi Gáspárról. (U. o., 339. l.)

DR. ISOZ KÁLMÁN

főkönyvtárnok.

1. Wagner három partitúrájának verses ajánlása Liszthez. (Könyvbarátok Lapja, 1. sz.)
2. A Beethoven-kultusz Pest-Budán. (Protestáns Szemle, 3. sz.)
3. Beethoven. (Egyházi Értesítő, 17. sz.)
4. A Fidelio első előadása Pesten. (Crescendo, 10. sz.)
5. Beethoven-kultusz fővárosunkban. (Beethoven-Emlékkönyv, 1927.)
6. A pesti hangszerkészítőcég megalakulása. (Zenei Szemle, 4—5. sz.)
7. Beethoven művei és a régi pesti hangjegykereskedők. (Litteratura, 3. sz.)
8. Zenei Szemle. (Protestáns Szemle, 1., 2., 3., 4., 6., 8., 9., 10. sz.)
9. A Nemzeti Múzeum részvétele a frankfurti zenei kiállításon. (Magyar Könyvszemle, 3—4. sz.)

10. Bártfai Szabó László: A gróf Széchényi-család története. III. kötet. (U. o., 1—2. sz.)
11. Folyóiratszemle. (U. o., 198—201, 349—351. l.)
12. A Napkelet Lexikona részére 930 zenei címszó.
13. Összegyűjtötte és felállította a Frankfurt a/M-i zenei kiállítás magyar csoportját.

DR. SULICA SZILÁRD

főkönyvtárnok, a Pázmány Péter Tudományegyetem megb. helyettes tanára.

1. A Múzeumi levéltár költözködése. (Pécs, 1927.)
2. A leveldi Kozma-család címereslevele. (Turul, 1. sz.)
3. Jelentés a múzeumi levéltár állapotáról. (U. o.)

DR. JAKUBOVICH EMIL

főkönyvtárnok, a Magyar Tud. Akadémia levelező tagja, a Magyar Nyelvtudomány Társaság titkára.

1. Az ambrasi gyűjteményből való-e Béla király névtelen jegyzőjének kódexe? (Magyar Könyvszemle, 1—2. f. és különlenyomat.)
2. G. Wells második kódex-adománya. (U. o.)
3. Két magyar glosszás bécsi kódex. (Magyar Nyelv, 1—2. f.)
4. Viska, Stojzló és Pécel. (U. o. 3—6. f. Szinnyei-Emlékkönyv és különlenyomatban.)
5. Ó-magyar olvasókönyv. (Pécsi Tudományos gyűjtemény. Sajtó alatt.)

DR. GULYÁS PÁL

főkönyvtárnok, egyetemi c. ny. rk. tanár.

1. Magyar Könyvészet. (A Corvina 1927. évf.)
2. Szinnyei József tanár élete és irodalmi működése. (Magyar Nyelv 3—6. f. Szinnyei-Emlékkönyv.)
3. Nekrológok és folyóiratszemle az Irodalomtörténet 1927. évf. összes számaiban.
4. Magyar Életrajzi Lexikon II. köt. 6. füz. (Sajtó alatt.)
5. Francia irodalomtörténeti cikkek a Révai Nagy Lexikona XX. kötetében.
6. Brunetiére Ferdinand válogatott irodalmi tanulmányai. A vall. és közokt. min. megbízásából fordította (Kultúra és Tudomány 58. köt. Bp., 1927.)
7. A könyv és története Magyarországon. A magyar tudomány-

politika alapvetése. (Szerk.: Magyary Zoltán, Bp., 1927. című műben, 563—570. l.)

8. Néhány cikk a Napkelet Lexikonában.

9. Mátyás király budai könyvtára. Fraknoi Vilmos, Fogel József és Hoffmann Edith társaságában. (Bp., 1927. Szent István Akad., 171. l.)

DR. RÉDEY TIVADAR

könyvtárnok, a Magyar Irodalmi Társaság tagja.

1. Színházi szemle. (Napkelet, V. évf. 1. sz.)
2. Áprily Lajos a felolvasóasztalnál. (U. o. 2. sz.)
3. Színházi szemle. (U. o.)
4. Egy régi könyvkereskedés új otthona. (U. o. 3. sz.)
5. Színházi szemle. (U. o. 4. sz.)
6. Két fogoly. (U. o. 5. sz.)
7. Szöke Sándor: Percek hegyén. (U. o.)
8. Színházi szemle. (U. o.)
9. Prohászka-breviárium. (U. o. 7. sz.)
10. Babits Mihály: Halál fiai. (U. o.)
11. Körös Andor: Forgószél. (U. o. 8. sz.)
12. Bartalis János lírája. (U. o. 10. sz.)
13. Marionettek. (U. o.)
14. Újabb Ady-tanulmányok. (U. o. 11. sz.)
15. Horvai János Kossuth-emlékműve. (U. o. 12. sz.)
16. Forrás. (U. o. 13. sz.)
17. Négy apró cikk. (U. o. 11. és 13. sz.)
18. Elégia egy templom halálára. (Széphalom. 7—9. sz.)
19. Színházi szemle. (Budapesti Szemle. 595. sz.)
20. A Fioretti új magyar fordítása. (U. o. 598. sz.)
21. Vegyes közlemények a Magyar Könyvszemle 1—4. számában.
22. A huszadik századi magyar szépirodalom körébe vágó címszók a Napkelet Lexikonában.
23. Tragikus táj. (Költemény Endrődi Sándor: A magyar költészet kincsháza című anthológiájának új kiadásában.)
24. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét és Bulletin című melléklapját.

DR. RÉDEY TIVADARNÉ HOFFMANN MÁRIA DR.

könyvtárnok.

Kisebb publikációkat tett közzé szakfolyóiratokban.

DR. SIKABONYI ANTAL

könyvtárnok.

1. Szerkesztette a Könyvbarátok Lapját.
2. Cikkek, könyvismertetések. (U. o.)
3. Cikkek a Pesti Hirlapban.
4. Dolgozott a Napkelet Lexikonába.

DR. ZSINKA FERENC

könyvtárnok.

1. Szerkesztette a Protestáns Szemlét.
2. Cikkek, nekrológok. (U. o.)
3. Könyvismertetések a Magyar Könyvszemlében.
4. Kiadta a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XI. kötetét.

DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.

könyvtárnok.

1. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez. (Magyar Könyvszemle. XXXIV. 1—2. füzet.)
2. A színészettörténet módszertana és újabb haladása Németországban. (Felolvasás a Budapesti Philológiai Társaság 1927 novemberi ülésén.)

DR. BARTONIEK EMMA

alkönyvtárnok.

1. A magyar történeti forráskiadványok bibliográfiája. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve számára. Kéziratban.)
2. Altungarische Erzählungen. (Magyar Könyvszemle. XXXIV. 1—2. füzet.)

DR. GORIUPP ALISZ

alkönyvtárnok.

1. Irodalomtörténeti Repertorium. (Irodalomtörténeti Közlemények. 1927. I—II. és III—IV. füzet.)
2. Les récentes études bibliographiques. (Revue des Études Hongroises. 1927. janv.—juin.)

DR. FEKETE NAGY ANTAL

szakdíjnok.

1. Apród János kükkülei főesperes és családja történetéhez. (Turul. 1927.)

2. Gárdonyi Albert : A történeti segédtudományok története. (U. o.)
3. La politica marittima dei re d'Ungheria. (Corvina. 1927.)

DR. KOZOCSA SÁNDOR

szakdíjnok, az Aurora-Kör M. Irod. Társaság tagja.

1. Áprily Lajos. (Bácskai Élet. 1927. 1. sz.)
2. Gyóni Géza. (U. o. 7. sz.)
3. A magyar új romantikus dráma. (A budapesti kir. Pázmány Péter Tud. Egyetemen elfogadott doktori értekezések kivonatai.)
4. A koldusok poétája. (Bácskai Élet. 9. sz.)
5. Áprily Lajos : Rasmussen hajóján. (Uj Élet. II. évf. 1. sz.)
6. Szőke Sándor versei. (Bácskai Élet. 1927. 2. sz.)
7. Két kritika. (U. o. 3. sz.)
8. Magyar Irodalmi Lexikon. (Uj Élet. II. évf. 2—3. sz.)
9. Jankovich Marcell : Az udvari bolond. (U. o.)
10. Gragger Róbert : Magyar népballadák. (U. o. 4. sz.)
11. Bartók József új könyvei. (Bácskai Élet. 5. sz.)
12. Irodalmi Lexikonok. (U. o. 6. sz.)
13. Bibliofil Könyvtár. (Magyar Könyvszemle. 1827. 1—2. füzet.)
14. György Lajos : Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (U. o.)
15. Általános magyar könyvjegyzék. (U. o.)
16. Vajda Gyula : Az irodalom szeretete. (U. o.)
17. Orbán István : Mit szólna hozzá a Csákó ... és más elbeszélések. (Uj Élet. II. évf. 5—6. sz.)
18. Lirai anthologia. (U. o.)
19. György Oszkár : Titkok. (U. o.)
20. Szabó Lőrinc : A sátán műremekei. (U. o.)
21. Fráter Lóránd : Genere Kuli. (U. o.)
22. Verlaine magyarul. (U. o.)
23. Forgács Ferenc : Herczeg Ferenc költészete. (Irodalomtörténeti Közl. XXXVII. évf. 3—4. sz.)
24. Bethlen : Surányi Miklós könyvéről. (Protestáns Szemle. 37. évf. 1. sz.)
25. Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. (Magyar Könyvszemle. 1927. 3—4. sz.)
26. A Fővárosi Könyvtár értesítője. (U. o.)
27. Jászai Mari Emlékiratai. (U. o.)
28. Hegedüs Zoltán : Katona József lírai költészete. (U. o.)

29. Deák Ferenc humora. (Bácskai Élet. 1927. 6. sz.)
30. Zichy Mihály bibliografiája a Nemzeti Múzeum Könyvtárában. (Könyvbarátok Lapja. 1928. 2. sz.)
31. Irodalomtörténeti repertorium. 1927. II. r. (Irodalomtörténeti közl. 38. évf. 1—2. sz.)
32. Zeneirodalmi repertorium. (A Zenei Szemle részére.)
33. A teljes magyar és részben külföldi Ibsen-bibliográfia. (Könyvbarátok Lapja.)
34. A magyar dráma története 1867—1896-ig. (Kb. 10 nyomtatott iv kéziratban.)
35. Szigligeti Ede összes műveinek teljes kritikai kiadása. Jegyzetekkel és életrajzi bevezetéssel. (Kéziratban.)

DR. ALAPI SALAMON ISTVÁN

önk. gyakornok.

Dr. Tóth, Ladislaus: Zwei Berichte des Wiener Nuntius Garampi. (Magyar Könyvszemle. XXXIV. évf. 3—4. füzet.)

DR. HALÁSZ GÁBOR

önk. gyakornok, a Magyar Irodalmi Társaság tagja.

1. Két orosz elbeszélés. (Napkelet. V. évf. 1. sz.)
2. Három könyv. (U. o.)
3. Spinoza levelei. (U. o. 2. sz.)
4. Regényfordítások. (U. o.)
5. II. Katalin cárnő emlékiratai. (U. o. 3. sz.)
6. Oesterreich P. K.: Az okkultizmus és a modern világkép. (U. o. 4. sz.)
7. Stefan Zweig: Ámok. (U. o. 5. sz.)
8. Nagy József: Két filozófus. (U. o. 6. sz.)
9. Regényfordítások. (U. o.)
10. Hatvany Lili: En garde! (U. o. 7. sz.)
11. G. Papini: Élő halott. H. G. Wells: A halhatatlan tűz. (U. o.)
12. Reményik Zsigmond: Hetedik hónap. (U. o. 8. sz.)
13. Szomory. (U. o. 9. sz.)
14. Egy hasznos folyóirat. (U. o. 10. sz.)
15. A magyar művelődés eszményei. (U. o. 11. sz.)
16. Nagy József: A modern gondolkodás. (U. o. 13. sz.)

17. Magyar és külföldi folyóiratszemle kéthetenként váltakozva a Napkelet minden számában okt. 15-től kezdve.

18. Az Ungarische Jahrbücher margójára. (Magyar Szemle. I. évf. 1. sz.)

19. Válasz az Ung. Jahrbücher szerkesztőségének nyilatkozatára. (U. o. 3. sz.)

20. Az Ancien Régime új felfogása. (U. o. 4. sz.)

21. A Napkelet lexikona. (Magyar Könyvszemle. 1927. 3—4. füzet.)

DR. CZOBOR ALFRÉD

beoszt. vm. főlevéltárnok, a M. Herald. és Geneal. Társ. jegyzője.

1. Deák Ferenc irattárszerű levelezési anyagának feldolgozása. (Kézirat.)

2. Az egri vár 1710-iki kapitulációjára vonatkozó újabb anyag. (Kézirat.)

LUKINICH IMRE.

SZAKIRODALOM.

A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerkesztette: *Magyary Zoltán.* Budapest, 1927. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. N. 8-r. VIII., 628 l., 46 melléklet.

A tudományos élet, mint minden fejlődő organizmus, bizonyos határokkal van körülvéve. S ha bármennyire is összefolynak az egyes tudományszakok, s egy hatalmas egységet alkotnak, mégis különálló részeket, önálló korszakokat választanak ki önmagukból. A magyar tudományos élet egy lezártnak tekinthető egységét képviseli ez a hatalmas munka. Nemzetünk szellemi életében is eljutott egy olyan határhoz, honnan mintegy 800 év távlatában szemlélheti kulturális fejlődését. Tudósaink, mint egykor a nagy francia enciklopédisták, szövetkeztek speciális tudományáguk fejlődésének és jelen állásának megírására, hogy ezzel bemutassák a magyar szellem történetét, a magyar ész teremtő munkáját.

A hatalmas összefoglaló munka érdeme kettős: nemcsak propaganda, de egyúttal belső áttekintés és célkitűzés is arra nézve, hogy mi volt eddig és főleg mi kell még. A mű írói a magyar tudományosság jelenlegi képviselői s ennél fogva a speciális tudományszakokról azok legkiválóbb és leghivatottabb művelői írták meg szaktudományuk mai állásának eredményeit. Kár, hogy esztétikai kultúránk fejlődésének ismertetése kirekedt a nagy mű kereteiből, noha e téren is egy ERDÉLYI János, GREGUSS Ágost, BEÖTHY Zsolt és ALEXANDER Bernát működésével dicsekedhetünk. Az egyes rész tudományok ismertetései közül kiemeljük a tisztán könyvészeti jellegűeket. Ezek közül a múzeumokat, könyvtárakat és levéltárakat általános szintézisben ismertető tanulmány a történeti fejlődés bemutatásával és a jövő feladatainak megállapításával, illetőleg célkitűzésével, a bibliográfiai rész adatainak helyes szempontok szerinti rendszerezésével nyújt bőséges tájékozódást a bibliográfia fejlődésére és tárgykörére vonatkozólag. A könyv gazdag illusztráció-anyaga a magyar tudomány művelőinek, az egyes szakok egyetemi professzorainak és a tudományos intézeteknek képeit nyújtja.

Amint egy előkelő szépirodalmi folyóiratunk helyesen megállapí-

totta, e mű fő érdeme az, hogy «nem a mulandó ma számára iratott, hanem csak a jövőben fogja éreztetni hatását. Ott lesz minden magyar tudós és kultúrpolitikus asztalán és termékenyítőleg fogja befolyásolni mindannyiunk munkáját».

KOZOCSA SÁNDOR.

Lechner Jenő: *A Magyar Nemzeti Múzeum épülete.* (1836—1926.) Bp., 1927. A Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete. 4°, 68 l., 28 m.

KOLLÁNYI Ferenc hatalmas könyvtártörténeti monográfiája (1905) után — mely műnek kultúránk szempontjából egyetlen hibája, hogy mindezeideig befejezetlen s csak SZÉCHÉNYI Ferenc haláláig tárgyalja a nagy alapító alkotását — LECHNER könyve nemcsak a kiegészítő szerepét tölti be, de tárgyánál fogva az újraalkotóét is. Míg KOLLÁNYI a Múzeumnak a szó legszorosabb értelmében a történetét vizsgálja, addig LECHNER a művészi szempontokra fekteti a fősúlyt. Könyvében mintegy megjeleníti azt a kort, melyben e monumentális intézmény eszméje felvetődött, majd megérett s szinte az olvasó előtt emeli fel a Múzeum épületét. Dolgozata egyrészt történeti szempontokat tartva szem előtt, másrészt a stílus követelményeit ismertetve készült. Gróf SZÉCHÉNYI Ferenc adományozásával (1802) kezdi tanulmányát s megvilágítja a nemzet akkori nagy áldozatkészségét, mely JÓZSEF nádor szeretetteljes gondoskodásával párosult, s ezáltal lett a Múzeum «roppant emlékköve az ő nyomdokainak». Rámutat SZÉCHÉNYI koncepciójának nagyvonalúságára, amelyben már 1795-ben hozzákezdett múzeumalapítási tervének megvalósításához, hungarikák és más régiségek tervszerű gyűjtésével. Majd rátér a klasszikus stílus épület felállításának történetére, 1837 júniustól az 1846 nov. 16-iki befejezésig. POLLACK Mihály (1773—1855) érdemeiről és művészetének európai értelemben vett értékéről nagy elismeréssel ír s ezért különösen kiemeli azt az okot, amiért korában művét nem tartották szépségnek s «nem is igen célnak megfelelőnek». (Honderű. 1847.) Párhuzamba állítja POLLACK mester többi önálló művével, így a Deák-téri evangélikus templommal és a Ludovika palotájával vagy a régi pesti vigadóval, mely 49-ben az ostromállapot áldozata lett, s a pálmát a Múzeum épületének nyújtja, mint POLLACK legművészebb alkotásának. Valóban «az ő művei nem antik építmények kópiáiból összerakott mozaikszerű alkotások, hanem az antik szellemétől áthatott művészlélek egyéni megnyilatkozásai». Végül az épületet a belépéstől kezdve a legalaposabb áttekintéssel írja le. A Nemzeti Múzeum megépítésének idő-

szaka (1837—1846) az irodalmi romanticizmus virágkora. Építészettünk azonban még a klasszikus formák rabja. Az akkori kor mindenben forradalmasan romantikus lelkülete nem érezte a komornak látszó épületet magához elég közel, s ma egy új klasszicizmus hajnalán fokozottabb mértékben és mélyebb esztétikai ítélőképességgel tudunk elmerülni e hatalmas művészi teljesítmény élvezésében, POLLACK Mihály gyönyörű alkotásában.

KOZOCSA SÁNDOR.

Magyar könyvészet. 1900 — 1910. Az 1901—1910. években megjelent magyar könyvek, folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása, tudományos folyóiratok repertoriumával. Szerkesztették: *Petrik Géza* és *Barcza Imre*. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadja a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Orsz. Egyesülete. Tizenöt-huszdik füzet. (Páter Béla — Utasítás). Budapest, 1927—28. 8°.

Tíz év mult el azóta, hogy bibliografiánknak utolsó füzeté *PETRIK Géza* szerkesztésében megjelent. A fáradhatatlan bibliografus élete végén kiejtette kezéből nagy vállalkozásának fonalát. Minden törekvése dacára sem tudta befejezni bibliografiánknak azt a korszakát, melyről előre érezte, hogy az utolsó lesz számára. Adatgyűjtése hosszú betegeskedése alatt összezavarodott, részben el is pusztult. Félni kellett már, hogy nagy műve végképen rom marad.

Nagy szerencséje a magyar bibliografiának, hogy a munka folytatása jó kézbe került. Annak a szakembernek a kezébe, kitől hosszú bibliografiai munkássága után ma a legtöbbet várhatunk. *BARCZA Imre*, a budapesti kereskedelmi- és iparkamara főkönyvtárosa újra kezdte az adatgyűjtés fáradságos munkáját, ott, hol a *P* betű elején megszakadt. Évekig dolgozott, míg önálló gyűjtését sajtó alá készíthette és igen sok kiadási és nyomdai huzavona után megjelentethette a magyar bibliografiai folytatólagos füzetait.

Szorgalmas munkájának nem lehetett célja, hogy a mű beosztásában lényeges változtatásokat hozzon, de lehetőleg tökéletesíteni igyekezett rendszerét. Különös gondot fordított a fontos folyóiratok repertoriumára, adatait lelkiismeretes pontossággal magukról a könyvekről jegyezte be. Sok olyan művet is felvett, melyek az előbbi korszak kötetiből kimaradtak volt. Csak ily lelkiismeretes gondnal kerülhetett el, hogy a füzetekben alig tudnánk hibákat felfedezni.

Számításunk szerint még egyetlen kettős füzet és egy jól csopor-

tosított tárgymutató hiányzik, hogy a nagy munka készen legyen. Részben anyagi nehézségek, részben a nyomda lassú munkája miatt azonban lassabban halad a munka, mintsem kívánatos volna. Pedig a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesülete egyik *legfontosabb* hivatásának tarthatná e kereskedelmi és tudományos szempontból egyaránt nélkülözhetetlen vállalkozás *sürgős* befejezését, illetve folytatását, mert ma már 18 évvel élünk e bibliografiai korszak után és ez a nagy távolság kultúránk kárára egyre veszedelmesebben növekszik. Reméljük azonban, hogy ez az év meghozza a befejező füzeteket és a következő a tárgymutatót is. Akkorára új decennium fog elkezdődni és az elmaradt két évtized bibliográfiáját *egyszerre kell* elkészíteni. Úgy tudjuk, hogy a szerkesztő folytonos munkával — melyre utóbb a nyomdai késedelmek miatt jutott ideje — 1920-ig már össze is gyűjtötte a következő kötet anyagát, noha e háborús korszak bonyolult könyvtermelési viszonyai gyűjtését rendkívül megnehezítették. Mindent meg kell tennünk, hogy e korszak bibliográfiája is mielőbb megjelenhessék és BARCZA Imre kiváló szakértelmével és szorgalmával neizeti bibliografiánk jól ismert régi hiányainak mielőbbi pótlására vállalkozhassék.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Magyar kormányzati bibliographia. Az 1925-ik évi törvények, kormányrendeletek, önkormányzati rendeletek és bírói döntvények alapján. Szerk. dr. *Krisztics* Sándor. II. évfolyam. Budapest, é. n. (1927.) Pfeifer F. (IV+345 l.)

Társadalomtudományi bibliographia. Budapest közkönyvtárainak 1925. évi szerzeményei alapján. Szerk. dr. *Krisztics* Sándor. II. évf. Budapest, é. n. (1927.) Pfeifer F. (VIII+1297. l.)

A Magyar Sociographiai Intézet 4. és 5. kiadványát vesszük kézbe a fenti címeken, a két évvel előbb megkezdett nagy bibliographiai vállalkozás folytatását. Nemcsak nagyobb munkát végzett ez alkalommal a szerkesztőség, hanem sikerrel hasznosította az előbbi kiadványoknál szerzett tapasztalatokat is.

A kötetek közül az első a törvények, különböző hivatalos rendeletek és bírói döntvényekről ad szakcsoportosított áttekintést. A második, társadalomtudományi bibliographia címen a szellemi tudományoknak jóformán egész nagy területét érinti, ha nem is egyenlő mértékben. A bruxellesi decimális osztályozás számrendjéhez mérve csak a tisztán természet-

tudományi jellegű ötödik, valamint az alkalmazott tudományokra vonatkozó hatodiknak egy része maradt adatok nélkül. Ha a rendelkezésre álló anyagi eszközöket meg lehetne toldani és nagy tudományos társulataink, főképen a Természettudományi, Történelmi és Nyelvtudományi Társulatok megfelelő részt vállalnának a munkából, nem sok kellene még és meglenne a régóta óhajtott általános évi bibliographia is. A dolog főfeltetele a helyes munkamegosztás biztosítása volna, mely ma már igazán nem megoldhatatlan.

Ez esetben nagyon meg lenne könnyítve a Sociographiai Intézet fáradtságos munkája is, mert tisztán a társadalomtudományi szakokra korlátozódnék. Reményünk lehetne végül arra is, hogy az évi bibliographia anyagának aktualitása után legfeljebb egyévi késedelemmel tudna megjelenni.

Hogy azonban ezt a célt minél jobban megközelíthessük, a bibliographia szakcsoportosítását jóval közelebb kellene hozni a magyar közönség gondolatvilágához, vagy talán még inkább a logikai rendhez. Főlőssleges volna felsorolni a bruxellesi rendszer minden ismert nehézségét, logikátlanságát, elég ha csak azokra az erőszakos összevonásokra utalunk, amelyek a pedagógia, nyelvészet, történelem, földrajz, zenei stb. csoportokat jóformán áttekinthetetlenné teszik. Nem hinnénk, hogy e köteteknek külföldi kapcsolatai és használata oly erősek volnának, hogy saját kárunkra kelljen ragaszkodnunk egy oly rendszerhez, mely végeredményében amúgy sem igazán nemzetközi. Különben sem volna semmi akadály, hogy bármily eltérő szakcsoportosítás esetén ne kaphassák meg az egyes szakcsoportok a bruxellesi, vagy a többi fontosabb külföldi rendszer számozásaira vonatkozó utalásokat.

Egy ilyen rendszer ma elsősorban a szerkesztők munkáját nehezíti meg igen nagy mértékben. Már csak ezért is célszerűbb volna áttérni tehát egy modernebb, logikusabb szakrendszerre. Ha a szerkesztőség talán az első kiadványairól adott bírálatunk tanácsára választotta ketté addig egybefogott kiadványait, e tekintetben szintén előnyére fogadhatta volna meg a Magyar Könyvszemlében erre vonatkoztatott sorainkat. Tudjuk jól, hogy ez a feladat nem könnyű, de mégis megoldható, ha a szerkesztőség is azt akarja, hogy nagy gonddal készült bibliographiája nehéz feladatainak teljes mértékben megfelelhessen. Dr. NYIREŐ ISTVÁN.

Westfälisch-Niederrheinisches Institut für Zeitungsfor-
schung. Stadtbibliothek Dortmund. Pressa Köln, 1928. 8 p.

Westfälische Heimatblätter. Versuch einer Bibliographie des periodischen heimatkundlichen Schrifttums. Dortmund. Vereinigung von Freunden der Stadtbibliothek. 1928. 40 p. (Westfälisch-Niederrheinisches Institut für Zeitungsforschung. Stadtbibliothek Dortmund.)

Newe Zeyttungen auss dem landt Westphalen... (Berichte über Westfalen in der Presse des 17. Jahrhunderts.) Dortmund. Vereinigung von Freunden der Stadtbibliothek. 1928. 18 p. 7 facs.

A Pressa tanulságairól teljesen áttekinthető képet alig alkothatunk. A hatalmas méretű sajtó- és egyben kultúrhistóriai kiállítás anyagáról megjelent közvetlen vagy közvetett (egyres intézmények működésének ismertetése a kiállításra küldött anyaggal kapcsolatban) publikációk azonban, melyek részben hozzánk is eljutottak, rávilágítanak egyrészt a kiállítás rendkívül nagykiterjedésű és a részletekbe is elmélyülő kultúrtörténeti anyagára, másrészt a kiállításon résztvett testületek munkaprogramjáról és eredményeiről is szemléltető képet adnak. Ebből az anyagból került kezünkbe a dortmundi Stadtbibliothek három kiadványa, amelyeknek egyike a könyvtár mellett működő «Westfälisch-Niederrheinisches Institut für Zeitungsforschung» célkitűzéseit és a Pressán bemutatott munkaanyagát ismerteti, a másik kettő pedig az intézet eddigi munkálatainak két részleteredményét mutatja be. Az intézet működésének iránya és a kiadványok tartalmi érdekessége méltán megérdemli, hogy érdeklődésünk feléje forduljon.

Az Institut megalapítása 1907-ben alapított dortmundi Stadtbibliothek mostani igazgatójától, Erich SCHULZTÓL származott. Kezdetről fogva az intézet főtörekvése az volt, hogy a wesztfaleni kultúra és szellemi élet nyomait összegyűjtse. Emellett mindjárt különös gondot fordítottak a hírlapirodalom és elsősorban a wesztfaleni hírlapirodalom termékeiben rejlő adatok összegyűjtésére. Így a könyvtár minden hozzáférhető napilapnak, folyóiratnak és röpiratnak, amelyek a wesztfaleni kultúrkörből származtak, gyűjtőhelyévé vált. Régi fontos újságok: a Neue Zeitungen és Relatiók mellett természetesen a szakirodalmat és a bel- és külföldi vezető hírlapi organumokat is nagy figyelemben részesítették. Ezekhez hasonlóan nagyon kiépült a hírlapokkal szerves összefüggésben levő Flugblattok anyaga is, amelyek különböző korok szokásairól, ítéleteiről a közvéleményt tükröztetik. A német állami élet fontos időszakából

származó napisajtó- és a Flugblattok anyagára voltak elsősorban tekintettel. Ilyenek a német szabadságharc kora (1813), az 1848-as forradalmi év, a világháború, az állami élet 1918-as nagy átalakulása és a ruhrvidéki küzdelmek. Különös fontosságot tulajdonítottak kezdettől fogva a wesztfalen-alsórajnai sajtóra: minden ebből a körzetből származó lapot sorozatosan gyűjtöttek és ebből a környékből az egyes darabokig menő pontosságra törekedtek. E munkálatok bizonyos mértékig 1926 május 15-én nyertek befejezést, amikor a dortmundi Stadtbibliothek kebelében az intézet megalakult, úgy hogy most a könyvtárban a kutatók számára a könyvtár nagy könyvanyaga mellett a helyi kultúrtörténelmi anyag is rendelkezésre áll.

Az intézet munkájáról a kiállításoknak egész sora nyújt képet. A legérdekesebb korszakokból származó újságoknak és folyóiratoknak, a nagy szerepet vivő újságírók munkásságának bemutatása mind a szakemberek előtt, mind a szélesebb nyilvánosság számára nagy érdeklődést keltett a hirlapirodalom iránt. Az utolsó években rendezett kiállítások között különösen említésre méltók az 1848. évi forradalmak kora a rajnai-wesztfaleni sajtóegyesület kongresszusával kapcsolatban, a Neue Zeitungen a könyvtárosok egyesületének gyűlése alkalmával és a wesztfaleni katolikus irodalom a német katolikus nap rendezése alkalmával. Ez az utolsó kiállítás sikerült összeállításban mutatta be a wesztfaleni sajtó katolikus gyökereit, bepillantást engedett ennek fölépítésére.

A Pressa számára az egyesület számos kölcsönpéldánnyal járult hozzá a kultúrhistóriai szakosztály anyagának kiépítéséhez: így a Relációk, az erkölcsi tartalmú heti folyóiratok, a hirdetésügy, a klasszikusok, a napóleoni- és a biedermeier-idők, 1848, a szaksajtó és a rajnai tartományok sajtójának kérdésében. A nemzetközi katolikus szakosztályban jórészt magángyűjtemények anyaga szerepelt. Az újságtudomány-csoportban arra törekedett az intézet, hogy munkálataiba bepillantást nyújtson. Munkaterületének megfelelően foglalkozik elsősorban a helyi sajtó történetével. D'ESTER müncheni egyetemi tanárnak és a kultúrhistóriai szakosztály vezetőjének alapvető munkássága révén 1813-ig fel van tárva a helyi sajtó története, de a wesztfaleni sajtó épen a XIX. században különösen Wesztfalen industrializálódása által nagy lendületre tett szert. Ennek fejlődésére öt szemléltető ábrát mutattak be, amelyek a század fontos évszámait jelölik és amelyek révén 1914-ig a helyi sajtótermék száma 10-ről 354-re emelkedett. Ezek az ábrák az intézet eddig ki nem adott okmányait is föltűntetik; egy másik ábra a

XIX. század első felének fejlődését mutatja be és utal arra a nagy visszaesésre, amely a múlt század 50-es éveiben következett be.

Az intézet munkaanyagát szemléltető módon mutatják azok a munkadobozok, amelyek szisztematikusan gyűjtött ujságszelvényeket tartalmaznak. (Az intézet most körülbelül 1000 ilyen munkadobozzal rendelkezik mintegy 500.000 szelvénnel.) Ezt szolgálják a különböző kérdőívek, amelyeket egyes munkálatok alkalmával bocsátottak ki; továbbá az intézet munkálatai: így a wesztfaleni sajtóról kiadott értekezések. Az intézet különös gondja a szülőföld gondolatának ápolása. Havonta jelenik meg az intézet kiadványa a *Die Heimat*, amelyben a helyi kultúra emlékeinek összegyűjtésére és ismertetésére törekednek. Így a régi hírlapirodalom által nyújtott anyag az olvasók nagy tömegének, valamint a történészeknek is tudomására jut. Külön csoport mutatja be a kiállításon a szabad Dortmund városának hírlapirodalmi fejlődését. Az első publikációk bizonyosága, szerint Dortmund már a középkorban a hírszerzésnek egy fontos állomása volt. A nyomdászat történetéből (1543-tól van a városnak állandóan nyomdája) a régi sajtó kezdeteire emlékeztet Johannes SCAEVASTES munkája, aki GUTENBERG művészetét Melchior SOTER által vezette be Dortmundba. A dortmundi hírlapirodalom történetének bemutatása mellett kiemelték a legnagyobb wesztfaleni publicistának, Arnold MALLINCKRODTnak munkásságát, akinek működése a XIX. század kezdetére esett. Friedrich Arnold BROCKHAUS, a Dortmundból származó BROCKHAUS-kiadóvállalat megalapítója, Fritz HARKORT, a délnémetországi vasútügy előharcosa és a wesztfaleni iparnak, valamint a népművelésnek szószólója szoboremlékkel vannak megörökítve a kiállításon. Aloys MESITERnek, a kiváló történésznek, aki a wesztfaleni sajtótudomány megalapításáért sokat küzdött, emlékét képe jelöli.

Az Institut egyik kiadványa a *Westfälische Heimatblätter* c. bibliográfia. A «Westfälischer Heimatbund» 1928. évi nagygyűlése, amelyet a dortmundi Stadtbibliothekban tartottak, készítette ugyanis a könyvtár vezetőségét arra a régen fölvetett, de ismételten elhalasztott terv végrehajtására, hogy a honismeret céljait szolgáló wesztfaleni sajtóról áttekintést adjon. Előmunkálatok a terv megvalósítására alig voltak és bár a feldolgozás könnyűnek tetszett, a kérdés nehézségei csakhamar jelentkeztek. Meg kellett állapítani elsősorban a közlés szempontjait, amelyek tudvalevően csak bizonyos gyakorlati előmunkálatok alapján alakulnak ki véglegesen. Maga az anyaggyűjtés, tekintve a sajtótermékek szétszórott voltára, szintén számos nehézséggel jár. Azért az előszó a közölt mun-

kát csak kísérletnek nevezi; előmunkálatnak, mert a dolog természete szerint a kezdet nem lehet hézagok híján. Az eddig összegyűjtött anyag mellett azonban az a haszna is megvan, hogy az együttmunkálkodás megteremtésére a kezdet megtörtént és remélhető ezáltal, hogy a hézagok hamarosan kiegészítést nyernek. A dortmundi Stadtbibliothek igazgatója annak a reménynek ad kifejezést, hogy ez a munka a wesztfaleni sajtó teljes bibliográfiájának összeállításához adja meg a kezdő lépést.

A most kiadott bibliográfiában csak a periodikusan megjelenő sajtótermékeket vették figyelembe és ezek között is különösen azokat, amelyek Westfalenben a lokalpatriotizmus eszméjét szolgálják. A mai Westfalen tartomány kerületéből pedig a mult számára csak onnan ragadtak ki valamit, ahol valóban fontos wesztfaleni nemzetiiségi téméről van szó. Azoknak a hirlapoknak és folyóiratoknak közlésétől, amelyek a hazafias gondolatnak esetleg nagyon sokszor és jelentékeny közlemények által is szolgálatába állottak, anélkül azonban, hogy ennek az eszmének külön mellékletet szenteltek volna (mint néhány napilap, hogy az ifjúsági mozgalmak termékei), ez összefoglalásban nem nyertek helyet. Hasonlóan nem dolgozták fel ezúttal még a gyakran nagyon fontos honi naptárak anyagát sem. A dolog természetéből következett, hogy nem volt lehetséges minden alkalommal annak a felismerése, hogy valóban periodikus vagy pedig csak egyszer megjelent sajtótermékről van-e szó.

A munka 1753-tól a folyó évig 146 címet sorol fel a megjelenés helyének és az organum időtartamának feltüntetésével. A címek mellett sok hirlap és folyóirat specifikus irányáról és a hozzájuk fűződő kortörténeti, a nyelv-, a nép- és a helyismeretet szolgáló fontos közleményekről néhány soros reflexiókat is találunk, amelyek felhívják a figyelmet annak jelentőségére és a szellemtörténeti kutatásoknak is ezáltal útmutatással szolgálnak. A bibliográfiához szolgáló régebbi anyagot jórészt a dortmundi Stadtbibliothek szolgáltatta. (A benne található anyagra külön jelzés utal.) Az újabb idők anyagát pedig annak a körkérdésnek köszönhatték, amelyet a tartomány kiadóihoz intéztek. Természetes, hogy az ily úton szerzett fölvilágosítások nem voltak mindig megbízhatók. Mindezek szem előtt tartásával minden esetre megállapítható, hogy a pontos célkitűzéssel és megszervezett anyaggyűjtéssel közrebocsátott munka nagy hasznot jelent a wesztfaleni honismeretet szolgáló irodalom megismerésének. A bibliográfia használhatóságát pontos index könnyíti.

A «Vereinigung von Freunden der Stadtbibliothek» kiadásában jelent meg az Institut másik munkája: a *Neue Zeyttungen auss dem landt Westphalen*. Ez a munka Westfalen történetéből a XVI. század végétől a XVIII. század első évtizedéig terjedő korszakhoz nyújt bibliografiai adalékot.

A XVII. században, de már a XVI. század utolsó évtizedeiben is Westfalen nagymértékben érezte a háború furiáinak borzalmait. A jülich-clevei örökösödési perből indulva ki a háború kísértete tombolt Westfalenben, amelyet az egész század folyamán éhség és nyomorúság követett. Egész Európából odacsődült zsoldoscsapatok garázdálkodtak a «Rote Erde»-en és minden európai nemzet katonái itt tombolták ki magukat. Ezekről a véres eseményekről Westfalen városainak krónikái hoznak elsősorban hírt, amelyekben egész oldalak könnyel és vérrel vannak írva. Ezekhez a feljegyzésekhez értékes kiegészítést nyújtanak a mai hírlapok elődei: a rölapok (Flugblatt) és jelentések (Relatio), amelyek igen nagy elterjedtségnek örvendettek. Ha túlnyomóan a Westfalen földjén dült háborúkról vagy idegen zsoldosok pusztításairól, félelmes természeti jelenségekről, nagy tűzvészekről hallunk is e közlések nyomán, ezeken kívül értékes kultúrtörténeti bepillantást is engednek ezek a szemtanuktól származó leírások, amelyek az akkori művelődésnek sokszor egyedüli forrásai. E bibliografia első közlése 1574-ből, az utolsó pedig 1731-ből származik és összesen 26 címet foglal magában az egyes Zeitungok és Relatiók tartalmának sokszor részletes magyarázatával. A bibliografiai anyagot hét facsimile díszíti. KELENYI B. OTTÓ.

Hermanin, Federico: *La vita nelle vecchie stampe italiane*. Spoleto, 1928. Claudio Argentieri, 4-r., 191 l.

A művészetnek minden ága több-kevesebb vonatkozásban van a reális élettel, annak nem egyszer hű tükörképe. Főként áll ez a rajzokra és az ezzel szoros kapcsolatban álló metszetekre, melyek nagyobb őszinteséggel, több frissességgel őrzik meg számunkra a mindennapi élet jelenségeit. Az illusztrált könyvek gazdag tárházai és becses forrásai az egyes nemzetek korkosztümeit, szokásait, sőt típusait tanulmányozó szaktudósoknak. A technikai eszközök kifinomodása, az élet mindjobban gazdagodó formái hozták magukkal, hogy a metszetek sem maradnak meg primitív, szinte népies formájukban, hanem mind kifejezési eszközben, mind tárgyyszerűségben komplikálódnak és így jönnek létre a barokk kor metszetei, melyek egy archeológus kíváncsiságával és egy

természettudós elmélyülésével tárgyalják az antik emlékek mellett nemcsak az emberi szépséget, de az emberi félszépséget, sőt beteges elváltozásokat egyaránt. (L. GRECO, TIEPOLO.)

Az 1927-es firenzei könyvkiállítás volt tanubizonysága annak, hogy Itáliában nagy érdeklődéssel fordulnak mind az önálló, mind a könyvet díszítő metszetek, mint az elmúlt életnek beszédes tanui felé. Ennek a művelődéstörténeti érdeklődésnek derivátuma Federico HERMANIN-nak, a római Palazzo Venezia igazgatójának könyve is, amely a könyvnyomtatás kezdeteitől a risorgimento-ig haladva kívánja az olasz élet művelődéstörténeti mozzanatait az egykorú metszetek alapján megőriztetni. Műtörténeti s kultúrtörténeti szempontból egyaránt fontos munkájában chronológiailag sorakoztatja fel a metszetek elég gazdag és változatos sorát és igyekszik azokat az olasz közélet illusztrálására felhasználni. Azonban az olvasó HERMANIN könyvét csak mint szép metszetek elég gazdag gyűjteményét élvezheti, elsősorban módszertani fogyatkozásai miatt. Hiányzik a könyvből minden áttekinthetőség. Az első lapon előre bocsátja, hogy senkise várja könyvétől az olasz metszetek tudományos és módszeres feldolgozását. Más helyütt pedig hosszasan fejtegeti ZUAN ANDREA és FRA ANTONIO DA MONZA egymáshoz való viszonyát és hogy dekoratív motívumaik honnan erednek, ami valóban részletkérdés és egy más természetű munka keretébe tartozik. Ugyancsak részletesen tárgyalja a metszetek dekoratív szélének «antiki-záló» voltát, ami eltekintve attól, hogy ezek nem az antiktól merítenek első kézből, hanem a miniatura-festészet mintáiból, nézetünk szerint az olasz «élet»-nek semmiféle megnyilatkozását sem tárja fel, mint ahogyan NICOLETTO DA MODENA, vagy GIOVANNI ANTONIO DA BRESCIA mitológiai képei sem tartoznak a tárgyhoz. Ugyanez vonatkozik a sei-és settecento korában Guido RENI ornamentális kompozíciójára, Orazio SCOPPA vázatervezetére és Annibale CARRACCI legyezőrajzára is.

Az anyagot tárgy szerint kellett volna csoportosítani, akkor tiszta és világos képet kaptunk volna egyes korok viseletéről, népies szokásairól, babonáiról, sőt egyes városok, mint Velence és Róma topográfiájáról is.

Ha nem várunk is a művészekről teljes és részletes magyarázatot, mégis szívesen vettük volna a munka keretén belül művészi eredetűeknek és hovátartozásuknak rendszeresebb tárgyalását.

A könyvnek érdeme, hogy, ha nem is mindig szorosan a tárgyhoz tartozó, de igen szép és gyakran először látott képes anyagot közöl a

stilisztikailag igen szép és élvezetes, de kevésbé tartalmas szöveg között.

DR. WOLF RÓZSI.

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Értesítője. 1927. Új folyam. 7. kötet 1—4. szám. Budapest, Székesfőváros Házi nyomdája. 183 l. 8-r.

A Fővárosi Könyvtár 1921 óta ismét s rendszeresen kiadja *Értesítőjét*, mely bevezetőül egy-egy évnek történetéről ad képet, majd a gyarapodásnak lajstromát közli az ő tizedesrendszere szerinti egymásutánban.

Az 1927. évről szóló jelentésből ki kell emelnünk a személyi változásokat, amelyek az új igazgatónak kinevezésével kapcsolatosak. A székesfőváros tanácsa, 1927 január 31-iki ülésén igazgatóvá választotta a könyvtár régi, kiváló tisztviselőjét, ENYVÁRI Jenő aligazgatót, kit széleskörű tudományos képzettsége s könyvtári gazdag ismeretei predesztináltak a Fővárosi Könyvtár vezetésére és az új elhelyezésével karöltve járó kifejlesztési munkák megtervezésére és irányítására.

A megüresedett aligazgatói állásra dr. DÁVID Antal főkönyvtárnok egyidejűleg megválasztott s ezzel kapcsolatban a tisztviselők egész sora lépett elő.

A Fővárosi Könyvtár két nagy részre oszlik, a központra és a fiókokra. A használatról, gyarapodásról és javadalomról csak néhány tanulságos számot kívánunk felsorolni.

A lefolyt 1927. évben a könyvtár 937.261 kötet könyvet adott olvasói kezébe; megnyitotta Budán a Döbrentey-utcában 11. számú fiókkönyvtárát. Gyarapodása ez évben így oszlott meg: a központ 9804, a fiókok 22.671 darabbal gazdagodtak, ebből 7525, illetőleg 22.611 darab vétel, a különbözet ajándék, csere, áthelyezés. Ami pedig a javadalmat illeti, a központnak könyvbeszerzésre, könyvkötésre, katalógusnyomásra, s dologi kiadásokra (amik szintén a könyvtár javára szolgálnak, miután házbér, épületfenntartás, fűtés, világítás, más rovat terhére megy) kerek-számban 150.000 pengő, a fiókok számára ugyane kiadásokra 160.000 pengő, összesen tehát 310.000 pengő utalványoztatott ki az 1927-ik évben. (A Nemzeti Múzeum Könyvtárának költségvetésileg 18.960 pengő, azaz tizenhatszázkilencszázhatvan pengő az évi javadalma könyvbeszerzésre, kötésre stb. L. Állami költségvetés, Közokt. min. XVI. fej.-ben a 119. lapon.)

Isoz K.

Aktuális kérdések irodalma. *Fővárosi Könyvtár.* 41—44. szám. Budapest, 1928.

A Fővárosi Könyvtár, mint erről e helyen már többször beszámoltunk, a való élettel közvetlen kapcsolatban kíván élni s ezért gyors egymásutánban adja ki a mindenkori érdeklődés középpontjában álló kérdéssről a könyvtárban meglévő munkák, cikkek lajstromát. A folyó évben négy ily lajstrom jelent meg, kettő az utóbbi lajstromoknál szokásos, hosszú, keskeny formában, kettő díszes füzet alakjában. Az előbbihez a 41. és 43. számú lajstrom tartozik. Míg a 41-es a *Valorizáció*ról szóló 195 cikk címét tartalmazza, addig a IX. amsterdami olimpiazz alkalmából kiadott 43. számú lajstrom, mely a *Sport- és Testnevelés* irodalmának *válogatott* anyagát hozza, 259 mű, illetve cikk címét közli s lapalji jegyzetben utal arra, hogy a «sportkérdés tüzetes irodalma a központi könyvtár ... szakkatalógusában található». Nagy művészek elmúlásának emlékezetétül jelentek meg a 42. és 44. számú lajstromok. DÜRER Albrecht halála 400-ik évfordulójának köszönhetjük a 42. számú, díszesen kiállított füzetet, *Albrecht Dürer. 1528—1928. Egyszerű kísérlet egy magyar Dürer-bibliográfiához*. Ez a külföldi vonatkozásra való tekintettel a címeket német fordításban is közli s ugyanígy a szükséges jegyzeteket is. Igen helyesen «kísérlet»-nek mondja a bibliografiát, mert — ily szorgos lajstrommegjelentetés mellett — nem állott már annyi idő a Fővárosi Könyvtár rendelkezésére, hogy egy végérvényes bibliografiát adhasson. (Egyébként külföldön is teljesen elfogadott gyakorlat az «Essai de bibliographie...»). Egy-két elírás alighanem akad e bibliografiában. Én egyről tudok. A M. Könyvszemlében —g.— (= ESZTEGÁR László) a *Dürer-kiállítás az Országos Képtárban* címen irt rövid értesítése nem 1883-ban, hanem 1900-ban jelent meg. A DÜRER-bibliografiában felsorolt 188 címből csak 18 hiányzik a Fővárosi Könyvtár állományából. — A 44. számú lajstrom: *Franz Schubert 1828—1928 november 19. A Fővárosi Nyilvános Könyvtár ünnepi kiadványa a nagy zeneköltő halálának 100. évfordulója alkalmából*. N. 8-r. 67 lap. E kiadvány több, mint lajstrom vagy bibliográfia: ez a magyar zenetörténet hasznos segédeszköze. Két főrésze oszlik: I. *Schubert és a magyarok*. II. *Külföldi Schubert-irodalom*. Az első rész magában foglalja SCHUBERT magyaros témájú műveinek, magyaroknak ajánlott műveinek, magyar költők SCHUBERT által megzenésített műveinek jegyzékét, továbbá a magyar SCHUBERT-bibliografiát, végül a SCHUBERT halálát követő fél-

században Magyarországon előadott SCHUBERT-kompozíciók lajstromát. A második részben fel vannak sorolva azok a SCHUBERTtel foglalkozó munkák, melyek a Fővárosi Könyvtárban megvannak. E 103 cím a következőképpen oszlik meg: Életrajz, Emlékek 57; Levelezés 2; Zenéjéről 37; SCHUBERT a szépirodalomban 7. Bizonyos röstelkedéssel kell megállapítanunk, hogy a hazai bibliográfiának 51 címében egy önálló mű van csupán, a többi folyóirat, vagy újságcikk, általános zenetörténetből való fejezet, vagy idegenben megjelent magyarvonatkozású mű. Ez mutatja leginkább, hogy nálunk sem foglalkoztak e szerénylelkű lángésszel, hanem inkább műveit éneklik, játsszák. Ez fokozza az előadott művek jegyzékének értékét, mely nagy gonddal és sok fáradsággal készült. Derék munka.

I. K.

Ungarische Jahrbücher. Bücherschau. 1926. Heft 4. Berlin, 1926. W. de Gruyter.

A GRAGGER Róbert kezdeményezésében megindult német kritikai könyvszemle utóbbi közleményünk óta 115 ismertetést hoz a tudományok minden ágából a magyar könyvtermelés évi javaterméséről. Magyarul is szívesen látnánk egy hasonló rendszeres és minél elfogulatlanabb kritikai áttekintést, annál többre becsüljük tehát irodalmunknak e nagyon szerencsés modorú külföldi propagálását. Nagy előnyét látnánk sok tekintetben, ha nemcsak e német kiadvány fejlődne ki minél jobban, de meg lenne a párja mielőbb francia és angol nyelven is.

Dr. NYIREŐ ISTVÁN.

Divald Kornél: *Magyarország művészeti emlékei.* Budapest, 1927. K. M. Egyetemi Nyomda. (2 lev.+255 l.)

Egy könyv, melynek hangjából mindvégig kiérzik az a nagy-nagy szeretet, mely kiváló műtörténészünket évtizedeken át hajtotta — igen gyakran az országúttól legtávolabbeső falucskákba, templomokba, kúriákba is — hogy művészeti emlékeiből az elpusztulás előtti utolsó órákban közgyűjteményeink számára megmentse a még megmenthetőket. Fáradozásának javaeredményét veszítettük el a felsőmagyarországi — különösen bártfai és besztercebányai — múzeumokkal, de megkaptuk bő tapasztalatainak, gazdag tudásának leszűrt eredményeit ebben a szép munkában, mellyel műtörténelmünk nagyon is régóta számontartott tartozását róttta le.

A könyv a magyar föld őskori, római és népvándorláskori emlé-

kein kezdve nyolc fejezetben visz végig a szabadságharc korával lezárt korszakokon. Alig van ezek közt olyan, melyről már nem ismernénk tőle alapos monografiákat, vagy plasztikus életképeket. Írásban és képen meggyőzően bizonyítja be, hogy régi művészetünk nem volt idegenből átültetett s kizárólag idegenektől ápoltt üvegházi virág — amint azt, sajnos, még ma is igen sokan hiszik — és hogy a mai magyar művészetnek évszázadokra visszanyúló méltó előzményei voltak.

A terjedelmes, de mindvégig érdekesen megírt könyv különös szeretettel foglalkozik részletesebben a csúcsíves-korszak műemlékeivel, melyek összegyűjtésében és tudományos feldolgozásában szerzőnek oly szép szerepe volt. Sajnos, a sokat ígérő lendülettel indult fejlődés a XVII. századtól kezdve hirtelen visszaesést mutat, mert a nemzeti szellem háttérbe szorulása egyúttal a nemzeti művészet hanyatlását is jelentette.

Ma már nem is lehetne hasonló természetű munkát a megfelelő illusztrálás nélkül megjelentetni. Azonban külön is szeretnénk rámutatni a legjellemzőbb képanyag példásan gondos összeállítására. Szerzőnknek nagy segítségére voltak ebben saját kitűnő felvételei és a korán elhalt PETRIK Albert kiváló képgyűjteménye. Ezért DIVALD nemcsak állításainak bizonyítékait tudta adni a bizonyára személyes ellenőrzésével reprodukált harmadfélszáz darabnyi képanyagban, hanem oly anthológiát is, mely egyben a gazdag bibliografián alapuló továbbkutatásoknak is forrásul szolgálhat.

A K. M. Egyetemi Nyomda e mű kiadásával érdemes munkát végzett. Nem hallgathatjuk el azonban, hogy e reprezentatív jubiláris kiadványában jobban vigyázhatott volna a sajtóhibákra, továbbá, hogy az *ajánlásból* és a *kolophonból*, melyekkel ezen önmagáért is épen eléggé beszélő művét útjára bocsájtotta, valami fölöslegesség csendül ki, végül pedig, hogy a könyv eredetieskedő kötésével, legalább is ami a könyv hátának pseudofűzését illeti, sem esztétikai, sem pedig szerkezeti igényeknek nem tudott komolyan elfogadhatót nyújtani. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 350 éves jubileumára készült e szépsikerű ünnepi kiadványnak egyébként nem közönséges érdekességet kölcsönöz, hogy szép nyomása az Athenaeum munkáját dicséri. DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Katalog wystawy rękopisów i druków polsko-węgierskich XV i XVI wieku. Kraków, MCMXXVIII. 8° 38 l. és XIX. melléklet.

Mióta a NAGY KÁZMÉR lengyel királytól megalapított és JAGELLO

Ulászló lengyel királytól újjászervezett krakkói egyetem 1400 körül megkezdte működését, a magyar ifjak figyelme azonnal az új egyetem felé fordult. Egy évvel az egyetem megnyitása után (1401) már Magyarországból is jelentkezett hallgató, a késmárki JÁNOS fia MIKLÓS s ettől fogva mind sűrűbben keresték fel Krakkót azok, akik az ottani alma materben akartak ismereteket szerezni. Voltak évek a XV—XVI. század folyamán, amidőn 60—80 magyar ifjú iratkozott be az egyetemre (pl. 1484, 1485, 1486, 1493, 1494, 1501, 1512). 1486 körül megalakult a *Bursa Hungarorum*, amelynek külön háza volt s amelynek statutumai szerint éltek azok a magyar egyetemi hallgatók, akik a Bursa tagjai voltak. Hogy itt komoly munka folyt, mutatja, hogy 1493—1542-ig 209 baccalaureátusi és 41 magisteri vizsgálatot tettek a magyar ifjak. A Bursa tagjai között a legelőkelőbb magyar családok tagjait találjuk s a volt hallgatók közül többen utóbb magas egyházi méltóságra emelkedtek. Sokan itt nyertek ösztönt és buzdítást arra, hogy irodalmi téren is, mint írók és kiadók értékesítsék az itteni egyetemen szerzett tudományos ismereteket. Krakkóban jelentek meg először JANUS PANNONIUS: *Epigrammatai* (1518), továbbá a kassai származású ANTONINUS (1521, 1535, 1536, 1543 stb.), WERNHER György (1523), BUZÁS Ferenc (1524), ERDŐSI Sylvester János (1527), BRODERICS István (1527), a beszercebányai JOANNES BAPTISTA (1528), HONTER János (1530—1556 közt számtalan kiadás), PESTI Gáspár (1531, 1532), WRANTIUS (1539), KOLOZSVÁRI Imre (1553). SZEPSII György (1556) stb. latin nyelvű művei, amelyek közül több számtalan kiadást ért meg ugyancsak Krakkóban.

Nagyobb jelentőségű mindezeknél az, hogy Krakkó volt az *első magyar nyelvű nyomtatványoknak* kiadási helye is. A legelső magyar nyomtatványok innen terjedtek szét Magyarországon minden részébe. E könyvek nem csupán a theológiával foglalkoztak, mely tudomány iránt akkor mindenki érdeklődött (OZORAI Imre 1535, 1546; GÁLSZÉCSI István 1536, SZÉKELY István 1538, BATIZI András 1550) s nem csupán a Szentírás egyes részeinek magyar fordításait tartalmazták (KOMJÁTHI Benedek 1533, SZÉKELY István 1548), hanem énekeskönyvek (GÁLSZÉCSI István 1536, SZÉKELY István 1538), magyar nyelvtanok (*Rudimenta* 1527, HEYDEN Sebald könyvei 1527, 1531, 1552, DÉVAI Mátyás 1549), szótárak (MURMELIUS 1533), történelmi művek (1538, SZÉKELY István 1559) s theologiai vonatkozású színművek (*Comoedia* 1550) voltak. Íróik a krakkói egyetem hallgatói, akik itt szerzett tudásukat akarták a magyar haza érdekében gyümölcsöztetni.

A krakkói egyetemen 1401—1558-ig, az itteni Bursa megszűnéséig, több mint 3300 magyar ifjú tanult. Emléküket a *Magyar Történelmi Társulat* egy késői gót stílusú emléktáblával jelölte meg, melyet a krakkói egyetem a most könyvtári célokat szolgáló egyetemi könyvtár bejáratánál helyeztetett el. Az emléktábla leleplezése 1928 december 11-én folyt le az egyetem és Krakkó város polgári és katonai vezetőségének részvételével. Ez ünnepélyen a Magyar Történelmi Társulatot DOMANOVSKY Sándor egyetemi tanár alelnök, alulírott, mint nevezett társulat főtítkára és KOSSÁNYI Béla orsz. levéltárnok mint titkár, képviselték. Az emlékbeszédet latin nyelven alulírott tartotta.

A leleplezés alkalmával jelent meg a fent jelzett díszes kiállítású *katalógus* is a krakkói egyetemi könyvtár (Biblioteka Jagiellonska) kiadásában, amely az ugyanekkor rendezett *könyvkiállítás*hoz kívánt vezetőül szolgálni. A katalógus elsősorban a krakkói könyvtárakban őrzött magyar vonatkozású *kéziratokat* ismerteti, amelyek közül felemlítendő egy Corvinkódex (Sextus Julius FRONTINUS műve), a lengyel származású ILLCUS Márton budai plébános könyvtárának néhány darabja, továbbá II. ULÁSZLÓ rendkívül díszes imakönyve, amelyet CSONTOSI János a Magyar Könyvszemle 1884-ik évfolyamában ismertetett azon horoszkopokkal együtt, amelyek CORVIN Jánosra vonatkoznak s amelyek eredeti példányai ugyancsak ezen a kiállításon voltak láthatók. Közről érdekelték bennünket a krakkói egyetem *matrikulái* is, amelyekbe egyetemi ifjaink többnyire sajátkezűleg írták be neveiket. A *nyomtatványok* közül itt láttuk HEYDEN Sebald 1527-iki kiadását, amelyet MELICH János ismertetett 1912-ben, továbbá MURMELIUS szótárát (1533 körül), SZÉKELY István zsoldárkönyvét (1548) és krónikáját (1559). Különös figyelmet érdemelnek az *újonnan felfedezett és idáig ismeretlen töredékek*. Ilyen GÁLSZÉCSI István énekeskönyvének két lapja, továbbá KOMJÁTHI Benedek: Szent Pál leveleinek néhány lapnyi töredéke. Mindkét töredékből sikerült facsimile látható a katalógus függelékében.

A kiállítás a könyvtár birtokában lévő és szorosabb értelemben vett hungaricakon kívül számos török vonatkozású XVI. századbeli nyomtatványt is tartalmazott. Nagy számmal fordultak elő BÁTHORY Istvánra vonatkozó nyomtatványok is, melyek közül több darab BÁTHORY István fametszetű arcképével van ellátva.

A kiállítás előkészítése és az izléses katalógus szakszerű összeállításá elsősorban dr. PIEKARSKI Kázmér könyvtárőr érdeme, aki mint kiváló lengyel bibliografus ismeretes.

LUKINICH IMRE.

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei.
Közrebocsátja az Igazgatóság. Szerkeszti: *Petrovics Elek*. IV. kötet.
1924—1926. Budapest, 1927. 4°, (2)230(1) l.

Negyedik ízben jelenik meg ezúttal Szépművészeti Múzeumunk évkönyve a gyűjtemény háromévi gyarapodásáról szóló beszámolóul s az ebben az évkörben a múzeum egyes osztályain készült vagy azok anyagával kapcsolatos tudományos dolgozatok közzététele céljából.

A beszámoló jelentős eredményekben gazdag, odaadó munkának tükörképe s az eredmények jelentőségét kellőképp méltányolni csak azokhoz az esztendőkhöz viszonyítva lehet, melyekre a kötet címlapja hivatkozik. Az intézet célismerő s a megismert célok elérésében minden akadállyal szembeszálló főigazgatójának heroikus erőfeszítése kellett ahhoz, hogy az immár európai viszonylatban is számottevő gyűjtemény tervszerű kiépítése fennakadást a sanyarú anyagi körülmények között se szenvedjen. Egyre több önzetlen barátot nyert meg törekvéseinek s ezek áldozatkészségét egytől-egyig nagy körültekintéssel kitűzött feladatok megoldására gyümölcsoztette.

Az anyag szakszerű, legjobb színvonalú feldolgozásában pedig kiváló munkatársakra lelt. Közülük ezúttal HEKLER Antal az antik plasztikai gyűjteménynek egy typológiailag rendkívül fontos darabját, a *Bellerophon- és Pegasos-reliefet* mutatja be a hellenisztikus művészet merészen önálló koncepciójú képviselőjeként. OSWALD SIRÉN, a neves párizsi művészettörténész (a kötet egyetlen külföldi dolgozótársa) *A Szépművészeti Múzeum néhány korai olasz képéről* értekezik, gazdag okfejtéssel vitatva meg ezek attribúciót. DIVALD Kornél *Az eperjesi Szent Miklós-templom* építéstörténetét adja, levéltári források alapján, egy középkori magyar város életének széles keretében. E közleményhez IVÁNYI Béla csatolt becses levéltári függelék. BALOGH Jolán a Firenzében működött, neve szerint magyar vérből eredt *Nanni Unghero* faszobrász és intagliator pályáját és jelentőségét tisztázza alapvető tanulmányában. HOFFMANN Edith *A Szépművészeti Múzeum néhány olasz rajzáról* címmel a grafikai osztály több, XVI—XVIII. századi darabjának összefüggéseit deríti fel egyéb képzőművészeti alkotásokkal. Meghatározásai mind a saját tanulmányútjain szerzett megfigyeléseken alapulnak s a konkordanciák adatszerűségük bizonyító súlyával esnek latba a kérdéses darabok hovatarozását illetőleg. Ugyancsak a grafikai művészet körébe vág PIGLER Andor közleménye: *XVIII. századi osztrák festők rajzai a Szépművészeti Múzeum-*

ban. Ez az osztrák barokkfestészet fénykorán vezet végig, gyűjteményünknek e körbe tartozó, jellegzetes rajzanyaga kapcsán.

Külön említjük HOFFMANN Edith másik, *Henrik csukárdi plébános miniátor* című dolgozatát, mert ez a középkori magyar könyvdíszítő művészetnek egy homályos kérdését helyezi új, minden belső ellenmondást megszüntető megvilágításba. A gyulafehérvári BATTHYÁNY-könyvtár 1377. évből származó Esztergomi Missaléjának művészi díszét ezideig az onegy kéz munkájának tekintették s az egészet a benne megnevezett ISTVÁN fia, HENRIK csukárdi plébánosnak tulajdonították. A dolgozat szerzője most kimutatja, hogy a kódexnek csak kilenc kis, figurális kezdőbetűje, a címlap egyes részletei s ezenkívül még egyetlen lap vallanak az elsősorban kalligráfus csukárdi plébános kezére, a többi illuminálás száz évvel későbbi eredetű s 1487—1488 közt a kódex akkori tulajdonosának, HAN János pozsonyi kanonoknak megrendelésére készült. E második kéz nyoma fellelhető több egykorú pozsonyi kéziratban. Mindezek közeli rokonságot mutatnak egy csoport, ROHR salzburgi érsektől készíttetett kézirat művészi díszével, mely Ulrich SCHREIER salzburgi illuminátortól származik. Meglehet, hogy későbbi időszakban HAN kanonoknak is ő dolgozott, de még valószínűbb, hogy valamelyik, esetleg pozsonyi származású tanítványa és modorának hű követője készítette valamennyi HAN által megrendelt kéziratdíszítést, közte a HENRIK csukárdi plébánostól megkezdett Esztergomi Missale folytatatlagos festését is. A Missale híres kánonlapja sem az első illuminátortól ered, stílusának kora és iránya ezt is a XV. századvégi salzburgi iskola termékei közé utalja.

Az Évkönyv valamennyi közleményét gazdag és kitűnően reprodukált képanyag díszíti. Az egész, tizenötíves kötet nemcsak tartalmilag áll a legjobb nyugateurópai színvonalon, hanem külső megjelenésében is vetekszik a külföldi nagy képgyűjtemények hasonló természetű kiadványaival.

Sz—ő.

Argentínai magyarok könyvtárának címjegyzéke. A könyvtárt a m. k. kormány megbízásából adományozta dr. *Scitovszky* Béla m. k. belügyminiszter. Összeállította dr. *Sikabonyi* Antal m. nemz. múz. könyvtárnok. Budapest, 1928. 8°, 90 (2) l., 1 képmell.

Brazíliai magyarok könyvtárának címjegyzéke. A könyvtárt a m. kir. kormány megbízásából adományozta dr. *Scitovszky*

Béla m. k. belügyminiszter. Összeállította dr. *Sikabonyi* Antal m. nemz. múz. könyvtárnok. Budapest, 1928. 8°, 90 (2) l., 1 képmell.

A m. kir. kormány nemes elhatározása közel két-kétezer kötetes könyvtárt juttatott ajándékképen a tengerentúlra vetett magyarok közül egyelőre az argentinai, illetőleg brazilai közösségnek. A kormányhatározat végrehajtásával megbízott dr. *Scrovszky* Béla belügyminiszter a két teljesen azonos könyvtár anyagának összeállítását dr. *Áldásy* József államtitkárnak, a kivándorlási főosztály vezetőjének irányítása mellett dr. *Sikabonyi* Antal m. nemz. múz. könyvtárnokra bízta. A nagy körültekintéssel és szerető gonddal megoldott szép feladatról híven beszámol a most kibocsátott címjegyzék, mely — a két sorozat helyi rendeltetésének megfelelően — kétféle címlap-változattal jelent meg; maga a két sorozat egyébként teljesen azonos. Összeválogatásukban az irányító elv az volt, hogy ötletszerű könyvhalmoz helyett valóban kész könyvtárt nyújtsanak. Bennök megtalálható a szépirodalmi és ismeretterjesztő művek legjava, mindaz, ami várható olvasóközönségük szellemi szükségleteit kielégítheti. Túlnyomó részük magyar művekből áll, hisz rendeltetésük elsősorban az, hogy elszakadt véreinket velök mintegy belevonjuk a magyar szellemi közösségbe. Fordított művek főleg az amerikai magyaroktól ismert és kedvelt angol és amerikai szerzők műveiből találhatók, úgyszintén a hazai szerzők munkáiból is az angol nyelvű fordítások kerültek bele a könyvtárba.

A katalógus jól áttekinthető négy főcsoportra oszlik. Az elsőben — a gyűjteményes sorozatok mellett — a lexikonok, szótárak és nyelvtanok sorakoznak, a másodikban a szépirodalmi művek, külön a versesművek és színdarabok s külön a kötetlen formájúak. A harmadik főcsoport az ismeretterjesztő műveket foglalja magában, szakok szerinti csoportosításban, végül az utolsóban az ifjúsági művek találhatók.

A könyvjegyzék a lehető legegyszerűbb, mindenben a gyakorlati igényekkel számoló felállítási és nyilvántartási rendszert követi, s a használatban szükséges kölcsönzőfüzettel és olvasóigazolvánnyal is el van látva. Magukban a könyvekben pedig a használat idején ellenőrzésül szolgáló kusztozsz-kartonlapok találhatók.

A jól összeállított s kiváló gyakorlati érzekkel használatba helyezett könyvtárak remélhetőleg jelentékeny közműveltségi és nemzeti hivatást fognak betölteni.

Sz.

Grafikai Könyvtár. Szerkeszti Novák László. V. *Walter Ernő és Novák László: A színek világa.* VI. *Freund G.: Papiros a grafikában.* VII—IX. *Novák László: A nyomdászat története.* I—IV. könyv. XV—XVIII. század. Budapest, 1927—28. 8°.

A nyomdaipar minden kérdésének első alaposabb feldolgozását tűzte ki célul maga elé Novák László szerencsés vállalkozása, mely a kezdet nehézségeit leküzdve, már feleútján jár programjának. Az V. kötetben a szinkeverés teóriájáról, a színek különféleségéről, esztétikájáról és grafikai jelentőségéről írnak a szerzők, kiemelve a festékek természetét és használatmódját. Különösen figyelemreméltók ez úttörő munka műmellékletei, melyek a színek egymásrahatásáról adnak könnyű áttekintést. — A VI. kötet a papiriparnak van szentelve. A papiros történetéből kiindulva foglalkozik anyagával, gyártásával, minőségével, alakjával, súlyviszonyaival és különböző felhasználásmódjaival. A papírgyártás termékeinek változatossága ma már csaknem a textiliparét közelíti meg, ezért nagyon jól tette a szerkesztő, hogy a különféle és könnyen összetéveszthető papirosgyártmányok jólrendezett mintagyűjteményét csatolta a kötet végére. — A VII—IX. kötetekben bizonyára a szerkesztő főművét vesszük kezünkbe: a nyomdászat ötszázéves történetét. Novák László e művének megírásához szorgalmas tanulmányok és több évtizedes szakírói működés után fogott s munkatársai bizonyára tőle veszik legszívesebben iparuk fejlődéstörténetét. Az első könyvben a könyvnyomtatást megelőző középkori könyvmásolásról, valamint a sokszorosító technika kezdeteiről szól. Méltatja GUTENBERG találmányának jelentőségét, korszerűségét és a feltaláló szomorú sorsát, majd a könyvnyomtatás diadalmas elterjedését a XV. század végéig külföldön és hazánkban. A második könyv a könyvnyomtatás XVI. századi virágkoráról szól. A külföldi nyomdászat és könyvkereskedelem fejlődésével párhuzamosan mutatja be szerző a mostohább sorsú magyart is. A nyomástechnika kevésbé változott ezidőben, de annál nagyobb erővel lendült fel a könyvművészet a fa- és rézmetszés kiváló mestereinek segítségével. Egyre sötétebb fellegként nehezülnék azonban e korszakban GUTENBERG szabad művészetére a cenzura és az egészséges versenyt elgáncsoló privilégiumok. A harmadik könyvben — a XVII. század könyvtörténetében — a hanyatlás kora következik. A könyvnyomtatás művészi lendületét veszítve másodrendű iparrá marad vissza. A legképzettebb mesterek is alig bírnak megküzdeni a gondolatszabadságot elfojtani akaró politikai fölénnel. Érdekesebben

takozik ki azonban e korban a nyomdászvilág sajátos céhélete. A hanyatlás szomorú tünetei jellemzik a XVIII. századot is, melyről szerző a negyedik könyvben ad jellemző képet. A nyomdászművészet ezidőben a litográfia és stereotípia útján mutat haladást, de figyelmet érdemel ezek mellett a mai betűpontrendszer egységesítő rendszereinek kialakulása is. Sokatigérő módon fejlődik mellettük az egyre erősödő napisajtó és könyvkereskedelem. A köteteket jól megválasztott illusztrációk teszik érthetőbbé.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Szentiványi Róbert. *Az ABC keletkezése.* Budapest, 1927. Élet irod. és nyomdai r.-t. Szerző kiadása. (89 l.+1 m.)

Az írástörténetben feltűnően szegény szakirodalmunk gondosan megírt, alapos munkával lett gazdagabb. Szerző a legújabb külföldi ásatások eredményeit feldolgozva kíséri végig az írás fejlődéstörténetét eredetének első nyomaitól kezdve. Sorra veszi az észak-szémi írásemlékeket, az akkad, hattai, krétai, ciprusi ősrészeket, az egyiptomiak írásfajait, a sinai ősfeliratokat, végül a görög és latin írást, melyek egymásra hatását és átszarmazását táblázaton is érdekesen szemlélteti. Bár a legrégebb és időszerteleg meghatározható egyiptomi írásemlék a Kr. e. V. évezredbe nyúlnak vissza a mai betűírás közvetlenebb őst szerzőnk a sinai félsziget bányáiban talált és az egyiptomi hieroglifokhoz közelálló sémi képirásban keresi, mely az egykorú akkad képirástól eltér és a Kr. e. II. évezred első feléből származik. Ez az írás, amelyhez hasonló az évezred második felében Föniciában volt használatos, rokonságot tart a kanaáni, moabita, valamint aram írásokkal is. A hasonlóság azonban nem az írásjelek formájában, hanem inkább abban nyilvánul, hogy az egyiptomi fogalmi és szójeleken kívül 24 mássalhangzót használ. Rokonságot tartanak továbbá az észak-szémi írások a krétai írással is és pedig alaki tekintetben.

Ezért az észak-szémi írás eredete valószínűleg kettős irányba vezethető vissza. És pedig az egyiptomiaktól az eszmét és anyagot, a krétaiaktól pedig a formát vehette át.

Az így kialakult írásrendszernek később Kanaán és Fönícia az egyes betűk célszerűbb alakjának, illetve a betűrendnek a végleges megállapításában voltak segítségére. Majd a görög kultúra pótolta az utolsó hiányokat is a magánhangzók ábrázolásával.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Rosnyai Dávid: *Horologium Turcicum*. A Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtár kéziratából bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva kiadta Dézsi Lajos. (Régi Magyar Könyvtár, 38. sz.) Budapest, 1926. A Magyar Tudományos Akadémia. 8°, 260 l.

A világirodalom egyik legelterjedtebb mese- és példázatgyűjteménye a kormányzás bölcseségére tanító indus *Pancsatantra*. Perzsa arab, török, latin fordítások hozták nyugat felé és a legtöbb európai nyelvbe átültették. Magyarul elsőnek Rosnyai Dávid «török deák» szöveglaltatta meg a *Hümájun-náme* című török változat nyomán. Maga mulatságára készült és stílustörténetileg rendkívül érdekes fordítása mostanáig kiadatlan volt. Dézsi Lajos szokott tudományos lelkiismeretességével tette közzé, bevezetésében jó képet adva Rosnyai életéről, az eredeti munka különféle származékairól és a hozzáfűződő irodalomról, jegyzeteiben fontos magyarázatokkal. Egyik jegyzetében összegyűjti Rosnyainak eddig szétszórva megjelent verseit. DR. H. G.

Boldog Margit Legendája. A XVI. századi szöveget mai nyelvre átírta és tájékoztatóval ellátta Baros Gyula. Budapest, 1927. (A Napkelet könyvtára 22. sz.) 8°, 186 l., 2 képmelléklettel.

A legbájosabb magyar legendát, amelynek kéziratát könyvtárunk őrzi, VOLF György betűhű közlése tette a tudományos világ számára hozzáférhetővé a *Nyelvemléktár* nyolcadik kötetében. A nem szakembert azonban a nyelvi nehézségek elriasztották olvasásától, még ha különben meg volt is benne az érdeklődés irodalmi emlékeink iránt. Ezt az érdeklődést kívánta szolgálni és szélesebb rétegekben felkelteni BAROS Gyula, midőn a legenda szövegét mai helyesírásban, az avult formákat könnyedén archaizáló köznyelvbe átdolgozva adta ki. Érdekes, hogy — amint a legenda tudományos és szépirodalmi feldolgozásairól tájékoztató bevezetésből megtudjuk — már a XVIII. század végén akadt tudós VAJDA Sámuel, tihanyi apát személyében, aki a maga kora helyesíráshoz alkalmazva tette közzé az akkor még rendezetlen kéziratot. BAROS Gyula új átírása könnyen folyó, gondos; az irodalomtörténész szerető óvatosságát szerencsésen egyesíti a népszerűsítés szempontjaival. A kötet végéhez csatolt szó- és névjegyzékben az olvasók igényeinek megfelelő rövid és hasznos magyarázatokat ad. DR. HALÁSZ GÁBOR.

A technika világa. Szerkesztette Beke Manó. Budapest, é. n. (1928.) Athenaeum. 4°, XXXII + 836 l. + 42 melléklet.

Ez a hatalmas kötet, melyben produktív könyvkiadóvállalatunk a technika mai eredményeit szerencsés módon foglalta össze, hosszabb idő óta az első ilyértelmű áttekintő mű. Hogy szükség volt rá, azt jól igazolja piaci sikere, melynek következményeként pár hét alatt fogyott el e nem épen olcsó könyv első tízezer példánya.

Több szempontból érdekelheti ez a szépen kiállított mű folyóiratunkat. Először is azért, mert természettudományi mű iránt nálunk még ilyen általános érdeklődés alig mutatkozott. Jellemző tanujele ez annak, hogy a korábbi egészségtelenül egyoldalú humanista érdeklődés mily következetességgel tolódik el ma már — a közműveltség kétségtelen előnyére — a természettudományok felé is.

Másodsorban a mű könyvtechnikai fejezeteivel kell foglalkoznunk melyet a papíripar és sokszorosítóipar című fejezetekben THIRRING Oszkár és NOVÁK László a tárgy alapos ismeretét elárulva dolgoztak fel. Az első fejezet a papirgyártás különféle gyártmányainak előállításai módjait foglalja össze, az utóbbi nagyobb terjedelemben, a betűnek, szedésnek, a szedés eszközeinek ismertetésével mutatja be a nyomástechnika mindhárom módszerét, valamint az illusztrációstechnikát és a könyvkötés modern gépeszközeit. Sok tekintetben felköltheti figyelmünket a következő fejezet is, melyben PÉCSI József a grafikai eljárásoknál ma már olyannyira fontos fotografiát ismerteti.

Végül nagy figyelmet érdemel ez a kiadvány azért is, mert első kötete lesz — bár külön gyűjtőcím nélkül — a Műveltség Könyvtára új és ma már elfogyott sorozatának. Igen nagy, de szép feladatot ró e közhasznú sorozat új kiadása a kiadóvállalatra, mert a kötetek nagy része átírásra s a sorozat jelentékeny kiegészítésre szorul. Talán nem tévedünk, ha ezt a kiadványt tartjuk az Athenaeum legfontosabb kiadványának, melynek aktuálítását újabb és újabb javított kiadásokkal kell állandóan felszínen tartania.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Lázár Béla: *Zichy Mihály élete és művészete.* Bp. é. n. (1927.) Athenaeum. N. 8-r. 239 l., 4 képmell., 151 mélynyomású képmell.

A hatalmas munka nagy elmélyedéssel s az új adatok egész sorával állítja be ZICHY-t, az embert, életét a lehető legapróbb részletekig bemutatva. Az első fejezetben LÁZÁR nemcsak az eddig elért kutatásokat értékesítette, hanem széleskörű levéltári vizsgálódások alapján revízió alá vette a művész életének minden kis adatát. A második részben ZICHY-vel, mint gondolkodóval foglalkozik s rámutat azokra a nagy eszmei

és emberi értékekre, melyek művészetét ihlették. A könyv harmadik részét ZICHY művészetének szentelte s nagy részletező alaposággal meg végig műalkotásainak genetikai fejlődésén a nagy kolorittal készült színes képektől kezdve a művész igazi alkotásaihoz, az illusztrációkhoz. (ARANY, MADÁCH, PETŐFI stb.) Végso megállapítása az, hogy ZICHY mint illusztrátor érte el azt a halhatatlanságot, melyre ő főleg nagy műveivel, «hallucinációival» törekedett. LÁZÁR új könyve stílusának választékosságával és mondanivalójának közvetlen és világos előadásával a legjobban megírt és a legtisztábban áttekinthető művészettörténeti művek közé tartozik.

Külön figyelmet és elismerést érdemel a könyv külső, előkelően izléses kiállítása, mellyel az Athenaeum remekelt. DR. K. S

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeum, Budapest: Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. Közrebocsátja az Igazgatóság. IV. kötet. 1924—1926. Bp., 1927.

M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, Budapest: Az Orsz. Széchényi Könyvtár Tudományos Kiadványai. Szerk.: LUKINICH Imre. I. HOFFMANN Edith: A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratai. Bp., 1928.

Fővárosi Nyilvános Könyvtár, Budapest: A Főv. Nyilv. Könyvtár Értesítője. 1927. Új folyam. 7. kötet, 1—4. sz. Bp., 1928, — Franz Schubert 1828—1928. (Aktuális Kérdések Irodalma. 44. sz.) Bp., 1928.

Szent István-Társulat, Budapest: SZENT ISTVÁN KÖNYVEK: 63. sz. PETRÓ József: Az ősegyház élete. — 64—65. sz. RADÓ Polikárp: A kereszténység szent könyvei. II. — 66—67. sz. TRIKÁL JÓZSEF: A jelenségekből a valóságba. — 68. sz. ERDEY FERENC: Kant valláserkölcsei világnézete. — 69—71. sz. GRISAR, Hartmann: Luther Márton élete. — 72. sz. TÓTH Ágoston: Bevezetés a meteorológiába. — 73—74. sz. BÄNHEGYI JÓB: A magyar irodalom története. I. — 75—76. sz. DIVALD Kornél: A magyar iparművészet története. — 77. sz. BALANYI György: A római kérdés.

Brigata Ascolana Amici dell'Arte, Ascoli Piceno: Antonio Bonfini MCDXXXVII—MCMXXVII. Ascoli Piceno, 1928.

Kr. Državni Arkiv, Zagreb: Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu. Uredio: E. LASZOWSKI. God. III. Zagreb, 1928.

Studium könyvkeresk. és könyvkiadó rt., Budapest: KORTÁRSAINK. Szerk.: HANKISS János. 1. JUHÁSZ Géza: Babits Mihály. — 2. SZONDY György: Csathó Kálmán. — 3. ZSIGMOND Ferenc: Herczeg Ferenc. — 4. JUHÁSZ Géza: Móricz Zsigmond. — 5. HANKISS János: Tormay Cecile. — 6. RUZITSKA Mária: Zilahy Lajos.

Debrecen sz. kir. város Tanácsa: SZABÓ István: Debrecen 1848—1849-ben. (A depr. M. Kir. Tisza István Tud. Egyetem Magy. Történelmi Szeminariumának Közleményei. 3. sz.) Debrecen, 1928.

Árpád részvénytársaság, Kalocsa : ESTRÁDE K. J. : A lourdesi jelenések. II. magyar kiadás. Kalocsa, 1928.

Gutenberg Könyvkiadó Vállalat, Budapest : DUMAS : A három testőr. I—II., III—IV. k. Bp., 1927.

Turcsányi Antal papíráruház nyomdai műintézete, Budapest : WENINGER László Vince : A gázháború. (A Magy. Külügyi Társaság Kiadványai. Nemzetközi jogi osztály.) Bp., 1928.

Hóman Bálint : Fejérpataky László emlékezete. (A Sz. István Akadémia Emlékbeszédei. I. k. 8. sz.) Bp., 1928.

Tóth László : A jubileumi búcsú kihirdetése Magyarországon 1776-ban. (A Római Magy. Történeti Intézet Kiadványai. Különl. a Századok 1928. évfolyamából.) Bp., 1928.

Tóth Ladislao : Bonfini in Ungheria. Ascoli Piceno, 1928.

Sikabonyi Antal : Argentínai magyarok könyvtárának címjegyzéke. Bp., 1928.

Alapy Gyula : Kultsár István (1760—1828) és könyvtára. Komárom, 1928.

Bajza Giuseppe : La quastione Montenegrina. Bp., 1928.

Bende János : Zichy Mihály élete és művészete. Bp., 1927.

Divéky Adorján : A lengyelországi könyv- és levéltárak magyar vonatkozású kézirati anyaga. (Különl. a Levéltári Közlemények 1927. évi 1—4. sz. ból.) Bp., 1928.

Salánki József : De codice Ovidii et Horatii colligato Debreceniensi. (A debr. Tisza István Tud. Társaság I. oszt. kiadványai. II.k.8. sz.) Debrecen, 1927.

Pukánszky Béla : A százéves magyar irodalomtudomány. (Széphalom-Könyvtár 6. sz.) Szeged, 1928.

Vida Imre : Madách Imre életének vázlata. Bp., 1926.

Zoltai Lajos : Jelentés Debrecen sz. kir. város Múzeumának és közműv. könyvtárának 1927. évi működéséről. (Debrecen sz. kir. város múzeumának kiadványai. XV. II.) Debrecen, 1928.

Wolf Rózsi : Gioacchino Pizzoli, a bolognai magyar-illir kollégium freskófestője. Bp., 1928.

Csáthy Ferenc rt. fiókja, Budapest : Gaea. Szerk. : MILLEKER Rezső. 5/6. sz. HOFFER András : A föld belső erői. Debrecen-Budapest, 1928.

Szent István-Társulat, Budapest : KERESZTENY KIS KÖNYVTÁR : 25. sz. VÁGÁSSY Gy. : Van-e Isten, van-e lélek? — SZENTEK ORSZÁGA : 19. sz. ORSENIGO C. : Borromei Szent Károly élete. — ZBOROVSKY F. : A keresztény bölcsélet. I. Természetbölcsélet. — ÖZV. BÁTHORY N.-né : A lángész tüzeiben. — BLASKÓ M. : Édesanyám. — PALÁSTHY : A csodák szigete. — TÖRÖKNÉ-KOVÁCS H. : Kormos Biri. — BOKOR M. : Az esztergomi diák. — MANZONI : A jegyesek. — MÉZES J. : A Kántorék Annuskája. — P. PÁL Ö. : A felhők kapitánya. — SIENKIEVICZ H. : Sivatagban, őserdőben. III. kiad. — EVETOVICS K. : A kereszt diadala. — FEJSZ A. H. : Karácsonyi misztérium. — BARCLAY : Az elválasztófal. — BAUMANN : A feláldozott. — COLOMA : Juan Miseria. — CRAWFORD : Küzdelmes szerelem. — PAKOCS : Lélekzuhanás. — PERICARD : Egy apa regénye. — SIENKIEVICZ : Tűzzel-vassal.

Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedése Budapest : CSEKEY István : Északi írások. Bp., 1928.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1926. Heft 3—12. G. ZEDLER: *Zur Coster-Gutenbergfrage*. Felelet BÖMERnek a szerző *Von Coster zu Gutenberg* c. könyve ellen írt kifogásaira. — M. J. HUSUNG: *Paul Schwenkes Nachlass. Wert und Verwertung*. P. SCHWENKE könyvtörténeti kutatásaiban különös kedvvel dolgozta fel a XII—XV. sz. könyvkötéseit. Hagyatékában kb. 10.000 lapból álló katalógus maradt a középkori kötések igen változatos bélyegzőképeiről, melyek a codexek származása tekintetében is fontos következtetéseknek szolgálhatnak alapul. A gyűjtemény további kiegészítésében nagyon hasznos segédeszköze lesz a további könyvtörténeti kutatásoknak is. — E. WIEDEMANN: *Ein praktisches Hilfsmittel zum Lesen kleiner Drucke*. A rathenowi Busch-cég újrendszertű nagyítóprijmáját ismerteti, mely az apró írások vizsgálatát rendkívül megkönnyíti. — *Zweiundzwanzigste Versammlung deutscher Bibliothekare in Wien am 26—29. Mai 1926*. A német könyvtárosok szépen dolgozó egyesülete ez évben a bécsi Nationalbibliothek kétszázéves jubileumára való tekintettel Bécsben tartotta rendes évi kongresszusát. A német és osztrák tagokon kívül szép számmal jelentek meg a svájci, svéd, norvég, dán, cseh szakemberek. Magyarországot is képviselték néhányan. A gyűlést Dr. BICK, a bécsi Nationalbibliothek főigazgatója, a könyvtár történetét röviden áttekintő beszéddel nyitotta meg, mely után Dr. KRÜSS, a berlini Staatsbibliothek főigazgatója, Dr. HILSENBECK, a német könyvtárosok egyesületének, O. REDLICH, a bécsi tudományos akadémiának, W. WECKBERGER pedig, a Nationalbibliothek barátai egyesületének elnöke, üdvözlötték a nagymúltú gazdag intézményt. Majd a szakbizottságok kezdték meg tárgyalásaikat, melyek során O. GLAUNING a németbirodalmi, R. TEICHL az osztrák tudományos könyvtárak mai helyzetéről, A. JESINGER a bécsi egyetemi könyvtárról, P. TROMMSDORFF a technikai főiskolák könyvtári hatáskörének kiterjesztéséről értekeztek. Délután Chr. WEBER a külföldi németiség irodalmának gyűjtéséről, J. HOFMANN a könyvkötésrepertoriumoknak a kötetérténeti kutatásoknál való felhasználásáról és módszereiről, H. RUPPERT a tudományos olvasótermi kézikönyvtárak problémájáról, G. SCHNEIDER a bibliografia fontos szerepéről a nemzetközi tudományban tartottak előadást. Másnap R. FICK a központi katalógus jelentőségéről a kölcsönforgalomban, A. WAAS a tudományos és népkönyvtárak viszonyairól, S. FRANKFURTER a könyvtári hivatás néhány alapelvéről, PIETH a lübecki könyvtárügy átszervezéséről, ILLERT pedig a wormszi könyvtár újításairól beszélt. Ezek után a múlt évben kiküldött bizottságok adták le jelentésüket a régi könyvgyűjtemények védelme és más apróbb jelentőségű ügyben. Végül az egyesület a következő két évre egyhangúlag újra megválasztotta eddigi elnökségét. A magyar kiküldöttek nem tartottak előadást. (Az elhangzott előadásokat a folyóirat részletesen közli.) — A. TÜNEEWA:

Miniaturausgaben und die Kollektion solcher in der öffentlichen Staatsbibliothek in Odessa. Érdekes áttekintés a legapróbb kéziratok és nyomtatványokról, valamint nevezetesebb gyűjteményeiről az odessai könyvtár törpenyomtatványainak ismertetése kapcsán. A gyűjteményben 33 orosz és 72 külföldi művecske van, nagyságuk 12 és 95 mm. között váltakozik. — W. ERMAN: *Zur Anordnung und Aufbewahrung alphabetischer Zettelkataloge.* A Soenecken-féle kartotékfiókok némi módosításáról. — G. GOTTSCHALK: *Die jüdische National- und Universitätsbibliothek in Jerusalem.* A zsidó nemzeti könyvtár célja a zsidókra vonatkozó irodalmat minél teljesebb mértékben összegyűjteni. Alapját Josef CHASANOWITZ grodnoi születésű zsidó orvos mintegy 40.000 kötetes könyvtára vetette meg, melyet 1907-ben adományozott e célra a zsidó nemzeti alapnak. Némi fejlődés után 1920-ban a cionista szervezet központjának kezelésébe ment át a könyvtár. Anyagát szép értékekkel szaporította GOLDZIHÉ Ignác gazdag könyvtárának megszerzése. Fenntartására ezidő szerint 2000 font sterling van rendszerezítve, de különösen adományokból gazdagodik szépen a könyvtár, főképen Amerikából. A legtöbb zsidó kiadóvállalat rendszeres tiszteletpéldányt küld kiadványaiból. A könyvtárban 1926-ban 96.593 mű 118.019 kötete volt, melynek több mint harmadrésze hebraica, judaica és jargon irodalom. Ideiglenes épületben szűken és célszerűtlenül van még elhelyezve, nagy bajok vannak a címtározási munkálatokkal is. — P. GULYÁS: *Über einen bisher als verschollen gegoltenen vermutlichen Corvinianus.* A PYTHAGORAS filozófiáját ismertető JAMBlichus-codex — ha valóban Corvin-codex — már bizonyosan kötött állapotban került a budai Corvinába és ezért nem árulja el külsején semmi jel idetartozását. Csak a bejegyzésekből tűnik ki, hogy a codex a XVI. században több más társával — köztük Corvin-codexekkel — a BRASSICANUS-könyvtárba, majd a XVIII. században a bécsi szerviták tulajdonába került. Itt azonban egy idő múlva nyomavesztett és csak WEINBERGER nyomozása derítette ki, hogy a codexet ezidő szerint a British Museum kéziratára őrzi. Dr. GULYÁS további kutatásokat végzett a codex elszármazása tárgyában és megállapította, hogy azt már kiváló gyűjtőnk, FARKAS Lajos is ismerte — mert az 1837-ben a bearzi apátság birtokában volt — s csak anyagiakon mult akkor a vásár. Innen került azután a JAMBlichus-codex TROSS párisi könyvárus útján 1855-ben 800 frankért a *British Museum* könyvtárába. GULYÁS kérésére J. S. GILSON adott részletes leírást a codexről. A 28×19 cm méretű fehér pergament codex, melynek kezdőlapját szép iniciále díszíti, Firenzében készült. Eredeti kötésben és igen jó karban maradt meg. Széljegyzetei VITÉZ János kezére vallanak. Tartalma jól beleillik a *Corvina* neoplatonista érdeklődéskörébe — A. PREEDEK: *Ein unveröffentlichter Bericht über die Hofbibliothek in Wien aus dem Jahre 1731.* Chr. H. FISCHER köingsbergi fizikus érdekesen írja le útinaplójában a könyvtár régi állapotát. — H. MÜLLER: *Die internationale Tagung der Bibliothekare und Bücherfreunde in Prag vom 28. Juni 3. Juli 1926.* A nemzetközi könyvtároskongresszus legelőször 1900-ban gyűlt össze Párisban, majd 1904-ben St. Louisban, 1910-ben Brüsszelben, a háború után 1923-ban, a volt központi hatalmak könyvtárosainak kizárásával, ismét Párisban, végül 1926-ban Prágában. Mintegy 600 résztvevő jött össze; kétharmadrészben a szláv államokból. A közel száz előadást egyidejűleg

6 szakosztály tárgyalta a következő beosztással: 1. nemzetközi könyvtárügyek; 2. bibliografia és címtározás; 3. könyv- és könyvtártörténet; 4. az egyes államok könyvtárügyének mai helyzete; 5. népkönyvtárügy; 6. könyvtermelés, könyvkereskedelem és bibliofília. Az előadások nagyrésze szláv vonatkozású volt. A kongresszust a jövőben háromévenként fogják megtartani. — F. JUNTKE: *Die Bibliothek des Völkerbundes in Genf*. A népszövetség kezdettől fogva nagy fontosságot tulajdonított egy kellő szakkönyvtár kiépítésére. Míg a népszövetség Londonban volt, a könyvtár csak néhány ezer kötetből állott, most azonban már 80.000 kötetre emelkedett anyaga, mely célszerűtlen ideiglenes elhelyezésében is nagy forgalmat bonyolít le. Ha pár év múlva elkészül a népszövetség modern palotája, akkor a könyvtár is megkapja benne a méltó helyet. A gyűjtemény természetesen *praesens* könyvtár, csak a helyszínen használható. Kezelése teljesen női kezekben van. Miss Florence WILSON, egy amerikai könyvtáros kisasszony vezeti ügyes kézzel. Egy angol, francia, kanadai, norvég és lengyel rendes tisztviselő, valamint egy német, egy orosz, továbbá több svájci segédmunkaerő osztoznak munkájában. A főkatalógus angolul szerkesztett szótárrendszerű *Dictionary Catalogue*, mely a szerzők nevének kívül a könyvcímeket és a tárgyi csoportokat is egy ábécében egyesíti. Kartotéklapjain meglehetősen bonyolult módon a brüsseli *decimális* szakjelzet mellett a *Cutter-féle* jelzetet is feltünteti. A folyóiratközleményeknek külön címtára van, melyben 1920 óta a könyvtárbjáró folyóiratok cikkei vannak feldolgozva. Van helykatalógus is. Az egyes aktuális szakkérdések irodalmát kisebb jegyzékeken állandóan összegezik és közlik a népszövetség tagjaival. Igen nagy gonddal válogatják meg a könyvtár szerzeményeit, különösen nagy teljességre törekednek az állami kiadványok gyűjtésénél. A könyvtár fejlődése rohamos. Évi költségvetése 200.000 svájci frank. Minden jel arra mutat, hogy rövidesen egyik legfontosabb nemzetközi kultúrcentrummá fog kiépülni. — R. FICK: *Zur Frage der hannoverschen Pflichtexemplare*. A vitás hannoveri ügyek közé tartozik a kötelespéldányok közérdekű leadóhelyének végleges eldöntése is, melyeket szerző szerint talán leginkább a leipzigi Deutsche Bücherei-be lehetne irányítani.

1927. Heft 1—12. H. SCHREIBER: *Quellen und Beobachtungen zur mittelalterlichen Katalogisierungspraxis, besonders in deutschen Kartausen*. A középkori könyvtári szokások még nincsenek eléggé felderítve. A kutatások alapjául elsősorban a régi katalógusok, valamint szabályzatok szolgálhatnak. A könyvgyűjtés terén nagy érdemeket szerzett kartauzi rendnek feljegyzéseiből igen érdekes emlékei kerülnek ki a régi könyvtári életnek. — R. HOECKER: *Das spanische Bibliothekswesen*. A spanyol könyvtárügy az utóbbi években egyre tervszerűbben bontakozik ki. Rendszerében központosító törekvéseket mutat. Az intézmények élén a madridi *Biblioteca Nacional* áll egy főigazgató vezetése alatt. — W. PIETH-H. SCHNEIDER: *Das neue Heim der Stadtbibliothek zu Lübeck*. A háború óta most épült az első új könyvtárárpület Németországban: a lübecki városi könyvtár kapott új épületet. A tervezésnek nem a legkedvezőbb telekviszonyokkal kellett számolnia és az épület, mely 314.000 márkába került, mindkét oldalt házak közé van szorítva. Olvasóterme 150 m² terjedelmű. — Fr. LIST: *Das Recht der hessischen Staatsbibliotheken auf Freiemplare unter Berücksichtigung des*

allgemeinen deutschen Verwaltungsrechtes. A kötelespéldányügy a hesseni könyvtáraknál sincs kellőképpen rendezve. Lassanként egy külön valóságos könyvtárjognak kell kialakulnia, mely különösen az egyenlőden jogviszonyú Németországban lesz bonyolult. — H. A. KRÜSS: *Bericht über den allgemeinen Verlauf der 50. Jahrfeier der «American Library Association» in Atlantic City vom 4. bis 8. Oktober und der von der Association für die ausländischen Delegierten veranstalteten Studienreise vom 9. bis 22. Oktober 1926*. Az amerikai könyvtárosok egyesülete a legrégibb és tízezres taglétszámával legnagyobb valamennyi között, nagy felkészültséggel ünnepelte meg alapításának 50 éves évfordulóját. A prágai — inkább csak névleg nemzetközi — bibliografiai kongresszus után most valóban a legnemzetközibb érdeklődés nyilvánult meg a nagy távolság ellenére is. Minden kultúrállam elküldte tekintélyes képviselőit ez alkalommal. Az ünnepség mintegy 2360 résztvevővel egészen kongresszus-jellegű volt. A tárgyalások során megbeszélésre került a prágai kongresszus ama határozata is, hogy minden ország igyekezzék egyesületbe tömöríteni könyvtárosaikat és ezek az egyesületek szoros kapcsolatba kerüljenek a párisi *Institut de Cooperation Intellectuelle* nemzetközi szervezetével, hol is a nemzetközi könyvtárügyek megkönnyítésére egy állandó központi iroda állíttassék fel. Ennek az irodának évi fenntartása 2000 dollárba kerülne, de az összeg felét az amerikai könyvtárosok szövetsége készséggel vállalná magára. Minthogy azonban e fontos kérdésben a külföldi delegátusok nem adhattak egyesületük, illetve kormányuk megkérdezése nélkül érdemleges választ, a központi intézmény megalapítását egy következő tanácskozássra halasztották. A megbeszélés eredményét összefoglaló határozati javaslatot azzal a kéréssel küldötték el az egyes államoknak, hogy a kérdésben mielőbb határozott álláspontot foglaljanak el. A legközelebbi tanácskozások a megbeszélések szerint az angol könyvtárosok egyesületének 1927. évi szeptemberi 50 éves ünnepélyes közgyűlésén kerülhetnének sorra. Amerikai vélemény szerint a központi iroda működése elsősorban a következő ügyekben volna szükséges: 1. a könyvtári tisztviselők, különösen a fiatalabbak, könyvtár- és államközi cseréjének megkönnyítése; 2. kölcsönös tájékoztatás az egyes könyvtárak különgyűjteményei ügyében; 3. könyvtárügyi vélemények megvitatása nemzetközi kongresszusok útján, vagy a központi iroda közvetítésével; 4. a decimális szakkönyvtárrendszer továbbfejlesztése; 5. fontos bibliografiai feladatok megoldása nemzetközi erővel. Az ünnepség végén következő választáson az amerikai könyvtárosok egyesületének elnöke, Dr. LOCKE, a *torontoi* (Canada) *Public Library* igazgatója lett. Majd a külföldi delegátusokat egy kéthetes körútra látta vendégül az egyesület, mely *Atlantic City*ből kiindulva *Princeton* (Princetoni egyetem), *New York*, *Brooklyn*, *Boston*, *Cambridge* (Harvard egyetem), *Niagara Falls*, *Toronto* (Canada), *Detroit*, *Ann Arbor* (Michigan egyetem), *Chicago*, *Cleveland* és *Washington* érintésével fejeződött be. A kitünően szervezett kirándulás igen jó alkalmat nyújtott az európai könyvtárosoknak, hogy a szépen kiépült amerikai könyvtári életbe betekinthesse. — S. FRANKFURTER: *Friedrich Arnold Mayer*. A bécsi egyetemi könyvtár most elhalt főkönyvtárosának könyvtárügyi és irodalomtörténeti életmunkásságáról. — G. KÖGEL: *Die Reflexkopie. Ein neues Hilfsmittel der Druckschriftkopie*. A grafikai reprodukciók kiváló szakemberének

ismertetése a könyvtári reprodukciók különféle szempontjairól és eljárásairól, különös tekintettel az új *Typo*-eljárásra; — H. ZIMMERMANN: *Einige Titelholzschnitte Lucas Cranachs d. Ä. und ihre Drucksausgaben*. Újabb adalékok a reformáció korszakának könyvművészettörténetéhez. — M. STOIS: *Das gestohlene Buch*. A könyvlopás büntetőjogi megítélése különböző szempontokból. — F. SCHMID: *Mein letztes Wort zum Alphabetischen Sachkatalog*. Felelet F. KOCH és H. SCHLEIMER hozzászólásaira a tárgyszócímtár túlbonyolult kérdéseiben. — K. LÖFFLER: *Von belgischen Bibliotheken*. A belga könyvtárügy még mindig nagyon rendszertelen. A könyvtárak fejlesztésére nincs elég fedezet. Az ország első könyvtára, a brüsseli királyi könyvtár célszerűtlen helyiségben van összehúfolva. A *löweni* egyetemi könyvtár, mely az 1914-ben elpusztult helyett nemrég épült, az ország első modern könyvtáráépülete és kötetszámaival jóval felülmúlja szerencsétlen elődjét. Ezek mellett a *genti*, *lüttichi* és brüsseli egyetemi, valamint *antwerpeni* és *brüggei* városi könyvtárak tesznek még számot. — H. A. KRÜSS: *Die internationale Zusammenarbeit der Bibliotheken*. A német könyvtárak szíves felajánlkozása a nemzetközi könyvtári kapcsolatok kiépítésében leendő közreműködésre. — G. LEYH: *Randbemerkungen zum volkstümlichen Bibliothekswesen*. Hozzászólás a német népkönyvtárügy eszméjének fejlődéstörténetéhez és ahhoz a felfogáshoz, mely a könyvtárak kizárólagos kultúraterjesztő erejét hirdeti. — P. OTTO: *Die Bibliothek des Reichspatentamts*. A szabadalmi hivataloknak mindenhol jól felszerelt könyvtárakra van szükségük világszerte. A német *Reichspatentamt* azonban, melyet 1877-ben alapítottak, ezek közt is egyike a leggazdagabbaknak. A szabadalmi leírások gyűjteménye huszonhét állam hetedfél millió kiadványát tartja rendkívül könnyen a legkülönbözőbb szempontokból is áttekinthető rendben. Ezekon kívül 180.000 kötetes idevágó technikai szakkönyvtára van. A könyvtár címtározása kezdettől fogva mintaszerű. Legújabb címtára 1922-ben közel kétezer háromszáz oldalon jelent meg. Csaknem egyedül áll a könyvtár ama szerencsés rendszerével is, hogy címtárszedését állandóan megőrzi és az új gyarapodás adatait hetenként beiktatja. Így természetesen rendkívül meg vannak könnyítve a címtár későbbi kiadásai. Nemkevésbé jelentékeny a könyvtár forgalma is. Olvasóinak száma az utolsó 15 év alatt szinte megnégyszereződött, 1925-ben közel 180.000 kötetét használták. — E. BELOW: *Das Zitieren von Zeitschriften*. A folyóiratok címében igen könnyű a tévedés a sok hasonló hangzású cím miatt. Ezek elkerülésére igyekszik a szerző módszert adni. — G. PRAUSNITZ: *Die Urschrift zum Kommentar des Alexander Stadensis in der Landesbibliothek zu Wolfenbüttel*. A. STADENSIS *Apokalypsis* kommentárjának XIII. századbeli kéziratáról. — E. KUHNERT: *Die Ziele der Deutschen Leihverkehrsordnung*. A német könyvtárak kölcsönzési rendjét 1924, illetve 1925 óta egységes miniszteri rendelet szabályozza, oly céllal, hogy a könyvtárak használata teljesen kölcsönös legyen és a kölcsönzés az intézményekre minél kisebb terheket rójon. Minthogy ez az intézkedés csak a tudományos könyvtárak érdekét szolgálja, természetesen csak a tudományos könyvtárakra vonatkozik, illetve azok anyagát védi a túlságos elhasználódás ellen. — R. HOECKER: *Der 23. Bibliothekstag in Dortmund vom 7—11. Juni 1927. Bericht über den äusseren Verlauf*. Ez évben a westfáliai Dortmund látta vendégül

a német könyvtárosok egyesületének huszonharmadik vándorgyűlését. Ez alkalommal 150 tag vett részt a tárgyalásokon. — O. H. MAY: *Karl Kunze*. A hannoveri kir. könyvtár igazgatójának, a kiváló történésznek elparentálása. — I. SCHUNKE: *Die systematischen Ordnungen und ihre Entwicklung*. A tudományok szakrendszerezésének érdekes összefoglalása a fejlődéstörténet alapján. Három vezetõszempontot különböztet meg a szerző, mely a bibliografia terén is igen elérő módon érezte befolyását: 1. a tudományos rendszer, mely korának tudományos átézését tükrözi vissza; 2. a filozófiai-enciklopédikus rendszer a tudományokat eszmei fogalmak és szellemi tevékenységek szerint csoportosítja; végül 3. a tisztán könyvtári rendszer, mely a használat szempontjából kialakult célszerűségi rend. E csoportosításokat a szerző jellemző példákkal világítja meg. — U. LEO: *Eindrücke aus einigen französischen Bibliotheken*. Jellemző megjegyzések a francia könyvtárügyről különös tekintettel a párisi *Bibliothèque Nationale*, a *B. de l' Arsenal*, *B. de Sainte Geneviève*, *B. de l' Institut de France*, valamint a párisi *American Library*-ra. — *Verordnung über Abgabe amtlicher Druckschriften des Reichs an die öffentlichen Büchereien der Länder*. 1927 január 1-i hatállyal kiadott belügyminiszeri rendelet a hivatalos kiadványok beszolgáltatására és kivételeire. — *Dreißundzwanzigste Versammlung deutscher Bibliothekare in Dortmund am 8—10. Juni 1927*. A gyűlés megnyitása után az elnöklő Dr. HILSENBECK összefoglaló jelentést adott a német tudományos könyvtárak állapotáról, mely a múlt év óta sem javult. A könyvtárak már alig tudnak megfelelni a növekvő igényeknek. A könyvek ára a békeárakhoz képest 50/0 emelkedést mutat. A könyvtári személyzet nagyon is elégtelen és mielőbbi kiegészítésre szorul. Egyedül a *berlini Staatsbibliothek* gyarapodása egészséges. A *müncheni* már régóta lényegesen mögötte jár beszerzéseivel. Az egyetemi könyvtárak békejavadalmuknak felét kapják, de van olyan is, amely évi 24.000 M-ból kénytelen vásárolni. Nagy segítsége a német könyvtáraknak a külföldi beszerzéseknél a *Notgemeinschaft* gondoskodása. A német kiadók is dicséretes módon támogatják a könyvtárakat, azzal, hogy a rabatt-tílalom ellenére 50/0 rabattot nyújtanak kiadványaik bolti árából. Egyideig a személyzethiány miatt arra sem gondolhatnak, hogy a *berlini központi katalógust* a *müncheni* és *bécsi* katalógus adataival kiegészíthessék, holott erre egyre nagyobb szükség van. Igen sok a tennivaló a könyvtárosképzésben is. — A további előadások során O. GLAUNING a középfokú könyvtárosi szolgálatról és vizsgáról, G. ABB a német könyvtárak kölcsönforgalmának háromévi eredményéről, A. PREDECK a technikai könyvtárak céljáról és feladatairól, J. HOFMANN a régi könyvkötési katalógusok egységes elveinek megállapításáról, W. RUST az idézetek jelzésének célszerűbb módjáról tartott előadásokat, melyeket a *Zentralblatt* 9—10. füzeté egész terjedelmükben közöl. Majd G. REISMÜLLER a *Pfälzische Landesbibliothek*ről, A. SCHRAMM a német múzeumok könyvtáiról, H. LÖWE a *jeruzsálemi* könyvtár építkezéséről számoltak be. Az előadásokat sokoldalú viták követték, melyek végén megvitatták az angol könyvtárosegylet közeli jubileumán való képviseltetést és kisebb ügyeket. Az egyesület tagjainak száma az osztrákokkal együtt 602-re növekedett. — P. LEHMANN: *Kennten wir die Schriftzüge des Walahfrid Strabo?* A IX. század neves költőjének és tudósának, aki a reichenauai benedek-

rendű apátság szerzetese volt, egy kétséges eredetiségi kézírásáról. — E. GEBELE: *Auf den Spuren einer verschollenen Bibliothek*. Heinrich RANTZAU schleswig-holsteini humanista egykori gazdag könyvtárának néhány töredékéről. — F. KOCH, H. SCHLEIMER: *Zur Frage des Schlagwortkatalogs*. A tárgyszócímtár kérdésének útvesztőjében folytatják szerzők a vitát F. SCHMIDTTEL. Tekintettel a már kissé kiéleződött személyi szempontokra, a szerkesztőség most a vitát le is zárta. — G. KRICKER: *Die medizinische Literatur in den rheinischen Bibliotheken*. Az orvosi szakirodalom túlgyors elavulása miatt a német országos és városi könyvtárak lassanként abbahagyták orvostudományi szakcsoportjuk kiépítését, és ezek gondját az egyetemi, illetve szakintézeti könyvtáraknak engedték át. Ezek között a *kölni* és *bonni* egyetemek igyekeznek leginkább lépést tartani szerény erővel, ami a nagy könyvtermelés és könyvdrágaság miatt egyre nehezebb. — J. RAMMELT: *50 Jahre Anhaltische Behördenbibliothek, 5 Jahre Anhaltische Landesbücherei* 1876–78-ban az anhalti hercegség fontosabb könyvtárait Dessauban egyesítették. Ma ez a könyvtár 150.000 kötetből áll. — H. FUCHS: *Die sechste Conférence Internationale de Bibliographie et de Documentation*. 1927 július végén tartották meg Brüsszelben a hatodik nemzetközi bibliografiai konferenciát a Dewey-féle decimalizálás jegyében. 12 országból 40–50 résztvevővel indult meg a tanácskozás s az újabb alakulású országok könyvtárai csatlakoztak a rendszerhez. A *brüsszeli központi címtár* munkálatai elismerést érdemlő módon haladnak tovább s ma már mintegy hét millió könyv- és folyóiratcímeket foglal a gyűjtemény magában. — H. MENHARDT: *Weitere Nachrichten von Kärntner Klosterbibliotheken*. Az *altsanctpauli* és *friesachi* apátsági könyvtárak középkori kéziratgyűjteményeinek maradványáról. — W. SCHMIDT-EWALD: *Rudolf Ewald*. Nekrolog a gothai könyvtár igazgatójáról, aki neves filológus és történétíró volt. — Apró közlemények, irodalmi szemle és könyvtári hírek teszik teljessé a folyóirat minden számát.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Zeitschrift für Bücherfreunde. 1927. 19. Jahrg. K. LÖFFLER: *Die Weltchronik des Rudolf von Ems*. A középkor három utolsó századának igen kedves olvasmánya volt Ems világkrónikája, melynek több, s közöttük néhány remekül miniált kéziratpéldánya maradt korunkra. A 36.000 versből álló hosszadalmas költemény szerzője halálával félbeszakadt, de bár folytatói is akadtak, örökre csonka maradt: a teremtéstől csak JOSUE haláláig jutott el. Tartalmi értéke csekély. Lényegesen becsebbebb azonban illusztrációi, s ezek közt is különösen a *stuttgarti* kodexek érdemlik meg a figyelmet. — A. SCHMIDT: *Der chinesische Buchdruck*. A kínai könyvnyomtatásról igen sok ellentétes adat van forgalomban. Újabbban azonban több értékes monográfia ad tiszta képet a kérdésről, mely most már a következőkben foglalható össze. A *papírgyártást* egykorú adatok szerint T'SAI LUN, egy magasrangú császári tisztviselő találta fel 105-ben Kr. u. Ezt a régi adatot megerősítik STEIN Aurél leletei is, melyeket 1907-ben ástott ki a kínai nagy falak melletti városromokból s amelyek a Kr. u. 150 év körüli időkből származnak. A papírgyártás titka *Kínából* terjedt el nyugaton, és pedig a III. században *Turkesztánban*, 650 körül *Szamarkandban*, 900 körül *Egyiptomban*, 1100 körül *Marokkóban* és innen *Spanyol- és Franciaországokon* át *Németországban*, illetve Középeurópában vált ismertté. Agyagbanyomott *bélyeg-*

zők használatáról viszont már 255-ből Kr. e. van kínai adat. A Kr. u. IV. század egyik írója nagyobb bélyegzőkről is hírt ad, melyekről az V—VI. században tussal átfestve nyomnak már papirosra vagy egy másik eljárást követve köbevésték és így dörzsölték át papirosra a sokszorosítandó szöveget, amiről 175-ből Kr. u. szólnak adatok. Úgy látszik, hogy a buddhista kolostorokban már a VIII. század elején próbálkoztak *fatáblanyomatokkal* is. 1900-ban Tuhwang város közelében fekvő sziklabarlangban egy valószínűleg 1055-ben elfalazott barlangfolyosóra bukkantak, mely telve volt V—X. századi, kitűnően megmaradt buddhista iratokkal és nyomtatványokkal. A gazdag lelet egyrésze *Londonba*, másrésze *Párisba* került. Az előbbieket közt van *a világ eddig ismert legrégibb nyomtatott könyve*. A 16 láb hosszú és egy láb széles tekercskönyv több lapból van összeragasztva. Feltűnően tiszta nyomtatásáról látszik, hogy nem első nyomdakísérletről van szó. A könyv végén nyomtatott kolophonból megtudjuk, hogy a könyvet 868 májás 11-én nyomta WANG CHICH szüleinek emlékezetére. A mű az u. n. *Gyémánt-Sutrát* tartalmazza, mely az első buddhista nyomdák kedvelt szövege lehetett. — A fatáblanyomatos kínai könyvnyomdászat a következő századokban a gyakori politikai változások dacára is szépen fejlődött. Az írásmetszőket annyira megbecsülték, hogy nevüket a könyvek szerzőivel együtt jegyezték fel. Idővel a kiadói vállalkozások szintén rendkívüli méreteket öltöttek. Az első SUNG-császárok korában — valószínűleg 972-ben — nyomtatták a legerjedelmesebb művek egyikét, melyet az irodalomtörténet ismer. *Tripitaka* e monumentális anthológia neve, mely magában foglalja az összes buddhista kánoni iratot, összesen 1521-et. A nagy mű 130.000 oldalon — tehát ugyanannyi metszett fatáblán — 5000 kötetre terjedt. Ez alkalommal összesen 20 példányban nyomtatták. A tizedik században a *koreai* császár nyomtatott belőle új kiadást, majd 1476-ban újra kiadták a közben már 6467 kötetre bővült művet, melynek valamennyi fatáblametszete *Japánba* került és egészen korunkig Tokióban volt. — A fatáblanyomtatás virágkora az első MING-császárok uralkodásának idejére (1368—1644) esik, tehát szinte egyidős GUTENBERG felléptével. Igen sok valószínűsége van annak, hogy a könyvnyomtatás csakúgy, mint kevessebbel előbb a papirosgyártás kínai eredettel vált ismertté Európában. Ezt abból is következtethetjük, hogy a XIII. században több európai utazó Kínába is eljutott, kik bár a könyvnyomtatást feljegyzéseikben nem említik, azonban a nyomtatott papírpénzt igen. A XIV—XV. században viszont sok misszionárius járt *Kínában*. De a mongoloknak már a XIII. században is sok alkalmuk volt érintkezni Európával, és pedig úgy a keresztes háborúk, mint a mongol nagy hadjáratok idején. 1300-ban már perzsa leírást is ismerünk a könyvnyomtatás kínai módszeréről. Innen ismerhette meg az egész mohamedán világ is, bár *Egyiptomban* már előbb eljutott a fatáblanyomás. — De megelőzték a kínaiak Európát a különbetűrendszeres nyomtatással is, bár a több mint negyvenezer fajta betűjök munkájukat ugyancsak nehezé tette. A találmánynak azonban igen nagy jelentőséget tulajdonítottak. SHÊN KUA, egy tizenegyedik századbeli író (1030—1093) írja, hogy PI SHÈNG nevű egyszerű származású ember az 1041 és 1049 közötti években kemény agyagból önálló betűket készített és azokat tűzben égette ki. E betűket, viasz és hamu keverékével behintett fémlapon csoportosította és

fémkeretre szorította. Majd a deszkával egyengetett szedést addig melegítette, míg a gyanta egy tömbbé forrasztotta össze az egészet. Ezután festékezte és a ráfektetett papírosra dörzsölte át az oldalt. Minden betűből több darabja volt PI SCHÈNGnek, a fontosabbakból 20 is. Ha valamely betű kifogyott, agyagból formált ujat és szalmatűzőn égette ki. Míg az egyik munkás nyomtatott, a másik a következő szedést állította össze. Nyomás után a formát újból megmelegítették, mire a betűk könnyen elváltak egymástól és rekeszeikbe kerültek vissza. SHÈN KUA megjegyzi, hogy ez az eljárás kissé nehézkes, ha csak pár példányos sokszorosítás szükséges, százak vagy ezrek nyomtatására azonban bámulatosan alkalmas. PI SHENG halála után betűit mint nagy értékeket őrizték. — 1314-ben WANG CHENG további eljárásokat is közöl a könyvnyomtatásról. A törékeny cserépbetűket ugyanis sodronyra fűzött cinnbetűk váltották fel, mivel azonban ezek hamar elkoptak, fából metsztették ki őket. A fabetűkből ma is maradt még több száz darab, melyek eredete 1300-ra nyúlik vissza. Minthogy azonban a velük nyomott könyvek nem igen különböztethetők meg a fatáblanyomatos könyvektől, eredeti nyomtatást nem ismernek róluk. Majd kelet felé terjedt a kínai könyvnyomtatás. 1392-ben Koredában állítanak fel egy bizottságot betűöntésre és könyvnyomtatásra. A XV. század végén pedig már annyira közönséges, hogy egy író örvendezve jegyzi meg, hogy hála az öntött betűk feltalálásának, most már minden házban akad gyűjtemény a klasszikusok munkáiból és egyéb fontos könyvekből. — Még a XIII. században is használták Kínában az önálló betűket, Japánban azonban már 1629-ben felhagytak a betűöntéssel és mindkét ország áttért újra a fatáblanyomatos nyomásra. Ma már azonban semmi kétsége sem foroghat fenn annak, hogy a könyvnyomtatás Kínában századokkal megelőzte GUTENBERG korát. — E. PINNER: *Über meine Arbeiten*. Az ügyes rajzolóművész újabb illusztrációi. — Z. HUSUNC: *Aus der Frühzeit des Bucheinbandstempels*. Tizennegyedik századi kötéstörténeti adatok. — E. BEREND: *Silberschlags Arche Noah*. A XVIII. századi német teológus pontos adatai Noé bárkájáról. — R. ALEWYN: *Felssecker und Fillion*. GRIMMELSHAUSEN *Simplificissimusa* első kiadásának álnevű nyomdahelyéről. — F. ZOBELTITZ: *Die Zeitschrift für Bücherfreude*. 1897—1927. *Ein Rückblick*. Rövid áttekintés e tartalmas folyóirat harmincéves történetén. — H. HERBST: *Der wittenberger Buchbilder Thomas Krüger*. A reformációkori kiváló mester munkásságáról. — A. RENKER: *Das Wasserzeichen*. A vízjelkutatás bibliofil feladatairól. — R. PAYER von THURN: *Ein Bücherschicksal*. CORTEZ mexikói felfedező jelentésének egykorú kézírata, mely 1865-ig a bécsi udvari könyvtárban volt, MIKSA mexikói császár tulajdonába s onnan kalandos úton újra helyébe került. — O. ZARETZKY: *Das Rätsel der Narrenbibel*. A nevezetes sajtóhibás bibliát 1497-ben nyomták Lűbeckben. — H. HOMEYER: *Buchkünstler der Gegenwart*. Emil Rudolf Weiss. Az ötvenhárom éves művész fontosabb munkáinak ismertetése. — E. BETHE: *Griechische Buchmalerei*. Adatok a könyvművészet XI. századi fénykorából. H. HERBST: *Eine Corvinhandschrift der Bibliothek zu Wolfenbüttel*. A wolfenbütteli könyvtárban kilenc Corvin-kódex van. A legszebb ezek között egy psalterium, melynek szerző leírását és kötéssrajzát adja. A bőrtáblás kötés egyike a legszebb eredeti Corvina-kötéseknek. — J. ZEITLER: *Die Internationale Buchkunstausstellung Leipzig*. 1927.

A multévi leipzig-i könyvművészeti kiállítás az 1914-ben szerencsétlenül félbeszakadt BUGRA óta elmúlt időszak művészi fejlődéséről adott számot. Nagyságát eléggé jellemzi, hogy a külföld bevonásával több mint 1100 könyvművész vett részt benne mintegy húszezer kötettel. A magyar könyveknek is szép sikerük volt. A kiállított külföldi könyvek jó része ma már szélsőségesen új utakon jár és reformtörekvéseik alapján ingatják meg a művészi könyvek évszázadokon át kikristályosodott fogalmát. — Igen érdekesek a folyóirat külföldi bibliofil jelentései és könyvszemlerovatai is.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Archiv für Buchgewerbe. 1827. Jahrg. 64. F. HELLWAG: *Lucian Zabel*. A rendkívül finomrajzú német könyvművész illusztrációinak, kötésterveinek, plakátjainak méltatása. — E. RATH: *Die Entwicklung der Kuferschnittillustration im sechzehnten Jahrhundert*. A rézmetszettel illusztrált könyvek 1550 után kezdenek divatba jönni és rövid fejlődés után különösen PLANTIN műhelyében emelkednek kétségtelen művészi magaslatra. — J. ZEITLER: *Hans Möhring*. A modern úton járó, de nem szélsőséges irányú német művész újabb munkáiról. — F. SACK: *Wesentliches von Setzmaschinen-gebiet*. A Linotype újabb tökéletesítéséről, valamint a Typar és a többi újabb típusokról. — W. TEUPSER: *Karl Stratil*. A kiváló könyvművész erőteljes fametszetei igen sokat ígérők. — *Sonderheft anlässlich des fünfzigjährigen Bestehens der Typographischen Gesellschaft zu Leipzig*. A híres nyomdászegyesület ötvenéves története. Az ünnepi cikkek során A. GIESECKE a régi nyomdászelnvezéseket magyarázza, E. WETZIG a betűművészet ötvenéves történetét, E. RAUSCHENBACH a címszedés, R. ENGEL-HARDT a keretezés izlésváltozásait ismertetik, W. HELLWIG a nyomdászok idegen nyelvtudásának tulajdonít nagy fontosságot, O. KRÜGER az offsetnyomásról és jövőjéről, O. SAUBERLICH a papiros normalizálásáról és H. SCHWARZ a könyv-ipari gyűjteményekről írtak. G. LEIDINGER: *Ein Sammt-Teigdruck des Fünfzehnten Jahrhunderts*. A rövidéletű korai nyomástechnika egy érdekes maradványáról. — O. LERCHE: *Gerd Schniewind*. A fametszőtechnikában különösen gyakorlott művész valósággal rajongója az ipartelepek ábrázolásának. Exlibrisei is igen szépek. — *Das Buchgewerbe und die neue Zeit* címmel a negyedik füzet F. M. HUEBNER tanulmányát hozza a könyvpar szellemi alapjairól, G. MENZ a gazdasági, W. TEUPSER pedig a művészi alapokról adnak összefoglalót. C. BLECHER a modern nyomdatechnikát, H. WIEYNCK az újabb szedéstörekvéseket ismerteti. — A következő különszámban *Sonderheft Stuttgart* címmel a stuttgarti nyomdaiparról, könyvkötésről, fametszőművészetről, könyvkiadóintézményekről, grafikai szakoktatásról, újabb grafikai törekvésekről, valamint a stuttgarti Landesbibliothekről olvashatunk a műmellékletek valóságos grafikai anthológiájával bővített ismertetéssorozatot. — W. FRELS: *Die Ausgaben des deutschen Klassikerverlags 1867—1926*. Egyike a legérdekesebb könyvtörténeti szempontoknak a klasszikusok időről-időre megismétlődő könyvsorozatainak a könyvművészet fejlődését tanulmányozni. A különféle vagyoni helyzetekhez alkalmazkodó kiadások egymással összevetve sok mindent árulnak el. Szerző tanulmányát képekkel is jól illusztrálta. — E. WEISS: *Rückblick auf die Jahresschau Deutscher Arbeit «Das Papier» zu Dresden*. A mult évben rendezett nagy dresdeni szakkiállítás még a szakembereknek is meglepő módon csoportosította a modern technika óriási arányú papirosfeldol-

gozását, illetve papírszükségletét. — H. de BOOR: *Schwedische Buchkunst der Gegenwart*. A sokatigérő svéd művészet már régóta kiváló szerepet tölt be a modern könyvtermelésben. — Az évfolyam utolsó füzeté az 1827 évi leipzig-i *Internationale Buchkunst-Ausstellung* eredményeiről szól. H. STEINER a nagysikerű kiállítás célját ismerteti, W. SCHINGNITZ a könyv filozófiájáról, C. GLASER a könyv esztétikájáról írnak. Az utóbbi a kiállítás német részét ismertetve. F. M. HUEBNER a románnyelvű országok, A. LUTHER a magyarok és szlávok, H. de BOOR az északi államok, J. RODENBERG az angolok és északamerikaiak mai könyvművészetét foglalják össze kiállított könyveik alapján. J. ZEITLER pedig a könyvkétszművészetéről ad általános képet. — Két hatalmas kötetet tesz ki a folyóirat mult évi folyama és a felsorolt általánosabb érdekű közlemények mellett igen sok technikai cikket is hoz — többnyire összefoglaló módon — a betűtechnikai újabb fejlődéséről, a nyomó-, szedőgépekről, festék és papírgyártásról, reprodukívtechnikákról és egyéb kérdésekről, valamint a grafikai szakirodalomról.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Bulletin du bibliophile et du bibliothécaire. VII. Új évfolyam, 1928. január—október. Ennek az igen becses francia folyóiratnak minden számában a vezető cikket (Krónika) a folyóirat szerkesztője, VANDÉREM Fernand írta. Cikkeinek túlnyomó száma az «elhanyagolt» francia könyvek valamelyikével foglalkozik. Cikkeiben nemcsak a könyvész, hanem az irodalomismerő is megnyilatkozik. A folyóirat minden cikkét, úgy mondhatjuk, tanítói szándék vezeti. Az a célja, hogy a könyvbarát bizonyos művek gyűjtésének miéértje és mikéntje felől tiszta képet nyerjen. Nem egyszer — s ez jó példaadás — viták folynak le szemünk előtt. Például: HUGO Viktor *Napoléon le Petitjének* «igazi» első kiadásáról ír a szerkesztő; MICHAUX F. ezzel szemben más nézetet vall s igazolásul érveket sorakoztat fel, mire ellenérvek jönnek válaszul, sőt levelek formájában az olvasók is hozzászólnak a kérdéshez, anélkül azonban, hogy a szenvedély vagy a csúfolódás hangja belevegyülne a vitába. A francia bibliofileket rendkívül élénken foglalkoztatja az «igazi első kiadások» kérdése. Arról van szó ugyanis, hogy miután élelmes belga, sőt hollandus kiadók is francia műveket korább adtak ki, mint a franciák, melyik kiadást kell autentikus első kiadásnak elfogadni? E kérdésnek eldöntése élénken foglalkoztatja nemcsak az amatőrt, hanem a könyvkereskedőt és antikváriust is, mert ez készletük ártértékelését hozza magával, közelebből nyereséget, illetve veszteséget jelent részükre.

A mi könyvkedvelésünk aligha foglalkozik számottevően a francia könyvvel s így céltalan részletesen kitérnünk a francia könyvbarátokat érdeklő kérdésekre. Csak utalunk arra, hogy egy-egy bibliografiai kérdést rendkívül részletesen dolgoznak fel s közlik a megállapításaik eredményét, a bibliografiát. Egy példát a sok közül: Henri DUCUP DE SAINT-PAUL a *Liaisons dangereuses* kiadásainak igen részletes feldolgozását nyújtja e címen: *Essai bibliographique sur les deux véritables éditions originales des „Liaisons dangereuses“ de Choderlos de Laclos et sur d'autres éditions françaises intéressantes de ce roman.* (Megjegyzendő, hogy e tanulmány még 1927-ben kezdődött és 1928-ban három folytatást vett igénybe.) Irigylésre méltó kiadványgazdagság jellemzi a francia termelést, amely lehetővé teszi, hogy egy havonta megjelenő folyóirat állandóan a könyvvel s úgyszólván

kizárólag a könyvvel foglalkozzék, mert e *Bulletin*-ben csak elvértve jelenik meg egy irodalmi cikk, mint pl. LACHÈVRE Frédéric-é *La réhabilitation de Cyrano de Bergerac* címen, vagy oly irodalmi csemege, mint Anatole FRANCE-nak ismeretlen kritikája Pierre LOTI *Japonerie d'automne* c. művéről, amely a *Le Temps*-ban jelent meg s amely FRANCE műveinek összkiadásából valahogy kimaradt.

Végezetül hadd emlékezzünk meg VANDÉREM egyik Kritika-beli cikkéről, a *Préoriginales et originales*-ről. Hogy mit értsünk e kitételen: «pré original», azt VANDÉREM következő magyarázatából fogjuk megtudni: «A mult század végén némely amatőr azt tette, hogy ujságokból vagy folyóiratokból bizonyos regényeket, színdarabokat vagy költeményeket összegyűjtött, s ezeket bekötötte s e kitépeteket elnevezte préoriginaleoknak». A préoriginalt magyarul jobb híján első közlésnek vagy elődkiadványnak hívhatnók, miután az «őseredeti kiadás»-sal való fordításnak akaratlanul is kissé csúfolódó színezete van. Az elődkiadványokat VANDÉREM úgy elvből, mint a szó formálása miatt elítéli, mondván: mindenekelőtt egy műnek folyóiratban vagy ujságban való kinyomtatása közlemény és nem kiadás. Azután meg, a «kötetben kinyomtatott műnek háromféle kiadása lehet, ú. m. az első, az eredeti kiadás; a második, harmadik vagy negyedik kiadás az, amely szövegében az elsőől eltérő lényeges módosításokkal jelenik meg; végül minden oly kiadás, mely az elsőnek teljesen változatlan lenyomata, ez utóbbi a bibliófil nem érdekli». Az «elődkiadványt», illetőleg az «első közlést» e kiadványok egyik kategóriájába sem lehet sorolni. Noha VANDÉREM elismeri, hogy valamely mű első közlésének irodalmi értéke lehet s ezért annak lapjait, vagy helyesebben a folyóirat egész évfolyamát érdemes megőrizni, mégis kiadványként az nem szerepelhet. A kitépetek kötete csupán bekötött papiros s nem kiadvány s azért ne gyűjtsük ezeket, sem az értelmetlen préoriginal kitévelt ne használjuk.

I. K.

Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes. Ötödik évf. 1927.

I—4. szám. A céltudatosan szerkesztett folyóirat ezévi cikkei a francia szakörök részére hasznos ismeretekkel szolgálnak. F. ECKHART: *Introduction à l'histoire hongroise. I—II.* (Kár, hogy a fordításba egy hiba csúszott be, mert SZÉCHENYI Világát *Monde*-nak fordította *Lumière* helyett. 265/66. l.) — L. BARTUCZ: *La composition anthropologique du peuple hongrois.* — J. GYALÓKAY: *La catastrophe de Mohács.* — L. RÁCZ: *L'inspiration française dans le protestantisme hongrois.* (Befejező közl.) — Majd irodalom-, művelődés- és zenetörténeti cikkek következnek. F. SZINNYEI: *Le romantisme français et le roman hongrois avant 1848.* — T. THIENEMANN: *Érasme en Hongrie.* — V. TOLNAI: *L'eau de la reine de Hongrie.* — A. ECKHART: *L'ogre.* — Z. BARANYAI: *H.—F. Amiel, traducteur de Petőfi.* — E. HARASZTI: *Les hussards hongrois en Alsace: Céléstin Hardt.* E nagyobb cikkeket kitűnő adattár és igen gondos könyvismertetések követik. — Hatodik évfolyam, 1928 1. szám. Ebben több külföldi szakember jelenik meg munkatársként. Carlo TAGLIAVINI *L'influsso ungherese sull'antica lessicographia rumena* c. cikke írójának anyanyelvén, olaszul közöltetett. — M. ZSIRAI: *Joseph Szinnyei. A l'occasion de son 70e anniversaire.* — A. MEILLET: *Sur la terminologie de la morphologie générale.* — H. TRONCHON: *En guise:*

d'introduction à une bibliographie critique de l'influence anglaise en Hongrie. — J. MELICH: *Gépidés et Roumains «Gelou» du Notaire Anonyme.* — Z. GOMBOCZ: *Observations sur le consonantisme des mots d'emprunt turks en hongrois.* — Úgy a krónika, mint az adattár ebben a számban is igen értékes dolgozatokat tartalmaz. I. K.

Le Bibliographe Moderne. XXIII. évf. 1926—27 július—decemberi harmas szám BURGUBURU-nek a mult számban kezdett s fáradságot nem ismerő munkával összeállított *Essai d'une Bibliographie métrologique universelle* c. jegyzékét folytatja. A szerkesztő Henri STEIN tollából a francia nemzeti könyvtár egyik nagyértékű gyarapodásának történetét kapjuk a következő címen: *L'incendie de la bibliothèque de l'ancienne abbaye de Saint-Germain-des-Près en l'an II.* Mint az előző füzetekben, úgy ebben is igen gondos levéltári és könyvtári krónika van s a bibliografiák szemléje fejezi be a füzetet. Figyelme Magyarországot sem kerüli ki, kár, hogy a *Levéltári Közleményeket* könyvtári kiadványnak teszi meg. Nagy elismeréssel emlékezik meg GORIUPP Alisznak a *Revue des Études Hongroises* mult évi kötetében megjelent s az újabbbkori magyar bibliografiai munkálatokról szóló tanulmányáról. I. K.

La Bibliofilia. XXX. évf. 1928. 1—8. szám, január—augusztus (négy füzet). Giuseppe BOFFITO *Per un frontespizio del Callot* címen azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy hány címlapot metszett CALLOT s ezeknek pontos bibliografiáját adja. Guido Lodovico LUZZATO *Dürer grafikájáról* a mult évben kezdett tanulmányát folytatja. Roberto RIDOLFI *L'Archivio della famiglia Verrazzano* c. cikkében nemcsak a nevezett család rendkívül gazdag levéltárának leírólajstromát adja, hanem függelékként szövegében közli a 85. számú XVI. századi kézirat alapján a család történetének genealógiai részét is. Ester PASTORELLO *Inventario cronologico de l'Epistolario Manuziano 1483—1597.* c. levéltári adatközlése (még két számban folytatja) után két könyvtörténeti cikk következik, és pedig: Ludwig BERTALOT: *Il primo libro di Fano*, és Carlo PASERO: *Sguardo generale alle prime tipografie Bresciane.* A március—májusi füzetben R. RIDOLFI ismét levéltári kutatásairól ad számot *Gli archivi de' Gondì* címen. E neves firenzei család rövid történetét csak azért vázolja, hogy kimutassa a Bernát fia Amerigo és a Bernát fia Bertalan-ág levéltári anyagának gazdagságát s hogy felsorolja a SAVONAROLÁRA vonatkozó szépszámu kéziratot, amelyeknek részletes leírólajstromát fényképmásolatok illusztrálják. Lodovico FRATI a mult évi folyamban közölt MARSELI-kéziratok lajstromának mutatóját közli. Olga PINTO az arabs könyvtárak történetével ismertet meg *Le biblioteche degli Arabi nell' età degli Abbassidi* című terjedelmes dolgozatában. A júniusi szám (6) vezető helyen közli RIDOLFI következő cikkét: *Della questione degli archivi privati in Italia e della sua risoluzione.* Ebben arról van szó, hogy a magántulajdonban levő levéltárakat és kéziratokat az államnak leltároznia kell. Igen helyes érveléssel reámutat e kérdés fontosságára, arra, hogy a közelmúlt száz évben mennyi levéltári anyag pusztult el nemtörődömség, tudatlanság vagy pénzvágy miatt s hogy ez a nemzeti vagyonnak pusztulása. A mentés munkájára vonatkozó javaslatok legelsője 1889-ben a Firenzében tartott negyedik olasz történelmi kongresszuson hangzott el. Rövid történeti áttekintést nyújt a védelem dolgá-

ban eddig felmerült indítványok felett, polemizál a tulzókkal (kik a magánlevéltárakat az állami levéltárakba kívánják beolvasztani), nemkevésbé a magántulajdont tulzó módon védő jogással s végeredményül javasolja, hogy a magánlevéltárakat leltároztassa az állam, tegye valamely módon lehetővé, hogy azokból hozzáférők másolatokat szerezhessenek, de egyúttal biztosítani kívánja a tulajdonosokat, hogy bizonyos időhatáron túl a családi viszonyokba vagy vagyoni ügyekbe jogtalanok bepillantást ne nyerhessenek. E levéltári anyag leltározva, de hozzáférhetetlen legyen. E nemzeti vagyon biztosítását (mert az Amerikába vándorolt levéltári anyag többé vissza nem szerezhető) hazafias tettek és a kultúra előharcosához, az olasz nemzethez méltó cselekedetnek jelenti ki. A gondolat feltétlenül jó s ha kellő felvilágosítás előzi meg s kellő tapintattal végzik e munkát, hasznos intézkedést fognak foganatosítani, aminek utánzása nálunk sem ártana. Armanso SAPORI *Un bilancio domestico a Firenze alla fine del Dugento* címen egy tizenharmadik századi gyám elszámolását közli, mely érdekes művelődéstörténeti anyagot tartalmaz. Giuseppe BOFFITO látszólag nem könyvészeti című cikke — *I precedenti della telegrafia senza fili* — régi munkák alapján ismerteti az elmúlt koroknak az egymással távolból való érintkezésre vonatkozó s nyomtatásban megjelent munkáit. A július—augusztusi (7—8) szám ismét DÜRERrel foglalkozik. Itt a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum egyik konzervátoráé, W. FRIESÉ a szó, ki DÜRERről Itáliában ír. A párisi Bibliothèque Nationale által életbehívott időszak kiállítások sorában a forradalom kiállítása volt a legutóbbi. Ezért foglalkozott C. BERNARD a forradalom illusztrált nyomtatványaival. (*Le livre illustré à l'époque de la révolution.*) A gazdagon illusztrált cikk nagy művészettörténeti s nyomdatörténeti tudással íratott. Nagy hálával emlékezik meg mindazokról, kik e szörnyű időkben a szépnek hódoltak, vagy derűt, tréfát hoztak az emberek közé. Angelo DAVOLI egy XV. századi könyvészeti ritkaságot ismertet *Della duplice e rarissima edizione del sec. XV de la historia del martyrio del glorioso Sancto Pantaeylemone di frate Augustino da Crema* c. terjedelmes, széleskörű kutatásokon alapuló dolgozatában. Umberto DORINI a levéltárak leltározásával és a kutatásnak leendő kiszolgáltatásával szemben (amit RIDOLFI az előző számban javasolt) bizonyos aggályoknak ad kifejezést, mert úgy érzi, hogy a magánlevéltárak nemcsak a tudományosan képzett skandalumvadászoknak, hanem a levéltármegdézsmálók-nak is ki lesznek szolgáltatva, ha a kormány e rendelet kijátszását nem fogja kellő megfontolások alapján alkotott szigorú szabályokkal lehetetlenné tenni. Kéri RIDOLFIT, hogy tegyen mielőbb részletesen kidolgozott javaslatot. — A *La Bibliofilia* hírvivata, bibliografiája, mint az előző években, az idén is bőséges és igen jó.

I. K.

Könyvbarátok Lapja. Szerk. dr. SIKABONYI Antal. Budapest. Singer és Wolfner kiadása. 1927. I. évf. 1—3. számok.

A magyar könyvbarátok száma az utóbbi években örömdetesesen szaporodik, a bibliofil-törékvések egyre szélesebb körben népszerűsödnek nálunk is. Ezeket a könyvbarátokat igyekszik maga köré gyűjteni és szaporítani a dr. SIKABONYI Antal hozzáférő szerkesztésében meginduló laptársunk. Szívesen köszöntjük megindulása alkalmával, mert úgy érezzük, hogy a magyar könyv-

termelés minden nehézség ellenére is a fellendülés, talán a virágzás előtt áll. Ezért egy szerencsésen megszabott színvonalú szemle épen a legjobb időben lehelme helyes útjelzője a magyar könyvkultúra előmozdításának, a könyvszeretet terjesztésének. Reméljük, hogy a *Könyvbarátok Lapja* a tartalmas, bár rövidéletű *Magyar Bibliofil Szemle* örökében minél többet fog ebből a programból beváltani.

A folyóirat első száma új irodalmi felfedezésről ad hírt VARJÚ Elemér szakavatott tollából. Most került elő *Szent István legendájának* legrégibb kézirata egy XII. századi hártayakódexben, melyet ERNSZT Lajos szerzett meg egy német antiquariustól. Lehetséges, hogy a kódex, melynek írása több kéztől ered, a magyar ciszterciek egykori könyvtíróműhelyéből való. A megjegyzések szerint azonban nemsokára külföldre került és hatszáz évig volt a csehországi hohenfurti zárda könyvtárában, hol elhasznátságából következően, nagyon kedvelt olvasmány lehetett. Mai kötése a XVII—XVIII. századból való. SZENT ISTVÁN legendájának eddig három kézirátát ismertük, melyek a HARTWIK-féle kompilált életrajznál fontosabb forrásai történetírásunknak. A legjobb szöveg ez újonnan feltalált negyedik, mely érdekesen enged következtetni SZENT ISTVÁN halálának dátumára is. — Emil HENRIOT a kéziratgyűjtésről, BABITS Mihály saját könyvtáráról ír intim vallomásokat. JASCHIK Álmos a könyvillusztrálás művészetének céljait állapítja meg. Ifj. dr. WLASSICS Gyula a magyar irodalom külföldi propagandájáról, VÉGH Gyula a könyvkötészet történeti kutatásairól és legújabb törekvéseiről, KÉKY Lajos a *Kisfaludy-Társaság* ereklejéről, ISOZ Kálmán WAGNER három partitúrájának tréfás ajánlóverseiről, JAMBREKOVICH László pedig a nagyapponyi APPONYI-könyvtár híres, 1892. évi aukciójáról írnak.

A második számban RAVASZ László *Irodalmi schisma* címmel a csonkaországi és erdélyi magyar irodalmak között egyre sajnálatosabban növekvő távolság áthidalásának módosait igyekszik megállapítani. AMBRUS Zoltán a túlzott üzleti érdekek hitelrontó beavatkozása és az irodalmi hirdetések megbízhatatlanságának veszedelmeire mutat rá. ELEK Artur a ZICHY-centenárium alkalmával nagy művészünk könyvillusztrátori jelentőségét méltatja. — VARJÚ Elemér és LAJTHA László a kassai dominikánuszárda egyik XIV. sz. hártayakódexében talált SZENT ERZSÉBET-himnuszt ismertetik. A himnusz, mely szerencsés felfedezésével VARJÚ Elemérnek a régi irodalmi emlékeink felkutatásában a *gyulafehérvári glosszákkal* megkezdett sikereit öregbíti, a legrégibb eddig ismert magyar vonatkozást írott zenei emlékünknél.

A harmadik számot ELEK Artur *Dürer-tanulmánya* vezeti be. AMBRUS Zoltán *A könyv és az üzlet* című, ma nagyon is aktuális cikkét folytatva, hangsúlyozza a szilárd igazságérkölcsei alapokon nyugvó kritika szükségességét. E. HENRIOT a könyvbarátok bibliográfiai segédkönyveiről, DÉZSI Lajos BYRON munkáinak bibliofil érdekességű kiadásairól ír. KNER Imre a könyvtechnika és könyvművészet szoros összefüggéseit világítja meg, BONKÁLÓ Sándor a mai Oroszország könyvtermelési viszonyait ismerteti, melyek sok tekintetben figyelmet érdemelnek, WEYDE Gizella pedig FADRUSZ néhány ismeretlen rajzát közli. Igen érdekes a kisebb közlemények közt BRAUN Róbert cikke, mely számokban hasonlítja össze a régi magyar és oláh könyvtermelést. Bár az oláh bibliográfia a

«román» könyv fogalmát oly tágan értelmezi, hogy felveszi pl. a *Tifliszben nyomott georgiai nyelvű és aleppoi arab könyveket*, mert azokat a *havasalföldi* vajda költségén nyomtatták, vagy a nyomdász oláh volt, illetve egyéb szempontból oláh vonatkozású. 1817-ig mindössze 950 művet tud felsorolni. *Kettő kivételével valamennyi teológiai*. Nehéz e számokkal párhuzamba állítani a régi magyar könyvtermelést. Hiszen ha a magyar vonatkozású könyveket a legszűkebb értelemben véve egyesítjük SZABÓ Károly adatait az APPONYIÉVAL, az 1711-ig megjelent 169 oláh művel 12.168 magyar áll szemben. És hány oláh könyv jelent meg egyenesen az erdélyi fejedelmek rendeletére, vagy magyar támogatással?... Ezt kellene észrevenniök a Népszövetség nagyhatalmú tájékoztatlanainak, hogy különbséget tehessenek a magyar és az ú. n. román kultúra között.

Tartalmas könyvismertetési rovat, bibliofillevelek, érdekes kisebb közlemények egészítik ki a tipografiaiilag is szépen sikerült füzeteket. Nagyon ajánlanánk, hogy a lap a jövőben minél erősebben fejlessze ki könyvszemle-rovatát és pedig nagyon jól megrostálva az ismertetett anyagot. Az általános bibliofil érdeklődésen kivüleső művekkel nem kellene foglalkozni, de a közérdekű érdemesebb könyvek nagy választékáról szívesen olvasna mindenki rövid, de találó hozzászólásokat. A kisebb közlemények rovata is érdekesebb lesz, ha a bibliofil események széles köréből minél több apró hírt közöl. Végül azt hisszük, hogy egy helyes korlátok közt kiéptendő csererovat a könyvbarátok szélesebb körét hozhatná a lap vonzáskörébe.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Magyar Grafika. 1927. 5—12., 1928. 1—10 sz. Szép kiállítású nyomdászati szaklapunk multévi folyamát is sikerrel zárta le. A kizárólagosan nyomdatechnikai cikkek mellett érdekes közleményeket olvashatunk a régőhajtott szakmafejlészű egyesület megalapításáról, melynek szükségességét a lap fennállása óta hangsúlyozza; KNER Albert grafikai törekvéseiről, a szomszéd államokkal szükséges nyomdaipari együttműködésről, a nyomdai eljárások helyes megválasztásáról; a kassai, pozsonyi nyomdászati, valamint drezdai papiripari kiállításról; a nyomdába vitt hanyag kéziratokról, a szép nyomtatvány népszerűsítéséről, az Egyetemi Nyomda alapításáról, a gyermek könyvszeretetéről. Az utolsó kettős füzet szokás szerint újra monografikus jellegű. Az 1925. évi offset-s s az 1926. évi szintanulmányok után most a mélynyomás több oldalról megvilágított ismertetését kapjuk elsőrangú — sajnos kevés kivétellel német — mélynyomású műmellékletekkel illusztrálva. — Az 1928. évi — most már kilencedik — évfolyam első kettős számát az Egyetemi Nyomda jubileumának szentelte. NÁDAI Pál írta meg a nyomda történetét kissé fellengző modorban s az eredményeket (melyek egyébként a jólcsoportosított képanyagból amúgy is kiűnnek) túlbecsülve. A következő füzetekben KNER Imre a régi magyar betűtermelés önállóságáról ír az e kérdésben már hosszabb idő óta folyó vita kapcsán. NOVÁK László a továbbképző szaktanfolyamokról, LAUPÁL A. a reklám és a grafika kapcsolatairól, KNER Imre és NAMÉNYI Ernő a magyar könyv- és reklámművészek társaságának megalakulásáról és céljairól, HERZOG S. a kölni nemzetközi sajtókiállítás tapasztalatairól, egy névtelesen szerző pedig a modern nyomdatechnika oly nagyjelentőségű normalizáló törekvéseiről ír az aktuális technikai

kérdések során. A lap kiállítása becsületére válik a magyar nyomdaiparnak és visszatükrözi a nemesebb célok felé tartó komoly törekvéseit. Még szebb volna azonban, ha mellékleteinek komolyabb értékű részében szaporítaná a magyar nyomtatványokat, viszont a kisebb jelentőségű akcidenz szedések lenyomatait jobban megrostálná.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Grafikai Szemle. 1928. 1—2. sz. Tizennégyévi szünetelés után, a huszonötödik évfolyamával folytatja életét régmegbecsült grafikai folyóiratunk, NOVÁK László szerkesztésében. Kitűzött célja szerint a szakmai továbbképzés fejlesztését kívánja szolgálni, mely ma époly időszerű, mint szükséges. Hogy a lap e kijelölt irányt be is tartja, annak a szerkesztő szakirodalmi jártassága bizonyára legjobb biztosítéka. A füzetek tartalmasak és csinosan vannak kiállítva. Mégsem tudjuk azonban elhallgatni némely aggodalmunkat. Attól félünk ugyanis, hogy nyomdásztársadalmunk ma még nem bír fenntartani két magasabb színvonalú szakfolyóiratot, sőt talán szakíróink száma sem elég nagy a kellő közlemények megírására. Vagy ha meg is élhetnének, akkor a szükséges fejlődésük fogja feltétlen kárát vallani, ami folyóiratainknál a füzetek rendes megjelenésének állandó késedelméből máris kitűnik. Mi világosan látjuk a két folyóirat eltérő céljait, de vajjon nem lehetne-e a magasabb célok érdekében mégis együtt dolgozniok? Annyi sok rossz tapasztalat után inkább az erők egyesítésére kellene törekednünk, mint szétforgácsolására.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Harsányi István. Egy mozgékony, változatos érdeklődésű és megállás nélkül dolgozó ember dőlt ki váratlanul május hó 10-én HARSÁNYI Istvánnal a tudományos kutatás munkásai sorából. Munkásságának gazdag eredménye maradt fenn: Folyóiratunkban ismertette több éven át a *Rákóczi-könyvtár katalógusát*, apróbb-nagyobb cikkekkel gyakran kereste föl szerkesztőségünket. Az elmúlt évben adta ki az Akadémia megbízásából KAZINCZY Ferenc levelezésének 22-ik kötetét, a megelőző évben egy hasznos kis életrajzi összefoglalást írt Miskolczi CSULYAK Istvánról, erről az alapos műveltségű, de nem ismert zempléni esperesről, akinek esperesi naplókönyvei gazdag művelődéstörténeti forrásanyagot nyújtanak. 1922-ben rendezte sajtó alá GULYÁS Józseffel közösen CSOKONAI VITÉZ Mihály összes műveit, amely gondos és hű kiadói munka. Tavaly adta egy füzetben a *magyar biblia* történetét, amely BOD Péter óta az első összefoglaló kísérlet a könyvek könyvének ismertetése terén Magyarországon. Cikkei, fölvilágosító közleményei nagy számmal találhatók a különböző folyóiratokban.

HARSÁNYI a sárospataki református főiskola főkönyvtárosa volt majdnem 25 évig s bármi hosszú sora mutassa is irodalmi munkásságának belőle a paedagógust, az exegeta teológust, az irodalomtörténeti részletkutatót, a helytörténet munkását vagy az ethnografiai adalékok érdemes gyűjtőjét, mi mégis elsősorban könyvtárosnak látjuk s a könyvtáros elvesztését fájjaljuk halálában. Nemcsak azok a dolgozatai igazolják állításunkat, amelyeknek tárgya a sárospataki könyvtár ismertetése, hanem a többiek is, amelyek valamilyen szállal odakapcsolódnak a nagykönyvtárhoz, ha másként nem, a könyvtári proveniencia révén. A könyvtár volt HARSÁNYI világa, ötvennégy esztendejének nagyobbik részét abban töltötte el. Keze nyoma emberöltőkön keresztül meglátszó változásokat hagyott ott rajta. Aki ma a pataki nagykönyvtárban percek alatt rátalál a kívánt könyvre vagy kéziratra, gondoljon megilletődéssel arra az önemésztő áldozatra, amely számára a könyvkeresés örömet biztosította. Gondoljon a sokoldalú, tájékoztató katalógusokra, arra a hatalmas népdal-kezdősor-gyűjteményre, amely bármely nagy magyar könyvtárnak díszé lehetne s ott szolgálja a pataki könyvtár kutatóinak könnyebbségét, hálás érzéssel fogja vallani, hogy HARSÁNYI István könyvtáros életmunkája megtapasztalható haszon, indítéka a legnemesebb önzetlenség.

Zs. F.

A kölni nemzetközi sajtókiállítás. Hosszú előkészületek után 44 nemzet együttműködésével és az egész kultúrvilág nagy érdeklődése mellett nyílt meg Kölnben 1928 májusában «a szóban vagy képen fogant és sokszorosított gondolat» kiállítása, a *Presseausstellung* vagy ismert rövid nevén a PRESSA. Félévig tartott a sajtónak, szűkebb értelemben véve a hírterjesztő sajtónak, ez

az ünnepe s rendkívüli látogatottsága eléggé jellemezheti azt a vonzóerőt, mellyel e hetedik nagyhatalom mind közönségét, mind munkásait magához kapcsolja. Olyan erőpróba volt ez, aminőt a sok tekintetben eltérő szempontú BUGRÁTól eltekintve még nem látott a világ.

A technika mai nagy fejlettsége mellett lejárt már az általános kiállítások kora. Egymás után nyílnak a részletágak kiállításai olyan méretekben, melyek előbb egy-egy nagy nemzeti kiállítást is meghaladtak volna. A könyv kultúráját újabban több nagyobb szakkiállítás is szolgálta. Elég, ha csak a németek közül és az utóbbi években az 1927. évi lipcsei nagy könyvművészeti és drezdai papirtechnikai kiállításokat vagy az 1928. évi kölni PRESSA és a rendes tavaszi és őszi kiállítászerű lipcsei BUGRA-Messe mellett a danzigi könyvkiállítást említjük meg.

A kölni sajtókiállításnál már nem az okozott problémát, hogy meg tudják-e tölteni anyaggal azokat a hatalmas csarnokokat, melyek a Rajna jobbpartján hosszú sorban épültek és a följük emelkedő nyolcvan méteres PRESSATORONNYAL a sajtó világítótoronyszerűségét jellemezték, hanem sokkal inkább, hogy a szigorúan megállapított korlátokat hogyan tudják betartani. Legfőbb célja volt a vezetőségnek, melyben Németország legkiválóbb szakemberei voltak képviselve, hogy a PRESSA ne anyagának tömegével kápráztasson, hanem érdekesen szemléltessen.

Talán nem is csodálkozhatunk, hogy a kiállítás legfőbb hangadója, az összehordott anyag kétharmadának kiállítója, a német sajtó volt, mely a messzi multba visszatekintve mutatott rá mai fejlettségének alapjaira.

E történeti csoport legelőször is a hírszolgálat eszközeit igyekezett felvázolni az ősidőktől kezdve, a primitív népek mai szokásai és az ókor földközi-tengermelléki, valamint ázsiai kultúrnépeinek hagyatéka alapján. Innen kísérté azután végig tárgyi adataival a görög-római virágzási kort, a nyugati írásfajok kialakulását, a régi germán népek, valamint az egész középkor hírszolgálatát, melynek során a dal, a kép és a levél, továbbá a könyvnyomtatást megelőző sokszorosító eljárások jelzik a fejlődés egyes lépéseit. GUTENBERG korától a könyvnyomtatás tüneményes kibontakozása mellett is sokáig csak tulságosan szerény szerep jutott a hírsajtónak. Az egyleveles hírlapoktól, a moralista hetilapoktól s a szakfolyóiratok első kezdetétől azonban oly erős fejlődést látunk a XIX. század közepéig, hogy azzal már a századok óta együtt erősödő cenzura sem bír. Végül annak láthatjuk útjelzőit, hogy a kivívott sajtószabadság és a nyomdatechnika sohasem remélt tökéletesedése hogyan emelhetette rövid idő alatt a sajtót valóságos világátfogó hatalommá.

A következő csoport a napisajtó és hírszolgálat mai nagy kiterjedtségét és eszközeit mutatta be. A napi sajtó szerepét jellemezve a kultúrember életében, ártekinthetően szemléltette a hír útját. Hogy a személyesen gyűjtött vagy dróton, drót nélkül érkező híryanagy a szerkesztőség labirintusán át hogyan kerül a nyomdába. Hogyan alakulnak a szedőgépekből omló szöveghasabok különbözőképpen tördelve és képekkel megtűzdelve hírlapoldalakká. A tömöntéssel sokszorosított oldalak hatalmas hengerekké kapcsolva nagy forgósajtókon — melyek nagysága egyemeletes házat is megközelít — hogyan írják tele

végtelen papirostekercseiket, hogy a készen összehajtogatott, esetleg meg is címzett postakész példányok százezres, sőt milliós tömege vasúton, postán, kihordók útján percnyi pontossággal kerülhessen az olvasók kezébe.

Külön csoportban szerepel a folyóiratok komoly világbirodalma, mely a társadalmi életet és a tudomány fejlődését a legkülönbözőbb szempontokból fogja át. A kiállítás érdekesen csoportosította ezeket. (1. Tiszta tudomány. 2. Politika és közgazdaság. 3. Szórakozás, közművelés. 4. Közlekedésügy. 5. Technika, ipar, kereskedelem. 6. Mezőgazdaság és rokon szakok. 7. Testgyakorlatok. 8. Világ szemlélet, azaz vallásos sajtó.) Külön osztályként szerepeltek a sajtó és az iskola kapcsolatai, az ifjúsági folyóiratok és a gyarmatügyi folyóiratok.

A kiállítás második részét a szűkebb értelemben vett könyvtermelés technikai és művészeti szemléje tette. A 19 állam részvételével összehordott nagy anyagot természetesen erősen tagolni kellett. Ilyen alosztályok voltak: a nyomtatás szépsége, a szép és olcsó könyv, a gyárikötések, a kézikötések, a kézírásos könyvek, az illusztrációk, valamint egy ügyesen összeállított bibliofil mintakönyvtár.

Önállóan szerepelt még a külföldi németiség sajtókiállítása, a hirdetésügy, papiripar, a fényképezés és reprodukciós ipar, valamint a most kialakulóban lévő sajtótudomány. Ezek mellett a kisebb részletkérdések egész sora mutatkozott be a kisebb-nagyobb pavillonokban. Ilyenek voltak a birodalmi és a porosz állami kormányzat és közigazgatás külön pavillonjai, a nő és a sajtó, az akadémiai és a sajtó kapcsolatai, katolikus, protestáns és zsidó sajtó, a munkások sajtója, valamint egyes nagyobb lapvállalatok önálló kiállításai stb.

Harmadik részét tette a kiállításnak az idegen államok csoportja egy hatalmas külön csarnoképületben. Negyvennégy állam hozta ide termelése javát. Magyarország, mely már az általános könyvművészeti csoportban is szerepelt, itt a sajtónak egész multjáról és mai terjedelméről beszámolt adott. Kiállításunk megszervezése nagy gonddal történt. A kereskedelmi, közoktatásügyi és külügyminiszterek, valamint berlini követünk védnöksége, HERCZEG Ferenc, RÁKOSI Jenő díszelnöksége mellett dr. CZÁKÓ Elemér nyugalmazott helyettes államtitkár mint kormánybiztos irányította a rendezést; mellette mint elnökök dr. HÓMAN Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, VÉGH Gyula, az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatója, dr. BÁRDOSSY László külügyminiszteri osztálytanácsos és sajtóosztályfőnök, KOZMA Miklós, a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatója, ERDŐSI Károly és PÉTER Jenő vezérigazgatók, továbbá ÁGAI Béla főszerkesztő vettek részt a munkában 18 tagú igazgatósági tanács, 7 tagú végrehajtóbizottság, egy ügyvezetőigazgató és titkár, két művészi vezető és két kölni megbízott segítségével. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárából dr. BORZSÁK István könyvtárnok és dr. BALOGH László alkönyvtárnok fáradoztak a kiállítás sikerén. A hosszú előkészítőmunkálatok eredményeként kiállításunk, bár nagy anyaga miatt szorongani volt kénytelen helyén, méltó volt a magyar sajtóhoz és ami fő: sok elkésett államot megelőzve idejére el is készült.

A kiállítás anyagát a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtára, az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum, a Budapesti Egyetemi

könyvtár, a Grafikai főnökegyesület, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők egyesülete és egyéb érdekelt testületeink és vállalataink hordták össze. Munkájukat komoly siker honorálta.

Kiállításunk több részből állott. Az első a magyar könyvtermelés és hírlapsajtó történetét mutatta be, a második a budapesti napilapokat. Érdeklődést keltettek itt a statisztikai adatok is, melyek kultúránk kétségtelen fölényét mutatták be az utódállamokkal szemben. (Pl. háború előtt a 20 milliós lakosság havonta 120 vagon újságpapírost fogyasztott, míg háború után a 8 millió töredék egyedül 100 vagon.) A harmadik csoportban a vidéki sajtó, a negyedikben a hírszolgálat, az ötödikben a szakfolyóiratok, a hatodikban a nyomdaipar, a hetedikben pedig könyvkiadóvállalataink munkássága volt rendezve. A hírlapok és folyóiratok legújabb számait, valamint a legújabb könyvkiadványokat a közönség kiállításunk területén kényelmes olvasóasztaloknál át is nézhette.

A PRESSA — a sajtó nagy ünnepi féléve — október havában bezárta kapuit. Megdöbbentő erővel bizonyította be hatalmát. Legkisebb csoportjairól époly sokat írhatnánk, mint az általános összbenyomásról, melyet látogatóira tett. Most azonban újra hétköznapiak, munkás évek következnek. De ha számbavesszük, hogy a BUGRA 1914. évi lipcsei nemzetközi kiállítása óta — tehát tizennégy év alatt — milyen rohamos fejlődéssel tört előre a sajtó a világ-háború és a sohasem ismert gazdasági válságok ellenére, elképzelhetjük, hogy a következő évek sem lesznek meddőek és talán fogalmat alkothatunk magunknak arról is, hogy milyen bizonyítékát fogjuk majd látni a sajtó mindent átfogó erejének tizenkét év múlva, mikor a világ a könyvnyomtatás feltalálásának fél-ezredéves multját 1940-ben a lipcsei új BUGRA kiállítással fogja megünnepelni.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Zalán Menyhért. (1892—1928.) A Bencés-diákok Szövetsége 1926 januárjában elhatározta, hogy mindnél hasonlíthatatlanul értékesebb középkori kódexünket, a nyelvünk legrégibb összefüggő szövegű emlékét, a Halotti Beszédet, történelmünk legrégibb annaleseit, a Pozsonyi Évkönyveket s egyebek közt még a legelső magyar király-lajstromot, zsinati határozatokat és kalendáriumot őrző XII. századvégi bencés sacramentariumot, a PRAY-kódexet a tudomány mai színvonalán álló teljes liturgia-történeti apparátussal, lehetőleg hasonmás-kiadásban közkinccsé teszi. Régi mulasztásunkat pótló elhatározásának megvalósítására a Szövetség véleményadásért s tanácsokért a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökségéhez fordult. A Társaság örömmel üdvözölte és válaszmányi ülésén beható megbeszélés tárgyává tette a szép tervet, de keresztülvitelének legnagyobb akadályát a súlyos körülményeink közt nehezen összehozható tetemes költségeken kívül legfőképpen abban látta, hogy mai tudós-generációnk körében aligha találkozik a paleografiában és középkori keresztény liturgiában egyaránt kellőképpen járatos egyén, aki a kiadás elméleti részét nyugodt lelkiismerettel elvállalhatná. (Magyar Nyelv, 1926: 226—27.)

Ez utóbbi kétségünket család, korai reménység csakhamar teljesen eloszlatta. A magyar génusz az adott alkalomra magából a PRAY-kódexet író rendből kitermelte a speciális tehetséget, aki a nehéz feladatot vállalhatta. Aggodalmunkat felváltó eme reményeink közepette dehogyan is gondolhattunk arra, hogy

a váratlanul, teljes tudományos vértetéssel fellépő fiatal bencés felett is a magyar tehetséget oly gyakran nyomon kísérő szomorú végzet lebeg. A legrégibb magyar bencés-kódexszel oly szoros viszonyban levő pannonhalmi ősmonostor fiatal, addig alig emlegetett nevű tagja, ZALÁN Menyhért volt az, ki a gr. BATTYÁNY Ignác, KOLLER József, OCSKAY Antal, KNAUZ Nándor, BÉKESI Concilia Emil és RÉTHEI PRIKKEL Marián erejét és liturgia-történeti tudását meghaladó nagy bencés-feladatot önkényit, megbízás nélkül vállaira vette. Megértve a rendjére háramló kötelezettséget, régi rendtársainak, a francia Maurinusoknak mélységesen megalapozott tudásával és buzgó lelkesedésével fogott a munkához és a nehezét, a források felkutatását és az adatgyűjtést pihenést nem ismerő agilitással úgyszólván hónapok alatt elvégezte. De e hónapok rövidre szabott életének két utolsó évéből teltek. A hazai és külföldi liturgia-történeti irodalomból, a magyar és osztrák bencésmonostorok könyvtárainak liturgikus emlékeiből összehordott adatainak világánál tisztán látta már a számtalan probléma végső, hiteles megoldását, melyek a PRAY-kódex bőséges irodalma terén másfél század alatt felvetődtek s nem egy esetben téves megfejtéssel rögződtek meg a köztudatban. Gyűjtött adathalmazának teljes feldolgozására azonban már nem volt ideje. Folyóiratunk 1926. és 1927. évfolyamában megjelent három ritkabeccsű, terjedelmes értekezésében még csak a kódex forrásainak felderítésére és benedictióira szorítkozott s írásának helyét és további sorsát tisztázta. (1926: 246—278., 1927: 44—66., 247—273.) Itt olvasható eredményei rendkívüli egyház- és liturgia-történeti tudásáról s lépésről-lépésre haladó kutató módszeréről tették tanúságot, felhívták a keresztény egyháztörténelem külföldi művelőinek figyelmét, bennünk pedig a jogos reménységet is felkeltették, hogy a PRAY-kódex még hátralevő anyagának teljes feldolgozása hatalmas munkabírása mellett már csak rövid idő kérdése lehet. A magyar tudomány kimondhatatlan veszteségére éppen ez az utolsó feltétel tagadtatott meg tőle. A magára vállalt nagy feladat beteljesítése előtt, dolgovégzetlen kellett elköltöznie kódexíró régi rendtársai égi gyülekezetébe. A Pannonhalmi Szemle idei évfolyamában megjelent utolsó tanulmányában *A magyar középkori missalék kutatásának feladatairól* címen adta meg további munkálkodása programját. (1928: 189—198.) De e program testamentumává lett, melyet immár másnak kell végrehajtani. A benedictinus hagyomány szinte kötelezi rendtársait. Keserű csalódásunk közepette nekünk is, mint 90 évvel ezelőtti DÖBRENTÉINEK, Pannonhegye felé fordul vigasztalan tekintetünk.

A PRAY-kódex egy utólagos bejegyzéséből tanultuk, hogy a pannonhalmi apátság SZENT ISTVÁN-kori salaföldi birtokán, a pozsonymegyei DEÁKIN kereken 700 év előtt, 1228-ban szentelték fel azt a ma is álló ódon bencésmonostort, melynek oltárainál évtizedeken keresztül, ez időtől fogva ZALÁN Menyhért kétségtelen bizonyítása szerint egészen a XIII. század második feléig, magyar bencések e kódexből olvasták a szent misét. Az egyházat körülvevő cimeterium sírjai felett meg nem egyszer hangzottak el ajkaikról a fennmaradt legrégibb magyar igék: «Látjátok feleim szemetekkel mik vagyunk. Isa, por és hamu vagyunk!»

A test bizony por és hamuvá lesz, de az ige, a lélek halhatatlan.

Vajjon nem találkozna-e a pannonhalmi ősmonostor tudós tagjai közt

ZALÁN Menyhértnek hatalmas lelkétől és szép sikereitől megihletett rendtársa, ki nagy fáradozásai árán összegyűjtött jegyzeteiből a minden ízében bencés-programmot: a deáki misekönyv hátralevő részeinek tudományos feldolgozását és szövegkiadását beteljesíthetné? Nem kételkedünk benne, hogy a kiadás költségeit híveivel együtt vállalná a katolikus magyar klérus, melynek feje, ugyanazon Deáki szülötte, a fenti hétszázados évfordulón a szenthegyi magyar ősmonostor kötelékéből lépett az ország legmagasabb egyházi méltóságába.

Pannonhalmi bencéshez méltó volt a másik feladat is, melyre a PRAY-kódex kiadásának előkészítése mellett csak időre rövid, de annál értékesebb tudományos munkálkodását szentelte. Egy, a XII. századi magyar bencés-monostoroknak, különösen pedig a pannonhalminak magasfokú kulturális életére és Magyarország akkori széles határain túl terjedő, külföldi irodalmi összeköttetéseire nem remélt világosságot árasztó, felbecsülhetetlen értékű alap-kódex és számos középkori másolatának felkutatása, feldolgozása és szövegkritikai kiadása lett volna e nemkevésbé nehéz másik feladat. A kódexet szerzője, bizonyos CERBANUS nevű, nyilván bencésszerzetes, a II. BÉLA és II. GYÉCSA királyaink korában élt s a leégett pannonhalmi monostort hamvaiból újjá építtető DÁVID apátnak (1131—1150.) ajánlotta, kinek segedelmét és vendégszeretetét számos alkalommal élvezte s ami mindennél többet mond: a vezetése alatt álló apátság mindennemű szent könyvekben bővelkedő könyvtárát ámulva csodálta. Két görög egyházatya, SZENT MAXIMUS és daniaszkusi SZENT JÁNOS műveinek oly görög kódexekből való, irodalmilag is magas színvonalú latin fordítása ez a mű, melyeket CERBANUS egy másik magyar bencésapátságnak, a pásztainak könyvei közt talált. Minő perspektívája kora-középkori bencéseink kulturális életének! J. de GHELLING louvaini jezsuita atya, a kódex két, XII. századi másolatának felfedezője, a görög egyházatyáknak nyugatra szállt egyik első fecskéjeként üdvözölte CERBANUS addig ismeretlen munkáját, mely kétszeres magyar vonatkozásánál fogva a korai keresztény magyar kultúrának a Kelet és Nyugat közt végzett közvetítő szerepére is oly kedvező fényt vet, mellyel szemben az egyetemes egyháztörténet-tudomány sem hunyhat szemet. ZALÁN Menyhért határt nem ismerő agilitással még nem kevesebb, mint négy, XII—XV. századi másolatát kutatta fel e fontos műnek az osztrák bencés- és ciszterciakolostorok könyvtáraiban. Sajnos, ez irányban kifejtett munkásságának is csak szűkre szabott summáját ismerjük a Pannonhalmi Szemle 1926. évi legelső füzetében (42—62.) megjelent tanulmányából, mellyel a bizantológia hivatott művelőinek nem kis elismerését vívta ki s melyet középkori bibliográfiánk és irodalomtörténetünk szempontjából folyóiratunkban is behatóan ismertettünk. (1926: 187—193.) De a serény tudóst korántsem elégtették ki e sikerek. Nem szűnő buzgalommal folytatta a hat kézirat korának és egymáshoz való viszonyának felderítését, rengeteg munkával collationálván azokat egymással és az eredeti görög szöveggel, hogy rendjének és középkori kultúránknak dicsőségére a tudományos világ színe elé bocsáthassa az úgyszólván ismeretlen irodalmi ereklyét. Pár héttel halála előtt, utolsó szűnidejét is a másolatokat őrző osztrák kolostorok könyvtáraiban töltötte, hogy a tervezett szövegkritikai forráskiadás méltó legyen ezen második legbecsesebb magyar bencés-émlékhez. Műve közeljárt a befeje-

zéshez, rajta az utolsó simításokat és sajtó alá rendezését — mint értesülünk — hű munkatársa, CZEBE Gyula fogja elvégezni.

ZALÁN (családi nevén 'SIDÓ) János Menyhért a veszprérmegyei Nagykamondon született 1892 május 18-án. Az elemi iskolát szülőfalujában, gimnáziumi tanulmányait Pápán és Győrött végezte. A győri bencésfőgimnáziumból került noviciusnak Pannonhalmára. 1910 aug. 6-án öltötte fel a rend ruháját s itt végezte főiskolai tanulmányait. 1917-ben ünnepélyes fogadalmat tett és még ugyanezen évben áldozópappá szenteltetett s először Kőszegre, majd Pápára került tanárnak. 1922 óta Pannonhalmán a gyakorló gimnáziumban működött. A kegyetlen halál 1928 szept. 25-én ragadta el rövid szenvedés után. Két nagy problémájára vonatkozó értekezésein kívül több néprajzi és liturgiai cikke és könyvismertetése jelent meg az Etnográfiában, Pannonhalmi Szemlében, a Magyar Könyvszemlében és az Ephemerides liturgiae-ben.

Búcsúznak immár Tőled, ZALÁN Menyhért, kedves munkatársunk, azon folyóirat hasábjain, mely hirtelen felszökkenő, rövid ideig tündöklő s zenitjén kihunytt tudományos meteorpályád legszebb eredményeit közölte s hol Tőled még oly sokat reméltünk tanulni. Kevesektől ismert s még kevesebektől elismert középkori kultúránk nagy tudósa, Isten veled!

«Orate fratres hodie pro Eo, quatinus Dei misericordia hic Eum requiescere faciat.» (PRAY-kódex.) JAKUBOVICH EMIL.

Székely Simon. Ez év május havának elején váratlanul elhunyt SZÉKELY Simon rokkant őrmester, az Orsz. Széchényi-Könyvtár ruhatárosa. A megboldogult csaknem három évtizeden át szolgált a Nemzeti Múzeumot, előbb mint kerti őr, majd pedig mint könyvtárunk alkalmazottja. Helyét mindvégig híven és lelkiismeretesen töltötte be, kiérdemelve feljebbvalóinak becsülését és látogató közönségünk szeretetét. Nehezünkre esik megválni rokonszenves alakjától, mely nemcsak külsőségekben őrzött meg mindenkor valamit az egykori katonából, lelkében is sok volt a jó katona erényeiből: a tisztességtudásból, kötelesség-érzésből és fegyelemből. Végtisztességén a könyvtár igazgatójának és tisztviselői karának utolsó üdvözlését RÉDEY Tivadar könyvtárnok tolmácsolta.

A Gutenberg-Társaságról. A nemzetközi tudományos Gutenberg-Társaság a legutóbbi években felettébb eredményes tevékenységet fejtett ki, amely által nemcsak Németországban, hanem a messze külföldön is nagy tekintélyt szerzett magának. Kiváltképp az A. RUPPEL-től immár harmadik évfolyamában kibocsátott nemzetközi Gutenberg-Évkönyv találkozott a szakkörök nagy elismerésével. A csatlakozás a Gutenberg-Társasághoz a világ valamennyi kultúrországa részéről oly sűrű volt, hogy taglétszáma rövid idő alatt megnégyszereződött; és csaknem naponta érkeznek új bejelentések.

A Gutenberg-Társaságnak ez a felvirágzása azon a nagyszámú és értékes illetményen alapszik, melyet a Társaság tagjainak juttat; a legutóbbi (1927/28.) évben is a csekély, 15 RM-nyi évdíj fejében 47 RM értékű könyvet szállított. Nevezetesen (a nemtagok részére megszabott áraknak zárójelben való feltüntetésével): 1) *Gutenberg-Jahrbuch* 1928. (35.— RM). — 2) *Kleine Drucke der Gutenberg-Gesellschaft*: Nr. 3. Julius RODENBERG: *Die deutsche Schriftgießerei* (3.— RM). Nr. 4. Chr. H. KLEUKENS: *Die Handpresse. Druck der Ernst Ludwig-*

Presse (3.— RM). Nr. 5. Marie SONDHEIM: *Das Titelblatt* (3.— RM). Nr. 7. *Werbeheftchen der Gutenberg-Gesellschaft* (—.— RM). — 3) Beilage zum 25. Jahresbericht: Carl Ernst POESCHEL: *Deutsche Druckkunst gestern, heute, morgen* (3.— RM).

A folyó, 1928/29. évben ugyanazon 15 RM-nyi évdiíj fejében a következő művek kerülnek szállításra: 1) *Gutenberg Jahrbuch 1929* (megjelenik 1929 júniusában; ára ca. 35.— RM). — 2) *Kleine Drucke der Gutenberg-Gesellschaft*: Nr. 6. Herbert EULENBERG: *Gutenberg. Ein Einakter* (ca. 4.— RM). Nr. 8. A. RUPPEL: *Mainz als Gutenbergstadt* (ca. 3.— RM). Nr. 9. *Gutenbergs Türkenkalender für das Jahr 1455*. Mit rekonstruierten Gutenbergtypen auf einer Holzpresse in der Gutenberg-Werkstatt des Mainzer Gutenberg-Museums in der Pressa zu Köln auf handgeschöpftem Büttenpapier neu gedruckt und handkoloriert (ca. 10.— RM). — 3) Festvortrag Karl DIETRICHs: *Die Druckpresse von Johann Gutenberg bis Friedrich Koenig*. Mit vielen Abbildungen (ca. 8.— RM). — 4) *Der Jahresbericht 1926/27 und 1927/28* (evtl. mit Mitgliederverzeichnis) (ca. —.— RM).

Mindezek a kiadványok tehát nemtagok részére körülbelül 60 RM-ba fognak kerülni.

A felsorolt nyomtatványok, melyek egytől-egyig nagyértékű bibliofil ajándékok, még ez év végén vagy a következő év tavaszán a tagoknak díjtanul megküldetnek.

Ekkép a Gutenberg-Társaság a folyó évben mintegy négyszerannyi értékű kiadványt szállít, mint amennyit tagsági díj fejében kap. Ez természetesen csak úgy lehetséges, hogy a Gutenberg-Társasághoz alapítványok érkeznek, melyek e kiadványok közzétételét lehetővé teszik. A nemzetközi Gutenberg-Társaság üzletvezetője és különböző publikációinak kiadója dr. A. RUPPEL, a rajnamenti Mainz városi könyvtárának és Gutenberg-múzeumának igazgatója, kinél a Társaságba való jelentkezések is eszközölhetők.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdákban 1927 nov. 1-től 1928 okt. 31-ig.

Budapesten.

Adám Sándor. «Metropolita ny.» VI., Király-u. 106.
 **Adria ny. (Tulajd.: Sichermann M. L.) VII., Wesselényi-u. 36.
 **Augenfeld Márkus. VI., Székely Bertalan-u. 4.
 **Baross ny. (Tulajd.: Perl és Wollner.) VIII., József-u. 1.
 **Béni Zsigmond és Weisz Simon. VIII., József-körút 22.
 Bruchsteiner és Fia. VII., Peterdi-u. 24
 Bruck Ferenc. IX. Üllői-út 95.
 «Duna» ny. (Tulajd.: Forgács János.) VI., gr. Zichy Jenő-u. 23.
 **Engel Simon Zsigmond. VI., Podmanický-u. 43.
 Frank Imre és Ács Ferenc. V., Személynők-u. 25.
 Fuchs Miksa. VIII., Aggteleki-u. 4.
 **Gansel Zsigmond. Minerva. kny. VI., Paulay Ede-u. 7.
 **Garai és Róna. VII., Vörösmarty-u. 7.
 Garai Simon. VI., Rózsa-u. 71.
 **Geregly Miksa. VI., Lázár-u. 2.
 **Gerő Henrik. VII., Rombach-u. 8.
 **Goldstücker Gyula. VI., Székely Bertalan-u. 17.
 Hamar András. VI., Vörösmarty-u. 58.
 **Hirschler Jenő. VII., Király-u. 73.
 **Holló Lajos és Kallivoda Ede. IX., Szvetenay-u. 41.
 Janina cigarettaipargyár nyomdája. VIII., Nagyteplom-u. 17.
 **Katzburg Manó és Salamon. VII., Akácfa-utca 45.
 Klaber Hugó és Waller György. VII., Wesselényi-u. 53.
 Klein Miklós. VI., Kazár-u. 10.
 **Lebner Rezső. VIII., Fhg. Sándor-u. 30/b.

**Leiner és Fuchs ny. VIII., Aggteleki-u. 4.
 **Liberty ny. IX., Ráday-u. 11—13.
 **Lombár László. VII., Wesselényi-u. 53.
 Müller és Berger. IV., Papnövelde-u. 8.
 **Nemzeti irod. és nyomdai r. t. (Tulajd.: Kristóf György.) VI., Ó-u. 2.
 **Pataki Mibály és Ungár Gyula. VIII., Futó-u. 40.
 **Perl és Wolner ny. VIII., József-u. 1.
 **Protesser Károly., VIII., Szentkirályi-u. 21.
 **Radó Izor. VI., Szerecsen-u. 13.
 Radó Izor és Radó István. VI., Hajós-u. 25.
 Rechnitz Jenő. VI., Király-u. 38.
 Reményi Andor ny. VI., Podmaniczky-u. 27.
 Róna Ferenc. VII., Vörösmarty-u. 7.
 Rózsa Jónás Jenő. VII., Kertész-u. 24.
 **Sándor Zsigmond. IX., Ráday-u. 11/13.
 Schnitt Sámuel. VIII., Madách-u. 32.
 **Schultz Béla és Lázár Sámuel. VIII., Tisza Kálmán-tér 13.
 Seidner Emil. (Tulajd.: Gábor, Rothenstein és Klein.) VII., Szövetség-u. 6.
 **Singer Bernát. VII., Munkás-u. 14.
 **Singer és Weisz. VIII., Bezerédi-u. 4.
 Steiner Sámuel. VI., Rózsa-u. 44.
 **Stern Sándor. VI., Gróf Zichy Jenő-u. 13.
 Strassmann Testvérek. V., Személynők-u. 25.
 **Terminus ny. VIII., Fhg. Sándor-u. 30.
 **Tinódi ny. VII., Csengery-u. 49.
 Ungár Gyula. VIII., Futó-u. 40.
 Varga és Weisz. V., Csáky-u. 18.
 Weisz Adolf. VI., Rózsa-u. 78.
 Weisz Armin. VII., Wesselényi-u. 22.
 **Weisz Armin és Naftali Aron. VI., Kazár-u. 10.
 Weisz Jenő VIII., Bezerédi-u. 4.
 Weisz Simon. VI., Ó-u. 16.
 **Welker József. VII., Hársfa-u. 33.
 Wiesinger József. VII., Dohány-u. 37.

Vidéken.

Balassagyarmat. Grünberger Adolf, Teleki-utca 1.
 Debrecen. **Grósz József. Hatvan-u. 15.
 **Schwartz Sándor. Hatvan-u. 15.
 **Theisz és Harmathy. Gyöngyös. **Kereskedelmi ny.
 Győr. **Berger és Joó.

Gyula **Társas ny.
 Kalocsa. Berkes István és Onodi József.
 Kaposvár. **Gerő Zsigmond.
 Kécskémét. **Unio ny. (Tulajd.: Weitz Károly.)
 Kispeszt. Attila ny. (Tulajd.: Faragó József.)
 Üllői-út 83.

Makó, **Halász Ferdinánd.
Mezőtur., **Török Ignác.
 **Borbély Gyula.
Miskolc., **László ny. rt.
 *Miskolci kny. rt.
Nagykanizsa., **Dlask József.
 Dunántúli nyomda rt.
 «Hungária Könyomda.» (Tulajd.: Nagy József.)
 **Zrínyi Nyomdaipar rt.
Nagykörös., **Nagykörös és Vidéke ny.
Ozd., **Járasi ny.
Paks., **Rosenbaum ny.
Pestújhely., **Haladás ny. (Tulajd.: Balogh Béla.)
Piliscsaba-Klotildliget., **«Fébe» ny.

Rákospalota. Horn Salamon és Horn Albert.
 Horthy Miklós-út 71.
 Varga Sándor. Bácska-u. 25.
 «Don Bosco.» Horthy Miklós-út 79.
Sásd., **Balla és Krautvig kny.
 *Krautvig István kny.
Sopron., **«Corvina» ny. (Tulajd.: Zsom-bor Géza.)
Szeghalom., **Tóth és Mező.
 Kultura ny. (Tulajd.: Tóth Imre.)
Szigetvár., **Szigetvári kny. és lapkiadó rt.
Vác. Kapisztrán ny.
Vasvár. Schrammel László. Domonkos-u. 1.
Veszprém., **Krausz Ármin fia.
Vésető., **Hungária ny. (Tulajd.: Mező János.)
Zalaegerszeg., **Fülöp János.

A két **-gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy *-gal jelzett nyomdák változásáról magánúton értesültünk.

BULLETIN

DE LA

REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1928.

Dr. Joseph Huszti: Horoscopes des rois de Hongrie dans un manuscrit de la Bibl. Vatic. (Pp. 1—10.)

Le manuscrit latin No. 1208 de la Bibliothèque de CHRISTINE, reine de Suède contient quatre horoscopes inconnus des rois de Hongrie, ceux du MATHIAS CORVIN, LOUIS II., FERDINAND I. et MAXIMILIAN I. Le compilateur du manuscrit était M(agister) OTHMARUS, astrologue allemand insignifiant du XVIe siècle. La source des horoscopes compilés est en partie l'oeuvre de Lucas GAURICUS, célèbre astrologue et astronome italien de cette époque. Au point de vue historique c'est surtout l'horoscope du MATHIAS CORVIN, révélant des dates chronologiques importants, qui mérite l'attention des savants.

Dr. Coloman Isoz: Le développement des collections de musique du Musée National. (Pp. 11—27.)

Le Musée National Hongrois possède des collections de musique dans sa Bibliothèque, dans le Département Historique et dans son Musée Ethnographique. Dans le passé de notre institution on ne songeait guère d'établir un département spécial pour la musique. Faisant suite aux décisions du directeur général du Musée, la section de musique fut érigée à la Bibliothèque du Musée National. Cette section comprend *a)* livres; *b)* musique imprimée; *c)* manuscrits de musique (autographes et copies); *d)* travaux sur la musique en manuscrit; *e)* lettres de musiciens; *f)* analectes; *g)* iconographie. Dès 1924 cette Section à son inventaire, ses répertoires, un catalogue alphabétique et un catalogue systématique sur fiches. — Le Département Historique possède une série d'instruments anciens de grande valeur. Elle provient des anciens fonds du Département, du legs DELHAES, le don SCHUNDA, achats etc. Le Musée Ethnographique compte parmi ses collections une série d'instruments de musique populaires (fifres, cornemuses etc.) et une très belle collection d'instruments d'Asie, Afrique etc. Hors des instruments ce Musée comprend une très belle collection de cylindre phonographiques avec des anciens chants populaires. — Il y avait plusieurs propositions concernant le développement de ces collections, d'abord érection d'un Musée spécial, puis érection d'un Département de Musique au sein du Musée National, enfin développement de

chaque collection à sa place actuelle, pourvu que le catalogue de ces collections soit réuni — en copies — dans un Catalogue Central des Collections de Musique. M. Isoz bibliothécaire recommande cette dernière solution de la question, puisqu'elle ne touche l'autonomie des Départements et forme un centre de renseignements sous les auspices de la Section de Musique de la Bibliothèque, en même temps il propose de joindre à ce catalogue les fiches détachés du Catalogue Central des Bibliothèques et celles des institutions (Conservatoires, Collections privées) qui s'y attacheraient spontanément.

Dr. Jolán Pukánszky-Kádár: Theatergeschichtliches Quellenmaterial in der Széchényi-Landesbibliothek des Ungarischen Nationalmuseums. I. Eisenberg, Petrus: Ein zwiefacher poetischer Act und geistliches Spiel: Von den dreyen Gaben der Weysen aus Morgenlande. Bartfeld, 1651. (Ss. 28—40.)

Das literarisch unbedeutende Schuldrama, oder vielmehr dramatisierte Gelegenheitsgedicht des Lehrers in Eperjes (Oberungarn) Petrus EISENBERG, das er daselbst 1651 durch seine Schüler und Schülerinnen aufführen liess, wird durch die ausführlichen szenischen Anweisungen und hauptsächlich durch die beigelegten zwölf Stiche, welche verschiedene Momente der Aufführung darstellen, zu einem bedeutenden Quellenwerk der Geschichte des Theaters in Ungarn. Über EISENBERG ist nur soviel bekannt, dass er aus Halle a. d. S. stammte und in Eperjes als Lehrer tätig war. Hier traf er hinsichtlich des Schuldramas eine feste Tradition, da ja im benachbarten Bartfeld im XVI. Jahrhundert die Schulaufführungen unter Leonhard STÖCKELS Leitung zu hoher Blüte gelangten. EISENBERGS Werk ist jedoch vom Typus des einfachen protestantischen Schuldramas, wo das Wort überwiegt, weit entfernt; als typisch barockes Erzeugnis nähert es sich vielmehr dem Styl des Jesuiten-theaters. Barock ist vor allem das Überwiegen des theatralischen Elementes, das an sich auch auf Kosten des Textes zur Geltung kommt; die ganze Aufführung ist ja eigentlich die Theatralisierung eines Neujahrswunsches und Religions-examens. Diese Theatralisierung sämtlicher Beziehungen des Lebens ist auch eine barocke Erscheinung. Die Vorstellung fand in einem geschlossenen Raum, auf einem fünf Ellen langen und sechs Ellen breiten Podium statt; die Bühne hatte zwei Vorhänge, durch welche sie in Vorder- und Hinterbühne geteilt wurde. Die Aufführung wurde bei künstlicher Beleuchtung — welche ausführlich beschrieben wird — abgehalten, eine zu jener Zeit ganz ungewohnte Erscheinung. Ebenso wird eine ganz eingehende Beschreibung der Kostüme geboten, welche gleichfalls typisch barock sind: die Zeittracht wird reichlich mit allegorischen Attributen ausgestattet. Besondere Beachtung verdienen die Regie-Anweisungen, die sämtliche Bewegungen der darstellenden Personen so genau bestimmen, dass die ganze Aufführung hiedurch einen balletmässigen Charakter erhält. Jede Szene besteht aus zwei Teilen, der erste «Verdönung und Abbildung» bietet ein symbolisches lebendes Bild, der zweite «Action und Zuhörung» ist der eigentlich dramatische Teil. Die Anweisungen beziehen sich

ausschliesslich auf Gebärden und Bewegungen, die zu alleinigen Trägern der seelischen Vorgänge bestimmt sind. (Z. B. «Gehet darauf mit freudigen Gebehrden auf und nieder», «Gehet darnach mit scharffsinnigen Gedancken auf und nieder und spricht mit verwunderung und tiefsinnigen Gebehrden» — «Gehet hernach hüpfende auf und nieder und spricht mit holdseligen und lächelnden Gebehrden u. s. w.)) Von den Effektmitteln des Barocktheaters wird auch das musikalische Element herbeigezogen; die einzelnen Szenen werden durch musikalische Einlagen (Gesang mit Orchesterbegleitung) getrennt. EISENBERGS Aufführung steht in dem deutschen Schuldrama auch in der Hinsicht ganz vereinzelt da, dass sie nicht durch Schüler höherer Schulen, sondern durch ganz kleine Kinder dargestellt wurde. Die Darsteller waren zwei achtjährige Knaben und sechs kleine Mädchen von drei bis sechs Jahren. Die Hauptabsicht war hiebei, dass sich EISENBERGS Zöglinge, alle Töchter der besten Familien, gute Bewegungen und gutes Auftreten aneignen. Das Drama selbst ist durch seinen streng durchgeführten Symbolismus, die starre Anwendung der Dreiheit im Aufbau, den Gelegenheitscharakter und seinen pietistischen Geist ein bezeichnendes Produkt seiner Zeit. Im dichterischen Ausdruck — sowohl in seiner Geziertheit, als auch in der Formkunst und in der Anwendung der verschiedenen lyrischen Versformen — lässt es die Nachwirkung der Sprachgesellschaften, vornehmlich die des Johann KLAJ erkennen.

Dr. Albert Gárdonyi: Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest V—VII. (Ss. 41—66.)

Die Buchhandlung der Gebrüder KILIAN wurde von dem Wiener Buchhändler Josef STACHEL im Jahre 1789 derart gegründet, dass Adam KILIAN gleichzeitig mit der Eröffnung des Unternehmens als Kompagnon aufgenommen wurde. Dieses Verhältnis wird dadurch erklärt, dass der aus Würzburg stammende Adam KILIAN seine Laufbahn bei dem gleichnamigen Vater des Wiener Buchhändlers in Würzburg begonnen hat und dadurch das Vertrauen des Gründers der Pester Buchhandlung erworben hat. Joseph STACHEL übergab sein Pester Unternehmen schon im Jahre 1794 an Adam KILIAN, der sich mit seinem Bruder Georg KILIAN verbündete und von da angefangen wurde das Geschäft unter der Firma Gebrüder KILIAN fortgeführt. Die Laufbahn der Gebrüder KILIAN wurde von Adolph SENNOVITZ im Jahrbuche der Ungarischen Buchhändler (1900) ausführlich geschildert. Verfasser hebt daraus nur ihre bibliographische Tätigkeit hervor, die darin bestand, dass sie vom Jahre 1798 angefangen einen Messkatalog der ungarischen Verlagswerke erscheinen liessen, dessen Redakteur der ungarische Universitätsprofessor Ludwig SCHEDIUS war, welcher Katalog in seiner Art für Ungarn bahnbrechend wurde. Adam KILIAN überliess seine Buchhandlung, in seinem am 13. April 1806 verfassten Testamente seinem Bruder Georg KILIAN und nach dessen im Jahre 1919 erfolgten Tode wurde das Geschäft von der Witwe unter der Firma Georg KILIANS Witwe fortgeführt.

Im Jahre 1839 trat in das Geschäft der Schwiegersohn der Witwe, Friedrich WEBER der bisherige Kompagnon der Prager Firma KRONBERGER

und WEBER ein. Während der Ereignisse der Jahre 1848 und 1849 erlitt das Unternehmen schwere Verluste, wurde im Jahre 1853 bankrott und hörte bald vollständig auf. Eine Zweigunternehmung gründete im Jahre 1832 der gleichnamige Sohn des Georg KILLIAN, der als Herausgeber verschiedener Lehrbücher viel Glück hatte und für seine Unternehmung auch den Titel einer Universitäts-Buchhandlung erwarb. Als Herausgeber ungarischer Klassiker war er minder glücklich und war genötigt, seine Verlagsartikel wiederholt billig zu verschleudern.

Die Buchhandlung Joseph LEYRERS entstand eigentlich in der Stadt Ofen und wurde von dem früher Wolfenbütteler Buchhändler Franz MEISSNER als Antiquariat gegründet. Franz MEISSNER bestrebte sich vom Jahre 1795 anfangen, sein Antiquariat von Ofen nach Pest zu übersetzen und motivierte seine diesbezüglichen Gesuche damit, dass die schnell emporblühende Stadt Pest eines Antiquariats bedürfe. Trotz des Widerstandes des Pester Buchhändlergremiums ist es ihm im Jahre 1796 gelungen, die diesbezügliche Erlaubnis zu erwirken, doch kurz nach seiner Niederlassung starb er bereits im Jahre 1797, sein Geschäft mit Schulden belastet seiner Witwe hinterlassend. Aus den diesbezüglichen Verhandlungsakten ist es ersichtbar, dass sein grösster Gläubiger der Wiener Buchhändler Alois BLUMAUER war, nachdem er auch das Ofner Buchhandlungsrecht von demselben erkauft hatte. Um die Gläubiger befriedigen zu können, liess man die Buchhandlung versteigern und dieselbe gelangte im Jahre 1799 in die Hände des Wiener Buchhändlers Joseph LEYRER. LEYRERS Wiener Unternehmungen waren nicht glücklich und das Missgeschick verfolgte ihn auch in Pest. Er experimentierte mit Nachdrücken, aber dieses Unternehmen erwies sich als ungünstig und um die Buchdrucker zu befriedigen, verwickelte er sich in Wuchergeschäfte. Von den Wucherern bedrängt, musste er schon im Jahre 1806 sein Geschäft amtlich sperren lassen und entkam nur mit Hilfe seiner Schwiegermutter der vollständigen Auflösung seines Unternehmens. Im Jahre 1807 liess er das Geschäft wieder öffnen, aber von da anfangen konnte er sich nicht mehr erholen, sein Geschäft blieb ein bescheidenes Unternehmen. Während der Überschwemmung im Jahre 1838 erlitt er nicht nur schwere Verluste, sondern erkrankte auch so sehr, dass er im Jahre 1840 das Geschäft seinem gleichnamigen Sohne zu übergeben gezwungen war. Der neue Eigentümer verband sich im Jahre 1851 mit dem tüchtigen Buchhändler Robert LAMPFEL, der im Jahre 1852 das Geschäft gänzlich übernahm und daraus ein schnell aufblühendes Unternehmen schuf, welches noch heute besteht. Joseph LEYRER, der ältere, übernahm im Jahre 1805 auch das Kommissionsgeschäft des Wiener Kunst- und Industriekomptoirs, infolge seines im Jahre 1806 erfolgten Konkurses verlor er jedoch die Kommission und die Kommittenten gründeten in Pest ein selbständiges Geschäft, welches die erste Kunsthandlung der Stadt Pest wurde.

Der zu Mainz gebürtige Adolf Konrad HARTLEBEN kam als Jüngling nach Wien, von dort nach Budapest, hier studierte er zuerst an der Universität, widmete sich aber später dem Buchhändlerberufe und liess mehrere Werke auf seine Kosten erscheinen. Als er im Jahre 1801 in Pest das Buchhandels-

recht zu erwerben bestrebt war, stiess er bei den hiesigen Buchhändlern auf den heftigsten Widerstand und sah sich gezwungen, das Antiquariatsrecht des Sigismund IVANICS in Ofen zu erkaufen. Um sein Unternehmen nach Pest verlegen zu können, wendete er sich im Jahre 1802 an den Reichspalatin und erhielt die diesbezügliche Erlaubnis im Jahre 1803. Von da angefangen wirkte er als Pester Buchhändler und war besonders als Verleger ungarischer Werke tätig. Aus Geschäftsrücksichten liess er später immer mehr deutsche Werke erscheinen und erweiterte so sehr seine diesbezügliche Geschäftstätigkeit, dass er sich im Jahre 1844 bewogen sah, seine Tätigkeit gänzlich nach Wien zu verlegen. Nach seinem im Jahre 1863 erfolgten Tode veräusserte sein Neffe und seine Erben die ungarischen Verlagsartikel und setzte das Verlagsgeschäft in Wien fort. Die Buchhandlung aber, die eine der gesuchtesten in Pest war, hörte nach dem im Jahre 1863 erfolgten Tode des Stifters in 1870 gänzlich auf.

Dr. Jules Laziczius: Un historien polonais d'Étienne Báthory, (Pp. 67—72.)

C'est Joannes LASITUS (LASICKI), diplomate, précepteur des jeunes aristocrates, qui vivait au XVIe siècle. Il fit ses études aux universités suisses, menait une vie très mouvementée, prit part aux luttes religieuses de son siècle. Entre ses oeuvres historiques deux présentent des rapports hongrois. L'un: *De initio regiminis Stephani Regis Fortissimi*, donne un court tableau sur les événements du règne polonais de BATHORY entre les années 1576—1580. L'autre, plus important, *Clades Dantiscanorum*, est la description authentique de la guerre de Dantzig, gagnée par BATHORY. L'ouvrage date de 1578, l'an qui suit la guerre.

DOCUMENTS INÉDITS.

Jules de Végh: Contribution aux Hungarica. (Pp. 73—74.)

Un livre français, *Épithètes des Roys de France*, qui est la seconde édition de l'oeuvre de Jean BOUCHET: *Les genealogies, épithètes & effigies de tous les roys de France* (Jacques BOUCHET: Poitiers, 1531.), contient dans sa préface une curieuse assertion historique, ayant rapport à la Hongrie. Selon l'auteur, très estimé par ses contemporains, FRANCUS, fils d'HECTOR, se rendit d'après la chute de Troie en Hongrie, où il s'établit avec son armée.

Dr. Josef Holub: Erwähnung der Ofner Chronik im Jahre 1488. (Ss. 74—75.)

Das fürstlich FESTETICS'sche Familien-Archiv beherbergt ein, aus dem Jahre 1488 stammendes Dokument des Vicars GREGOR, bestätigend, dass Peter SEPTEL, Notar der königlichen Curie, für Kirchenzwecke verschiedene Objecte und Bücher, «ac unam Chronicam Hungarorum» schenkte. Diese Chronik musste die berühmte *Ofner Chronik* sein.

Dr. Josef Holub: Beitrag zur Geschichte der heimischen Buchdruckerei aus der Mitte des XVI. Jahrhunderts. (Ss. 75—77.)

Aus dem im Originaltext mitgeteilten, vom 7. Feber 1574 datierten Schreiben des Kaisers und Königs MAX II. an Ladislaus BÁNFFY geht hervor, dass auf dem Landgute Lendva des letztgenannten, ein unitarischer Buchdrucker heretische Bücher in ungarischer Sprache verbreitet. Selbstredend wird die Abschaffung dieses, aus Siebenbürgen geflüchteten Buchdruckers strengstens angeordnet. In seiner Rechtfertigung meldet BÁNFFY seit 2 und 1/2 Jahren nicht in Lendva gewesen zu sein und nichts vom Buchdrucker zu wissen.

Dr. Étienne Harsányi: Les plus anciens catalogues des bibliothèques hongroises, munis par des numéros d'ordre. (XVII—XVIIIe siècles.) (Pp. 77—85.)

Charles MÂTÉ désigna le catalogue de l'an 1737/38 de l'École Supérieure Protestante de Debrecen, comme le premier ayant des indications sur les numéros d'ordre des livres. L'auteur du présent article démontre que ce sont trois catalogues de la Bibliothèque de l'École Supérieure Protestante de Sárospatak qui donnent la première fois une désignation de la série. Le premier fut écrit entre 1660 et 1671, le second en 1726, le troisième en 1728; c'est-à-dire tous les trois se posent avant le catalogue de Debrecen.

Josef Ernyey: Beitrag zur Geschichte des Buchhandels in Ungarn. (Ss. 85—86.)

Sigismund BÁTHORY Fürst von Siebenbürgen erliess am 24. Juni 1582 einen, im Original mitgeteilten Patentbrief zu Gunsten des Kaschauer Buchhändlers Johannes GALENUS, der berechtigt war, gedruckte und aus dem Auslande stammende Bücher in Siebenbürgen frei zu verkaufen, vorausgesetzt, dass dieselben weder verboten, noch verdächtigen Inhaltes sind.

Josef Ernyey: Zur Geschichte der deutschen Übersetzung des Verböczy'schen Tripartitums. (S. 87.)

Diese Frage betreffend wird hier ein, im Archiv der Stadt Körmöcbánya aufbewahrtes, und vom Übersetzer Augustinus WAGNER am 11. Okt. 1599 an den Magistrat der Stadt gerichtetes Schreiben vollinhaltlich mitgeteilt.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE.

(Pp. 88—90.)

Dr. Étienne Harsányi et Dr. Jolán Pukánszky-Kádár: Bibliothèque hongroise.

Contributions au I. et II. volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

Dr. Emma Bartoniek: Frau Julius von Benczúr †. (Ss. 91—92.)

1928, im März verschied die Witwe des in ganz Europa bekannten Malers Julius von BENCZÚR, die das Werk ihres Lebens, ihre Bibliothek von ungefähr 3000 Stücken der Széchényi'schen Bibliothek des Ungarischen Nationalmuseums vermachte. Die höchst wertvolle Bibliothek enthält ungarische und ausländische, hauptsächlich aber deutsche Werke von Frauenschriftstellern, sowie auch die Literatur, welche sich auf Frauen und die Frauenfrage bezieht.

Dr. Émeric Lukinich: La bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois en 1927. (Pp. 93—107.)

L'usage de la bibliothèque: *a)* Communications sur place: 1. dans le département des imprimés; nombre des lecteurs: 4567, volumes communiqués: 7785; 2. dans le département des journaux; nombre des lecteurs: 2001, volumes communiqués: 3996; 3. dans le département des manuscrits; nombre des lecteurs: 286, pièces communiquées: 1234; 4. dans le département des archives; nombre des lecteurs: 257, pièces communiquées: 57.675. — *b)* Prêts: 1. dans le département des imprimés; nombre des emprunteurs: 3158, volumes prêtés: 4877; 2. dans le département des journaux; nombre des emprunteurs: 67, volumes prêtés: 145; 3. dans le département des manuscrits; nombre des emprunteurs: 28, pièces prêtées: 629; 4. dans le département des archives; nombre des emprunteurs: 52, pièces prêtées: 1789.

Nombre des volumes reliés pour le département des imprimés: 2146 et pour le département des journaux: 1603; reliés provisoirement: 849.

Accroissement: 1. Département des imprimés; dépôt legal: 15.270, dons: 1811, acquisitions: 621, transférés d'un autre département: 6, échanges: 1, en somme: 11.716 pièces. — 2. Département des journaux; dépôt legal: 31.590 numéros, dons: 310 volumes et 6 numéros, acquisitions: 33 volumes et 168 numéros, en somme: 31.764 numéros et 333 volumes. — 3. Département des manuscrits; dons: 115 pièces, acquisitions: 604 pièces, transférés d'un autre département: 82 pièces, dépôts: 4 pièces et 2 caisses, en somme: 805 pièces et 2 caisses. — 4. Département des archives; dons: 1845 pièces, acquisitions: 962 pièces, transférés d'un autre département: 384, copie: 1, dépôts: 246 pièces et 15 caisses, en somme: 3455 pièces et 15 caisses. — 5. Département de la musique; dons: 285 pièces, acquisitions: 27 pièces, transférés d'un autre département: 174 pièces, en somme: 346 pièces.

LITTÉRATURE.

(Pp. 108—133.)

Grundlegung der ungarischen Wissenschaftspolitik. Redigiert von Zoltán Magyary. Budapest, 1927. Königl. Ungarische Universitätsdruckerei. Gr. 8°. VIII, 628 S., 46 Beilagen.

Das mächtige Werk hat zweifachen Verdienst: es ist nicht nur Propaganda, sondern zugleich auch eine innere Übersicht und Festsetzung des Zieles in Betreff des Bis-jetzt-Vergangenen, besonders aber des Kommenden, was in der Zukunft notwendig sein wird. Die Verfasser des Werkes sind die jetzigen Vertreter der Wissenschaften in Ungarn. Dementsprechend wurden die Ergebnisse der heutigen Entwicklungsstadien der einzelnen speziellen Fachwissenschaften von ihren hervorragenden und berufensten Pflegern dargestellt.

(ALEXANDER KOZOCSA.)

Lechner, Eugen: *Das Gebäude des Ungarischen Nationalmuseums.* (1836—1926.) Bp., 1927. Gesellschaft der Freunde des Ungarischen Nationalmuseums. 4°, 68 S., 28 Beilagen.

Der Verfasser fängt seine Studie mit der Gabe des Grafen Franz SZÉCHÉNYI (1802) an und schildert die damalige grosse Opferwilligkeit des Volkes, welche Opferwilligkeit sich mit der liebevollen Fürsorge des Palatins JOSEPH paarte. LECHNER weist auf die Grösse der Konzeption SZÉCHÉNYI's hin und erzählt darnach die Geschichte der Errichtung des Gebäudes klassischen Stils, vom Juni 1837 bis zum Abschluss des Baues 16. November 1846.

(ALEXANDER KOZOCSA.)

Ungarische Bibliographie. 1901—1910. *Die Zusammenstellung ungarischer Bücher, Zeitschriften, Atlanten und Landkarten, nebst Repertorien der wissenschaftlichen Zeitschriften.* Redigiert von Géza PETRIK und Emerich BARCZA. Mit Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben vom Landesverein der Ung. Verleger und Buchhändler. XV—XX. Heft. (*Páler Béla-Utasítás.*) Budapest. 1927—28. 8°.

Zehn Jahre sind verstrichen seit das letzte Heft unserer Bibliographie in der Redaktion Géza PETRIK's erschienen ist. Der unermüdliche Bibliographe konnte die letzte Periode unserer Bibliographie nicht mehr beenden. Seine Sammlung der neueren Angaben ist auch während seiner langen Krankheit in Verlust geraten. Es war zu fürchten, dass sein grosses Werk unvollendet bleibt.

Zum Glück übernahm Emerich BARCZA, der Oberbibliothekar der Ung. Handels- und Gewerbekammer, die Arbeit, der die grosse Aufgabe der bibliographischen Sammlung mit Geduld und Fachkenntnis wieder aufnahm, wo sie unterlassen wurde. Jetzt veröffentlichte er die Ergebnisse seiner Sammeltätigkeit mehrerer Jahre. Es fehlt noch das letzte Heft und ein gut gruppierter Registerband, dass das grosse Werk vollendet werde. Wegen drucktechnischer und materieller Schwierigkeiten schreitet aber die Arbeit langsamer vorwärts, als es erwünscht wäre. Der Verfasser aber ist mit der weiteren Sammlung bis zum Jahre 1920 fertig, obwohl die ungeordneten Verhältnisse der Nachkriegszeit viele Sammelschwierigkeiten bieten.

(DR. STEFAN v. NYIREŐ.)

Ungarische Regierungs-Bibliographie. Auf Grund der Gesetze, Regierungserlässe, Verordnungen der Autonomien und Decisionen der

Gerichte des J. 1925, redigiert von Alexander KRISZTICS. II. Jahrgang. Budapest (1927). F. Pfeifer. (IV + 345 S.)

Soziologische Bibliographie. Auf Grund der Neuerwerbungen der öffentlichen Bibliotheken zu Budapest, redigiert von Alexander KRISZTICS. II. Jahrg. Budapest (1927). F. Pfeifer. (VIII + 1297 S.)

Das Ungarische Soziologische Institut setzt in den angeführten Werken ihre grosse, vor zwei Jahren begonnene bibliographische Unternehmung fort. Das erste gibt eine sachlich gruppierte Übersicht der Gesetze, amtlichen Verordnungen und gerichtlichen Decisionen. Das zweite erstreckt sich beinahe auf das ganze Gebiet der Geisteswissenschaften. Ohne Angaben bleiben bloss die Naturwissenschaften — also die fünfte und sechste Gruppe des Brüsseler Decimalsystems. Wenn es materiell ermöglicht wäre und die wissenschaftlichen Gesellschaften sich an der Arbeit entsprechend beteiligen wollten, wäre eine allgemeine und schon lang erwünschte Jahresbibliographie nicht so schwer durchführbar.

(DR. STEFAN V. NYIREŐ.)

Westfälisch-Niederrheinisches Institut für Zeitungsforschung. Stadtbibliothek Dortmund. Pressa Köln, 1928. 8 p.

Westfälische Heimatblätter. Versuch einer Bibliographie des periodischen heimatkundlichen Schrifttums. Dortmund. Vereinigung von Freunden der Stadtbibliothek. 1928. 40 p. (Westfälisch-Niederrheinisches Institut für Zeitungsforschung. Stadtbibliothek Dortmund.)

Neue Zeyttungen auss dem landt Westphalen... (Berichte über Westfalen in der Presse des 17. Jahrhunderts.) Dortmund. Vereinigung von Freunden der Stadtbibliothek. 1928. 18 p. 7 facs.

Unter den hervorragenden Leistungen der Pressa ist uns auch die Möglichkeit gegeben worden, in die Arbeiten der deutschen wissenschaftlichen Institute Einsicht zu nehmen. Die drei Hefte, die wir hier bekannt machen, sind die Veröffentlichungen des in der Stadtbibliothek Dortmund wirkenden Westfälisch-Niederrheinischen Instituts für Zeitungsforschung, dessen Arbeitsplan, Arbeitsmaterial und Veröffentlichungen in der Pressa dargestellt waren und von welchen wir die systematischen Heimatsforschungen des Instituts und der Stadtbibliothek Dortmund betrachten können.

Das erste Heft behandelt die Geschichte des Instituts von seiner Gründung an (1907), dessen Hauptzweck von Anfang die vom westfälischen Kulturkreise stammenden literarischen, hauptsächlich zeitungsliterarischen Spuren zu sammeln war. Dieses Material hat das Institut nach den bedeutendsten Epochen der deutschen Geschichte geordnet, davon auch öfter Ausstellungen veranstaltet und zur Pressa auch bedeutendes Material geliefert.

Eine der Veröffentlichungen des Instituts ist das bibliographische Werk: *Westfälische Heimatblätter*. Dieses Heft gibt eine Übersicht der westfälischen

Presse. Berücksichtigt sind in dieser Arbeit nur periodisch erscheinende Schriften, die sich mit der Pflege des westfälischen Heimatgedankens befassen. Das Werk gibt von 1753 an 146 Titel und die spezifischen Richtungen, in welchen diese Schriften arbeiteten, sind ebenfalls angegeben. Das Material für die neuere Zeit verdankt seine Erscheinung einer Rundfrage bei den Verlegern des Bezirks. Eine andere Ausgabe des Instituts führt den Titel: *Neue Zeittungen aus dem landt Westphalen*. Das 17. Jahrhundert und auch die letzten Jahrzehnte des 16. Jahrhunderts liessen Westfalen in ausserordentlichem Masse Schrecken und Greuel der Kriegsfurie spüren. Kunde von diesen Dingen geben die Chroniken westfälischer Städte. Eine wertvolle Ergänzung zu den Chroniken bieten die Vorgängerinnen der heutigen Zeitungen: Flugblätter und Relationen. Die ersten Daten von dieser Bibliographie sind von 1574 und die letzten von 1731. Das Heft behandelt 26 Flugblätter und Relationen mit 7 schönen Faksimilen.

(DR. B. OTTO KELÉNYI.)

Hermanin, Federico: *La vita nelle vecchie stampe italiane*. 1928. Spoleto. Claudio Argentieri. 4°, 191 pages.

L'auteur prétend de donner dans son livre non pas un traité sur les estampes italiens et de leur auteur, mais la représentation de la vie italienne fondée sur la figuration des estampes. La question est une bien intéressante, mais HERMANIN ne réussit pas trop bien. Son livre manque tout ordre méthodique; il ne range pas sa matière selon l'objet des estampes et souvent s'aventure dans des questions de détail qui n'ont rien à faire avec le sujet indiqué.

DR. ROSE WOLF.

Bulletin de la Bibliothèque Municipale pour l'an 1927.

Ce Bulletin contient la liste des acquisitions de l'an 1927, puis un compte rendu sur l'administration. Nous en voulons retenir le fait que la Ville de Budapest versait pour l'augmentation de sa Bibliothèque 150.000 Pengös pour la Centrale et 160.000 Pengös pour les 11 filiales.

(C. ISOZ.)

Bibliographie des Questions Actuelles. (No. 41—44.)

La Bibliothèque Municipale vit en contact immédiat avec les exigences du public. Il s'en suit que la Bibliothèque publie régulièrement de bibliographies contenant les titres d'ouvrages, d'articles etc. se rapportant à telle ou telle question occupant l'intérêt publique. Le No. 41 traite la bibliographie de la *Valorisation*, le No. 43 le *Sport et gymnastique*. Les No. 42 et 44 se présentent sous forme de deux beaux cahiers; l'un: *Albrecht Dürer. Essai de bibliographie hongroise*, — l'autre *Franz Schubert*. A cette dernière bibliographie se joint une liste des oeuvres de SCHUBERT représentés en Hongrie dans le demi siècle qui succéda à la mort du grand musicien.

(C. I.)

Ungarische Jahrbücher. Bücherschau. 1926. Heft 4. Berlin, W. de Gruyter.

Die deutsche kritische Bücherschau — von Robert GRAGGER — gibt einen

Überblick von den bedeutenderen ungarischen wissenschaftlichen Werken. Es wäre erwünscht, dass dieser für uns so wichtigen Unternehmung ähnlich, die Ergebnisse der ungarischen wissenschaftlichen Forschung auch in französischer und englischer Sprache kundgegeben werden. (DR. STEFAN V. NYIREŐ.)

Divald, Kornel: *Die Kunstdenkmäler Ungarns.* Budapest, 1927. K. Ung. Universitätsdruckerei. (4°. 2+255 S.)

Aus jeder Zeile des Buches spricht dieselbe Liebe und Begeisterung, die unsern vorzüglichen Kunsthistoriker dazu antrieb, die vergessenen, oft dem Verfall nahe Kunstdenkmäler aufzusuchen und sie für eine öffentliche Sammlung zu retten. Mit dem Verlust der Museen von Bártfa und Besztercebánya sind leider viele von ihm entdeckte Kunstdenkmäler für uns wieder verloren. Die Ergebnisse seiner Erfahrungen und seines vielseitigen Wissens erhalten und geniessen wir aber in diesem schönen Buche.

In acht Kapiteln bespricht er die Kunstdenkmäler, die auf dem Gebiete des historischen Ungarns zu finden waren. Er beginnt mit den Denkmälern der Urzeit, der römischen und Völkerwanderungszeit und schliesst mit den Jahren des Freiheitskampfes von 1848/49 ab. Er stellt in Wort und Bild überzeugend dar, *dass unsere alte Kunst keine vom Auslande übernommene und von Einwanderern allein kultivierte Kunst war, wie dies leider auch noch heute vielfach behauptet wird — sondern dass unsere heutige Kunst schon vor Jahrhunderten ihre würdigen Vorläufer hatte.*

Das eingehende und fesselnd geschriebene Buch beschäftigt sich mit besonderer Vorliebe mit den Denkmälern der Gotik, bei deren Sammlung der Verfasser sich besondere Verdienste erwarb. Mit dem XVII. Jahrhundert zeigt sich ein jäher Rückfall in der so viel versprechenden schwungvollen Entwicklung. Die Zurückdrängung nationaler Bestrebungen hatte den Verfall der nationalen Kunst zur natürlichen Folge.

Ein solches Werk wäre natürlich ohne entsprechende Illustrationen undenkbar. Die sorgfältige Auswahl des charakteristischen Bildmaterials muss man jedoch bei DIVALD besonders hervorheben. Seine eigenen schönen Aufnahmen und die reiche Bildersammlung des früh verstorbenen Albert PETRIK boten ihm ein vorzügliches Material. Die 250 Reproduktionen sind nicht allein illustrative Beweise seiner Erfolge, sondern ein reicher Hort, der nebst der angeführten, reichen Bibliographie für weitere Forschungen als Quelle dienen kann. — Das Buch erschien als eine Festaussgabe der jubelnden Universitätsdruckerei. Der besonders schöne Druck lobt die Druckerei des Athenaeums.

(DR. STEFAN V. NYIREŐ.)

Catalogue de l'exposition de manuscrits et imprimés polonais et hongrois du XVe et XVIe siècles. Cracowie 1928. 38 f. 19 pl. in 8°.

Une table commémorative des étudiants hongrois qui faisaient leurs études à l'Université de Cracowie fut érigée près de l'entrée de cette même

Université par les soins de Société Historique Hongroise au mois de décembre 1928. La Bibliothèque Jagellonienne de l'Université célébra cette fête par une exposition de manuscrits et imprimés polonnais et hongrois du Xe et XVIe siècles. On rencontra dans cette exposition entre maintes pièces de grande valeur, un code de la bibliothèque du CORVIN, les horoscopes faites à l'occasion de la naissance de son fils, le livre de prières du roi WLADISLAS II, les matricules des étudiants, des imprimés hongrois entre lesquelles plusieurs fragments d'oeuvres inconnus, un grand nombre d'imprimés s'attachant à Étienne BATHORY et aux affaires turcs etc. Le beau catalogue dressé par l'éminent bibliographe Casimir PIEKARSKI donne une description savante de cette exposition.

ÉMERIC LUKINICH.

Annales du Musée Hongrois des Beaux-Arts. Publiées par la direction. Tome IV. 1924—1926. Budapest, 1927. 2, 230, 1 p. in 4°.

C'est le quatrième tome des Annales publiées par les soins du directeur ALEXIS PETROVICS directeur général du Musée des Beaux-Arts. Les collaborateurs MM. et MMes O. SIRÉN (Paris), HEKLER, DIVALD, HOFFMANN, FIGLER et BALOGH présentent leurs excellentes études sur les sujets s'attachant à cette Institution. Nous nous bornons à faire spécialement mention du travail érudite de Mme HOFFMANN, intitulé: *L'enluminateur Henri curé de Csukárd*. Jusqu'à nos jours on était d'accord que les miniatures du Missel d'Esztergom, provenant de la Bibliothèque BATTHYÁNY de Gyulaférvár en Transsylvanie soient le travail de HENRI curé de Csukárd. Basant sur des études approfondies Mme HOFFMANN prouve que le Missel en question ne contient que 9 miniatures provenant du pinceau dudit HENRI, le reste fut peint sur l'ordre du propriétaire, le Chanoine de Pozsony nommé HAN en 1487/1488 par un élève du célèbre enluminateur de Salzbourg Ulrich SCHREIER. (Sz—ö.)

Catalogue de la Bibliothèque des Hongrois d'Argentine. — Catalogue de la Bibliothèque des Hongrois du Brésil. Composé par le dr. Antoine SIKABONYI. Don de M le Ministre de l'Intérieur. Budapest, deux fascicules in 8°, 90 p., 1 pl. chacune.

M. le ministre chargea le dr. SIKABONYI de dresser la liste d'une bibliothèque de 2000 volumes qui peut servir la vie intellectuelle des émigrés en tenant compte des exigences de nos compatriotes qui sont forcés de gagner leur vie outre mer. Comme les catalogues — du reste analogues — le prouvent, M. SIKABONYI s'acquitta à merveille de sa tâche. La bibliothèque est bien composée, chaque volume bien relié, le catalogue servant le public en même temps que le bibliothécaire, est bien ordonné. Il est à désirer que l'envoi de nouvelles bibliothèques suive l'exemple. (Sz.)

Bibliothek für graphische Künste. Redig. von Ladislaus NOVÁK. Bd V. Ernst WALTER u. Lad. NOVÁK: *Die Welt der Farben*. — VI.

G. FREUND: *Das Papier in der Graphik*. VII—X. Lad. NOVÁK: *Geschichte der Buchdruckerkunst*. 8°.

Die Bücherserie, die sich die ziemlich gründliche Bearbeitung sämtlicher Fragen des Buchgewerbes zum Ziele stellte, verwirklichte mit den bisher erschienenen Bänden ungefähr die Hälfte ihres Programmes. Im V. Band besprechen die Verfasser die Theorien der Farbmischung, die Verschiedenheit der Farben, ihre Ästhetik und ihre geographische Bedeutung. Der VI. Band handelt von der Papierindustrie und umfasst allerdings in grossen Zügen die Geschichte, Herstellung, Qualität, Form, das Material, Gewichtsverhältnisse und endlich die Verwendung des Papiers. Der VII—X. Band ist sicherlich die bedeutendste Arbeit des Verfassers: die fünfhundertjährige Geschichte der Buchdruckerkunst.

(DR. STEFAN V. NYIREŐ.)

Szentiványi, Robert: *Die Entwicklung des Alphabetes*. Budapest 1927. Élet. Ausgabe des Verfassers. 89 S.

Der Verfasser bearbeitet die Ergebnisse der neuesten ausländischen Ausgrabungen und verfolgt auf dieser Grundlage die Entwicklungsgeschichte der Schrift, und zwar von den ersten Spuren ihrer Entstehung. Er bespricht nacheinander die nordsemitischen Schriftdenkmäler, die akkadischen, hattischen, kretensischen usw. Urschriften, die ägyptischen Schriftarten, die Sinaer Urepi-graphen, endlich die griechische und lateinische Schrift und lässt in lehrreichen Tabellen die Entwicklung und das Aufeinanderwirken der verschiedenen Schriftarten überblicken.

(DR. STEFAN V. NYIREŐ.)

Rosnyai, David: *Horologium Turcicum*. Publié d'après le manuscrit de la Bibliothèque du Musée National avec une introduction et des notes par Louis DÉZSI. (Bibliothèque des vieux oeuvres hongrois. n. 38.) Budapest, 1926. Édition de l'Académie hongroise. 8°, 260.

Horologium Turcicum est la première traduction en langue hongroise du *Pancsatantra*, du célèbre recueil des contes indiennes. Le manuscrit restait inédit depuis le XVIIe siècle jusqu'à nos jours. L'édition critique de Louis DÉZSI est d'un vrai savant.

(DR. G. H.)

La Légende de Marguerite la Béate. Le texte du XVIe siècle édité en langue moderne, avec introduction par Jules BAROS. Budapest, 1927. (Bibliothèque. Napkelet, n. 22.) 8°. p. 186, 2 tableaux.

La belle légende hongroise, dont le manuscrit original se trouve dans la Bibliothèque du Musée National, publiée textuellement dans le VIIIe volume de *Nyelvemléktár* par Georges VOLF, n'était accessible jusqu'ici, à cause des difficultés linguistiques, qu'aux seuls savants. Son adaptation en langue et orthographe modernes, très bien accomplie par Jules BAROS, la fera mieux connaître au grand public.

(DR. GABRIEL HALÁSZ.)

Die Welt der Technik. Redig. von Manó BEKE. Budapest. (1928.)
Athenaeum. 4°. (XXXII + 836 S. + 42 Beil.)

Der inhaltreiche Band resumiert seit längerer Zeit das erstmal die heutigen Resultate der Technik. Der grosse Absatz des Buches zeigt, wie sich das früher einseitig humanistische Interesse des Publikums allmählich auf die Naturwissenschaften ausbreitet.

Die buchtechnischen Kapitel sind von Oskar THIRRING und Ladislaus NOVÁK mit viel Fachkenntnis geschrieben. (DR. STEFAN V. NYIREŐ.)

Lázár, Béla: *Leben und Kunst von Michael Zichy.* Bp., o. J. (1927).
Athenaeum. Gr. 8°. 239 S., 4 Bilderbeilagen, 151 Tiefdrucke.

In diesem vorzüglichen Werke wird ZICHY der Mensch mit inniger Vertiefung und mit zahlreichen neuen Angaben vorgeführt, sein Leben bis in die kleinsten Einzelheiten geschildert. Dieses neue Buch von LÁZÁR lässt sich durch die Eleganz des Styles und die unmittelbare und klare Darstellung des Stoffes zu den am schönst geschriebenen, leicht übersichtlichen kunsthistorischen Werken zählen. (DR. A. K.)

REVUE DES REVUES.

(Pp. 134—150.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften der Jahre 1926, 1927 und 1928: *Archiv für Bücherfreunde*, *Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire*, *Grafikai Szemle*, *Könyvtárak Lapja*, *La Bibliofilia*, *Le Bibliographe Moderne*, *Magyar Grafika*, *Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes*, *Zeitschrift für Bücherfreunde*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen*.

NOTICES.

(Pp. 151—158.)

Étienne Harsányi. Nécrologue sympathique du bibliographe hongrois excellent, professeur et bibliothécaire en chef de l'École Supérieure Protestante de Sárospatak. (F. Zs.)

Internationale Presse-Ausstellung in Köln. Die PRESSA 1928, welche in einem noch nicht gekannten Umfang das ganze Reich der Presse darstellte, erwies lehrreich die Wichtigkeit und Macht der Weltpresse. Verfasser gibt einen kurzen Überblick von den einzelnen Gruppen, insbesondere von der ungarischen Abteilung. (DR. STEFAN VON NYIREŐ.)

Melchior Zalán. 1892—1928. Einer der talentiertesten und fleissigsten Mitarbeiter der Magyar Könyvszemle, Melchior ZALÁN, der junge Pannonhalmaer (Martinsberger) Professor des St. Benediktinerordens, ist nach kaum zweiundeinhalbjähriger, aber wissenschaftlich umso wertvollerer Tätigkeit, am 25. Sept. 1928 unerwartet gestorben. In seinem Arbeitsprogramm steckte er sich

die Erledigung zweier Hauptaufgaben zum Ziele: I. die vollständige, mit liturgiegeschichtlichem Apparat versehene Text- und Faksimile-Ausgabe des vom Ende des XII. Jahrhunderts stammenden Sakramentariums des St. Benediktinerordens, der sogenannten PRAY-Handschrift, welche das älteste ungarische Sprachdenkmal mit zusammenhängendem Text, die sogenannte Leichenrede enthält. Das diesbezügliche vollständige Quellenmaterial hatte er grösstenteils schon zusammengestellt, doch wurde er in der Verwirklichung seiner Aufgabe infolge seines frühen Todes gehindert. Bloss drei, mit grossem wissenschaftlichem Apparat geschriebene, liturgie-historisch einleitende Abhandlungen über den Kodex konnten bisher in der Magyar Könyvszemle 1926—27 erscheinen. Seine Ergebnisse sind auch von ausländischen Fachzeitschriften mit Anerkennung aufgenommen worden.

II. Befasste er sich mit der lateinischen Übersetzung des Mönches CERBANUS aus dem XII. Jahrhundert, über die griechischen Heiligenväter St. MAXIMUS und St. JOHANNES DAMASCENUS, deren Manuskripte er aus den XII—XV. Jahrhunderten, den Spuren des Löwener Jesuitenpaters J. de GELLING folgend, in mehreren österreichischen Klosterbibliotheken auffand. CERBANUS widmete sein Werk dem Pannonhalmaer (Martinsberger) Abt DAVID (1131—1150); die der Übersetzung als Untergrund dienende griechische Handschrift fand ZALÁN unter den Büchern einer ebenfalls ungarländischen Abtei des St. Benediktinerordens. Die Vorstudie ZALÁN's dazu (Pannonhalmi Szemle 1926 Jahrg.) wurde von der byzantinischen Literatur mit grosser Anerkennung empfangen, da er darin hauptsächlich die sehr interessante und bisher unbekannte kulturelle, vermittelnde Mission hervorhob, welche die ungarischen Mönche ausübten, indem sie die Werke der östlichen Kirchenväter des Mittelalters nach Westen weiterbeförderten. Melchior ZALÁN war mit der Kollation, der textkritischen und wissenschaftlichen Aufarbeitung sozusagen vollständig fertig geworden, die Ausgabe des Werkes wurde jedoch durch seinen frühen Tod verhindert. Wie wir zur Kenntnis nehmen, wird sein Werk von Julius CZEBE, dem ausgezeichneten Bizantologen geordnet und herausgegeben. (EMIL JAKUBOVICH.)

Simon Székely, invalider Wachtmeister, Garderobier der Széchényi'schen Bibliothek, ist im Monat Mai l. J. unerwartet gestorben.

Von der Gutenberg-Gesellschaft. Bericht über die Tätigkeit und Publikationen der internationalen, wissenschaftlichen Gutenberg-Gesellschaft zu Mainz.

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES DU 1 NOVEMBRE 1927 AU 31 OCTOBRE 1928.

(Page 159—160.)

Explication des signes: * imprimeries non avisées officiellement; ** imprimeries dissoutes.

